

Quaestiones in Octateuchum QUAESTIONES IN GENESIN

Καὶ ἄλλοι μὲν φιλομαθεῖς ἄνδρες ἐπηγγείλαντο διαλύσαι τῆς θείας γραφῆς τὰ δοκοῦντα εἶναι ζητήματα, καὶ τῶν μὲν ἀναπτύξαι τὸν νοῦν τῶν δὲ τὰς αἰτίας δηλῶσαι, καὶ ἀπαξιαπλῶς ἀποφῆναι σαφῆ τὰ τοῖς πολλοῖς οὐ τοιαῦτα φαινόμενα. σὺ δὲ διαφερόντως, φίλτατε παίδων Ὑπάτιε, τοῦτο με πρᾶξαι παρώτρυνας, πολλοῖς ὠφέλιμον ἔσσεσθαι καὶ τόδε τὸ σύγγραμμα λίαν ἰσχυρισάμενος. οὗ δὲ ἕνεκα καίτοι τοῦ σώματος οὐκ εὔ μοι διακειμέ νου, τόνδε προειλόμην τὸν πόνον· οὐκ ἑμαυτῶ γε θαρρῶν, ἀλλὰ τῷ ταῦθ' οὕτω συγγραφῆναι προσεταχότι. αὐτοῦ γὰρ ἐστὶν ἐπιδειξαι τὴν ἐν τῷ γράμματι κεκρυμμένην διάνοιαν· αὐτὸς γὰρ κὰν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις, καὶ παραβολικῶς τὴν διδασκαλίαν προσέφερε, καὶ τῶν αἰνιγματωδῶς εἰρημένων ἐποιεῖτο τὴν ἐρμηνείαν. παρ' αὐτοῦ τοίνυν τῆς νοερᾶς ἀκτίνος ἀντιβολήσας τυχεῖν, τῶν τοῦ παναγίου πνεύματος ἀδύτων κατατολμῆσαι πειράσομαι. ἰστέον δὲ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ὡς οὐχ ἅπαντες σύμφωνον ἔχουσι τῆς ἐρωτήσεως τὸν σκοπόν, ἀλλ' οἱ μὲν δυσσεβῶς ἐρωτῶσι, διελέγχειν οἰόμενοι τὴν θείαν γραφήν· νῦν μὲν, ὡς οὐκ ὀρθὰ παιδεύουσιν, νῦν δέ, ὡς ἐναντία διδάσκουσιν. οἱ δὲ φιλομαθῶς ζητοῦσι, καὶ ποθοῦσιν εὐρεῖν τὸ ζητούμενον. κἀκείνων τοίνυν ἐμφράξομεν, σὺν θεῷ φάναι, τὰ βλάσφημα στόματα, τῆς θείας ἐπιδεικνύντες γραφῆς καὶ τὴν συμφωνίαν καὶ τὴν ἀρίστην διδασκαλίαν· καὶ τούτοις ὡς οἶόν τε τῶν ἐπαπορουμένων τὴν λύσιν προσοίσομεν. ἀρχὴν δὲ τούτων ποιήσομαι τῆς κτίσεως τὴν ἀρχὴν· αὕτη γὰρ ἀρχὴ καὶ προοίμιον τῆς θεοπνεύστου γραφῆς. 4 I Τί δὴ ποτε μὴ προτέταχε τῆς τῶν ὄλων δημιουργίας θεολογίαν ὁ συγγραφεύς; Μετρεῖν εἴωθε τοῖς παιδευομένοις ἢ θεία γραφῆ μαθήματα, καὶ τοῖς μὲν τελείοις προσφέρειν τὰ τέλεια, τοῖς ἀτελέσι δὲ τὰ στοιχειώδη, καὶ τῇ σφῶν δυνάμει συμβαίνοντα. ἐπειδὴ τοίνυν αἰγύπτιοι τὴν ὀρωμένην κτίσιν ἐθεοποιοῦν, τούτοις δὲ συνδιάγων ἐπὶ πλεῖστον ὁ Ἰσραὴλ ταύτης τῆς δυσσεβείας μετέλαχεν, ἀναγκαίως τὰ περὶ τῆς κτίσεως αὐτοῖς προσφέρει μαθήματα, καὶ διδάσκει διαρρηδὴν ὅτι καὶ ἀρχὴν ἔσχε τοῦ εἶναι, καὶ ὅτι ποιητὴν ἔχει τὸν τῶν ὄλων Θεόν. οὐ μὴν οὐδὲ τὸν τῆς θεολογίας παραλέλοιπε λόγον. τὸ γὰρ φάναι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα τῆς κτίσεως μόρια γενητά, καὶ δεῖξαι τούτων δημιουργὸν τὸν τῶν ὄλων Θεόν, ἀρκοῦσαν τοῖς τότε θεολογίαν προσήνεγκε. τῶν μὲν γὰρ ἐδήλωσε τὴν ἀρχὴν· τοῦ δὲ εὐρεῖν οὐκ ἴσχυσε τὴν ἀρχὴν. καὶ αἴδιον τοίνυν ἐγνωκῶς τὸν Θεὸν καὶ ποιητὴν τοῦ παντὸς ὀνομάσας, καὶ ἀγαθὸν ποιητὴν, τῷ φυσιολογικῷ τὸ θεολογικὸν μάλα σοφῶς συνήρμοσεν. ἄλλως τε καὶ προμεμαθήκεσαν οἱ ταῦτα διδασκόμενοι τοῦ Θεοῦ τὸ αἴδιον. ἀποσταλεῖς γὰρ εἰς Αἴγυπτον παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ὁ θεσπέσιος Μωϋσῆς προσετάχθη τοῖς ὁμοφύλοις εἰπεῖν " ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς ". τὸ δὲ " ὁ ὢν " τοῦ αἰδίου δηλωτικόν· δηλον δὲ τοῖς φιλομαθέσιν, ὡς 5 ἐκεῖνα πρὸ τούτων ἐρρέθη. ἐκείνην γὰρ αὐτοῖς τὴν διδασκαλίαν ἔτι τὴν Αἴγυπτον οἰκοῦσι προσήνεγκε· ταῦτα δὲ ἐν τῇ ἐρήμῳ συνέγραφε. II Τί δὴ ποτε τῆς τῶν ἀγγέλων οὐκ ἐμνήσθη δημιουργίας; Οὐδὲν στερρὸν εἶχον βέβαιον οἱ νομοθετούμενοι· αὐτίκα γοῦν μετὰ πολλὰ καὶ ἄφραστα θαύματα, τὴν εἰκόνα τοῦ μόσχου θεὸν ἀνηγόρευσαν· οἱ δὲ τὰ τῶν κτηνῶν ἰνδάλματα ῥαδίως οὕτω θεοποιήσαντες, τί οὐκ ἂν ἔδρασαν, εἰ τῶν ἀοράτων φύσεων τὴν γνώσιν ἐδέξαντο; οὗ χάριν μέχρι τῆς τοῦ Ἀβραὰμ τελειότητος, οὐδενὶ τῶν πάλαι ἀνθρώπων δι' ἀγγέλου ὁ τῶν ὄλων διελέχθη Θεός· ἐπὶ δὲ τῆς Ἄγαρ πρῶτον ἀγγέλου μνήμην ὁ θεσπέσιος ἐποίησατο Μωϋσῆς· καὶ μάλα εἰκότως· τύπος γὰρ ἢ Ἄγαρ τῆς παλαιᾶς διαθήκης κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον· " τὸ γὰρ Ἄγαρ φησί, Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλήμ ". ἐπειδὴ τοίνυν δι' ἀγγέλων ὁ νόμος

ἐδόθη· " διαταγείς, γάρ φησι, δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ με σίτου ". καὶ πάλιν· "εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος ". καὶ μάλα προσφόρως ὁ τῶν ὄλων Θεὸς δι' ἀγγέλου καὶ τῆς δουλείας ἀνέμνησε καὶ τὰ περὶ τοῦ τεχθησομένου παιδὸς προηγόρευσε. ὅτι δὲ κτιστὴν ἔχουσι φύσιν καὶ ἄγγελοι καὶ ἀρχὰ γέλοι, καὶ εἴ τι ἕτερόν ἐστιν ἀσώματον, πλὴν τῆς ἀγίας τριάδος, ἡ θεία σαφῶς ἡμᾶς διδάσκει γραφῆ. ὕμνεῖν γὰρ καὶ τούτοις Δαβὶδ παρακελεύεται ὁ προφήτης· " αἰνεῖτε γὰρ αὐτόν, φησί, πάντες οἱ 6 ἄγγελοι αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ ". καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκων ἐπήγαγεν· " ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν ". καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ, " ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα ". καὶ οἱ τρεῖς μακάριοι παῖδες ἐν τῇ καμίνῳ τὸν θεῖον ὕμνον ὑφαίνοντες, καὶ τὸ πανάριστον ἐκεῖνο καὶ λίαν ἀρμόδιον εἶρη κότες προοίμιον· " εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα Κυρίου τὸν Κύριον ", εὐθὺς ἐπήγαγον, " εὐλογεῖτε ἄγγελοι Κυρίου τὸν Κύριον, πᾶσαι αἱ δυνάμεις Κυρίου τὸν Κύριον ". ἀλλὰ γὰρ παρέλκον οἶμαι περὶ τούτων μακρηγορεῖν· πᾶσα γὰρ ἡ θεόπνευστος γραφὴ τῆσδε τῆς διδασκαλίας ἀνάπλευς. III Προϋπάρχουσιν οὐρανοῦ καὶ γῆς ἄγγελοι, ἢ σὺν τούτοις ἐγένοντο; Περιττὰς μὲν ἐγὼ τὰς τοιαύτας ζητήσεις ὑπέιληφα. τίς γὰρ ὄνησις προσ γενήσεται τοῖς ἐγνωκόσι τὸν τῆς τῶν ἀγγέλων δημιουργίας καιρὸν; οἶδα δὲ καὶ τὸν θεῖον ἀπόστολον τῷ θαυμασίῳ Τιμοθέῳ παρεγγυῶντα· " παραγγεῖλαι τισὶ μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν, μηδὲ προσέχειν μύθοις καὶ γενεαλογίαις ἀπεράντοις ". ἐρῶ δὲ ὅμως ὅπερ συμβαίνειν ὑπέιληφα τῷ σκοπῷ τῆς θείας γραφῆς· ἀπερίγραφον μόνην ἐδιδάχθημεν εἶναι τὴν θεϊάν φύσιν, ἅτε δὴ ἄκτιστον οὖσαν καὶ ἄναρχον, καὶ ἀίδιον· τὰ δὲ γε ἀρξάμενα τοῦ εἶναι περιγεγραμμένον ἔχει δηλονότι τὸ εἶναι. οὐκοῦν καὶ ἀσώματον λέγοντες εἶναι τῶν 7 ἀγγέλων τὴν φύσιν, περιγεγράφθαι φαμέν αὐτῶν τὴν ὑπόστασιν. πῶς γὰρ ἂν τις νοήσαι " χιλίας χιλιάδας καὶ μυρίας μυριάδας ", κατὰ τὸν θεῖον Δανιήλ, μὴ ἕκαστον λογιζόμενος ἐν ἰδίᾳ εἶναι περὶ γραφῆ; ἀλλ' ὅτι μὲν περιγεγραμμένην ἔχουσιν οἱ ἄγγελοι τὴν οὐσίαν, οὐδένα ἀντερεῖν οἶμαι· καὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων ἕκαστον ὑφ' ἐνὸς ἔφη τετάχθαι κηδεμονίαν ὁ δεσπότης Χριστός· " ὁρᾶτε γάρ, φησί, μὴ κα ταφρονήσετε ἐνὸς τῶν ἐλαχίστων τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ· ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν διαπαντὸς ὁρῶσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς ". καὶ ἑκάστῳ δὲ ἔθνεϊ ἄγγελον ἐφειστάνα φησὶν ἡ θεία γραφὴ. ὁ γὰρ τῷ προφήτῃ Δανιήλ προσδιαλεγόμενος ἄγγελος, καὶ ἄρχοντα περσῶν εἶρηκε, καὶ ἄρχοντα ἐλλήνων, καὶ Μιχαήλ τὸν ἄρχοντα τῶν ἰουδαίων. καὶ Μωϋσῆς δὲ ὁ μέγας ἐν τῇ ᾠδῇ φησιν· " ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὅρια ἔθνων κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ ". εἰ τοίνυν ὁ μὲν τούτων, ὁ δὲ ἐκείνων ἄρχειν ἐτάχθη, ἕκαστος δὲ τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τὴν ἐνὸς φροντίδα τελεῖ, εὐδὴλον ὡς περιγεγραμμένην ἔχουσι τὴν οὐσίαν. εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, ὡςπερ οὖν ἀληθές, τόπου ἄρα προσδέονται. μόνον γὰρ τὸ θεῖον, ὡς ἀπερίγραφον, οὐκ ἐν τόπῳ. εἰ δὲ τὸ περιγεγραμμένον ἐν τόπῳ, πῶς οἶόν τε προϋπάρχειν οὐρανοῦ καὶ γῆς τοὺς ἀγγέλους; οὐ γὰρ ὄντος τοῦ φέροντος, πῶς ἔνεστι τὸ φερόμενον εἶναι; 8 IV Ἀλλὰ, φασὶ τινες, χρῆναι λέγειν προϋπάρχειν οὐρανοῦ καὶ γῆς τοὺς ἀγγέλους· ἀγγέλων γάρ, φησί, οὐκ ὄντων πῶς ὁ τῶν ὄλων ὕμνεῖτο Θεός; Ἀλλ' οἱ ταῦτα λέγοντες ἀγνοοῦσιν ὡς καὶ ἀνάρχους αὐτοὺς καὶ ἀϊδίους οὗτος ὁ λόγος ποιεῖ· εἰ γὰρ ἔδειτο τῶν ὑμνούντων ὁ τῶν ὄλων Θεός, αἰεὶ δὲ τούτους εἶχεν ὑμνοῦντας, συναΐδιοι ἄρα οἱ ἄγγελοι τῷ τῶν ὄλων Θεῷ. εἰ δὲ οὐκ αἰεὶ, ἀλλ' ὅτε περ ἠβουλήθη τούτους ἐδημιούργησεν, ἦν ἄρα τις αἰὼν, ἐν ᾧπερ τοὺς ὑμνοῦντας οὐκ εἶχεν ὁ τῶν ὄλων Θεός. οὐκοῦν οὐ δεῖται τῶν ὑμνούντων ὁ δεσπότης Θεός· ἀνευδεῖ γὰρ ἔχει τὴν φύσιν· δι' ἀγαθότητα δὲ μόνην καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀρχαγγέλοις, καὶ πάσῃ τῇ κτίσει τὸ εἶναι δεδωρηται· ποῖαν δὲ καὶ λειτουργίαν εἶχον πρὸ τῆς κτίσεως ὄντες, οὐδενὸς ὄντος τοῦ τῆς τούτων ὠφελείας προσδεομένου; ὅτι γὰρ εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων

κηδεμονίαν ὑπουργοῦσι τῶ τῶν ὄλων Θεῶ, μάρ τυς ὁ θεῖος ἀπόστολος βοῶν· " οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουρ γικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν "; οὐκοῦν εὐδηλον, ὡς ἡμεῖς μὲν τῆς ἐκείνων ἐπικουρίας δεόμεθα· ὁ δὲ Θεὸς ἤκιστα μὲν τινος ἐνδεής, ἄβυσσος δὲ ὢν ἀγαθότητος, ἠβουλήθη καὶ τοῖς μηδαμῆ μηδαμῶς οὔσι μεταδοῦναι τοῦ εἶναι. ἀλλὰ γὰρ οἱ προϋπάρχειν οὐρανοῦ καὶ γῆς τοὺς ἀγγέλους ἰσχυριζόμενοι, ὡς ἰσχυρὸν ἡμῖν καὶ ἄμαχον προβάλλονται ἐκεῖνο τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων πρὸς τὸν Ἴωβ εἰρημένον· " ὅτε ἐποίουν ἄστρα, ἤνεσαν με πάντες ἄγγελοί μου ". καὶ οὐ συνορῶσιν, ὡς τῆ τετάρτη ἡμέρα σὺν τῶ ἡλίῳ καὶ τῆ σελήνῃ τὰ 9 ἄστρα παρήγαγεν ὁ τῶν ὄλων Θεός. εἰκὸς δὲ τοὺς ἀγγέλους σὺν οὐρανῶ δημιουργηθῆναι καὶ γῆ, ἵνα καὶ τὸ φῶς ὀρώντες ἐξ οὐδενὸς ὑποκειμένου δημιουργούμενον, καὶ τὸ στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος συμπηγνύμενον, καὶ τὴν ὑγρὰν οὐσίαν χωριζομένην τῆς γῆς, καὶ τὴν γῆν ἅμα τῶ θείῳ λόγῳ παντοδαπῶς διακοσμουμένην βλαστήμασι καὶ τ' ἄλλα πάντα πρὸς τὸ θεῖον γινόμενα βούλημα, γνῶσι δι' ὧν ὀρώσιν, ὡς καὶ αὐτοὶ κτιστὴν ἔχουσι τὴν φύσιν παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι δεξάμενοι. καὶ γὰρ ὁ θεῖος ἀπόστολος τῶ κόσμῳ αὐτοὺς συζεύγνυσι λέγων " θέατρον ἐγενήθημεν τῶ κόσμῳ καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις ". ἐγὼ δὲ τοῦτο οὐκ ἀποφαινόμενος λέγω· τολμηρὸν γὰρ ἀποφαντικῶς οἶμαι λέγειν, περὶ ὧν ἡ θεία διαρρήδην οὐ λέγει γραφή· ἀλλ' ὅπερ τοῖς εὐσεβέσι λογισμοῖς ἀρμόττειν ὑπέλαβον, εἴρηκα. ἐκεῖνο μέντοι ἀναγκαῖον εἶδέναι, ὡς ἅπαντα τὰ ὄντα, πλὴν τῆς ἀγίας τριάδος, κτιστὴν ἔχει τὴν φύσιν. συνομολογουμένου δὲ τούτου, τῶ τῆς εὐσεβείας οὐ λυμαίνεται λόγῳ, τὸ πρὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς γεγενῆσθαι λέγειν τῶν ἀγγέλων τοὺς δήμους. τὸ δὲ λογομαχεῖν " εἰς οὐδὲν χρήσιμον ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων ", ἀπαγορεύει διαρρήδην ὁ θεῖος ἀπόστολος. V Εἰ ἦν ἡ γῆ, πῶς ἐγένετο; λέγει γὰρ ὁ συγγραφεύς· " ἡ δὲ γῆ ἦν " Ἠλίθιον καὶ ἄγαν ἀνόητον τὸ ἐρώτημα· ὁ γὰρ εἰπὼν· " ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ", οὐκ αἴτιον ἔφη τὴν γῆν, ἀλλὰ μετὰ τὸν οὐρανόν, ἢ σὺν τῶ οὐρανῶ δεξαμένην τὸ εἶναι. ἄλλως τε οὐδὲ ἀπολύτως εἶπεν ὁ συγγραφεύς· " ἡ δὲ γῆ ἦν ", ἀλλὰ τὸ ἐξῆς συναρμόσας, " ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκα 10 τασκεύαστος ", τοῦτ' ἔστιν, ἐγένετο μὲν ὑπὸ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ· ἔτι δὲ ἀόρατος ἦν ἐπικειμένου τοῦ ὕδατος, καὶ ἀκατασκεύαστος, μηδέπω κοσμηθεῖσα τῇ βλάστῃ, μηδὲ ἀνθήσασα λειμῶνας καὶ ἄλση καὶ λήϊα. VI Οὐκ ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Μωϋσῆς ὅτι καὶ τὰ ὕδατα ἐδημιούργησεν ὁ Θεός; Καὶ μὴν εἰρηκῶς· " ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου ", ἔδειξε μετὰ τῆς γῆς δημιουργηθεῖσαν τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν. καὶ περὶ τοῦ σαββάτου δὲ νομοθετῶν ὁ τῶν ὄλων Θεός, οὕτως ἔφη· " ἔξ ἡμέρας ἐργᾶ, τῆ δὲ ἑβδόμῃ σάββατον, ἀνάπαυσις Κυρίῳ τῶ Θεῶ σου. ἐν γὰρ ἔξ ἡμέραις ἐποίησε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς ". ὡς εἶναι δῆλον ὅτι πᾶν ὅτιοῦν ἐν τούτοις ὄν, ἢ ὀρατὸν ἢ ἀόρατον ἢ αἰσθητὸν ἢ νοητὸν, πλὴν τῆς θείας οὐσίας, κτιστὴν ἔχει τὴν φύσιν. καὶ ὁ θειότατος δὲ Δαβὶδ εἰρηκῶς· " μακάριος οὗ ὁ Θεὸς Ἰακώβ βοηθὸς αὐτοῦ, ἡ ἐλπίς αὐτοῦ ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν αὐτοῦ τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ", ἐπήγαγε· " τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. VII Εἰ τὸ φῶς ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε, πῶς αὐτὸς τὸ σκότος ἐποίησεν; ἐναντία γὰρ ταῦτα ἀλλήλοις Ἐναντία μὲν ἀλλήλοις, ἀλλ' ἀναγκαῖα τοῖς ἀνθρώποις ἀμφοτέρω. τὸ μὲν γὰρ πρὸς ἐργασίαν τε καὶ φιλοπονίαν συνεργεῖ τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ὑπο 11 δείκνυσι τὰ ὀρώμενα καὶ τὸν τούτων ποιητὴν ὑμνεῖσθαι παρασκευάζει. τὸ δὲ διαναπαύει καὶ νεουργεῖ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν ἐκ τῆς ἐργασίας ἐγγινόμενον διαλύει πόνον, καὶ τοὺς ἀνθρώπους μὲν οἴκαδε συναγείρει, τοῖς δὲ γε θηρίοις ἄδειαν παρέχει νομῆς· καὶ τοῦτο σαφῶς ἡμᾶς ὁ θεῖος διδάσκει Δαβὶδ· " ἔθου, γὰρ φησι, σκότος καὶ ἐγένετο νύξ, ἐν αὐτῇ διελεύσονται πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ. σκύμνοι ὠρυόμενοι τοῦ ἀρπάσαι καὶ ζῆ τῆσαι παρὰ τῶ Θεῶ βρῶσιν αὐτοῖς. ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος καὶ συνήχθησαν καὶ εἰς

τάς μάνδρας αὐτῶν κοιτασθήσονται. ἔξελεύσεται ἄνθρωπος ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἕως ἑσπέρας ". οὕτως ταῦτα εἰπὼν τὴν τοῦ ποιητοῦ θαυμάζει μεγαλοῦρ γίαν, καὶ φησιν· " ὡς ἔμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας ". ὅτι μὲν οὖν ἀναγκαῖον τὸ σκότος ἀκριβῶς μεμαθήκαμεν· ὅτι δὲ οὐκ οὐσία τίς ἐστίν, ἀλλὰ πρᾶγ μα συμβεβηκός, καταμαθεῖν εὐπετέες· οὐρανοῦ γὰρ καὶ γῆς ἐστὶν ἀπο σκίασμα· διὰ τοι τοῦτο φρουδὸν γίνεται τοῦ φωτὸς ἀνίσχοντος. τὸ δὲ φῶς οὐσία ἐστὶ καὶ ὑφέστηκε, καὶ δυόμενον ἀνίσχει, καὶ ἀπὸν ἐπαν ἔρχεται· ὡσπερ γὰρ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον οὐσία τίς ἐστίν, ἢ δὲ διὰ τούτου ἀποτελουμένη σκιά συμβεβηκός ἐστίν, οὐκ οὐσία, οὕτως ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, τὰ μέγιστα σώματα, οὐσίαι εἰσὶ διάφοροι· ἢ δὲ ἐκ τούτων ἀποτελουμένη σκιά, τοῦ φωτὸς οὐ παρόντος, ὀνομάζεται σκότος· εἰσελθὼν δὲ τὸ φῶς ἀφανίζει τὸ σκότος. τοῦτο δὲ γνοίη τις ἂν καὶ ἐτέρωθεν· οἶκος γὰρ οὐκ ἔχων φωταγωγὸς σκότους ἐστὶν ἀνάπλευς. εἰσκομισθείσης δὲ λαμπάδος φωτίζεται, οὐ τοῦ σκότους ἄλλοσε μεταβαίνοντος· οὐ γὰρ ὑφέστηκεν, ἀνυπόστατον δὲ χρῆμά ἐστίν, ἀλλὰ πάμπαν διολλυμένου τῆ τοῦ φωτὸς παρουσίας. σκιά γὰρ ἐστὶ διὰ τῆς ὀροφῆς καὶ τοῦ ἐδάφους καὶ 12 τῶν τοίχων συνισταμένη, εἴτα ταῖς τοῦ φωτὸς διαλυομένη μαρμαρυγαῖς. τοῦτο καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὀρῶμεν ἐπιτελούμενον· ὑποχωροῦντος γὰρ τοῦ φωτὸς, οὐρανοῦ καὶ γῆς ἢ σκιά τὸ σκότος ἀποτελεῖ· ἀνίσχοντος δὲ πάλιν διαλύεται τοῦτο. οὐ τοίνυν ἀγέννητος οὐσία τὸ σκότος, οὔτε μὴν γενητὴ τις ὑπόστασις, ἀλλ' ἐκ τῶν γενητῶν συνισταμένη χρήσις ἀναγκασίαι καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν κηρύττουσα. αὐτίκα γοῦν ὁ προφήτης τὸν τῶν ὄλων Θεὸν καὶ ἐντεῦθεν ὑμνεῖ· " ὁ ποιήσας, γὰρ φησὶ, φῶς καὶ κατασκευάσας σκότος ". ἀρμοδίως δὲ ἄγαν ἐκάτερα τέθεικεν· τὸ μὲν ποιήσας ἐπὶ τοῦ φωτὸς, τὸ δὲ κατασκευάσας ἐπὶ τοῦ σκότους· συμβεβηκός γὰρ ἐστὶ, συνιστάμενον καὶ διαλυόμενον. καὶ οἱ τρισμα κάριοι δὲ παῖδες πᾶσαν τὴν κτίσιν εἰς ὑμνωδίαν καλέσαντες, τῆ ἡμέρᾳ τὴν νύκτα συνέζευξαν, καὶ φωτὶ τὸ σκότος συνήρμοσαν· ἐπειδὴ ταῖς τούτων διαδοχαῖς καὶ ὁ χρόνος μετρεῖται, καὶ ὁ τῶν ἀνθρώπων συνίσταται βίος. VIII Ποῖον πνεῦμα " ἐπέφερετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος "; Τισὶ δοκεῖ τὸ πανάγιον πνεῦμα ζωογονοῦν τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν καὶ προδιαγράφων τὴν τοῦ βαπτίσματος χάριν· ἀληθέστερον μέντοι ἐκείνον οἶμαι τὸν λόγον, ὅτι πνεῦμα ἐνταῦθα τὸν ἀέρα καλεῖ. εἰπὼν γὰρ, ὅτι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐποίησε καὶ τῶν ὑδάτων διὰ τῆς ἀβύσσου μνησθεὶς, ἀναγκασίως καὶ τοῦ ἀέρος ἐμνήσθη, ἐκ τῆς τοῦ ὕδατος ἐπιφανείας μέχρι τοῦ οὐρανοῦ διήκοντος· ἀέρος γὰρ φύσις τὸ τοῖς κάτω κειμένοις ἐπιφέρεσθαι σώμασι. μάλα δὲ ἀρμοδίως τὸ " ἐπέφερετο " καὶ οὐκ ἐπέκειτο εἴρηκε· τὸ γὰρ " ἐπέφερετο " τὴν κινητικὴν τοῦ ἀέρος οὐσίαν παρεδήλου. εἰ δὲ τις τοῦτο οὐ προσίεται τὸν λόγον ἐπειδὴ γέγραπται· " πνεῦμα Θεοῦ ἐπέφερετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος ", 13 ἀκουσάτω τοῦ μακαρίου Δαβὶδ λέγοντος περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων· " πνεύσει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ ῥύησεται ὕδατα ". ὅτι δὲ τὸν ἄνεμον οὕτως ἐκάλεσε, δῆλόν ἐστὶ κἂν μὴ λέγω· Εὐρου γὰρ ἢ Νότου πνέοντος, τὸ πεπηγὸς ὕδωρ διαλύεσθαι πέφυκεν. IX Τίτι λέγει ὁ Θεός· " γενηθήτω φῶς " καὶ, " γενηθήτω στερέωμα "; Οὐκ ἄλλω τινὶ κελεύει δημιουργεῖν, ἀλλὰ τὰ μὴ ὄντα καλεῖ· ἐνταῦθα δὲ πρόσταγμα τὸ βούλημα· " πάντα, γὰρ φησιν, ὅσα ἠθέλησεν ὁ Θεὸς ἐποίησεν ". εἰ δὲ καὶ φωνῆ τινὶ δημιουργῶν ἐχρήσατο, δῆλον ὡς οὐ τῶν ἀψύχων ἕνεκα στοιχείων, ἀλλὰ τῶν ἀοράτων χάριν δυνάμεων· ἵνα γινώσκοντες ὡς αὐτοῦ κελεύοντος τὰ μὴ ὄντα συνίσταται. X Διὰ τί τέθεικεν ὁ συγγραφεὺς τό· " εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλόν "; Ἴνα πείσῃ τοὺς ἀχαρίστους μὴ ψέγειν ἄπερ ἢ θεία ψῆφος ὀνομάζει καλά. XI Εἰς οὐρανὸς ἢ δύο εἰσίν; Τῆς θείας διδασκούσης γραφῆς, ὡς "ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν", εἴτα μετὰ τὴν τοῦ φωτὸς δημιουργίαν ἐν τῇ δευτέρᾳ λεγούσης ἡμέρᾳ τὸ στερέωμα γεγενῆσθαι, πολλὴν ἢ ἐρώτησιν τῶν πυνθανομένων ἐμφαίνει τὴν ἄνοιαν. ἔδει γὰρ καὶ ἐκ τοῦ καιροῦ καὶ μέντοι καὶ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς δημιουργίας τὸ

διάφορον γινῶναι· ὁ μὲν γὰρ πρὸ τοῦ φωτός, ὁ δὲ μετὰ τὸ φῶς· καὶ ὁ μὲν οὐκ ἔκτινος· ὁ δὲ ἐξ ὑδάτων· 14 " γενηθήτω , γάρ φησι, στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος ". εἶτα εἰπὼν ὡς ὁ λόγος ἔργον ἐγένετο· τοῦτο γὰρ δήλοι τὸ " καὶ ἐγένετο οὕτως ". διδάσκει καὶ πῶς ἐγένετο· " ἐποίησε, γάρ φησιν, ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα, καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος. καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα οὐρανόν ". ὁ δὲ πρότερος οὐρανὸς οὐκ ἐκλήθη στερέωμα, ἀλλ' οὐρανὸς ἐξ ἀρχῆς ὠνομάσθη· οὗτος γὰρ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος τὴν προσηγορίαν ἐδέξατο, ἐπειδὴ γὰρ ἐκ τῆς ῥοώδους τῶν ὑδάτων οὐσίας συνέστη, καὶ ἡ ῥυτὴ φύσις στεγανωτάτη γέγονε καὶ στερέμνιος προσηγορεύθη στερέωμα. εἶτα ὡς ἄνωθεν ἐπικείμενος, καὶ τοῦ προτέρου οὐρανοῦ τὴν χρεῖαν ἡμῖν πληρῶν, οὐρανὸς προσηγομάσθη. διχῆ δὲ διεῖλε τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν ὁ τῶν ὄλων Θεός· καὶ τὰ μὲν ἄνωθεν ἐπιτέθεικε τῷ στερέωματι, τὰ δὲ κάτω καταλέλοιπεν ἵνα τὰ μὲν ἄνωθεν ἐπικείμενα τῆ τε ὑγρότητι καὶ ψυχρότητι μὴ συγχωρῆ τῷ πυρὶ τῶν φωστήρων λωβᾶσθαι τὸ στερέωμα, τὰ δὲ κάτω μεμενηκότα διατρέφῃ τοῖς ἀτμοῖς τὸν ἀέρα διαυαίνόμενον καὶ ξηραίνόμενον ὑπὸ τοῦ ἄνωθεν ἐπικειμένου πυρός. τοιγαροῦν καὶ ὁ τῷ δευτέρῳ διαπιστῶν οὐρανῷ ἕξω βαίνει τῆς εὐθείας ὁδοῦ· καὶ ὁ πλείους πειρῶμενος ἀριθμεῖν μύθοις ἔπεται, τῆς τοῦ θείου πνεύματος διδασκαλίας καταφρονῶν. πληθυντικῶς δὲ θεία γραφὴ τοὺς οὐρανοὺς ὀνομάζει λέγουσα "οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν", ἐπειδὴ τῶν ἑβραίων ἡ γλῶττα οὔτε 15 τὸν οὐρανόν, οὔτε τὸ ὕδωρ οἶδεν ἐνικῶς ὀνομάσαι. εὐροὶ δ' ἂν τις τοιαῦτα πολλὰ καὶ παρὰ τῆ Ἑλλάδι φωνῆ· Ἀθήναν γὰρ τὴν πόλιν οὐδεὶς ἐνικῶς ὀνομάζει, ἀλλ' Ἀθήνας πληθυντικῶς· καὶ Δελφῶν πάλιν τὴν πόλιν οὐδεὶς Δελφόν, ἀλλὰ Δελφοὺς πληθυντικῶς. οὐ τοίνυν ὡς πολλῶν ὄντων οὐρα τῶν οὐρανῶν ἢ θεία εἶπε γραφὴ, ἀλλὰ τὸ ἰδίωμα φυλάξασα τῆς ἑβραϊδος φωνῆς· ἐπεὶ ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ σαφέστερον ἡμᾶς τοῦτο διδάσκει καὶ παραλιποῦσα τὸ τῆς γλώττης ἐκείνης ἰδίωμα οὕτως ἔφη· " ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ ", ὡς εἶναι δηλόν, ὅτι καθάπερ οὗτος ὁ οὐρανὸς ἡμῖν ἐστὶν ὄροφος, ἢ δὲ γῆ ἔδαφος, οὕτως ὁ ὀρώμενος οὐρανὸς ὄροφον ἔχει τὸν ὑπερκείμενον οὐρανόν. XII Τί δὴ ποτε μίαν εἰπὼν τὴν τῶν ὑδάτων συναγωγὴν, πολλὰς μετὰ ταῦτα δηλοῖ; " συνάχθη , γάρ φησι, τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν ". Μία μὲν ἐστὶ τῶν ὑδάτων συναγωγή· τὰ πελάγη γὰρ ἀλλήλοις συνήρμονται· τὰ μὲν κάτωθεν διὰ τινῶν ὑπογείων πόρων· τὰ δὲ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἐπιφάνειαν. πληθυντικῶς δὲ πάλιν τὰς " συναγωγὰς " ὠνόμασεν, ἐπειδὴ ἄλλο μὲν τὸ Ἰνδικὸν πέλαγος, ἄλλο δὲ τὸ Ποντικὸν καὶ τὸ Τυρρηνικὸν ἕτερον· καὶ ἄλλη μὲν ἡ Προποντίς, ἄλλος δὲ ὁ Ἑλλησποντος, καὶ ὁ Αἰγαῖος ἕτερος καὶ ἄλλος πάλιν ὁ Ἰώνιος κόλπος. ἕξωθεν δὲ πάλιν ἐπίκειται τὸ μέγιστον πέλαγος, ὃ τινες μὲν Ἀτλαντικόν, τινὲς δὲ Ὠκεανὸν ὀνομάζουσι. τούτου χάριν, ὡς μὲν συνημμένην συναγωγὴν μίαν ὠνόμασεν· ὡς δὲ διηρημένας, συναγωγὰς. 16 XIII Τί δὴ ποτε τὰς οὐκ ἐδωδίμους βοτάνας βλαστῆσαι προσέταξεν ὁ Θεός; Πολλὰ τῶν ἀλόγων ζώων τὰ γένη· τὰ μὲν θηρία, τὰ δὲ κτήνη προσαγορευόμενα· καὶ τὰ μὲν ἔρπετά, τὰ δὲ πετεινά· τούτοις ἅπασι τροφήν προηστρέπισεν ὁ Θεός, καὶ ταῦτα δὲ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἕνεκα πεποίηκε χρεῖας. αὐτίκα γοῦν καὶ δι' ἡμᾶς αὐτὰ φησι διατρέφεσθαι· " τῷ ἕξανατέλλοντι , γάρ φησι, χόρτον τοῖς κτήνεσι καὶ χλόην τῆ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων ". τὸ τοίνυν τούτῳ ἄχρηστον, ἐκείνῳ χρήσιμον καὶ τὰ τοῖς ἀνθρώποις οὐκ ἀναγκαῖα, τοῖς δι' αὐτοῦ γεγενημένοις ἀρμόδια. πρὸς δὲ τούτοις προορῶν ὁ Θεός, ὅτι καὶ πάθη προσγενήσεται τοῖς ἀνθρώποις, ἃ τε διὰ τὴν ἀμαρτίαν δεξαμένοις τοῦ θανάτου τὸν ὄρον, οὐ μόνον ἐδωδίμους, ἀλλὰ καὶ ἀλεξικάκους τῶν παθημάτων βοτάνας βλαστῆσαι τῆ γῆ προσέταξε. καὶ τοῦτο μάθοι τις ἂν ἀκριβέστερον παρὰ τῶν τὴν ἱατρικὴν ἡσκημένων τέχνην· ὅτι καὶ τὰ δοκοῦντα εἶναι δηλητήρια, παθῶν ἐστὶν

ιατήρια· κεραννύμενα γὰρ ἑτέραις βοτάναις ἀλεξίκακα γί νεται καὶ ὑγείας παρεκτικά. { XIV Τῶν φωστήρων δημιουργηθέντων, τί γέγονε τὸ πρότερον φῶς; Ὁ δεσπότης Θεὸς καὶ ἐκ μὴ ὄντων ποιεῖ, καὶ ἐξ ὄντων δημιουργεῖ· τὸν μὲν γὰρ πρότερον οὐρανὸν ἐκ μὴ ὄντων ἐδημιούργησε, τὸν δὲ δεύτερον ἐξ ὑδάτων ἐποίησεν. οὕτω τὴν γῆν μὴ οὖσαν παρήγαγεν· τὰ γένη δὲ τῶν δένδρων καὶ τῶν σπερμάτων αὐτῇ βλαστῆσαι προσέταξεν. καὶ τὸ φῶς τοίνυν ἐδημιούργησεν ὡς ἠθέλησεν. ὥσπερ δὲ τῷ στερεώματι διεῖλε τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν, καὶ τὰ μὲν ἐπιτέθεικεν ἄνωθεν, τὰ δὲ κάτω κατα 17 λέλοιπεν, οὕτως ἐκεῖνο τὸ φῶς διελὼν ὡς ἠθέλησεν, τοὺς φωστήρας τοὺς μεγάλους καὶ τοὺς μικροὺς κατεσκεύασεν. XV Τί ἐστὶ τὸ " εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἓνιαυ τοὺς καὶ εἰς ἡμέρας "; Ὁ ἥλιος ἀνίσχων μὲν καὶ δυόμενος τὰς ἡμέρας ποιεῖ· εἰς δὲ τὰ νότια καὶ τὰ βόρεια μέρη διατρέχων, τὸν ἑνιαύσιον κύκλον ἀποτελεῖ. οὗτος καὶ τὰς τροπὰς ἐργάζεται, ἃς καιροὺς ὠνόμασεν ἢ θεία γραφή· ἀπὸ γὰρ τοῦ ἰσημερινοῦ τόπου πρὸς τὰ βόρεια μεταβαίνων τὸ ἕαρ ποιεῖ· εἴτα ἐκεῖθεν ἐπανιών μέχρι τούτων τῶν ὄρων, τὴν θερινὴν κατασκευάζει τροπὴν· προϊόντος δὲ αὐτοῦ ἐντεῦθεν ἐπὶ τὰ νότια, τὸ μετόπωρον γίνεται· ἔπα νιῶν δὲ αὐθις, τὸν χειμῶνα ποιεῖ. ἐκ δὲ τοῦ δρόμου τῆς σελήνης τὸν τῶν μηνῶν μανθάνομεν ἀριθμὸν· διὰ τριάκοντα γὰρ ἡμέρων, ἐξ ὥρων δεουσῶν, τὸν οἰκεῖον δρόμον πληροῖ· οὗ δὴ χάριν τὸν τῶν τοσοῦτων ἡμερῶν ἀριθμὸν μῆνα προσαγορεύομεν. ἐπειδὴ καὶ τὴν σελήνην ὀνομάζουσι μῆνην. τὸ δὲ " εἰς σημεῖα ", οὐ κατὰ τοὺς ἀνοήτους νοοῦμεν ἡμεῖς· τὴν γὰρ τῆς γενεθλιαλογίας ματαιολογίαν, οὐδὲ Πυθαγόρας, οὐδὲ Σωκράτης, οὐδὲ Πλάτων, οὐδὲ οἱ στωϊκοὶ προσεδέξαντο. εἰ δὲ οἱ τοῖς μύθοις ἐντεθραμ μένοι τοῦδε τοῦ μύθου τὸ δυσσεβὲς ἐβδελύξαντο, τίς ἂν τοῖς θείοις πιστεύων λόγοις, τῶν οὐ δυσσεβῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀνοήτων ἀνάσχοιτο λόγων; " σημεῖα " τοίνυν ἢ θεία καλεῖ γραφή τὸ εἰδέναι σπόρου καιρὸν, τοῦ φυτεῦσαι, τοῦ καθάραι, τοῦ ξύλα τεμεῖν εἰς ναυπηγίαν καὶ οἶκο δομίαν ἐπιτήδεια· ἐντεῦθεν καὶ οἱ ναυτιλία χρώμενοι μεμαθήκασιν, πότε μὲν ἀπᾶραι, πότε δὲ καθορμίσαι προσήκει τὸ σκάφος· καὶ πότε μὲν πετάσαι 18 δεῖ τὸ ἰστίον, πότε δὲ καθελεῖν· ἢ πείρα γὰρ αὐτοὺς ἐξεπαίδευσε τὰς τῶν ἀστέρων ἐπιτολὰς τε καὶ δύσεις· πολλάκις δὲ καὶ ἡμεῖς κομήτην ἢ πωγω νίτην ἢ δοκίδην ἰδόντες, ἢ πολεμίων ἔγνωμεν προσβολὴν ἢ ἀκρίδος ἐμ βολὴν ἢ κτηνῶν ἢ ἀνθρώπων φθοράν. ταῦτα τοίνυν " σημεῖα " ἐκάλεσεν, οὐκ ἐκεῖνα τὰ πάσης ἀνοίας καὶ δυσσεβείας μεστά. XVI Τί δὴ ποτε τὰ μὲν φυτὰ πρὸ τῶν φωστήρων ἐποίησε, τὰ δὲ ζῶα μετὰ τούτους; Ὁφθαλμοὺς ἔχει τὰ ζῶα, καὶ τοῦ φωτὸς τὴν ὑπερβολὴν οὐκ ἂν ἤνεγκε· τοῦτο δὲ διανεμηθὲν εἰς τοὺς μικροὺς καὶ μεγάλους φωστήρας σύμμετρον τῇ ὄψει τῶν ζῶων ἀφήσιν αἴγλην· τῶν δὲ φυτῶν ἢ φύσις αἰσθήσεως ἄμοιρος. XVII Τίνος χάριν τὰ μὲν φυτὰ οὐκ ἠύλογησε, τοῖς δὲ ζῴοις ἔφη " αὐξάνεσθε " καὶ τὰ ἐξῆς; Τῶν λειμώνων καὶ τῶν ληΐων καὶ τῶν παντοδαπῶν βοτανῶν καὶ τε δένδρων εὐθύς ἐθέλησας τὴν γῆν ἐπλήρωσεν ἅπασαν· τὰ δὲ γε ἄλογα ζῶα ἀνὰ δύο παρήγαγεν· εἰκότως τοίνυν αὐτοῖς τὴν εὐλογίαν προσήνεγκεν, ἵνα διὰ τῆς πολυγονίας τὰ μὲν πελάγη καὶ λίμνας καὶ ποταμούς, τὰ δὲ τὸν ἀέρα, τὰ δὲ πληρώσῃ τὴν γῆν. XVIII Διὰ τί τὰ θηρία καὶ τὰ ἔρπετὰ πεποίηκεν ὁ Θεός; 19 Δεῖται τὰ παιδία καὶ μορμολυκείων καὶ ἱμάντων καὶ ῥάβδων· καὶ τοῖς μὲν αὐτὰ δεδιττόμεθα, τοῖς δὲ καὶ παιδεύομεν· ἐκάτερα δὲ δρῶμεν, πᾶσαν αὐτοῖς εὐταξίαν πραγματευόμενοι. ἐπειδὴ τοίνυν προήδρι ἡμᾶς ὁ δεσπότης Θεὸς εἰς ῥαθυμίαν ἐκκλίνοντας οἷον ἱμάντας τινὰς καὶ μορμολυκεῖα προκατεσκεύασε τὰ θηρία, ἵνα τούτοις ἡμᾶς δεδιττόμενος, πρὸς ἑαυτὸν ἔλκη, καὶ καλεῖν εἰς συμμαχίαν παρασκευάζῃ. ἀλλ' ὥσπερ οἱ τέλειοι καὶ τῶν μορμολυκείων καὶ ἱμάντων καταφρονοῦσιν, οὕτως οἱ τῆς ἀρετῆς τρόφιμοι τὰς τῶν θηρίων οὐ δειμαίνουσι προσβολὰς· καὶ γὰρ τῷ Ἀδὰμ πρὸ τῆς ἀμαρτίας παρεστήκει τὰ θηρία τὴν

δουλείαν ὁμολογοῦντα, καὶ τῷ Νῶε πάλιν εἰς τὴν κιβωτὸν εἰσιόντι, δίκην προβάτων καὶ λέων ἠκο λούθει καὶ πάρδαλις καὶ τῶν ἔρπετῶν τὰ πικρότατα· καὶ τῷ Δανιὴλ παρυστήκεισαν οἱ λέοντες, ὀρεγόμενοι μὲν τροφῆς, πελάσαι δὲ μὴ τολμῶντες. τοὺς γὰρ θεοειδεῖς τῆς θείας εἰκόνας ἑώρων ἐν αὐτῷ χαρακτῆρας, οὕτως ἔχισ τῆ τοῦ ἀποστόλου χειρὶ τοὺς ὀδόντας ἐμβαλοῦσα, καὶ τῆς ἁμαρτίας τὸ χαῦνον καὶ χαλαρὸν οὐχ εὐροῦσα, ἀπεπήδησε παραυτίκα καὶ κατὰ τῆς πυρᾶς ἤλατο, ὡσπερ δίκας ἑαυτὴν εἰσπραττομένη, ὅτι τῷ μηδα μόνον προσήκοντι προσέβαλε σῶματι. ἡμεῖς δὲ τὰ θηρία δεδοίκαμεν, ἐπεὶ δὴ τῆς ἀρετῆς τὴν πολιτείαν οὐκ ἔχομεν· καὶ οὕτω δὲ ῥαθυμούντων κηδόμενος ὁ Θεός, τοὺς ἐρημοτέρους ἐκείνοις ἀπεκλήρωσε τόπους, καὶ τὸν τῆς νυκτὸς αὐτοῖς καιρὸν ἀπένειμεν εἰς διατροφήν· " ἐν αὐτῇ , γὰρ φησι, διελεύσεται πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ ". τοῖς 20 ἔρπετοῖς δέ, τοὺς ἐν τῇ γῆ δέδωκε χηραμούς, ὅπως ἐν ἐκείνοις κρυπτόμενα μὴ λυμαίνωσι τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος· ἵνα δὲ μὴ παντάπασι ἀλώβητοι διαμένοντες καταφρονῶμεν αὐτῶν, ὡς βλάπτειν ἠκιστα δυναμένων· ἔστιν ὅτε συγχωρεῖ δύο τινὰς ἢ τρεῖς ἐκ πολλῶν μυριάδων ὁ σοφῶς τὰ καθ' ἡμᾶς πρυτανεύων, ἢ ὑπὸ σκορπίων κεντεῖσθαι ἢ ὑπὸ ὄφεων δάκνεσθαι· ἴν' ἡμεῖς ὡς δεδιότες μὴ τι παραπλήσιον πάθοιμεν, εἰς ἐπικουρίαν καλῶμεν τὸν πεπονηκότα Θεόν, καὶ ὑπὸ τῆς παναλκοῦς ἐκείνης προμηθείας φρουρεῖσθαι παρακαλῶμεν. ἄλλως τε οὐδὲ ἐν τοῖς ἄλλοις ἡμῖν ἄχρηστα τὰ θηρία· πολλὰ γὰρ καὶ ἐκ τούτων ἀλεξίκακα ἰατρῶν παῖδες κατασκευάζουσι φάρμακα· μηδεὶς τοίνυν αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ θηρίον ἐξετάζων ἐπιμεμψέσθω τῷ ποιητῇ, ἀλλὰ τὴν χρεῖαν ἐπιζητεῖτω. ἐπεὶ καὶ τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον πολλὴν ἔχει καὶ ὥραν καὶ ἀρμονίαν καὶ τῶν μωρίων τὴν χρεῖαν· ἀλλ' ἔχει καὶ κόρυζαν καὶ πτύελον καὶ δυσώδη κόπρον ἐκκρινομένην· ἀλλ' οὐδεὶς εὖ φρονῶν, ἀπὸ τούτων διαβάλλει τὸ ζῶον· δίχα γὰρ τούτων βιώνει τῶν ἀδυνάτων, διὰ γὰρ τούτων ἀρδευόμενον τέθηλεν. χρήζει γὰρ καὶ φλέγματος καὶ αἵματος καὶ χολῆς ἑκατέρας· ἀλλ' ὡσπερ διὰ τούτων συνέ στηκεν, οὕτως καὶ διὰ τούτων διόλλυται· ἑνὸς γὰρ τῶν εἰρημένων ἢ πλεο νασμὸς ἢ ἔνδεια διαλύει τὸ ζῶον. οὕτω πάλιν εἴ τις μίαν τῶν δακτύλων ἐκτέμη σκυταλίδα, ὄψεται παντελῶς αὐτὴν ἄχρηστον, ἀλλὰ συνημμένη πλείστην παρέχει τῷ σῶματι χρεῖαν. οὕτω τοίνυν καὶ ἡμᾶς προσήκει ποιεῖν, μὴ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἕκαστον μέρος ἐξετάζει τῆς κτίσεως, ἀλλὰ ζητεῖν εἰ τῷ παντὶ χρήσιμον. ἐπεὶ καὶ τὸ πῦρ καυστικόν ἐστι· καὶ οὐ μόνον σῶματα διαφθείρει, ἀλλὰ καὶ οἴκους ἐμπύρησι καὶ πλοῖα καὶ λήϊα· ἀλλ' ὅμως ἐν ἑστὶ τῶν τεσσάρων στοιχείων δι' ὧν τὰ πάντα συνήρμοσται καὶ δίχα τούτου τὴν θνητὴν φύσιν διαβιώνει τῶν ἀδυνάτων. καὶ ὕδωρ ὡσαύτως ἐπικλύζει τὴν γῆν, οἰκίας καταλύει, παμπόλλους τῶν ναυτιλ λομένων διόλλυσι· λυμαίνεται δὲ καὶ τοὺς ἀκαίρως καὶ ἀμέτρως πίνειν 21 ἀνεχομένους, ἀλλ' οὐδεὶς μὴ κομιδῇ παραπαίων ὀλέθριον τὸ ὕδωρ ὦνό μαςε. τοῦτο γὰρ καὶ τὴν γῆν ἄρδει καὶ τὰ φυτὰ τρέφει καὶ τὰ ἄλογα ζῶα καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν· οὕτω τοίνυν καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ἐξετάζομεν, μὴ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ βασανίζοντες, εἴ τε λυμαντικόν ἐστιν εἴ τε ὠφέλιμον· ἀλλ' εἰ τῷ κοινῷ συντελεῖ τινα χρεῖαν· καὶ θηρία γὰρ αἰδεῖται μὲν τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς δοθεῖσαν αὐτῷ κατ' αὐτῶν ἐξουσίαν, ὡς παραβεβηκότος δὲ τὸν θεῖον νόμον, ἔστιν ὅτε καταφρονεῖ· καὶ γὰρ οἱ πονηροὶ δοῦλοι διαπτύειν εἰώθασιν τοὺς ἰθύνειν αὐτοὺς παρὰ τῶν δεσποτῶν κεκελευσμένους, ὅταν ἴδωσι διὰ πλημμελήματα παρρησίας ἕστερη μένους. XIX Τίνι ὁ Θεὸς εἶρηκε " ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν "; Τινὲς μὲν τῶν δυσωνύμων αἰρετικῶν πρὸς τοὺς ἀγγέλους αὐτὸν εἰρηκέναι, καὶ τοὺς πονηροὺς δαίμονας ἔφασαν, οὐ συνιέντες οἱ ἐμβρόντητοι τὸ " κατ' εἰκόνα ἡμετέραν " Θεοῦ δὲ καὶ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων οὔτε ἡ οὐσία οὔτε εἰκὼν ἢ αὐτή· ὁ μὲν γὰρ αἰδίδιον ἔχει τὴν φύσιν, οἱ δὲ αὐτὸν ἔχουσι ποιητὴν καὶ δημιουργὸν παρ' αὐτοῦ δεδεγμένοι τὸ εἶναι, οἱ δὲ δαίμονες καὶ εἰς πονηρίαν ἐκόντες ἐτράπησαν. ἀνοίας τοίνυν ἐσχάτης, τὸ μίαν ὑπολαβεῖν εἰκόνα τῶν

πονηρῶν δαιμόνων καὶ τοῦ πελάγου τῆς ἀγαθότητος· ἰουδαῖοι δὲ εἰς ἑτέραν ἐξώκειλαν παραφροσύνην· φασὶ γὰρ πρὸς ἑαυτὸν εἰρηκέναι τὸν τῶν ὄλων Θεὸν τὸ " ποιήσωμεν ἄνθρωπον " κατὰ τινὰ μίμησιν τῶν τὰς μεγάλας πεπιστευμένων ἀρχάς· καὶ γὰρ ὕπαρχοι καὶ στρατηγοὶ πληθυντικῶς εἰώθασιν λέγειν τὸ κελεύομεν καὶ γράφομεν καὶ προστάττομεν καὶ ὅσα τοιαῦτα· καὶ οὐ συνεῖδον οἱ παραπλήγες, ὡς ἐνικῶς τὰ πλεῖστα ὁ τῶν ὄλων λέγει Θεός· " καιρός, γὰρ φησι, παντὸς ἀνθρώπου ἦκει ἕναν τῶν μου ", καὶ " ἐνεθυμήθην ὅτι ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον 22 ", καὶ " ἀπαλείψω τὸν ἄνθρωπον ", καὶ " οὐκ ἔσονται σοὶ θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ ", καὶ " ἰδοὺ ἐγὼ ποιῶ καινὰ ἃ νῦν ἀνατέλλει ", καὶ " ἀνοίξω ἐπὶ τῶν ὀρέων πηγὰς καὶ ἐπὶ τῶν βουνῶν ποταμούς ". καὶ ἐν πάσῃ δὲ ὡς ἐπίπαν τῇ θείᾳ γραφῇ ἐνικῶς ἐστὶν ἀκοῦσαι τοῦ τῶν ὄλων διαλεγόμενου Θεοῦ· ὀλιγάκις δὲ πληθυντικῶς τὴν διάλεξιν σχηματίζει, τῶν τῆς τριάδος προσώπων ἐμφαίνων τὸν ἀριθμὸν. καὶ γὰρ ἠνίκα τὰς γλώσσας συνέχεεν οὐχ ἐνικῶς εἶπε καταβήσομαι καὶ συγγεῶ τὰς γλώσσας, ἀλλὰ " δεῦτε, καταβάντες συγχέωμεν αὐτῶν τὰς γλώσσας ". καὶ ἐνταῦθα τοίνυν, ἐπειδὴ τὸ λογικὸν διέπλαττε ζῶον, ὃ μετὰ πολλὰς ἀνακαινίζειν ἡμελλε γενεάς, ταῖς τῆς ἀγίας τριάδος ἐπικλήσει τελεσιουργῶν τὸ πανάγιον βάπτισμα, μέλλων δημιουργεῖν τὴν ἐκεῖνα παραληφθεμένην τὰ μυστήρια φύσιν, αἰνιγματικῶς καὶ τὸ ταῦτὸν τῆς οὐσίας καὶ τὸν τῶν προσώπων παρεδήλωσεν ἀριθμὸν· τῷ φάναι μὲν γὰρ " εἶπεν ὁ Θεός ", τὸ κοινὸν τῆς θείας δεδήλωκε φύσεως· ἐπαγαγὼν δὲ τὸ " ποιήσωμεν ", ἐνέφηνε τῶν προσώπων τὸν ἀριθμὸν. οὕτω πάλιν ἐνικῶς μὲν εἰπὼν " τὴν εἰκόνα ", τὸ ταῦτὸν τῆς φύσεως ἔδειξεν· οὐ γὰρ εἶπε κατ' εἰκόνας, ἀλλὰ " κατ' εἰκόνα ". " ἡμετέραν " δὲ εἰρηκῶς, τὸν τῶν ὑποστάσεων δεδήλωκεν ἀριθμὸν· ἅπαντα γὰρ προορῶν ὁ τῶν ὄλων Θεός ὡς ἤδη γε γενημένα τὰ μήπω γενόμενα, καὶ προθεωρῶν τὴν τοῦ μονογενοῦς σὰρκα σὺν τε καὶ ἐνανθρώπησιν, καὶ ὡς ταύτην τὴν φύσιν ἐκ παρθένου λήψεται, καὶ οὕτως ἑαυτῷ συνάψει τε καὶ ἐνώσει ὡς ἐν πρόσωπον Θεοῦ τε καὶ ἀνθρώπου νοεῖσθαι καὶ μίαν αὐτῷ προσκύνησιν παρὰ τὴν κτίσεως ἀπάσης προσφέρεσθαι, μάλα εἰκότως καὶ αὐτὴν τοῦ γένους τὴν κρηπίδα τιμῆς μεγίστης ἠξίωσε· καὶ πρῶτον βουλήν τῆς δημιουργίας προτάξας 23 ἵνα τοῦ δημιουργουμένου τὸ λογικὸν προσημάνῃ· εἶτα τῶν προσώπων παραδηλώσας τὸν ἀριθμὸν ἵνα τοὺς ὕμνους ὁ μέλλων προσφέρειν ἐπὶ τῆς γῆς, λάβῃ θεολογίας αἰνίγματα· καὶ οἰονεῖ αὐτουργὸς τῆς διαπλάσεως γενόμενος, ἔδειξε τὴν πλείονα περὶ τὸδε τὸ πλάσμα φιλοστοργίαν. τοῦτο καὶ Ἰωβ ὁ γενναῖος πρὸς αὐτὸν βοᾷ λέγων· " αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με ". τούτοις ἐχρήσατο τοῖς λόγοις καὶ ὁ θεὸς Δαβὶδ, τοῦτο καὶ ὁ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος ἀξιούμενος γινώσκει σαφῶς ὡς ὁ πλάσας διέσωσε καὶ ὁ σώσας διέπλασε· πρὸς δὲ τούτοις καὶ αὐτὸς ὁ δημιουργὸς καὶ διὰ Ἱερεμίου, καὶ διὰ Ἡσαΐου φησὶν, " ὅτι ἡμεῖς πληρὸς, αὐτὸς δὲ πλάστης ἡμῶν ". ἀλλ' οὔτε χεῖρας ἔχει τὸ θεῖον οὔτε δεῖσθαι βουλῆς τινος καὶ προθεωρίας φαμέν, ἵνα κατὰ τοὺς Πλάτωνος μύθους πρὸς τὴν τῆς ἐνθυμήσεως ἰδέαν κατασκευάσῃ τὸ ποίημα· ἀλλὰ τούτων ἕκαστον τὴν πλείονα τοῦ Θεοῦ περὶ τὸδε τὸ ζῶον κηδεμονίαν δηλοῖ. XX Τί ἐστὶ τὸ " κατ' εἰκόνα "; Τινὲς τὸ ἀόρατον τῆς ψυχῆς εἰκόνα Θεοῦ κεκλήκασιν· ἀλλ' οὐκ ἀληθῶς εἰρήκασιν· εἰ γὰρ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τῆς ψυχῆς τὸ ἀόρατον, μᾶλλον ἢ εἰκόνας τοῦ Θεοῦ κληθεῖεν ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι, καὶ πᾶσαι αἱ ἀσώματοι καὶ ἅγαι φύσεις· ἅτε δὲ παντάπασιν σωμάτων ἀπηλλαγμένοι, καὶ ἀμιγῆς τὸ ἀόρατον ἔχουσαι. τινὲς δὲ ὑπὸ πολλῆς εὐθηθείας τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον " κατ' εἰκόνα Θεοῦ " γεγενῆσθαι φασιν· ἐπειδὴ τῆς θείας λεγούσης ἐπακούουσι γραφῆς· " ἀνοίξον τοὺς ὀφθαλμοὺς σου καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου καὶ ἄκου 24 σον ", καὶ " ὠσφράνθη Κύριος ὁσμήν εὐωδίας ", καὶ " τὸ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα ", καὶ " ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς ", καὶ ὅσα τοιαῦτα. καὶ οὐ συνεῖδον οἱ ἄγαν ἠλίθιοι, ὡς ἀνθρώποις δι' ἀνθρώπων διαλεγόμενος ὁ δεσπότης Θεός, τῇ τῶν ἀκουόντων ἀσθενείᾳ τοὺς λόγους

μετρεῖ· καὶ ἐπειδὴ δι' ὀφθαλμῶν ὀρῶμεν ἡμεῖς, τὴν ὀπτικήν αὐτοῦ δύναμιν ὀφθαλμοὺς ὄνο μάζει· καὶ αὖ πάλιν τὴν ἀκουστικὴν ὠτα, ἐπειδὴ διὰ τούτων τῶν μορίων ἀκούομεν· καὶ τὸ πρόσταγμα, στόμα. ἔδει δὲ αὐτοὺς μὴ τούτων μόνον ἀκούειν τῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ τῶν τὸ ἀπερίγραφον τοῦ Θεοῦ διδασκόντων· " ποῦ, γὰρ φησι, πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; ἔὰν ἀνα βῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ, ἔὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρει ", καὶ τὰ ἐξῆς. καὶ τῇ σαμαρείτιδι ὁ Κύριος ἔφη· " πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν ". εἰ δὲ πνεῦμα ὁ Θεός, ἀπλοῦς ἄρα καὶ ἀσύνθετος καὶ ἀσχημάτιστος. ἀλλὰ γὰρ περιττὸν τοῦτον μηκύνει τὸν λόγον· δήλη γὰρ τούτων ἡ ἄνοια. τὸ τοίνυν " ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν ", τινὲς τῶν διδασκάλων οὕτως ἐνόησαν· ὅτι τὴν κτίσιν τὴν αἰσθητὴν τε καὶ νοητὴν πεποικῶς ὁ τῶν ὄλων Θεός, τὸν ἄνθρωπον διέπλασεν ἔσχατον, οἷόν τινα εἰκόνα ἑαυτοῦ ἐν μέσῳ τεθεικῶς τῶν ἀψύχων τε καὶ ἐμψύχων, καὶ αἰσθητῶν καὶ νοητῶν· ἵνα τὰ μὲν ἄψυχα τε καὶ ἔμψυχα τούτῳ προσφέρῃ, ὥσπερ τινὰ φόρον, τὴν χρεῖαν· αἱ δὲ νοηταὶ φύσεις, ἐν τῇ περὶ τοῦτον κηδεμονίᾳ τὴν περὶ τὸν πεποικῶτα δεικνύωσιν εὐνοίαν. τοῦτο γὰρ καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος ἔφη· " οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κλη 25 ρονομεῖν σωτηρίαν "; καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς εὐαγγελίοις, " ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἐνδὸς τῶν μικρῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων· ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν καθ' ἡμέραν ὀρῶσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς ". τινὲς δέ, " κατ' εἰκόνα Θεοῦ " κατὰ τὸ ἀρχικὸν γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον ἔφασαν, τεκμηρίῳ κεχρημένοι σαφεστάτῳ, τῷ τὸν ποιητὴν ἐπαγαγεῖν, " καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἐρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς ". ὥσπερ γὰρ αὐτὸς τῶν ὄλων ἔχει τὴν δεσποτείαν, οὕτω δὲ δῶκε τῷ ἀνθρώπῳ τῶν ἀλόγων ζῶων τὴν ἐξουσίαν, ἔστι δὲ καὶ ἄλλα εὐρεῖν ὡς ἀρχετύπου μιμήματα· δημιουργεῖ γὰρ καὶ ἄνθρωπος κατὰ μίμησιν τοῦ πεποικῶτος Θεοῦ, καὶ οἰκίας καὶ τείχεα καὶ πόλεις καὶ λιμένας καὶ ναῦς καὶ νεώρια, καὶ ἄρματα καὶ ἕτερα μυρία· οἷον οὐρανοῦ ἐκτυπώματα καὶ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἀστέρων ἰνδάματα, καὶ ἀνθρώπων καὶ ζῶων ἀλόγων εἰκόνας, ἀλλ' ἄπειρον τὸ τῆς δημιουργίας διάφορον. ὁ μὲν γὰρ τῶν ὄλων Θεός καὶ ἐξ ὄντων καὶ ἐκ μὴ ὄντων δημιουργεῖ, καὶ δίχα πόνου καὶ χρόνου· ἅμα γὰρ τῷ βουλευθῆναι παράγει τὸ δόξαν· ἄνθρωπος δὲ δεῖται μὲν ὕλης, δεῖται δὲ καὶ ὀργάνων καὶ βουλῆς καὶ ἐνθυμήσεων καὶ χρόνου καὶ πόνου καὶ τεχνῶν ἐτέρων εἰς τὴν τοῦ γενομένου κατασκευήν. ὁ γὰρ οἰκοδόμος δεῖται χαλκέως, καὶ ὁ χαλκεὺς μεταλλέως, καὶ ἄνθρα κέως· καὶ πάντες ὁμοῦ τῶν ὑλοτόμων καὶ οἱ ὑλοτόμοι τῶν φυτουργῶν τε καὶ γεωργῶν· καὶ οὕτως ἐκάστη τέχνη παρὰ τῶν ἄλλων τεχνῶν τὴν 26 οἰκίαν ἐρανίζεται χρεῖαν· ἀλλὰ καὶ οὕτω δημιουργῶν ὁ ἄνθρωπος, μιμεῖται ἀμὴ γέ πη τὸν ποιητὴν, ὡς εἰκῶν τὸ ἀρχέτυπον· καὶ γὰρ ἡ εἰκῶν ἔχει τὰ τοῦ ἀρχετύπου ἰνδάματα. ἀλλὰ τὸ μὲν τῶν μορίων εἶδος ἔχει, τὰς δὲ ἐνεργείας οὐκ ἔχει· ἐστέρηται γὰρ ψυχῆς, δι' ἧς κινεῖται τὸ σῶμα. οὕτω πάλιν καὶ βασιλεύει ὁ ἄνθρωπος καὶ κρίνει κατὰ μίμησιν τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ· ἀλλ' ὁ μὲν Θεός οὐ κατηγόρων, οὐ μαρτύρων δεῖται δικάζων· οὕτω γὰρ καὶ τὸν Κάϊν κατέκρινεν, ὡς αὐτόπτης τοῦ μύσου γεγενημένος· ὁ δὲ ἄνθρωπος κρίνων καὶ μαρτύρων δεῖται καὶ κατηγόρων· ἀγνοεῖ γὰρ τὰ γεγενημένα. οὕτω καὶ Θεός ὁ ἄνθρωπος ὠνομάσθη, ἐπειδὴ εἰκῶν προσηγορεύθη Θεοῦ· " ἀνὴρ, γὰρ φησιν, οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκῶν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων ". ἀλλὰ πάλιν ὁ μὲν τῶν ὄλων Θεός φύσιν ἔχει θείαν, οὐ προσηγορίαν ψιλήν· ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὡς εἰκῶν, τοῦνομα ἔχει μόνον, ἔστε ρημένος τοῦ πράγματος. οὕτω τὸ ἀπερίγραφον ἀληθῶς μὲν καὶ κυρίως ἐστὶ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ· μιμεῖται δὲ οὕτω πως αὐτὸ καὶ ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπου ἐν

ἀκαρεῖ γὰρ περινοστεῖ καὶ τὰ ἔωα καὶ τὰ ἐσπέρια καὶ τὰ βόρεια καὶ τὰ νότια, καὶ τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ ὑποχθόνια· ἀλλ' οὐ τῆ οὐσίᾳ, μόνη δὲ τῆ τοῦ λογισμοῦ φαντασίᾳ. ὁ δὲ γε Θεὸς καὶ τῆ οὐσίᾳ καὶ τῆ σοφίᾳ καὶ τῆ δυνάμει τὸ ἀπερίγραφον ἔχει· εὐροὶ δ' ἄν τις καὶ ἑτέραν μίμησιν ἀκριβεστέραν ἐν τῆ τοῦ ἀνθρώπου πάλιν ψυχῇ· ἔχει γὰρ αὐτὴ καὶ τὸ λογικὸν καὶ τὸ ζωτικὸν ἐν ἑαυτῇ· καὶ γεννᾷ μὲν ὁ νοῦς τὸν λόγον, συμπρόεισι δὲ τῷ λόγῳ πνεῦμα, οὐ γεννώμενον καθάπερ ὁ λόγος, συμπαραομαρ τοῦν δὲ αἰετῷ λόγῳ, καὶ συμπροῖδον γεννωμένῳ. ἀλλὰ ταῦτα ὡς εἰκόνι 27 πρόσεστι τῷ ἀνθρώπῳ, οὗ δὴ χάριν καὶ ἀνυπόστατος ὁ λόγος ἐστὶ καὶ τὸ πνεῦμα. ἐπὶ δὲ τῆς ἀγίας τριάδος τρεῖς νοοῦμεν τὰς ὑποστάσεις, καὶ ἀσυγχύτως ἡνωμένας καὶ καθ' ἑαυτὰς ὑφεστώσας. γεγέννηται μὲν γὰρ πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ πατρὸς ὁ Θεὸς λόγος· ἀχώριστος δὲ ἐστὶ τοῦ γεννήσαντος καὶ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τὸ πανάγιον πνεῦμα· νοεῖται δὲ καὶ ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει· " πάντα, γὰρ φησι, ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται "· ἀλλὰ περὶ τούτου μηκύνει τὸν λόγον οὐ δεῖ· μυρίας γὰρ ἔστιν εὐρεῖν ἀποδείξεις τούτου παρὰ τῆ θείᾳ γραφῇ. XXI Τί δὴ ποτε διαφερόντως τὴν ἐβδόμη ἡμέραν εὐλόγησεν ὁ Θεός; Ἐκάστη τῶν ἄλλων ἡμερῶν ἰδίαν τινὰ δημιουργίαν ἐδέξατο· ἐπειδὴ τοίνυν μέχρι ταύτης σύμπασαν τὴν κτίσιν ἐδημιούργησε, δέδωκεν ἀντὶ δημιουργίας τῆ ἐβδόμη ἡμέρα τὴν εὐλογίαν, ἵνα μὴ μόνη παρὰ τὰς ἄλλας ἀγέρας τὸς διαμεῖνῃ. τὸ μέντοι " ἡγίασεν αὐτήν ", ἀντὶ τοῦ " ἀφώρισεν " τέθεικε· πολλαχοῦ γὰρ οὕτω τοῦτο νοούμενον ἔστιν εὐρεῖν παρὰ τῆ θείᾳ γραφῇ· καὶ γὰρ περὶ τῶν μήδων φησὶν, " ἡγιασμένοι εἰσὶ καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς ", τουτέστιν, εἰς τοῦτο ἀφωρισ μένοι. ἄλλως τε καὶ Ἰουδαίοις ταῦτα συγγράφων, ἀναγκαίως τὸ " ἡγίασεν αὐτήν " τέθεικεν, ἵνα πλεῖον σέβας ἀπονεύμωσι τῷ σαββάτῳ· τοῦτο γὰρ καὶ νομοθετῶν ἔφη, ὅτι " ἐν ἑξ ἡμέραις ἐποίησεν Κύριος ὁ Θεός σου τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· τῆ δὲ ἐβδόμη ἡμέρα κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων 28 τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν ἐποίησεν καὶ ἡγίασεν αὐτήν ". XXII Τί ἐστὶ " πηγὴ δὲ ἀνέβαινον ἐκ τῆς γῆς καὶ ἐπότιζε πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς "; Ἐν κεφαλαίῳ πάλιν ὁ συγγραφεὺς τὰ περὶ τῆς κτίσεως διηγήσατο καὶ ἐδίδαξεν ὅτι μὴ ὄντα τὰ στοιχεῖα παρήγαγεν ὁ Θεός, καὶ ὅτι ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων διεχώρισε, καὶ ὅτι ἕκαστον τούτων διεκόσμησεν ὡς ἠθέλησε, καὶ ὅτι μήτε τοῦ ἀνθρώπου γεωργοῦντος τὴν γῆν, μήτε τῶν νεφῶν τὸν ὑετὸν ὠδινόντων, βεβλάστηκεν ὡς ὁ δημιουργήσας ἠθέλησεν, ἀρδείαν ἔχουσα τὴν μετὰ τὸν χωρισμὸν τῶν ὑδάτων ἐναπομείνασαν αὐτῇ νοτίδα τε καὶ ἰκμάδα· οὕτω γὰρ καὶ Ἀκύλας ἡρμήνευσε " καὶ ἐπιβλυσμὸς ἀνέβη ἐκ τῆς γῆς καὶ ἐπότισε πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς χθονός ". XXIII Εἰ ἐκ τοῦ θείου ἐμφυσηματος γέγονεν ἡ ψυχὴ, ἐκ τῆς οὐσίας ἄρα τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ ψυχὴ; Ἀσεβείας ἐσχάτης καὶ βλασφημίας ἡ τοιαύτη ἔννοια· τῆς γὰρ δημιουργίας τὴν εὐκολίαν ἔδειξε διὰ τοῦτο ἡ θεία γραφή. πρὸς δὲ τούτῳ καὶ τῆς ψυχῆς τὴν φύσιν αἰνίττεται, ὅτι πνεῦμά ἐστιν κτιστόν, ἀόρατόν τε καὶ νοερόν, τῆς τῶν σωμάτων ἀπηλλαγμένον παχύτητος· κάκεῖνο δὲ χρὴ συνιδεῖν, ὅτι δεῖ πρότερον νοῆσαι πνεύμονα, καὶ τοὺς ἀποθλίβοντας τοῦτον μῦς, καὶ συστέλλοντας καὶ τὴν συμπεφυκυῖαν ἀρτηρίαν τῷ πνεύμονι, καὶ ὑπερώων καὶ στόμα εἶθ' οὕτως δέξασθαι τὸ ἐμφύσημα. εἰ δὲ τὸ θεῖον ἀσώματον, θεοπρεπῶς ἄρα καὶ τὸ ἐμφύσημα νοητέον. 29 XXIV Τί δὴποτε τὸν παράδεισον ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς μέλλων εὐθύς τὸν Ἀδὰμ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐξορίζειν ἐκεῖθεν. Πρῶτον οὐκ ἀνέχεται ἐκ προγνώσεως κατακρῖναι ὁ δεσπότης Θεός· διὸ καὶ τὴν παράβασιν προορῶν, τῶν ἀγαθῶν αὐτῷ μεταδέδωκεν. ἔπειτα καὶ γινῶναι αὐτὸν τὰς θείας δωρεὰς ἠβουλήθη, ἵνα τούτων στερηθεὶς μισήσῃ τὴν ἁμαρτίαν, ὡς τοσοῦτων αὐτὸν γυμνώσασαν ἀγαθῶν. πρὸς δὲ τούτοις, ἔδει τὸν δίκαιον ἀγωνοθέτην τοῖς τῆς ἀρετῆς ἀθληταῖς προθεῖναι τῆς νίκης τὰ ἄθλα· οὗ δὴ χάριν καὶ περὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἔφη· " δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν

βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου " XXV Τινὲς ἐν οὐρανῷ φασι τὸν παράδεισον εἶναι. Τῆς θείας λεγούσης γραφῆς " ἔξαντέειλεν ἔτι ὁ Θεὸς ἐκ τῆς γῆς πᾶν ξύλον ὠραῖον εἰς ὄρασιν καὶ καλὸν εἰς βρῶσιν ", τολμηρὸν ἄγαν τὸ τοῖς οἰκείοις ἀκολουθεῖν λογισμοῖς καταλιπόντας τὴν διδασκαλίαν τοῦ πνεύματος. XXVI " Τὸ ξύλον τῆς ζωῆς καὶ τὸ ξύλον τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ ", νοητὰ χρή λέγειν ἢ αἰσθητά; Ἐκ τῆς γῆς βεβλαστηκέναι καὶ ταῦτα εἶπεν ἡ θεία γραφή· οὐ τοίνυν ἑτέραν τινὰ φύσιν ἔχει παρὰ τὰ ἄλλα φυτὰ. ὡσπερ γὰρ τὸ τοῦ σταυροῦ ξύλον ξύλον ἐστὶ καὶ σωτήριον ὀνομάζεται, διὰ τὴν ἐκ τῆς περὶ αὐτὸ πίστεως σωτηρίαν προσγινομένην, οὕτω καὶ ταῦτα φυτὰ μὲν ἐστὶν ἐκ τῆς γῆς 30 βεβλαστηκότα· διὰ δὲ τὸν θεῖον ὄρον θάτερον αὐτῶν " ξύλον ζωῆς " ὠνομάσθη· τὸ δὲ ἕτερον, διὰ τὸ περὶ αὐτὸ γενέσθαι τῆς ἁμαρτίας τὴν αἴσθησιν, ξύλον ἐκλήθη " γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ ". καὶ περὶ τοῦτο μὲν ὁ ἄγων τῷ Ἀδὰμ προετέθη· τὸ δὲ τῆς ζωῆς οἶόν τι ἔπαθλον προὔκειτο τετηρηκότι τὴν ἐντολήν. οὕτω καὶ οἱ πατριάρχαι, καὶ χωριοὶς καὶ φρέασι τὰς ἐπωνυμίας ἐπέθηκαν· καὶ τὸ μὲν ἐκάλεσαν " φρέαρ ὀράσεως ", οὐκ ἐπειδὴ ὀρατικὴν δύναμιν ἐχαρίζετο, ἀλλ' ἐπειδὴ ὥφθη παρ' αὐτῶ τῶν ὄλων ὁ Κύριος· καὶ " φρέαρ εὐρυχωρίας ", ἐπειδὴ περὶ τῶν ἄλλων φρεάτων πολλάκις οἱ ἀπὸ γε ράρων διαμαχεσάμενοι, οὐκ ἠνώχλησαν τοῖς τοῦτο κατεσκευακόσι τὸ φρέαρ· οὕτω " φρέαρ ὄρκου ", διὰ τὸ παρ' αὐτῶ γεγενῆσθαι τοὺς ὄρκους· οὕτως ἡ Λουζὰ " Βαιθήλ " ὠνομάσθη, τουτέστιν " οἶκος Θεοῦ ", ἐπειδὴ ὥφθη τῷ Ἰακώβ ἐν ἐκείνῳ γε τῷ χωρίῳ τῶν ὄλων ὁ ποιητής· καὶ " βουνὸς μάρτυς " οὐκ ἐπειδὴ ἔμψυχος ἦν ὁ βουνός, ἀλλ' ὅτι ἐν ἐκείνῳ τῷ χωρίῳ πρὸς ἀλλήλους ἐπεποιήντο τὰς συνθήκας· οὕτως ὕδωρ ζῶν καλεῖται τὸ βάπτισμα, οὐκ ἐπειδὴ φύσιν ἑτέραν ἔχει τὸ τοῦ βαπτίσματος ὕδωρ, ἀλλ' ὅτι δι' ἐκείνου τοῦ ὕδατος ἡ θεία χάρις τὴν αἰώνιον δωρεῖται ζωὴν. οὕτω " ξύλον ζωῆς " διὰ τὸν θεῖον ὄρον ἐκλήθη, καὶ " ξύλον γνώσεως ", διὰ τὴν περὶ τοῦτο γεγεννημένην αἴσθησιν τῆς ἁμαρτίας· οὐδέπω γὰρ πείραν εἰληφότες τῆς ἁμαρτίας, εἶτα τοῦ ἀπειρημένου μετελιηχότες καρποῦ, ὡς παραβεβηκότες τὴν ἐντολήν, τὰς τοῦ συνειδότος ἀκίδας ἐδέξαντο. 31 XXVII Οὐκοῦν εἶχον τὴν γνώσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ πρὸ τῆς τοῦ ἀπειρημένου καρποῦ μεταλήψεως; Καὶ πῶς οἶόν τε ἦν τοὺς λόγῳ τετιμημένους καὶ κατ' εἰκόνα θεῖαν γεγενημένους, οὐκ ἔχειν διάκρισιν ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ; πῶς δ' ἂν αὐτοῖς ἔτε θεΐκει νόμον τῆς δικαιοσύνης ἢ ἄβυσσος, ταύτην οὐκ ἔχουσιν ἐν τῇ φύσει τὴν γνώσιν, μηδὲ γινώσκουσιν ὡς ἀγαθὸν μὲν τὸ φυλάξαι τὴν ἐντολήν, ὀλέθριον δὲ τὸ παραβῆναι; εἶχον οὖν ἄρα τὴν γνώσιν· τὴν δὲ πείραν προσέλαβον ὕστερον. XXVIII Πῶς οὖν μετὰ τὴν βρῶσιν ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν, πρὸ γὰρ τῆς βρώσεως ταύτην οὐκ εἶχον τὴν αἴσθησιν; Οὐδὲ τὰ κομιδῆ νέα παιδιά ἐρυθριαῖα πέφυκε τῆς ἐσθῆτος γεγυμνωμένα· κατὰ βραχὺ δὲ τοῦ σώματος ἀξανομένου, καὶ τοῦ νοῦ λοιπὸν ἀρχομένου τὴν οἰκείαν φύσιν ἐπιδεικνύειν, οὐκέτι λοιπὸν φορητὴ τοῖς μειρακίοις ἢ γύμνωσις, ἀλλ' ἐρυθριαῖα καὶ περιβάλλονται, κἄν τις ἀφέληται τὴν ἐσθῆτα, ταῖς χερσὶ τὰ παιδογόνα καλύπτουσι μόρια· πολλῶν δὲ καὶ τὸ ἔθος ἀφαιρεῖται ταύτην τὴν αἰσχύνην· καὶ γὰρ οἱ ναῦται γυμνοὶ πλέοντες, καὶ οἱ λουόμενοι γυμνοὶ ὑπ' ἀλλήλων ὀρώμενοι, ταύτην ἐνταῦθα τὴν αἰσχύνην οὐκ ἔχουσιν· ἐὰν δὲ τις ἔξω τῶν βαλανείων γυμνὸς ᾖ, λίαν ἐρυθριαῖα. οὕτω καὶ οἱ περὶ τὸν Ἀδὰμ εὐθύς μὲν διαπλασθέντες, οἷα δὲ νήπιοι καὶ εὐθυγενεῖς καὶ τῆς ἁμαρτίας ἀμύητοι οὐκ ἠσχύνοντο δίχα 32 περιβολαίων διάγοντες· μετὰ δὲ τὴν πείραν, τοῖς φύλλοις ἔνια τοῦ σώματος συνεκάλυψαν μόρια. XXIX Πῶς ἐκ τοῦ παραδείσου φησὶν ὁ Μωϋσῆς τὸν Τιγρήτα ἐξιέναι καὶ τὸν Εὐφράτην, οὓς φασὶ τινες ἐκ τῶν ὀρῶν ἀναβλύζειν τῆς Ἀρμενίας; Ἔστιν ἰδεῖν καὶ ἄλλους ποταμοὺς ἐτέρωθεν μὲν ἐξιόντας ἔπειτα δὲ εἰς τὴν γῆν διὰ τινων καταδύσεων χωροῦντας, καὶ πάλιν ἄνωθεν ἀναβλύζοντας· τοῦτο καὶ ἐπὶ τούτων

γεγένηται τῶν ποταμῶν· ἐξίασι μὲν γὰρ ἐκεῖθεν, ὡς φησιν ἡ θεία γραφή· εἶτα διά τινων ὑπογείων διιόντες πόρων, ἐτέρας ἀρχὰς ἐνταῦθα λαμβάνουσι. τοῦτο δὲ οὐ μάτην οὕτως ὠκονόμησεν ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἀλλὰ τὴν περιττὴν τῶν ἀνθρώπων πολυπραγμοσύνην ἐκκόπτων· εἰ γὰρ δῆλος ἦν αὐτῶν ἅπας ὁ πόρος ἐπειράθησαν μὲν ἂν τινες παρὰ τὰς τούτων ὄχθας ὀδεύοντες, τὸ τοῦ παραδείσου κατοπεῦσαι χωρίον· διημάρτανον δὲ τοῦ ποθομένου, καὶ τῷ μήκει τῆς ὀδοιπορίας κοπτόμενοι, καὶ τῇ σπάνει τῶν ἀναγκαίων διαφθειρόμενοι· καὶ νῦν μὲν εἰς δυσχωρίας, νῦν δὲ εἰς ἐρημίας ἐπίπτοντες, ἔστι δὲ ὅτε καὶ ἀπηνέσι καὶ βαρβάρους ἀνθρώπους περιπίπτοντες, καὶ τούτων τοίνυν προμηθοῦ μενος ὁ φιλοικτίρμων Θεὸς ἀδήλους αὐτῶν τοὺς πόρους ἀπέφηνεν. XXX Τί δὴ ποτε ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ τὴν γυναῖκα διέπλασεν; Εἰς ὁμόνοιαν ἠβουλήθη τὰ γένη συναγαγεῖν ὁ τῆς φύσεως ποιητής· τούτου χάριν τὸν μὲν Ἀδάμ ἀπὸ τῆς γῆς διέπλασεν, ἐκ δὲ τοῦ Ἀδάμ τὴν γυναῖκα, ἵνα καὶ τὸ ταῦτὸν ἐπιδείξῃ τῆς φύσεως, καὶ φυσικὴν τινα φιλοσ τοργίαν αὐτοῖς περὶ ἀλλήλους ἐμφύση· εἰ γὰρ καὶ τούτων οὕτω γεγεννη μένων, καὶ ἄνδρες γυναῖξί διαμάχονται, καὶ γυναῖκες ἀνδράσιν, τί οὐκ ἂν ἔδρασαν εἰ ἐτέρωθεν ποθεν τὴν γυναῖκα διέπλασε; σοφῶς οὖν ἄρα καὶ διείλε καὶ πάλιν συνήρμοσεν· ὁ γὰρ γάμος εἰς ἓν συνάγει τὰ γένη· 33 " ἔσσονται γὰρ φησιν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν ". καὶ ὅτι τοῦτο ἀληθές, μαρτυρεῖ τὸ γενόμενον· διὰ γὰρ τῆς γαμικῆς ὁμιλίας εἷς ἐξ ἀμφοῖν βλαστάνει καρπός, ἐκ μὲν τούτου σπειρόμενος, ἐκ δὲ ταύτης τρε φόμενος, τελεσιουργούμενος δὲ ὑπὸ τοῦ τῆς φύσεως δημιουργοῦ. { XXXI Εἰ φρόνιμος ὁ ὄφις καὶ ἐπαινούμενος, μόριον γὰρ ἡ φρόνησις ἀρετῆς; Πολλὰ τῶν ὀνομάτων ὀμωνύμως προφέρεται· καὶ γὰρ τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν θεοὺς ὀνομάκασιν· τοῦτο δὲ γε ἀκριβέστερον περὶ τοῦ ἐν ἐκείνῳ ἐνεργήσαντος εἴρηται δαίμονος. ἀμαθῶς δὲ οἱ ἀνόητοι καὶ τοὺς περὶ τοὺς μύθους ἐσχολακότας, σοφοὺς προσηγόρευσαν· οὕτω καὶ ἡ θεία λέγει γὰρ φη· " ἐξελέξατο ὁ Θεὸς τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου, ἵνα καταισχύνη τοὺς σοφοὺς ". καὶ πάλιν " ποῦ σοφός "; καὶ διὰ τοῦ προφήτου " σοφοὶ εἰσι τοῦ κακοποιῆσαι ". τοιγάρτοι κἀνταῦθα φρόνιμον τὸν ὄφιν ὡς πανοῦργον ὀνόμασεν· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσεν· " καὶ ὁ ὄφις ἦν πανοῦργος ἀπὸ παντὸς ζώου τῆς χώρας οὗ ἐποίησεν Κύριος ὁ Θεός ". XXXII Ἄλογος ὢν ὁ ὄφις πῶς διελέχθη τῇ Εὐᾶ; Ὅργανον ἦν αὐτὸς τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ· καὶ τοῦτο δεδήλωκεν ὁ Κύριος ἐν τοῖς θείοις εὐαγγελίοις· εἰρηκῶς γὰρ τοῖς ἰουδαίοις " ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαβόλου ἐστέ ", ἐπήγαγεν " ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς ". οὗτος 34 τοίνυν διὰ τοῦ ὄφεως διελέχθη τῇ Εὐᾶ· ἐπειδὴ γὰρ τῶν ἀλόγων ἀπάντων παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων τὴν ἡγεμονίαν εἰλήφεισαν, δι' ἐνὸς αὐτῆ τῶν ὑπηκόων τὴν παγίδα προσήνεγκε, πιθανωτέραν οὕτω τὴν ἀπάτην κα τασκευάζων. ὅτι δὲ καὶ αὐτὸν τὸν διὰ τοῦ ὄφεως ἐνεργήσαντα ὄφιν ἡ θεία προσαγορεύει γραφὴ μάρτυς Ἡσαΐας ὁ προφήτης βοῶν " τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν αὐτοῦ τὴν ἀγίαν, τὴν μεγάλην καὶ τὴν ἰσχυρὰν ἐπὶ τὸν δράκοντα τὸν ὄφιν, τὸν σκολιὸν καὶ ἰσχυρόν, ἐπὶ τὸν δράκοντα τὸν ὄφιν, τὸν φεύγοντα, τὸν ἐν τῇ θαλάσῃ ". καὶ ὁ Κύριος δὲ τοῖς ἱεροῖς εἴρηκε μαθηταῖς " ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπὰ νω ὄφειων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύ ναμιν τοῦ ἐχθροῦ . XXXIII Τί ἐστὶ " διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο; Ὅτι καὶ πρὸ τῆς βρώσεως οὐ μεμυκότας εἶχον τοὺς ὀφθαλμούς, δῆλον τοῖς προσέχειν ἐθέλουσι· πῶς γὰρ εἶδεν ἡ γύνη τὸ ξύλον, ὅτι καλὸν εἰς βρῶσιν καὶ ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν, καὶ ὠραῖόν ἐστι τοῦ κατανοῆσαι, εἰ μὴ ἀνεωγότας εἶχον τοὺς ὀφθαλμούς; οὐκοῦν τὴν μετὰ τὴν ἄμαρ τίαν αἴσθησιν οὕτω κέκληκεν ἡ θεία γραφή· εὐθὺς γὰρ μετὰ τὴν ἄμαρτίαν κεντᾶται τὸ συνειδός. XXXIV Τί δὴποτε τοῦ διαβόλου τὴν ἀπάτην προσενεγκόντος ὁ ὄφις κολάζεται; Κυρίως μὲν τὴν ἀρὰν τῷ ἐνεργήσαντι προσενήνοχεν ὁ Θεός· ὄφις γὰρ 35

κάκεινος ὠνόμασται· οὐ ταύτην παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων τὴν φύσιν δεξάμενος· ἀγαθὸς γὰρ ἐκτίσθη καὶ ταῖς ἀσωμάτοις συνεδημιουργήθη δυνά μειςιν· ἐπειδὴ δὲ ἐκὼν εἰς πονηρίαν ἀπέκλινε καὶ τῆς τιμῆς ἧς ἐξ ἀρχῆς ἔλαχεν ἐστερήθη καὶ εἰς τὴν γῆν ἀπερρίφη. καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ζῶον εἰς ὄνησιν τῶν ἀνθρώπων ἐδέξατο τὴν ἀράν· ὀρῶντες γὰρ τὸν ὄφιν ἐπὶ τῆς γῆς συρόμενον τε καὶ ἰλυσσώμενον, τῆς ἀρχαίας ἀρᾶς ἀναμιμνησκόμεθα· καὶ μανθάνομεν ὡς ἠλίκων πρόξενος ἢ ἀμαρτία κακῶν, οὐ μόνον τοῖς ταύτην ἐνεργοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὑπουργοῦσι. καὶ αὐτὸς μὲν ὁ ὄφιν οὐδεμίαν ἐντεῦθεν δέχεται βλάβην, οὕτω βαδίζειν πεφυκώς· ἐν τῇ φύσει γὰρ ἔχει τὸ τοιόνδε τῆς κινήσεως εἶδος· οὐδὲν δὲ τῶν φυσικῶν φορτικὸν εἶναι δοκεῖ. ὁ δὲ ἄνθρωπος πολλὴν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν καρποῦται. XXXV Διὰ τί δὲ τὸν ὄφιν ἐδημιούργησεν ὁ Θεός, ὄργανον αὐτὸν προειδώς τῆς πονηρίας ἐσόμενον; Τοῦτο ἂν τις εἴποι καὶ περὶ τοῦ ἀνθρώπου· προήδει γὰρ ὡς καὶ αὐτὸς τὴν ἐντολήν παραβήσεται. ἄλλως τε ῥάδιον ἦν τῷ διαβόλῳ, καὶ δι' ἐτέρου θηρίου τὴν ἀπάτην προσενεγκεῖν. XXXVI Διὰ τί δὲ τὸν διάβολον ἐποίησεν εἰδώς τοιοῦτον ἐσόμενον; Ὁ Θεὸς πᾶσαν τῶν ἀσωμάτων τὴν φύσιν ἐδημιούργησε, λογικὴν αὐτὴν καὶ ἀθάνατον ἀποφήνας· τοῦ λογικοῦ δὲ τὸ αὐτεξούσιον ἴδιον. τούτων δὲ οἱ μὲν τὴν περὶ τὸν ποιητὴν ἐφύλαξαν εὐνοίαν, οἱ δὲ εἰς πονηρίαν ἀπέκλιναν· τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἔστιν εὐρεῖν· οἱ μὲν γὰρ εἰς τῆς ἀρετῆς ἐρασταί, οἱ δὲ τῆς κακίας ἐργάται. εἰ τοίνυν μέμφεται τις τῇ τῶν πονηρῶν δημιουργίᾳ, ἀποστερεῖ ἄρα τῶν τῆς νίκης βραβείων τοὺς τῆς 36 ἀρετῆς ἀθλητάς· εἰ γὰρ μὴ ἐν τῇ αἰρέσει τῆς γνώμης εἶχον τὸν πόθον τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ ἐμπεφυκὸς τὸ ἄτρεπτον, ἔλαθον ἂν οἱ ἀξιόνικοι τῆς εὐσεβείας ἀγωνισταί· ἐπειδὴ δὲ τὴν αἴρεσιν τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ἐναντίων ἔχει ἢ γνώμη, δικαίως καὶ οὕτοι τυγχάνουσι τῶν νικηφόρων στερηθέντων δίκαιων κακῶν κακῶν τινύουσι ὑπὲρ ὧν κατὰ γνώμην ἐξήμαρτον. XXXVII Ἀγαθὸν τὸν Θεὸν ὀνομάζοντες, πῶς αὐτῷ περιάπτετε τοσαύτην ἀποτομίαν; ὠμότητος γὰρ καὶ ἀπηνίας, τὸ διὰ βρῶσιν ὀλίγην τοσαύτην ἐπενεγκεῖν τιμωρίαν, οὐ τοῖς ἡμαρτηκόσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐξ ἐκείνων βεβλαστηκόσι. Πρῶτον πεπεισθαι προσήκει τοὺς εὐσεβεῖν προαιρουμένους, ὡς πᾶν ὄτιον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων γινόμενον ἢ κελευόμενον, καὶ ὅσιον καὶ δίκαιον καὶ ἀγαθὸν καὶ φιλόανθρωπον. εἰ γὰρ ταῦτα πάντα ἔχει αὐτὸν ὁμολογοῦμεν, καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ οἰκονομούμενά τε καὶ προσταττόμενα χρὴ τοιαῦτα εἶναι νομίζειν. ἔπειτα εἰδέναι δεῖ, ὡς πᾶς νόμος, κἂν περὶ σμικρῶν τιμῶν διαγορευῆ τὴν ἴσην ἔχει δυνάμιν τῷ τὰ μέγιστα κελεύοντι ποιεῖν ἢ ἀπαγορεύοντι δρᾶν· καὶ διαφερόντως πᾶς θεῖος νόμος. αὐτίκα γοῦν ὁ περιτέμνεσθαι κελεύων, οὐδεμίαν παραβαινόμενος τῷ πέλας ἐργάζεται βλάβην. ἀλλ' ὅμως ὁ νομοθέτης φησὶν, ὅτι " πᾶς ἀπερίτμητος ἄρσιν, ὃς οὐ περιτμηθήσεται τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ ἐξολοθρευθήσεται ". καὶ ἦν ὥρισεν τοῖς ἀνδροφόνοις καὶ τοῖς μοιχοῖς τιμωρίαν, ταύτην καὶ τούτῳ ἐκλήρωσεν. Ἐπειδὴ δὲ εἶκος τοὺς δυσωνύμους αἰρετικούς ἀντικρὺς τῇ παλαιᾷ πολεμοῦντας γραφῇ καὶ τοῦδε κατηγορησάμενος τοῦ νόμου, ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς νομοθεσίας τὰς ἀποδείξεις ποιήσομαι· εὐρίσκομεν γὰρ ἐν ἐκείνοις τοῖς νόμοις τὸν λάγνως ὀρῶντα γύναιον μοιχείας κρινόμενον· καὶ τὸν εἰκὴ ὀργιζόμενον, ἔνοχον ὄντα τῇ κρίσει· τὸν δὲ ῥακά τὸν ἀδελφὸν ὀνομάζοντα, γὰρ 37 φῆς πάλιν ὑπεύθυνον· τὸν δὲ μωρὸν ἀποκαλοῦντα, τῆς γεέννης ἄξιον· καὶ τὸν ὀμνύντα, κἂν ἀληθεύων ὀμνύη, τῆς διαβολικῆς ὄντα συμμορίας. τί δὴ ποτε τοίνυν τοῦτον μὲν ἀγαθὸν ὀνομάζουσιν, ἀπηνῆ δὲ τὸν τῆς παλαιᾶς νομοθέτην; ταῦτα γὰρ ἐκείνων κατὰ τὸν τούτων ὅρον ὠμότερα. ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ταῦτα βλασφημίας τολμᾶν· ἡμεῖς δὲ κακῶν καὶ τούτους τοὺς νόμους ἐνὸς ἴσμεν Θεοῦ· τὸ δὲ διάφορον ἢ τῶν νομοθετουμένων ποιότητος εἰργάσατο. οἷα γὰρ σοφὸς διδάσκαλος τοῖς μὲν ἀτελέσι τὰ ἀτελῆ, τοῖς δὲ τελείοις τὰ τέλεια προσενήνοχε. πρὸς δὲ τούτοις σκοπητέον καὶ τοῦτο, ὡς τοῖς πρώτοις παραβαίνουσι τοὺς νόμους ἐπιφέρονται δίχα

συγγνώμης τιμωρία, ὥστε τοὺς ἄλλους ὀρώντας τὴν κόλασιν μὴ τολμᾶν τὴν παράβασιν. τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ σαββάτου νομοθεσίας ἐγένετο· τὸν γὰρ ἐν σαββάτῳ τὰ ξύλα συλλέξαι τετολμηκότα, καὶ πρῶτον τὸν περὶ τούτου παραβεβηκότα νόμον, ἅπας κατέλευσεν ὁ λαός· τοῦ Θεοῦ τοῦτο προστεταχότος, ἵνα αὐτουργοὶ τῆς τιμωρίας γενόμενοι φρίττωσι τὴν παρανομίαν, ὡς τὴν τιμωρίαν ἐπάγουσαν. χρόνῳ δὲ ὕστερον, πολλῶν τὸν περὶ τοῦ σαββάτου παραβεβηκότων νόμον, μακροθύμως ὁ νομοθέτης ἤνεγκε τὴν παράβασιν· οὕτω τὸν Κάϊν πρῶτον πεφονευκότα ταῖς ἀνηκέστοις ὑπέβαλε τιμωρίας, ἵνα τοὺς ἐπ' ἐκείνου καὶ μετ' ἐκείνον γεγενημένους δεδίξῃται τὰ παραπλήσια μὴ τολμᾶν. πολλῶν δὲ ὕστερον ἄνδρῳ φόνων γεγενημένων, οὐ παραυτίκα τὰς τιμωρίας ἐπήγαγεν· ἔδει τοίνυν καὶ τὸν Ἀδάμ πρῶτον δεξαμένον νόμον καὶ νόμον κουφότατον· τῶν παν τοδαπῶν γὰρ αὐτῷ καρπῶν ἐδεδώκει τὴν ἀφθονίαν, ἐνός δὲ μόνου τὴν ἐδωδὴν ἀπηγορεύκει δοῦναι δίκην τοῦ πλημμελήματος εἰς ὠφέλειαν τοῦ γένους. εἰ δὲ δυσόργητος ὢν, ὡς ὁ δυσώνυμος ἔφη Μαρκίων, διὰ βρώσιν ὀλίγην τὴν τοῦ θανάτου τιμωρίαν ἐπήνεγκε, πῶς ἀπάντων ἀνθρώπων 38 εἰς ἀσέβειαν καὶ παρανομίαν ἐσχάτην ἐξωκειλάντων, οὐ πανωλεθρίαν ἐπήνεγκεν, ἀλλὰ τὸν υἱὸν ἔδωκεν καὶ τὴν διὰ σταυροῦ καὶ πάθους ἐδωρὴ σατο σωτηρίαν; καὶ ταῦτα λέγω πρὸς τοὺς οἰομένους ὀργῇ τινι ταῦτα δεδρακέναι τὸν τῶν ὅλων Θεὸν καὶ ἀγνοοῦντας τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον· δῆλον γὰρ οἶμαι τοῖς τὰ θεῖα πεπαιδευμένοις ὡς οὐδὲν ἐκ μεταμελείας ποιεῖν εἴωθε ὁ τῶν ὅλων Θεός· τοῦτο γὰρ δὴ τὸ πάθος ἴδιον τῶν τρεπτῆν ἐχόντων τὴν φύσιν, καὶ νῦν μὲν τούτοις, νῦν δὲ ἐκείνοις ἀρεσκομένων, καὶ τὸ μέλλον ἔσεσθαι παντάπασι ἀγνοοῦντων. ὁ δὲ τῶν ὅλων Θεὸς ἄτρεπτον μὲν ἔχει τὴν φύσιν· οἶδε δὲ ὡς ἤδη γεγενημένα τὰ μήπω γεγενημένα· αὐτίκα γοῦν καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἀδάμ προορῶν καὶ προγινώσκων ὡς θνητὸς γενήσεται τὴν ἐντολὴν παραβάς, τοιαύτην αὐτοῦ καὶ τὴν φύσιν προκατεσκεύασεν· εἰς ἄρρεν γὰρ καὶ θῆλυ τοῦ σώματος ἐσχημάτισε τὴν διάπλασιν· τῶν δὲ θνητῶν, καὶ παιδοποιΐας δεομένων εἰς τὴν τοῦ γένους διαμοιήν, ἢ τοιαύτη τῶν σωμάτων κατασκευή· ἢ γὰρ ἀθάνατος φύσις οὐ δεῖται τοῦ θήλεος· τούτου χάριν ὁ ποιητὴς ὁμοῦ τὸν τῶν ἄσωμάτων παρήγαγεν ἀριθμόν· τῶν δὲ θνητῶν ζώων ἀνὰ δύο καθ' ἕκαστον ἐδημιούργησε γένος, ἄρσεν καὶ θῆλυ· καὶ τῆς αὐξήσεως αὐτοῖς τὴν εὐλογίαν ἐπήνεγκεν· " αὐξάνεσθε, γὰρ φησιν, καὶ πληθύνεσθε "· οὕτω καὶ τὸν ἄνθρωπον διέπλασεν ἄρσεν καὶ θῆλυ καὶ τὴν αὐτὴν αὐτοῖς ἔδωκεν εὐλογίαν, " αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς ". ταῦτα τοίνυν προορῶν ὁ τῶν ὅλων Θεός, οὐ μόνον αὐτοὺς οὕτω διέπλασεν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐπὶ τῆς βρώσεως αὐτοῖς δέδωκε νόμον· " ἰδοὺ, γὰρ φησι, δέδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον σπόριμον σπεῖρον σπέρμα ὃ ἐστὶν ἐπάνω πάσης τῆς γῆς καὶ πᾶν ξύλον ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ καρπὸν σπέρμα 39 ματος σπόριμον, ὑμῖν ἔσται εἰς βρῶσιν, καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ παντὶ ἐρπετῷ ἔρποντι ἐπὶ τῆς γῆς ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ψυχὴν ζωῆς· καὶ πάντα χόρτον χλωρὸν ὑμῖν δέδωκα εἰς βρῶσιν ". ταῦτα γὰρ πρὸ τῆς ἐντολῆς πρὸς τὸν Ἀδάμ ὁ τῶν ὅλων ἔφη Θεός· θνητῶν δὲ ἢ βρώσις, ἀθάνατος γὰρ φύσις οὐ δεῖται τροφῆς. καὶ τοῦτο διδάσκων ὁ Κύριος ἔφη, ὅτι " μετὰ τὴν ἀνάστασιν οὔτε γαμοῦ σιν οὔτε γαμίσκονται, ἀλλ' εἰσὶν ὡς ἄγγελοι ἐν τοῖς οὐρανοῖς ". οὐ τοίνυν ὀργῆς ἢ τιμωρίας, ἀλλ' οἰκονομία σοφίας μεγίστης· ἵνα γὰρ μισῇ τὴν ἁμαρτίαν τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, ὡς αἰτίαν θανάτου γεγενημένην, μετὰ τὴν παράβασιν τῆς ἐντολῆς ἐπιφέρει τοῦ θανάτου τὴν ψῆφον ὁ πάνσοφος. τούτῳ μὲν τὸ περὶ τὴν ἁμαρτίαν μηχανώμενος μῖσος, προευντροπίζων δὲ τῷ γένει τῆς σωτηρίας τὸ φάρμακον, τὸ διὰ τῆς τοῦ μονογενοῦς ἐνανθρωπήσεως, τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀθανασίαν πραγματευσάμενον. τί δὲ ἀπηνὲς ἢ ἀπόφασις ἔχει, " γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση "; ἀπὸ γῆς σε, φησὶν, ἔπλασα, καὶ εἰς ἀμείνω πολλῶν μετεσκεύασα φύσιν· ἐπειδὴ δὲ φυλάξαι μου τὴν ἐντολὴν οὐκ ἐθέλησας, πρὸς

τὴν προτέραν ἐπάνελθε φύσιν. ἀνθ' ὅτου δὲ σμικρὸν εἶναι δοκεῖ τὸ ἀμάρτημα; πάντων αὐτῶ τῶν φυτῶν ἐδεδώκει τὴν ἐξουσίαν, ἐνὸς δὲ μόνου τὴν ἐδωδὴν ἀπηγορεύει. ὁ δὲ τὰ ἄλλα πάντα καταλιπὼν, τοῦτον καὶ πρῶτον καὶ μόνον ἐτρέψθη τὸν καρπὸν· τοῦτο γὰρ αὐτῶ καὶ ὁ δεσπότης Θεὸς ἐμέμψατο· " τίς, γὰρ φησιν, ἀνήγγειλέ σοι ὅτι γυμνὸς εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ 40 τοῦ ξύλου οὗ ἐνετειλάμην σοι τούτου μόνου μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες "; δεδήλωκε δὲ τοῦτο καὶ ὁ διάβολος δι' ὧν ἔφη τῇ Εὐᾶ· " τί ὅτι εἶπεν ὁ Θεός, οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ "; εἰ δὲ εἶδεν ἐδηδοκότας, οὐκ ἂν ᾠήθη περὶ πάντων αὐτοῦ τῶν δένδρων εἰληφέναι τὴν ἐντολήν. οὐ σμικρὰ τοιγαροῦν ἢ παράβασις· πρῶτον γὰρ μετέλαβον οὗ μόνου μὴ μετασχεῖν ἐκελεύσθησαν. XXXVIII Τίνος ἕνεκα τοῦ Θεοῦ εἰρηκότος, " ἦ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγη ἀπὸ τοῦ ξύλου θανάτῳ ἀποθανῆ ", οὐκ εὐθύς ἀπέθανε τὴν ἐντολήν παραβάς; Ἐναντία αὕτη κατηγορία· πρὸ βραχέος γὰρ ἀπηνῆ τὸν Θεὸν ἀποκαλοῦντες, νῦν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν κατηγορεῖτε· ὑμνεῖν δὲ μᾶλλον ἐχρῆν, ἀλλ' οὐ κατηγορεῖν τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ. εἶωθε γὰρ μείζονα μὲν ἀπειλεῖν, ἐλάττους δὲ τῶν ἀπειλῶν τὰς τιμωρίας ἐπάγειν· καὶ τοῦτο πολλαχῆ ἔστιν εὐρεῖν παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ· ἐνταῦθα μέντοι τὸν τῆς θνητότητος ὄρον ὠνόμασε θάνατον· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν " ἦ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγη ἀπὸ τοῦ ξύλου, θνητὸς ἔσῃ ". μετὰ γὰρ δὴ τὴν θείαν ἀπόφασιν, καθ' ἑκάστην, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἡμέραν τὸν θάνατον προσεδέχετο· οὕτως οἱ πεπιστευκότες τῷ δεσπότη Χριστῷ, καὶ σφαττόμενοι, ζῶσι προσμένοντες τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. " τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν ". XXXIX Τοὺς χιτῶνας τοὺς δερματίνους τί νοητέον; Οἱ μὲν ἀλληγορηταὶ τὴν θνητὴν σάρκα φασὶ τὰ δέρματα· ἄλλοι δὲ τινες 41 ἀπὸ φλοιῶν δένδρων τούτους κατεσκευασθαι εἰρήκασιν. ἐγὼ δὲ γε οὐδέτερον τούτων προσίεμαι· τὸ μὲν γὰρ περίεργον, τὸ δὲ ἄγαν μυθῶδες. τῆς γὰρ θείας γραφῆς καὶ πρὸ τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα διαπεπλάσθαι φησάσης, πῶς οὐ μυθῶδες τὸ λέγειν μετὰ τὴν παράβασιν τῆς ἐντολῆς σάρκα αὐτοῦ εἰληφέναι θνητὴν; τὸ δὲ γε πολυπραγμονεῖν, πόθεν τῷ Θεῷ δέρματα, καὶ διὰ τοῦτο καινὸν εἶδος περιβολαίων ἐπινοεῖν, περιττὸν εἶναί μοι δοκεῖ. χρὴ τοίνυν στέργειν τὰ γεγραμμένα καὶ εἰδέναι ὡς οὐδὲν ἄπορον τῷ τῶν ὄλων δημιουργῷ, καὶ θαυμάζειν αὐτοῦ τὴν ἀπειρον ἀγαθότητα, ὅτι καὶ παραβεβηκότων ἐπιμελεῖται, καὶ δεηθέντων περιβολαίων οὐ περιεῖδε γυμνοῦς. XL Τί ἐστὶ τὸ " ἰδοὺ γέγονεν Ἀδὰμ ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν "; Ἐπειδὴ ὁ διάβολος εἶπεν " ἔσσεσθε ὡς θεοὶ γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν ", ἐδέξατο δὲ τοῦ θανάτου τὸν ὄρον τὴν ἐντολήν παραβάς, εἰρωνικῶς τοῦτο εἶρηκεν ὁ τῶν ὄλων Θεός, δεικνύς τῆς διαβολικῆς ἐπαγγελίας τὸ ψεῦδος· μεταλαβεῖν δὲ αὐτὸν τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς διεκώλυσεν, οὐ φθονῶν αὐτῷ τῆς ἀθανάτου ζωῆς, ἀλλὰ τῆς ἀμαρτίας ἐπέχων τὸν δρόμον· ἰατρεία τοίνυν ὁ θάνατος, οὐ τιμωρία· ἐπέχει γὰρ τῆς ἀμαρτίας τὴν ὁρμήν· " ὁ γὰρ ἀποθανὼν, φησὶ, δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ". καταντικρὺ δὲ αὐτὸν τοῦ παραδείσου διάγειν προσέταξεν, ἵνα τῆς ἀλύπου βιοτῆς εἰς μνήμην ἐρχόμενος, μισῇ τὴν ἀμαρτίαν ὡς πρόξενον τῆς ἐπιπόνου ζωῆς. 42 XLI Εἰ ἐλυπήθη ὁ Κάϊν μὴ δεχθέντων τῶν παρ' αὐτοῦ προσενεχθέντων, δῆλον ὅτι μετεμελήθη· τῶν γὰρ μεταμελουμένων ἢ λύπη. Ἦνίασεν αὐτὸν οὐχ ἢ αὐτοῦ πλημμέλεια, ἀλλ' ἢ τοῦ ἀδελφοῦ εὐπραξία· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Ἀκύλας ἠνίξαστο· ἔφη δὲ οὕτως· " καὶ ὀργίλον τῷ Κάϊν σφόδρα, καὶ ἔπεσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Κάϊν εἰς τί ὀργίλον σοι "; XLII Ποῖον σημεῖον ἔθετο τῷ Κάϊν ὁ Θεός; Αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ ὄρος σημεῖον ἦν, κωλύων αὐτὸν ἀναιρεθῆναι· καὶ αὐτὸς δὲ τῶν μελῶν ὁ κλόνος ἐπίσημον αὐτὸν καὶ δῆλον εἰργάζετο. XLIII Τίνα ὁ Κάϊν ἔσχε γυναῖκα; Δῆλον ὅτι τὴν ἀδελφήν· οὐκ ἦν δὲ τοῦτο τῆνικαῦτα κατηγορία, οὐδενὸς ἀπαγορευόντος νόμου. ἄλλως τε οὐδὲ οἷόν τε ἦν ἄλλως ἀυξηθῆναι τὸ γένος· ἠβουλήθη δὲ ὁ Θεὸς ἐξ ἐνὸς ἀνδρὸς καὶ μιᾶς γυναικὸς

ἅπαντα συστήσαι τῶν ἀνθρώπων τὰ ἔθνη· πρῶτον ἵνα τὸ ταῦτὸν τῆς φύσεως γινώσκωσιν, ὡς ἐξ ἑνὸς ζεύγους βεβλασθηκότες· ἔπειτα καὶ εἰς ὁμόνοιαν συνάπτονται, ὡς ἐκ μιᾶς ῥίζης ἠνθηκότες. εἰ γὰρ καὶ τούτων παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων πρυτανευθέντων μυρίαί τολμῶνται σφαγαί, τί οὐκ ἂν ἔδρασαν εἰ ἐκ διαφόρων βεβλασθηκέναι πατέρων ᾤθησαν; τούτου χάριν ἓνα μὲν ἐκ τῆς γῆς διέπλασεν ἄνδρα, ἐκ δὲ τούτου μίαν ἐδημιούργησε γυναῖκα· 43 ἐκ δὲ τούτων πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τοῦ γένους ἐπλήρωσε. διὰ τήνδε τοίνυν τὴν αἰτίαν, συνεχώρησεν ἐν ἀρχῇ τῶν ἀδελφῶν τὴν ἐπιμιξίαν, ἐπειδὴ δὲ ἠϋξήθη τὸ γένος, ὡς παράνομον τοῦτον ἀπαγορεύει τὸν γάμον. διὰ τοι τοῦτο σὺν τῷ Νῶε καὶ τοῖς υἱέσι, καὶ τὰς ἐκείνων γυναῖκας διέσωσεν ἐν τῇ κιβωτῷ, ἵνα ταῖς ἀνεψιαῖς οἱ ἐκείνων συναφθῶσι παῖδες. XLIV Τίνας ἀνεῖλεν ὁ Λάμεχ; Οὐ δύο καθὰ τινες ὑπειλήφασιν, οὐδὲ τὸν Κάιν ὡς ἕτεροι μεμυθολογήκασιν, ἀλλ' ἓνα καὶ τοῦτον νέον· " ἄνδρα, γὰρ φησιν, ἀπέκτεινα εἰς τραῦμα ἐμοὶ καὶ νεανίσκον εἰς μῶλωπα ἐμοὶ "· του τέστιν ἄνδρα νέαν ἄγοντα τὴν ἡλικίαν. διέφυγε μέντοι τὴν τιμωρίαν διὰ τὴν τῆς ἀμαρτίας ὁμολογίαν· καὶ καθ' ἑαυτοῦ τὴν ψῆφον ἐξενεγκών, τὴν θείαν διεκώλυσε ψῆφον. XLV Ποῦ μετατέθεικε τὸν Ἐνώχ ὁ τῶν ὄλων Θεός; Οὐ δεῖ ζητεῖν τὰ σεσηγημένα· στέργειν δὲ προσήκει τὰ γεγραμμένα. ἐγὼ δὲ οἶμαι τοῦτο πεποιηκέναι τὸν τῶν ὄλων Θεὸν εἰς ψυχαγωγίαν τῶν τῆς ἀρετῆς ἀθλητῶν· ἐπειδὴ γὰρ ὁ Ἄβελ πρῶτος γεγονὼς τῆς δικαιοσύνης καρπὸς πρόωρός τε καὶ πρόρριζος ἐξεκόπη, ἐλπίς δὲ τῆς ἀναστάσεως οὐδέπω τοὺς ἀνθρώπους ἐψυχαγωγεί· μετέθηκεν " εὐαρεστήσαντα τὸν Ἐνώχ " ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ τῆς τῶν θνητῶν ἐχώρισε βιοτῆς, ἵνα ἕκαστος τῶν εὐσεβεῖν προαιρουμένων λογίζεται, οἷα δὴ λόγῳ τετιμημένος, ὡς ὁ τοῦτον τετιμηκώς, ἀγέραστον οὐκ ἔασει τὸν Ἄβελ, ἅτε δὴ δίκαιος ὢν καὶ δικαίως ἰθύνων τὰ σύμπαντα. τούτου δὲ χάριν, τὸν μὲν παρεῖδεν ἀναιρούμενον, τὸν δὲ μετατέθεικεν ἵνα τῇ ἀναρρήσει τῇ τούτου μηνύσει 44 τὴν ἐσομένην ἀνάστασιν· ὁ γὰρ κατὰ τόνδε τὸν βίον τῶν τῆς ἀρετῆς μὴ τετυχηκῶς ἀντιδόσεων, δηλον ὡς ἐν ἑτέρῳ τούτων ἀπολαύσεται βίῳ. XLVI Τί δὴ ποτε τοῦ Ἀδάμ ἡμαρτηκότος Ἄβελ ὁ δίκαιος ἐτελεύτησε πρῶτος; Σαθρὸν ἠβουλήθη γενέσθαι τὸν τοῦ θανάτου θεμέλιον· εἰ γὰρ Ἀδάμ πρότερος ἐτελεύτησεν ἔσχεν ἂν ἐκεῖνος ἰσχυρὰν τὴν κρηπίδα, πρῶτον νεκρὸν τὸν ἡμαρτηκότα δεξάμενος· ἐπειδὴ δὲ τὸν ἀδίκως ἀνηρημένον ἐδέξατο πρῶτον, σφαλερὸν τὸ θεμέλιον ἔχει. XLVII Τίνας υἱοὺς τοῦ Θεοῦ κέκληκεν ὁ Μωϋσῆς; Ἐμβρόντητοί τινες καὶ ἄγαν ἠλίθιοι ἀγγέλους τούτους ὑπέλαβον, τῆς οἰκείας ἴσως ἀκολασίας ἀπολογία σήσειν ἠγούμενοι, εἰ τῶν ἀγγέλων τοιαῦτα κατηγοροῖεν. ἔδει δὲ αὐτοὺς ἀκοῦσαι τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων λέγοντος· " οὐ μὴ καταμείνη τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις εἰς τὸν αἰῶνα, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας· ἔσονται δὲ αἱ ἡμέραι αὐτῶν ἑκατὸν εἴκοσι ἔτη "· καὶ συνιδεῖν ἐντεῦθεν, ὡς οὔτε σάρκας ἔχει τῶν ἀσωμάτων ἢ φύσις, οὔτε χρόνῳ ῥητῷ περιωρισμένην ἔχουσι τὴν ζωὴν· ἀθάνατοι γὰρ ἐκτίσθησαν. καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τὴν αὐτὴν ἔχει διὰ νοίαν· " ἰδὼν, γὰρ φησι, Κύριος ὁ Θεὸς ὅτι ἐπληθύνθησαν αἱ κακίαι τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ πάσας τὰς ἡμέρας καὶ ἐνεθυμήθη ὁ Θεὸς ὅτι ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἀπαλείψω τὸν ἄνθρωπον ὃν ἐποίησα 45 ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους καὶ ἀπὸ ἐρπετῶν ἕως πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι ἐνεθυμήθη ὅτι ἐποίησα αὐτούς ". καὶ τῷ Νῶε πάλιν ἔφη· " καιρὸς παντὸς ἀνθρώπου ἵκει ἐναντίον μου, ὅτι ἐπλήσθη ἡ γῆ ἀδικίας ἀπ' αὐτῶν· καὶ ἰδοὺ καταφθείρω αὐτούς καὶ τὴν γῆν ". ταῦτα δὲ πάντα ἀνθρώπους εἶναι δηλοῖ, τοὺς τὸν παράνομον βίον ἠγαπηκότας. εἰ δὲ ἄγγελοι ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἐπεμίγησαν θυγατράσιν, ἠδίκηνται μὲν οἱ ἄνθρωποι παρὰ τῶν ἀγγέλων· βία γὰρ δηλονότι τὰς τούτων θυγατέρας διέφθειραν· ἠδίκηνται δὲ καὶ παρὰ τοῦ πεποιηκότος Θεοῦ, ὑπὲρ ἀγγέλων λελαγνευκότων αὐτοὶ κολαζόμενοι. ἀλλὰ ταῦτα οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι φάναι

τολμήσαι τὸν τοῦ ψεύδους πατέρα· διὰ πολλῶν γὰρ ἐδίδαξεν ἡ θεία γραφή καὶ ἀνθρώπους ἡμαρτηκέναι καὶ κατ' ἀνθρώπων ἐξενηθέναι τὴν θείαν ψῆφον· ποιεῖ δὲ τοῖς πολλοῖς τὴν ἄγνοιαν τὸ παρέργως ἀναγινώσκειν τὴν θείαν γραφήν· εἰρηκῶς γὰρ ὁ συγγραφεύς, ὅπως ἐκ μὲν τοῦ Ἀδάμ ὁ Σῆθ ἐγεννήθη, ἐκ δὲ τοῦ Σῆθ ὁ Ἐνώς, προσέθηκεν, " οὗτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ ". ὁ δὲ Ἀκύλας οὕτως τοῦτο ἠρμήνευσεν· " τότε ἤρχθη τοῦ καλεῖν ἐν ὀνόματι Κυρίου ". αἰνίττεται δὲ ὁ λόγος, ὡς διὰ τὴν εὐσέβειαν οὗτος πρῶτος τῆς θείας προσηγορίας τετύχηκε καὶ ὑπὸ τῶν συγγενῶν ὠνομάσθη Θεός· ὅθεν οἱ ἐκ τούτου φύντες υἱοὶ Θεοῦ ἐχρημάτιζον· ὥσπερ δὴ καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς τοῦ δεσπότου Χριστοῦ προσηγορίας χριστιανοὶ καλούμεθα. εἰ δέ τις ταύτην οὐ δέχεται τὴν διάνοιαν, διὰ τὸ τὸν Ἀκύλαν οὕτως ἠρμηνευκέναι, ἀκουσάτω τοῦ Θεοῦ διὰ Δαβὶδ τοῦ προφήτου λέγοντος· " ἐγὼ εἶπα, θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες ". καὶ " ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συνα 46 γωνίῃ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρινεῖ ". οὕτω δὲ ὀνομάζει τοὺς ἄρχοντας, ὡς δηλοῖ τὰ ἐξῆς, " ἕως πότε κρίνετε ἀδικίαν καὶ πρόσωπα ἀμαρτωλῶν λαμβάνετε; κρίνατε ὄρφανῶν καὶ πτωχῶν, ταπεινῶν καὶ πένητα δικαιώσατε " καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ αὐθις " Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν ". τούτων αὐτῶν δηλονότι τῶν χάριτι τῆς προσηγορίας ταύτης ἡξιωμένων· οὕτω καὶ ὁ νομοθέτης ἔφη, " θεοὺς οὐ κακολογήσεις καὶ ἄρχοντας τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρεις κακῶς ". κάκεῖνοι τοίνυν ὡς εὔσε βεῖς ὠνομάσθησαν υἱοὶ τοῦ Θεοῦ. κεχώριστο γὰρ τοῦ Σῆθ τὸ γένος καὶ οὐκ ἐπεμίγνυτο τοῖς ἐκ τοῦ Κάιν, διὰ τὴν ἐπενεχθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἀράν. ἀλλὰ χρόνου συχνοῦ διελθόντος-μετὰ πλείονα γὰρ ἢ δισχίλια ἔτη τὸν κατακλυσμὸν ἐπήγαγεν ὁ Θεός-, εὐειδεῖς θεασάμενοι τῆς τοῦ Κάιν συγγενείας τὰς θυγατέρας καὶ καταθελχθέντες, ὡς εἰκός, τοῖς παρ' αὐτῶν ἐπινοηθεῖσι μουσικοῖς ὀργάνοις-ὁ γὰρ Ἰουβάλ ἐξ αὐτῶν ἀνθήσας ψαλτήριον καὶ κιθάραν κατέδειξεν-, ἐπεμίγησαν αὐταῖς καὶ διέφθειραν τὴν οἰκίαν εὐγένειαν· καὶ τὰ αὐτὰ τοῖς ἰσραηλίταις ὑπέμειναν, οἳ ταῖς τῶν μαδιανιτῶν θυγατράσι μιγέντες καὶ τῆς ἐκείνων δυσσεβείας μετέσχον, καὶ θεήλατον τιμωρίαν ἐδέξαντο. περὶ τούτων καὶ ὁ θεῖος ἔφη Δαβὶδ, " καὶ ἐμίγησαν ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ ἔμαθον τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ ἐδούλευσαν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν ". οὕτως οἱ ἐκ τοῦ Σῆθ τὸ γένος κατάγοντες, πάλαι μὲν ὡς ἀρετῆς ἐπιμελούμενοι υἱοὶ Θεοῦ ἐχρημάτιζον· ὑπὸ δὲ τῆς ὥρας τῶν ἀνοσίων γυναικῶν δελεασθέντες, συνέχεαν μὲν διακεκριμένα τὰ γένη, καρπὸν δὲ κληρονομίας τὴν πανωλεθρίαν ἐδέξαντο. ἐκεῖνο μέντοι ἐπισημῆνασθαι χρή, ὡς οὐχ ἀπλῶς αὐτῶν ἀμαρτίαν ὁ θεῖος λόγος κατηγορεῖ, ἀλλὰ τὴν 47 μετ' ἐπιμελείας καὶ σπουδῆς παρανομίαν. τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ " πᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ πάσας τὰς ἡμέρας ". οἱ μὲν γὰρ δυσχεραίνοντες τῆς ἀμαρτίας τὴν προσβολὴν, ἠττώμενοι δὲ διὰ τὴν τοῦ νοῦ ῥαθυμίαν τῇ πονηρίᾳ, εἶθ' ὕστερον ἀλγοῦντες καὶ στένοντες, ἔχουσι τινα μετρίαν ἀμῆ γένη παραίτησιν· οἱ δὲ εἰς ἀκολασίαν καὶ πονηρίαν παντᾶ πασιν ἀποκλίνοντες, καὶ δοῦλον τῶν παθῶν τὸν λογισμὸν ἀποφαίνοντες, ὥστε καὶ προσεπινοεῖν ἐτέρας κακίας ἰδέας, καὶ τοῦτο οὐχ ἅπαξ ἢ δῖς, ἀλλὰ παρὰ πάντα τὸν βίον, ποίας ἄξιοι συγγνώμης; ποία δὲ κόλασις οὐ σμικρὰ τοῖς οὕτω σφᾶς αὐτοὺς ἐκδεδωκόσιν εἰς ὄλεθρον; XLVIII Τίνας καλεῖ γίγαντας ἡ θεία γραφή; Τινὲς φασὶ τοὺς ἔτη πολλὰ βεβιωκότας· τινὲς δὲ τοὺς θεομισεῖς καὶ ἀντιθέους ἀνθρώπους. οἱ δὲ ταῦτα οὕτω νενοηκότες οὐ φασὶ τούτους μείζονα τῶν ἄλλων ἀνθρώπων σώματα ἐσχηκέναι. ἐγὼ δὲ ὅταν ἀκούσω τῆς θείας γραφῆς λεγούσης περὶ τοῦ Ἐνὰκ ὅτι " ἀπόγονος ἦν τῶν γιγάντων ", καὶ περὶ τοῦ Ὠγ ὅτι " ἡ κλίνη αὐτοῦ ἦν σιδηρᾶ, ἐννέα πῆχεων τὸ μῆκος καὶ τεσσάρων πῆχεων τὸ εὖρος ", καὶ ὅτι οὗτος " ἐκ τῶν ῥαφαῖν ὑπελείφθη "· καὶ τῶν κατασκοπῶν διηγουμένων ὅτι " ἦμεν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ ἀκρίδες ", καὶ τοῦ Θεοῦ βεβαιοῦντος τοὺς λόγους καὶ λέγοντος ὅτι " παραδέδωκά σοι τὸν ἀμορραῖον, οὗ τὸ ὕψος ἦν ὡς

κέδρου, καὶ ἰσχυρὸς ἦν ὡς δρυς ", καὶ περὶ τοῦ Γολιάδ ὅτι " τεσσάρων πήχεων καὶ σπιθαμῆς τὸ μῆκος εἶχεν ", ἡγοῦμαι γεγενῆσθαι τινὰς παμμεγέθεις ἀνθρώπους. τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦτο σοφῶς πρυτανεύσαντος, ἵνα 48 γνῶσιν ὡς οὐκ ἀσθενῶν ὁ δημιουργὸς τοσοῦτον τοῖς ἀνθρώποις ἀπέν εἰμε μέτρον· ῥάδιον γὰρ ἦν αὐτῷ καὶ μείζους δημιουργῆσαι, ἀλλὰ τὸν τύφον ἐκκόπτων καὶ τὴν ἀλαζονείαν κωλύων, μέγιστα τοῖς ἀνθρώποις οὐκ ἔδωκε σώματα. εἰ γὰρ ἐν σμικροῖς σώμασιν οὐ κατ' ἀλλήλων, ἀλλὰ κατ' αὐτοῦ μεγαλαυχοῦσι τοῦ ποιητοῦ, τί οὐκ ἂν ἔδρασαν εἰ μεγίστων σωμάτων μετέλαχον; XLIX Διὰ τί πολὺν χρόνον ἔζων οἱ παλαιοί; Ὡστε αὐξήθηναί τὸ γένος τῷ πλείονι χρόνῳ· διὰ τοῦτο καὶ πολλαῖς συ νήπτοντο γυναῖξιν. αὐτίκα γοῦν καὶ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν μέχρι τῶν πατριαρχῶν μακρόβιοι ἦσαν· ἐπειδὴ δὲ τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσαν, ἠλαττώθη λοιπὸν ὁ τῶν ἐτῶν ἀριθμὸς. L Τί δήποτε τῷ κατακλυσμῷ τὰ τῶν ἀνθρώπων πλήθη διέφθειρεν; Ἐξαλείψαι τοῦ Κάιν τὸ γένος ἠθέλησεν· ἀνεμίγη δὲ αὐτῷ καὶ τῶν εὐσεβῶν ἡ φύλη· διὸ καὶ τῆς τιμωρίας μετέσχικεν. ἀρχὴν δὲ τινα καινοῦ βίου ποιήσασθαι βουλευθεὶς τὸν Νῶε καὶ τοὺς ἐκείνου παῖδας σὺν ταῖς γυναῖξιν διετήρησεν, εὐσεβῆ τε ὄντα καὶ δίκαιον, ἐκ τῆς τῶν εὐσεβῶν συγγενείας βλαστήσαντα καὶ τὴν τῆς παρανομίας ἐπιμιξίαν μισήσαντα. οὐ μὴν, ὡς τινὲς φασιν, ὀργῇ τινι ταῦτα καὶ μεταμελεία πεποίηκε· ταῦτα γὰρ τοὶ ἀνθρώπινα πάθη· ἡ δὲ θεία φύσις ἐλευθέρα παθῶν. ἄλλως τε ἡ μεταμέλεια τοῖς μετὰ τὴν πείραν μανθάνουσι τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν κατάλ ληλος· ἀγνοοῦντες γὰρ τὸ ἐσόμενον, προβουλεύονται· εἶτα τῇ πείρᾳ μανθάνοντες, ὡς οὐκ ὀρθῶς ἐβουλεύσαντο, μεταμέλονται. ὁ δὲ Θεὸς οὕτως 49 ὁρᾷ τὰ μετὰ πολλὰς ἐσόμενα γενεάς, ὡς ἤδη γεγενημένα· ὡς προορῶν τοίνυν καὶ προγινώσκων, οὕτως ἅπαντα πρυτανεύει. τί δήποτε τοίνυν μεταμελεῖται, ἅπαντα πρὸς τὴν πρόγνωσιν τὴν οἰκείαν οἰκονομῶν; οὐκοῦν ἐπὶ Θεοῦ μεταμέλεια οἰκονομίας μεταβολή· " μεταμεμέλη μαι, φησὶν, ὅτι κέχρικα τὸν Σαοὺλ εἰς βασιλέα ", ἀντὶ τοῦ ἐδοκίμασα μὲν παῦσαι τοῦτον, ἕτερον δὲ χειροτονῆσαι. οὕτω κἀνταῦθα, " ἐνεθυμήθην ὅτι ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον ", ἐδοκίμασα διολέσαι τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος· ἀλλὰ φιλόανθρωπος ὢν σπέρμα τὸν Νῶε τῇ φύσει τετήρηκεν. ἐπειδὴ δὲ καὶ τῶν ἀλόγων τὰ γένη τῆς τῶν ἀνθρώπων ἕνεκα δεδημιούργηται χρεῖας, καὶ ταῦτα τοῖς ἀνθρώποις συνδιεφθάρη, πλὴν τῶν ἐν τῇ κιβωτῷ σὺν τῷ Νῶε διασωθέντων. ἐκέλευσε γὰρ ὁ δεσπότης Θεὸς ἀνά δύο μὲν ἐξ ἐκάστου γένους τῶν δοκούντων ἀκαθάρτων διασωθῆναι, ἀνά ἑπτὰ δὲ τῶν καθαρῶν· ἐπειδὴ γὰρ ἡμελλε συγχωρεῖν τοῖς ἀνθρώποις μεταλαμβάνειν κρεῶν, ἡμελλον δὲ καὶ θυσίας αὐτῷ προσφέρειν τῆς εὐσεβείας οἱ τρόφιμοι, πλείονα τὰ καθαρὰ φυλαχθῆναι προσέταξε· τὰς μὲν τρεῖς συζυγίας εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ γένους τὸ δὲ ἐν τὸ περιττὸν εἰς θυσίαν. εὐθύς γὰρ ὁ Νῶε, μετὰ τὴν παῦλαν τῆς τιμωρίας, θυσίαν τῷ Θεῷ χαριστήριον προσενήνοχεν· " ἀπὸ πάντων, φησί, τῶν κτηνῶν τῶν καθαρῶν καὶ ἀπὸ πάντων τῶν πετεινῶν τῶν καθαρῶν ", ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι τούτουγε χάριν ἀνά ἑπτὰ προσέταξεν ἐξ ἐκάστου γένους τῶν καθαρῶν εἰς τὴν κιβωτὸν εἰσαχθῆναι, ἵνα τὸ ἐν ζῶον ἐξ ἐκάστου γένους ὁ Νῶε προσφέρων μὴ διαφθεῖρη τὰς συζυγίας. 50 LI Τί ἦσθιεν ἐν τῇ κιβωτῷ τὰ θηρία; Δῆλον ὅτι χιλόν τε καὶ σπέρματα· ἔφη γὰρ πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός· " σὺ δὲ λήψη σεαυτῷ ἀπὸ πάντων τῶν βρωμάτων ὧν ἔδεσθε, καὶ συνάξεις πρὸς ἑαυτὸν καὶ ἔσται σοὶ καὶ ἐκείνοις φαγεῖν ". ἐξ ἀρχῆς δὲ ὁ Θεὸς οὐ κρέον φαγεῖν ἔνο μοθέτησε τοῖς ἀνθρώποις· " ἰδοὺ, γὰρ ἔφη, δέδωκα ὑμῖν πᾶν τὰ χόρτον σπόριμον σπεῖρον σπέρμα ὃ ἐστὶν ἐπάνω πάσης τῆς γῆς, καὶ πᾶν ζύλον ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ καρπὸν σπέρματος σπόριμον ὑμῖν ἔσται εἰς βρώσιν, καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ παντὶ ἐρ πετῷ ἔρποντι ἐπὶ τῆς γῆς ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ψυχὴν ζωῆς καὶ πάντα χόρτον χλωρὸν εἰς βρώσιν ". ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι καὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ζῶα κρεωφαγίας ἀπέιχοντο, τροφήν δὲ εἶχον τοὺς ἀπὸ γῆς φυομένους καρπούς. τὸ δὲ " σπεῖρον σπέρμα ", " σπερμαῖνον σπέρμα " ὁ Ἀκύλας

ἡρμήνευσεν. LII Πῶς νοητέον τὸ " ἐμνήσθη Κύριος τοῦ Νῶε " Προσφόρως τοῖς ἀνθρώποις ἡ θεία γραφή διαλέγεται, καὶ ὡς ἀκούειν δύνανται μετασηματίζει τοὺς λόγους· ὡσπερ τοίνυν ἐπὶ Θεοῦ ἢ μετα 51 μέλεια οἰκονομίας ἐστὶ διαφορὰ· " μεταμεμέλημαι γὰρ ὅτι κέχρικα τὸν Σαοὺλ εἰς βασιλέα ", ἀντὶ τοῦ, ἔδοκίμα σα ἄλλον ἀντ' αὐτοῦ καταστῆσαι, οὕτω καὶ ἐνταῦθα νοητέον " ἔνε θυμήθην ὅτι ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον ", ἀντὶ τοῦ, ἔδοκίμασα αὐτοὺς πανωλεθρίαν ἐπαγαγεῖν. καὶ τοῦτο τοίνυν τὸ " ἐμ νήσθη ὁ Θεὸς τοῦ Νῶε " οὐ προτέραν λήθην αἰνίττεται, ἀλλὰ τὴν ἄρρητον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν δηλοῖ· ὅτι διὰ τὴν περὶ ἐκεῖνον φιλοσ τοργίαν προσέταξεν ὡς τάχιστα καταποθῆναι τὸ ἄπειρον ἐκεῖνο καὶ ἀμέτρητον ὕδωρ. δῆλην δὲ αὐτοῦ ποιῶν τὴν ἄφραστον ἀγαθότητα, προστέθεικεν ὅτι " καὶ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ πάντων τῶν πετεινῶν καὶ πάντων τῶν ἐρπετῶν, ὅσα ἦν μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ κιβωτῷ ". ἡμῶν δὲ χάριν καὶ ταῦτα προμηθείας ἠξίωσεν· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ βοᾷ· " ὁ ἐξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήνεσι καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων ". καὶ πάλιν, " ἀνθρώπους καὶ κτήνη σώσεις, Κύριε ". δι' ἡμᾶς γὰρ καὶ τῶν ἡμετέρων ἐπιμελεῖται. LIII Τί ἐστὶν " ὡσφράνθη Κύριος ὀσμὴν εὐωδίας "; Ὑπεδέξατο τοῦ Νῶε τὸ εὐγνωμον, οὐ τῇ κνίσση τερφθεῖς· ὀστών γὰρ καιομένων οὐδὲν δυσωδέστερον, ἀλλὰ τοῦ προσενηνοχότος ἐπαινέσας τὴν γνώμην. οὐ γὰρ σωματικὰ ἔχει μόρια, ἴνα καὶ ῥίνας αὐτῷ περιθῶμεν· διὰ ῥινῶν γὰρ ἡ ὄσφρησις. ἀμείβεται οὖν αὐτὸν τῇ εὐλογίᾳ· καὶ ἐπειδὴ σπέρμα τοῦ γένους ἦν καὶ ῥίζα τῆς φύσεως καὶ δευτέρος Ἀδάμ, δίδωσιν αὐτῷ τὴν εὐλογίαν, ἧς ἐκεῖνος εὐθὺς διαπλασθεὶς ἀπολελαύκει· " ἀυξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν 52 καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς· καὶ ὁ φόβος ὑμῶν καὶ ὁ τρόμος ὑμῶν ἔσται ἐπὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς καὶ ἐπὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐπὶ πάντα τὰ κινούμενα ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, ἃ ὑπὸ χεῖρα ὑμῶν δέδωκα ". καὶ ὁ λόγος ἔργον γέγονε· δέδωκε γὰρ ἅπαντα καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ ἀνθρώπου σκιά, καὶ τὰ νηκτὰ καὶ τὰ χερσαῖα καὶ τὰ πτηνὰ. εἶτα τὸν περὶ τῆς κρεωφαγίας αὐτῷ δέδωκε νόμον, ὡς λαχάνων τῶν κρεῶν ἀπολαύειν κελεύσας. LIV Τίνος χάριν ἀπαγορεύει τοῦ αἵματος τὴν μετάληψιν; Σαφέστερον ἐδίδαξεν ἐν τῷ νόμῳ· " ὅπερ γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ἀνθρώπῳ ψυχὴ, τοῦτο τοῖς ἀλόγοις τὸ αἷμα "· δίχα τοίνυν τοῦ αἵματος τῶν κρεῶν μεταλαμβάνων, ὡς λαχάνων δήπουθεν μεταλήψῃ· ἄψυχον γὰρ τὸ λάχανον. εἰ δὲ μετὰ τοῦ αἵματος μεταλάβοις, ψυχὴν ἐσθίεις· διὸ δὴ καὶ ἐνταῦθα ἔφη, " πλην κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς οὐκ ἔδεσθε· καὶ γὰρ τὸ ὑμέτερον αἷμα τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἐκζητήσω· ἐκ χειρὸς παντῶν τῶν θηρίων ἐκζητήσω αὐτό, ἐκ χειρὸς ἀνθρώπου ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐκζητήσω τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ". ἐνταῦθα αἰνίττεται τὴν ἀνάστασιν, οὐχ ὡς τὰ θηρία παράξων εἰς τὸ κριτήριον καὶ δίκας τῆς ἀνθρωποφαγίας εἰσπραξάμενος, ἀλλ' ὡς τὰ ὑπὸ τούτων καταναλωθέντα σώματα συνάξων τε καὶ ἀναστήσων " ἐν γὰρ τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς "· καὶ ῥά διον αὐτῷ πάντοθεν συναγαγεῖν τὸ ἡμέτερον σῶμα· ἐνταῦθα μὲν οὖν 53 αἰνιγματωδῶς τοῦτο δεδήλωκε· διὰ δὲ Ἰεζεκιὴλ σαφέστερον ἐκήρυξε τὴν ἀνάστασιν. LV Διὰ τί δὲ ὅλως τὴν κρεωφαγίαν ἐνομοθέτησεν; Εὐθὺς δημιουργήσας τὸν ἄνθρωπον, τῆς γῆς αὐτῷ τοὺς καρποὺς ἔδωκε σατο, ἀπὸ σπερμάτων καὶ δένδρων βιοτεύειν κελεύσας· μετὰ δὲ τὸν κατα κλυσμὸν πλείονα φιλοτιμεῖται τροφήν καὶ πετεινὰ καὶ νηκτὰ καὶ χερσαῖα ζῶα θύειν τε καὶ ἐσθίειν κελεύσας· πάθει πάθος ἐξελαύνων καὶ τῷ ἐλάτ τονι θεραπεύων τὸ μείζον· προορῶν γὰρ ὁ Θεός, ὅτι ταῦτα πάντα θεοποιήσουσιν οἱ εἰς ἐσχάτην ἀλογίαν ἐκπεπτωκότες, συγχωρεῖ τὴν βρῶσιν ἴνα τὴν ἀσέβειαν παύσῃ· ἀβελτηρίας γὰρ ἐσχάτης τὸ ἐσθιόμενον προσ κυνεῖν· διὰ τοι τοῦτο, τὰ μὲν ἀκάθαρτα τῶν ζώων λέγει, τὰ δὲ καθαρὰ, ἴνα τὰ μὲν ὡς ἀκάθαρτα βδελυττόμενοι μὴ θεοποιῶσι, τὰ δὲ μὴ προσκυνῶσιν ἐσθιόμενα. LVI Τίνος ἕνεκα μὴ ἐμέμφθη Νῶε μέθη περιπεσῶν; Ἀπειρίας ἦν

οὐκ ἀκрасίας τὸ πάθος· πρῶτος γὰρ ἀνθρώπων ἀποθλίψας τὸν τῆς ἀμπέλου καρπὸν, καὶ ἀγνοῶν οὐ μόνον τὸ πόσον τῆς πόσεως, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον τῆς μεταλήψεως, ὅτι δεῖ κεράσαι πρότερον, εἶθ' οὕτω πιεῖν, τὸν κάρων ὑπέμεινε· καινὸν δὲ οὐδὲν πέπονθε γυμνωθεῖς· καὶ γὰρ νῦν τινες γυμνοῦνται καθεύδοντες, ἀφαιρουμένου τοῦ ὕπνου τὴν αἴσθησιν· τῷ ὕπνῳ δὲ ἡ μέθη προσγινομένη, πιθανωτέραν τῆς γυμνώσεως τὴν ἀπολογίαν ποιεῖ. 54 LVII Τοῦ νόμου μηδέπω τεθέντος ὃς διαγορεύει τιμᾶν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, πῶς ὁ Χὰμ ὡς πατραλοίας κρίνεται; Τῇ φύσει τοὺς ἀναγκαίους ἐντέθεικε νόμους ὁ ποιητής. οὕτω τὸν Κάϊν κατέκρινεν ἐπειδήπερ αὐτὸν ἡ φύσις ἐδίδασκεν, ὡς ὁ φόνος παράνομος· αὐτίκα γοῦν δόλω χρησάμενος συνεργῶ, πόρρῳ τῶν γεγεννηκότων ἀπαγαγὼν, ἀνεῖλε τὸν ἀδελφὸν καὶ τοῦ Θεοῦ πυνθανομένου, " ποῦ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου "; ἠρνήθη· δηλὸν δὲ ὡς ἐπιστάμενος ὅτι κακὸν τὸ γεγεννημένον ἠρνήθη τὸ τολμηθὲν· ἐλεγχθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ δικαίου κριτοῦ, ὡμολόγησεν ὑπὲρ συγγνώμην ἡμαρτηκέναι· " μεῖ ζων, γὰρ φησιν, ἡ ἁμαρτία μου τοῦ ἀφεθῆναί με ". καὶ μέντοι καὶ ὁ Ἄδὰμ τῆς θείας ἐπιφανείας αἰσθόμενος ἐπειράθη λαθεῖν, ὡς εἰδὼς ὅτι δὴ τὸ κλέπτειν κακόν· οὕτω καὶ ὁ Χὰμ τὴν τοῦ πατραλοίου κατηγορίαν ἐδέξατο, ὡς παραβὰς τὸν τῆς φύσεως νόμον· ὅτι γὰρ καὶ τὸ γεραίρειν τοὺς γεγεννηκότας ἡ φύσις ἐδίδασκε, μαρτυροῦσιν οἱ τοῦ Χὰμ ἀδελφοί, οἱ τοῦ πατρὸς τὸ πάθος παρ' ἐκείνου μεμαθηκότες μετὰ πολλῆς αἰδοῦς συνεκάλυψαν τὸν πατέρα εἰς τοῦπίσω βαδίζοντες, ὡς ἂν ἠκιστα ἴδοιεν ὅθεν σπαρέντες ἐβλάστησαν· τοιγάρτοι μάλα εἰκότως καὶ τοῦ πατρὸς τὴν εὐλογίαν ἐδρέψαντο. LVIII Τί δήποτε τοῦ Χὰμ ἐπταικότος, ὁ ἐκείνου παῖς ἐδέξατο τὴν ἄράν; Κοινῇ πάντες μετὰ τὴν τοῦ κατακλυσμοῦ παῦλαν τῆς θείας μετέλαχον εὐλογίας· τολμηρὸν τοίνυν ὑπέλαβεν ὁ Νῶε ἐπαγαγεῖν ἄράν τῷ τῆς 55 θείας εὐλογίας μετειληχότι· τούτου χάριν τῷ ἐκείνου παιδί περιτέθεικε τὴν ἄράν· ἔχει δὲ καὶ ἡ τιμωρία τὸ δίκαιον. ἐπειδὴ γὰρ υἱὸς ὢν ἐξῆμαρτεν εἰς πατέρα, διὰ τῆς τοῦ παιδὸς ἀρᾶς δέχεται τιμωρίαν. πρὸς δὲ τούτοις σκοπητέον κάκεῖνο, ὡς εἰ αὐτὸς ὁ Χὰμ ἐδέξατο τὴν ἄράν, εἰς ὅλον ἂν διέβη τὸ γένος ἡ τιμωρία· εἰς δὲ τὸν νεώτατον υἱὸν τὴν παιδείαν παρέπεμψε, καὶ τοῦτο δὲ εἰδέναι προσέκει, ὡς πρόρρησίς ἐστιν, οὐκ ἀρά, τοῦ δικαίου τὰ ῥήματα· ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλεν ὁ Ἰσραὴλ ἐκ τοῦ Σὴμ κατάγων τὸ γένος, τῆς Παλαιστίνης παραλαμβάνειν τὴν δεσποτείαν· ταύτην δὲ πάλαι ᾧκουν οἱ ἐκ τοῦ Χαναάν βεβλασθηκότες· εἰς ἄράν σχηματίζει τὴν πρόρρησιν, προαγορεύων μὲν τὰ ἐσόμενα, δεδιττόμενος δὲ τοὺς ὕστερον ἔσο μένους, μὴ πλημμελεῖν εἰς γονέας. καὶ τοῦτο σαφῶς ἡμᾶς ἡ τοῦ Σὴμ εὐλογία διδάσκει· " εὐλογητός, γὰρ φησι, Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Σὴμ· καὶ ἔσται Χαναάν παῖς αὐτοῦ ". Οὐ γὰρ τοῖς δύο τοῦτον ὑπέταξεν ἀλλὰ μόνῳ τῷ Σὴμ· καὶ τοῦ μὲν Ἰάφεθ τὴν πολυγονίαν προείρηκε, τοῦ δὲ Σὴμ τὴν εὐσέβειαν· τὸν γὰρ Θεὸν ἐν τοῖς σκηνώμασι τοῦ Σὴμ κατοικήσειν προείρηκε· κατώκησε δὲ ἐν τοῖς ἐκ τοῦ Σὴμ πατριάρχαις, καὶ ἐν τοῖς ἐκ τούτων βεβλασθηκόσι προφήταις· καὶ ἐν τῇ σκηνῇ πρότερον, καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις ὕστερον. ἀκριβὲς δὲ τέλος ἔσχηκεν ἡ προφητεία τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον· ὅτε αὐτὸς ὁ Θεὸς λόγος, ὁ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς μονογενῆς υἱὸς ἐσαρκώθη καὶ ἐνηθρώπησε καὶ ναὸν ἑαυτοῦ προσηγόρευσε, ἦν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ καὶ Ἀβραὰμ ἔλαβε σάρκα· ἐκ τοῦ Σὴμ γὰρ καὶ οὗτοι κατήγον τὸ γένος· ἡ δὲ τοῦ Χαναάν δουλεία ἐν τοῖς γαβρωνίταις τὸ τέλος ἐδέξατο. 56 LIX Τὴν ἄσφατόν τινες τῶν διδασκάλων ἄσβεστον ἔφασαν εἶναι. Ἀγνοοῦντες, ὡς εἰκός, τὰς ἐν τῇ Ἀσσυρίᾳ πηγὰς, ᾧήθησαν ἀσβέστῳ τὸν πύργον ᾧκοδομεῖσθαι. ἀκριβῶς δὲ παρὰ τῶν ἐκεῖθεν ἀφικομένων με μάθηκα, ὡς εἰσὶ πηγαὶ ταύτην ἀναβλύζουσαι τὴν ὕλην μεθ' ὕδατος· καὶ ὅτι ταῖς ἐν ὕδασι οἰκοδομίαις συνυφαίνοντες, ἐπὶ ταύτης τὴν ὠπτημένην συνετίθεσαν πλίνθον. οὕτω τὸν πύργον ἐκεῖνον ᾧκοδομησθαι φησὶ, καὶ οἱ αὐτόπται τούτου καὶ διορύξαι τι μέρος ἰσχυρίσαντο, καὶ ἀκριβῶς διαγνῶναι, ὡς ἄσφατος ταῖς ὠπτημέναις ὑπέστρωται πλίνθοις. ἄλλως τε καὶ λίθων εἶναι σπάνιν

ἐν τῇ Ἀσσυρίᾳ φασί, καὶ διὰ τοῦτο ταῖς πλὴν θοῖς ἀντὶ λίθων κεκρῆσθαι· λίθων δὲ δίχα πῶς ἂν γένοιτο ἄσβεστος; LX Ποία γλῶσσα ἀρχαιοτέρα; Δηλοῖ τὰ ὀνόματα· Ἀδὰμ γὰρ καὶ Κάιν καὶ Ἄβελ καὶ Νῶε, τῆς Σύρων ἴδια γλώττης· ἀδαμθὰ γὰρ τὴν ἐρυθρὰν γῆν ἔθος τοῖς σύροις καλεῖν. Ἀδὰμ τοίνυν, ἢ ὁ γῆϊνος ἢ ὁ χοϊκὸς ἐρμηνεύεται, καὶ Κάιν κτήσις, τοῦτο δὲ ὑμῶν ὁ Ἀδὰμ εἶρηκεν· " ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ ". καὶ Ἄβελ πένθος· πρῶτος γὰρ οὗτος ὤφθη νε κρός· καὶ πρῶτος τοῖς γεγεννηκόσι προὔξενησε πένθος· καὶ Νῶε ἀνά παυσις. 57 LXI Ἡ οὖν ἑβραῖα πόθεν ἤρξατο; Οἶμαι αὐτὴν ἱεράν εἶναι φωνήν· ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς ναοῖς ἴδιοι τινες ἦσαν χαρακτῆρες γραμμάτων οὓς ἱερατικούς προσηγόρευον, οὕτω διὰ τοῦ Μωϋσέως ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ταύτην ἔδωκε τὴν γλῶτταν, διδάκ τὴν οὖσαν, οὐ φυσικὴν· τοιγάρτοι τῶν ἄλλων ἀπάντων κατὰ τὴν τῶν ἔθνων ἐν οἷς ἂν γεννηθῶσι φθειγομένων φωνὴν καὶ τῶν μὲν ἐν Ἰταλίᾳ τικτομένων τῇ ἰταλῶν κεκρημένων, τῶν δὲ ἐν τῇ Ἑλλάδι τῇ ἑλλήνων, καὶ τῶν ἐν Περσίδι τῇ περσῶν, καὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ τῇ αἰγυπτίων· τὰ ἑβραίων παιδία οὐ τῇ ἑβραῖᾳ ἔστιν εὐρεῖν εὐθὺς κεκρημένα φωνῇ, ἀλλὰ τῇ ἐκείνων παρ' οἷς ἐγεννήθησαν· εἶτα μειράκια γενόμενα διδάσκειται τῶν γραμμάτων τοὺς χαρακτῆρας· μανθάνει δὲ διὰ τῶν γραμμάτων τὴν θεῖαν γραφήν, τῇ ἑβραῖδι γεγραμμένην φωνῇ. οἶμαι δὲ τοῦτο αἰνίττεσθαι καὶ τὸν μακάριον Δαβὶδ ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ ψαλμῷ· " γλῶσσαν ἦν οὐκ ἔγνω ἤκουσεν ". LXII Ἀλλὰ τινὲς φασιν ἀπὸ τοῦ Ἐβερ ἑβραῖαν κεκλήσθαι τὴν γλῶσσαν· ἐκεῖνον γὰρ μόνον ἐν τῇ προτέρᾳ μεῖναι φωνῇ καὶ ἐκεῖθεν ἑβραίους ὀνομασθῆναι Ἐγὼ δὲ οἶμαι ἑβραίους ὀνομασθῆναι ἐκ τοῦ τὸν πατριάρχην Ἀβραὰμ ἀπὸ τῆς χαλδαίων χώρας εἰς τὴν Παλαιστίνην ἔλθειν τὸν Εὐφράτην ποταμὸν διαβάντα· ἑβρα γὰρ τῇ σύρων φωνῇ διάβασις ὀνομάζεται· οὕτω δὲ καὶ αὐτὸς ἐκαλεῖτο καὶ μάρτυς ἡ θεία γραφή· μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Λὼτ 58 αἰχμαλωσίαν, ἔλθων τις, φησίν, " ἀπήγγειλεν Ἀβραὰμ τῷ περάτῃ "· τοῦτο δὲ παρὰ τῷ ἑβραίῳ κείμενον εὐρον ἑβρεῖ· τὸ δὲ ἑβρεῖ ἐξελληνιζόμενον ἑβραῖος γίνεται. καὶ γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ χωρίῳ, ἔνθα ἡ αἰγυπτία περὶ τοῦ Ἰωσήφ ἔφη· " εἰσήγαγες ἡμῖν παῖδα ἑβραῖον ἐμπαίζειν ἡμῖν ", παρὰ τῷ ἑβραίῳ ἑβρεῖ κεῖται. εἰ δὲ ἐκ τοῦ Ἐβερ ἑβραῖοι καλοῦνται, οὐ μόνους ἐχρῆν τούτους οὕτω προσαγορεύεσθαι· πολλὰ γὰρ ἔθνη ἐκ τοῦ Ἐβερ κατάγει τὸ γένος· καὶ ἵνα τοὺς ἄλλους πάντας παρῶ, ἐκ τούτου εἰσὶν ἰσραηλίται καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Χεττούρας καὶ ἰδουμαῖοι καὶ ἀμαληκῖται καὶ μωαβῖται καὶ ἀμμωνῖται καὶ οἱ τὰς Κάρρας οἰκοῦντες· ἐκ τοῦ γὰρ Ναχώρ καὶ τοῦ Λάβαν τὸ γένος κατάγουσιν. ἀλλ' οὐδεὶς τούτων τῇ ἑβραῖδι χρῆται φωνῇ. ἀλλὰ περὶ τούτου ζυγομαχεῖν περιττόν· οὐδὲν γὰρ τῷ λόγῳ τῆς εὐσεβείας λυμαίνεται, κἄν τε τοῦτο, κἄν τε ἐκεῖνο δεξώμεθα. – LXIII Τινὲς φασὶ τῇ Σάρρα μιγῆναι τὸν Φαραῶ. Ποίας οὖν κηδεμονίας ἀπήλαυσεν Ἀβραὰμ παρὰ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ, εἰ περιεῖδεν αὐτοῦ μοιχευομένην τὴν γαμετήν; τί δήποτε δὲ καὶ ἦτασεν ἑτασμοῖς μεγάλαις καὶ πονηροῖς τὸν Φαραῶ, καὶ ἅπαντα τὸν οἶκον αὐτοῦ εἰ μὴ κωλύσαι τὴν παράνομον ἠβούλετο συναφήν; καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Φαραῶ τὴν ἄγνοιαν εἰς ἀπολογίαν προβάλλεται· καὶ μέμφεται τῷ Ἀβραὰμ ἀδελφὴν κεκληκότι τὴν γαμετήν· καὶ διδάσκει ὡς οὐχ ὑβρίσαι αὐτήν, ἀλλὰ γῆμαι βουλόμενος ἔλαβε. " τί τοῦτο, γάρ φησιν, ἐποίησάς μοι, ὅτι γυνὴ σου ἐστίν; ἵνα τί εἶπας ἀδελφῇ 59 μου ἐστίν, καὶ ἔλαβον αὐτήν ἐμαυτῷ εἰς γυναῖκα; καὶ νῦν ἰδὸν ἡ γυνὴ σου ἐναντίον σου, λαβὼν ἀπότρεχε ". καὶ οὐ μόνον εἶπεν, ἀλλὰ καὶ ἔπραξε, καὶ παντοδαπῆς κηδεμονίας ἠξίωσεν. " ἐνετείλατο, γάρ φησι, Φαραῶ ἀνδράσι περὶ τοῦ Ἀβραὰμ συμποπέμψαι αὐτόν, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ πάντα ὅσα ἦν αὐτῷ ". δῆλον τοίνυν, ὡς εὐθὺς ἀρπασθείσης τῆς Σάρρας ἐπέδησε τῇ νόσῳ τὸν Φαραῶ τῶν ὄλων ὁ πρύτανις· ἡ δὲ νόσος τὴν ὄρεξιν ἠμβλυνεν, καὶ τῶν δικτύων εἴσω τὴν θήραν ἔχων ὁ θηρευτὴς, οὐκ ἀπήλαυσε τῆς ἄγρας· ἡ γὰρ νόσος ἐκώλυσε. LXIV Καὶ τίνος ἔνεκεν ἐνταῦθα μὲν εἰσηγήσεν ἡ γραφή τὸ

φυλαχθῆναι τὴν Σάρραν ἀλώβητον, ἐν δὲ τῷ κατὰ τὸν Ἀβιμέλεχ διηγήματι, σαφῶς τοῦτο δεδήλωκε; Ἐμελλεν ἡ Σάρρα τήνικαῦτα τίκτειν τὸν Ἰσαάκ· ἵνα τοίνυν μὴ ὑποπτον γένηται τὸ σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ σαφῶς ἐκεῖ δεδήλωκεν ἡ θεία γραφή ὅτι οὐχ ἤψατο αὐτῆς ὁ Ἀβιμέλεχ. καὶ ἐντεῦθεν μέντοι κάκειθεν ἰστέον, ὡς καὶ τοὺς βαρβάρους ἡ φύσις ἐδίδαξεν, ὅτι πονηρὸν ἡ μοιχεία καὶ τιμωρίας ἄξιον· καὶ γὰρ ὁ Φαραὼ τοῦτο δεδήλωκεν ἐπιμεμψάμενος τῷ Ἀβραάμ· καὶ ὁ Ἀβιμέλεχ πρὸς τὸν τῶν ὄλων ἔφη Θεόν· "Κύριε, ἔθνος ἀγνοοῦν καὶ δίκαιον ἀποκτενεῖς; οὐκ αὐτὸς μοι εἶπεν, ὅτι ἀδελφὴ μου ἐστὶ καὶ αὐτῆ μοι εἶπεν ἀδελφός μου ἐστίν"; ἐν καρδίᾳ καθαρᾷ καὶ ἐν δικαιοσύνῃ χειρῶν ἐποίησα τοῦτο ". τέθεικε δὲ ὁ συγγραφεὺς καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀπόκρισιν· "εἶπε, γάρ φησιν, ὁ Θεὸς τῷ Ἀβιμέλεχ καθ' ὕπνον· κἀγὼ ἔγνω ὅτι ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ ἐποίησας τοῦτο, καὶ ἐφείσά 60 μην σου τοῦ μὴ ἄψασθαι αὐτῆς, τοῦ μὴ ἁμαρτεῖν εἰς ἐμέ· ἔνεκεν τούτου οὐκ ἀφήκά σε ἄψασθαι αὐτῆς. νῦν οὖν ἀπόδος τὴν γυναῖκα τῷ ἀνθρώπῳ, ὅτι προφήτης ἐστὶ καὶ προσεύξεται περὶ σοῦ καὶ σωθήσῃ σύ καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου. εἰ δὲ μὴ ἀπο δίδως, γινῶθι ὅτι ἀποθανῆ σύ ". διδάσκει δὲ ἡμᾶς ὁ θεῖος λόγος, ὅτι τῆς δικαιοσύνης τοὺς ἐραστὰς πλημμελεῖν ἐξ ἀγνοίας μέλλοντας οὐκ ἔῃ· δῆλον τοίνυν, ὡς καὶ τὸν Φαραὼ κεκώλυκεν ἁμαρτεῖν, ὡς ἀδελφὴν τοῦ Ἀβραάμ νόμῳ γάμου τὴν Σάρραν εἰληφότα. ἐπειδὴ δὲ κρείττων ἦν, ὡς εἰκὸς ὁ Ἀβιμέλεχ τοῦ Φαραῶ, ἐκείνον μὲν διὰ παιδείας τὴν παρανομίαν ἐδίδαξεν· τούτῳ δὲ καὶ τῆς αἰκίας καὶ τοῦ πλημμελήματος οὐκ ἔδωκεν αὐτὸς τὴν συγχώρησιν, ἀλλὰ τὸν ἠδικημένον αἰτῆσαι ταύτην ἀνέμεινε· ἐπιφανείας τε ἡμέρωσ ἠξίωσε καὶ λόγοις ἠπίοις ἐπέδειξε τὴν τετολμημένην παρανομίαν. LXV Ὁ Μελχισεδὲχ πόθεν κατῆγε τὸ γένος; Τοῦ θεσπεσίου λέγοντος Παύλου, "ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγε νεαλόγητος ", τίς ἂν γνοίη τὸ ἀληθές; εἰκὸς δὲ αὐτὸν ἐκ τῶν ἐθῶν ἐκείνων εἶναι τῶν τὴν Παλαιστίνην οἰκοῦντων· ἐκείνων γὰρ καὶ βασιλεὺς καὶ ἱερεὺς ἐτύγχανεν ὢν, ἱερεὺς δὲ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ· "ἦν, γάρ φησιν, ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου ". ὅθεν αὐτῷ καὶ 61 Ἀβραάμ ὁ πατριάρχης προσενήνοχε τὰς τῶν λαφύρων δεκάτας· καὶ δίκαιος ὢν καὶ τοῦ Θεοῦ φίλος, παρ' ἐκείνου τὴν εὐλογίαν καρποῦται. τῆς γὰρ δεσποτικῆς εἶχεν ἱερωσύνης τὸν τύπον· διὸ δὴ καὶ ἄρτους τῷ Ἀβραάμ καὶ οἶνον ἀντέδωκεν, ὡς τοιαῦτα τυχὸν προσφέρειν εἰωθὼς τῷ τῶν ὄλων Θεῷ· ἔδει γὰρ κἂν τοῦτο δειχθῆναι τὸν τύπον. LXVI Πῶς Ἀβραάμ πιστὸς ὀνομάζεται εἰρηκῶς τῷ Θεῷ, "κατὰ τί γνῶσομαι τοῦτο ὅτι κληρονομήσω αὐτήν "; Τὸ "κατὰ τί γνῶσομαι τοῦτο ", οὐκ ἀπιστοῦντός ἐστιν, ἀλλὰ μαθεῖν ποθοῦντος τῆς κληρονομίας τὸν τρόπον· ἐπειδὴ γὰρ ἑώρα πλήθη μυρία τὴν Παλαιστίνην οἰκοῦντα, μαθεῖν ἠβουλήθη τίνι τρόπῳ παραλήψεται τῆς γῆς ἐκείνης τὴν δεσποτείαν πολέμου νόμῳ δίχα πολέμου ζώντων ἐκείνων, ἀναιρουμένων, ἐξελαυνομένων. τούτου χάριν μετὰ τὴν θυσίαν ὁ τῶν ὄλων ἔφη Θεός· "γινώσκων γνώση, ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν γῆ οὐκ ἰδίᾳ· καὶ δουλώσουσιν αὐτοὺς καὶ κακώσουσιν αὐτοὺς καὶ ταπεινώσουσιν ἔτη τετρακόσια. τὸ δὲ ἔθνος ᾧ ἐὰν δουλεύσωσι κρινῶ ἐγώ. μετὰ δὲ ταῦτα ἐξελεύσονται ὥδε μετὰ ἀποσκευῆς πολλῆς· σύ δὲ ἀπελεύσει πρὸς τοὺς πατέρας σου ἐν εἰρήνῃ, τραφεὶς ἐν γῆρὶ καλῷ. τετάρτη δὲ γενεᾶ 62 ἀποστραφήσονται ὥδε· οὕτω γὰρ ἀναπεπλήρωται αἱ ἁμαρτίαι τῶν ἀμορραίων ἕως τοῦ νῦν ". ἐκ τῆς θείας ἀποκρίσεως ἔστι γινῶναι τὸν τρόπον τῆς ἐρωτήσεως· ἐπειδὴ γὰρ εἶπε· "κατὰ τί γνῶσομαι ὅτι κληρονομήσω αὐτήν ", ἐδιδάχθη ὅσον μὲν παροικήσουσι χρόνον καὶ ὅπως ταλαιπωρήσουσιν, ὅσης τε ἀξιωθήσονται προμηθείας, τῶν μὲν πολεμήσειν ἐθέλόντων αὐτοῖς κολασθησομένων, τούτων δὲ τὰ ἐκείνων καρπωσαμένων καὶ ὅτι τούτων αὐτὸς οὐδεμίαν πεῖραν λαβὼν ἐν εἰρήνῃ καταλύσει τὸν βίον. ἐδίδαξε δὲ καὶ τῆς ἀναβολῆς τὴν αἰτίαν, ἵνα μὴ τις τοπάσῃ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐνοικούντων μὴ δυνηθῆναι τὸν δεσπότην Θεὸν τῆς γῆς αὐτοῖς ἐκείνης παραδοῦναι τὴν δεσποτείαν· ἔφη δὲ οὕτως· "οὕτω γὰρ ἀναπεπλήρωται αἱ ἁμαρτίαι τῶν ἀμορραίων ἕως τοῦ νῦν ". οὐδέπω,

φησίν, ἄξια πανωλεθρίας δεδράκασιν· οὐ χρή δὲ πρὸ τῆς ἀμαρτίας ἐκ προγνώσεως ἐπενεχθῆναι τὴν τιμωρίαν· ὅτι δὲ εἶχον κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν εὐσεβεῖς, δῆλον ἐκ τοῦ Μελχισεδέκ καὶ τοῦ Ἀβιμέλεχ καὶ τῶν τὴν Χεβρῶν οἰκούντων. καὶ γὰρ ἐκείνοι πολλῆς τὸν πατριάρχην θεραπείας ἠξίωσαν· καὶ ἔστιν ἀκοῦσαι αὐτῶν βοῶν των· " βασιλεὺς εἶ σὺ παρὰ Θεοῦ ἐν ἡμῖν. ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς μνημείοις ἡμῶν θάψον τὸν νεκρὸν σου ". LXVII Διὰ τί δὲ τυθῆναι προσέταξε " δάμαλιν τριετίζουσαν καὶ κριὸν τριετίζοντα " καὶ τὰ ἐξῆς; 63 Αἰνίγματα ταῦτα ἦν τῶν τῷ γένει συμβησομένων· τοιγάρτοι μετὰ τὰς θυσίας ἐπήγαγε· " γινώσκων γνώση ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν γῆ οὐκ ἰδίᾳ "· καὶ προσέθη κε· " τετάρτη δὲ γενεᾶ ἀποστραφήσονται ὧδε ". διὰ τοῦτο τρία τῶν καθαρῶν τετραπόδων καὶ ἕκαστον τριετὲς τυθῆναι προσέταξε εἰς δῆλωσιν τῶν τριῶν γενεῶν, αἱ παροικοῦσαι διατελέσουσιν· ἡ δὲ τρυγῶν τὴν γενεὰν ἐκείνην ἐνέφηνε, τὴν οἶονεὶ ἀποπτᾶσαν μὲν καὶ ἐξελθοῦσαν ἐξ Αἰγύπτου, ἐν δὲ τῇ ἐρήμῳ κατασκηνώσασαν· φιλέ ρημον γὰρ τότε τὸ ὄρνεον. ἡ δὲ γε περιστερὰ τὴν ἄλλην γενεὰν παρε δῆλου, ἡ τὴν ἐπηγγελμένην ἀπελάμβανε γῆν· ἡμερον γὰρ τὸ ζῶον καὶ ταῖς οἰκίαις ἐμφιλοχωροῦν. διὰ τοι τοῦτο, τὰ μὲν οὐ διεῖλεν, ὡς τὴν τῆς δουλείας ἀπαλλαγὴν αἰνιττόμενα, τὰ δὲ τετράποδα διεῖλεν, ἐπειδὴ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ κακουχίαν ἐσήμαινε. τὰ δὲ γε ἐφιπτάμενα τοῖς διχοτομήμασιν ὄρνεα, ἅπερ ὁ πατριάρχης ἐκ τῶν ἱερείων ἐξήλαυνε, τὴν φονικὴν τῶν αἰγυπτίων προηνίτετο γνώμην· ἦν ἄπρακτον ἀπέφηνεν ὁ δεσπότης Θεός, τὰς πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἐμπεδῶν ὑποσχέσεις· ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ τύπῳ τοὺς σαρκοβόρους ὄρνεις ἐξήλαυθεν Ἀβραὰμ, οὕτως ἡ τιμὴ τοῦ Ἀβραὰμ τοὺς αἰγυπτίους ἐκόλασε. τὸ δὲ περὶ ἡλίου δυσμᾶς ὀφθῆναι τὸν καπνὸν ζόμενον κλίβανον καὶ τὰς τοῦ πυρὸς λαμπάδας, ἐδήλου μὲν καὶ τὸ δεχθῆναι τὰ θύματα· προεσήμαινε δὲ καὶ τὴν παρὰ τὸ τέλος τοῦ προρρηθέντος χρόνου ἐσομένην ἐπιφάνειαν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ· διὰ πυρὸς γὰρ ἐπεφάνη καὶ Μωϋσῆ τῷ νομοθέτῃ καὶ μετὰ ταῦτα παντὶ τῷ λαῷ· ἐδίδασκε δὲ πρὸς τούτους καὶ ὅτι ταῦτα ὕστερον νομοθετήσῃ τὰ ζῶα προσφέρεσθαι. τινὲς 64 δὲ φασιν, ὅτι βεβαίαν δεῖξαι βουλόμενος τὴν ὑπόσχεσιν ὁ Θεός, κατὰ τὸ κρατοῦν ἔθος ἐποίησατο τὰς συνθήκας· εἰώθασι γὰρ, ὡς φασι, διχῆ τὰ ἱερεῖα διαιροῦντες, οὕτω ποιεῖσθαι τοὺς ὄρκους. ἐγὼ δὲ καὶ ταῦτα κάκεῖνα τέθεικα, ἵνα τὸ δοκοῦν ἀληθέστερον οἱ ἐντυγχάνοντες δέξωνται. LXVIII Πολλοὶ τῶν ἀκολάστων ἀφορμὴν εἰς λαγνεῖαν λαμβάνουσι τὸν πατριάρχην Ἀβραὰμ παλλακὴν ἐσχηκέναι Ἐκαστον τῶν πραττομένων ἐκ τοῦ σκοποῦ κρίνεται τῶν διαπραττομένων. οὕτω τοίνυν καὶ τὰ κατὰ τὴν Ἄγαρ σκοπήσωμεν. κὰν ἐπιθυμία δεδου λευκότα τὸν πατριάρχην ἴδωμεν, νεμεσητὸν τὸ πρᾶγμα καλέσωμεν· εἰ δὲ τῆς ὁμοζύγου τῆς φύσεως ἐπιδειξάσης τὸ πάθος, καὶ τὸν ποιητὴν ἄγονον δεδημιουργηκέναι τὴν μήτραν εἰρηκίας, καὶ τῆς παιδοποιΐας δηλωσάσης τὸν πόθον, καὶ τούτου χάριν ἰκετευσάσης ὁμιλῆσαι τῇ Ἄγαρ, ἵνα αὐτῇ παιδίον ἐκεῖθεν ἐπινοήσῃ, τί ἐξήμαρτεν Ἀβραὰμ οὔτε τῆς φύσεως οὔτε νόμου τινὸς ἐγγράφου τηνικαῦτα τὴν πολυγαμίαν κωλύοντος, τῆς δὲ ὁμοζύγου στερίφης μὲν οὔσης, λιπαρησάσης δὲ τὸν ἄνδρα τῇ παιδίσκῃ μιγῆναι, οὐχ ἵνα ἠδυπαθεία δουλεύσῃ ἀλλ' ὅπως αὐτὸς μὲν φύσει, αὐτὴ δὲ θέσει, παίδων κληθῶσι γεννήτορες; ὅτι γὰρ κρείττων ἦν αἰσχροῦς ἠδονῆς ὁ θεῖος ἐκεῖνος ἀνὴρ, οὐ μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξῆς μαρτυρεῖ· ἐπειδὴ γὰρ ἐγκύμων ἡ Ἄγαρ γενομένη μεγαλαυχίας πρόφασιν ἔσχε τὴν κύησιν, καὶ κατὰ τῆς δεσποίνης ἐλύττησεν, ἐδυσχέραινε μὲν ἡ Σάρρα, καὶ τοῦ πατριάρχου κατεβόησεν οὐκ ὀρθῶς· ὁ δὲ μάλα ἠπίως τὴν παροι νίαν δεξάμενος, ἐξέδωκεν αὐτῇ τὴν παιδίσκην εἰς τιμωρίαν, οὐδὲ τεχθῆναι προσμεΐνας τὸ κυοφορούμενον βρέφος· " ἰδού, γὰρ φησιν, 65 ἡ παιδίσκη σου ἐν ταῖς χερσὶ σου, χρῶ αὐτῇ ὡς ἕάν σοι ἀρεστὸν ἦ ". LXIX Τί δήποτε περιτμηθῆναι αὐτὸν προσέταξεν ὁ Θεός; Προειπὼν τὴν παροικίαν, φυλακὴν τινα μηχανᾶται τῇ εὐσεβείᾳ, ἵνα τοῖς δυσσεβέσιν ἀνθρώποις ἀναμιγέντες, μὴ διαφθείρωσι

τὴν εὐγένειαν, ἀλλ' εἰς τὸ σημεῖον ὀρώντες, ἄσβεστον τοῦ δεδωκότος τοῦτο τὴν μνήμην φυλάττωσι· καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, ἡ ἔρημος μάρτυς· τεσσαράκοντα γὰρ χρόνους ἐν αὐτῇ διατρίψαντες, περιττὴν ἐνόμιζον τὴν περιτομὴν, τῶν ἐθνῶν κεχωρισμένοι, καὶ καθ' ἑαυτοὺς πολιτευόμενοι. ἡνίκα δὲ λοιπὸν εἰς τὴν ἐπηγγελμένην εἰσήγοντο γῆν, τηνικαῦτα πάλιν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ προσέταξε περιτεμεῖν ἅπαντας· καὶ οὕτω τῆς γῆς παραδοῦναι τὴν δεσποτείαν. ἔμελλον γὰρ ἔθνεσιν ἀλλοφύλοις πελάζειν, οὗ δὴ χάριν ἀναγκαίως τῆς σφραγίδος ἐδέοντο, τῆς ἀπὸ τῶν ἀλλογενῶν αὐτοὺς χωριζούσης ἐθνῶν. εἰ δὲ μέγα φρονοῦσιν ἐπὶ τῇ περιτομῇ Ἰουδαῖοι, μαθέτωσαν ὡς οὐ μόνος ὁ πατριάρχης περιετιμήθη, ἀλλὰ καὶ Ἰσμαὴλ ὁ ἡμίδουλος, καὶ οἱ οἰκογενεῖς οἰκέται, καὶ οἱ ἀργυρώνητοι καὶ οἱ ἰδουμαῖοι καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Χεττούρας. ἔμαθον δὲ ἐκ τῶν ἰσραηλιτῶν καὶ αἰγύπτιοι περιτέμεσθαι· οὐ τοίνυν ἡ περιτομὴ δίκαιους ἐργά ζεται. οὗτοι γὰρ ἅπαντες ὡς δυσσεβεῖς, ὑπὸ τῆς θείας κατηγοροῦνται γραφῆς· οὐκοῦν οὐδὲ τὸν Ἀβραάμ ἡ περιτομὴ ἐδικαίωσεν, ἀλλ' ἡ μὲν πίστις ἀπέφηνε δίκαιον· λαμπρότερον δὲ ἡ ἀρετὴ κατεσκεύασεν. ἡ δὲ περιτομὴ σημεῖον ἐδόθη τῆς πίστεως. LXX Ἡ θεία λέγει γραφή, ὅτι ἔφαγον οἱ ἄγγελοι ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ Ἀβραάμ 66 Καὶ ἡ αὐτὴ λέγει γραφή, ὅτι ἄνδρας εἶδεν Ἀβραάμ· εἰ τοίνυν γυμνῶ προσεκτέον τῷ γράμματι, ἄνδρες, οὐκ ἄγγελοι ἔφαγον· εἰ δὲ τὸν νοῦν ἀναπύσσωμεν, ὡς ὠφθησαν ἔφαγον. ὡς περὶ γὰρ ἀσώματον ἔχοντες φύσιν καὶ αὐτοὶ καὶ ὁ τούτων δεσπότης, σώματα ἔχειν ἔδοξαν· οὕτως γὰρ ἐωράθησαν· οὕτως ἐσθίοντες ὠφθησαν, οὐ στόματι καὶ γαστρὶ τὴν τροφήν προσενεγκόντες· οὔτε γὰρ εἶχον σώματα· ἀναλώσαντες δὲ αὐτὴν ὡς ἠθέλησαν. ἀνοίας γὰρ ἐσχάτης τὸ πολυπραγμονῆσαι τῶν ἀρρήτων τὸν τρόπον. LXXI Διὰ τί ὁ Λῶτ οὐκ ἐνεκλήθη ταῖς θυγατράσι μιγεῖς; Ἐπειδὴ τοῖς ἐξ ἀγνοίας πλημμελουμένοις καὶ οἱ ἄνθρωποι συγγινώσκουσιν εἰώθασιν· οὐ τοίνυν οὐδὲ τῷ Λῶτ ἐπεμέμφαιτο ἄν τις δίκαιως τῆς μίξεως ἕνεκα· ἡγνόμενος γὰρ τὸ πραττόμενον· τὸ δὲ τῆς μέθης ἔχει τινὰ μέμψιν κεκραμένην συγγνώμη. ἀδημονῶν γὰρ κοιμῶν καὶ ἀλύων, ὡς πάντων ὁμοῦ τῶν ὄντων γεγυμνωμένος καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἅπασιν καὶ αὐτῆς τῆς ὁμοζύγου ἡνέσχετο τῶν θυγατέρων τὸν οἶνον προσφερουσῶν περὶ τέρω τῆς χρείας· ἄτε δὴ τὸ μὲν κατασκευαζόμενον ἀγνοῶν, ψυχαγωγίαν δὲ καὶ παραμυθίαν τὸ δρώμενον ὑποπτεύων. ἐκεῖναι δὲ παντάπασιν εἰσὶν κατηγορίας ἀθῶοι· θεασάμενοι γὰρ τὰς μὲν τέσσαρας πόλεις καὶ τὰς κώμας ἀπάσας ἐμπρησθείσας τῷ ὑετῷ τοῦ πυρός, τοὺς δὲ τὴν Σηγῶρ οἰκοῦντας καταποθέντας–τοῦτο γὰρ σημαίνει καὶ τοῦνομα· κατάποσις γὰρ ἡ Σηγῶρ ἐρμηνεύεται–, ἐνόμισαν ἄρδην ἀπολωλέναι τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν· καὶ τὴν κατέχουσιν ἐρημίαν ὀρώσασιν καὶ τοῦ γήρωσ προθεωρήσασιν τὴν ἀσθένειαν, ἡβουλήθησαν ἐπινοῆσαι καὶ σπέρμα τῷ γένει καὶ ἑαυταῖς ψυχαγωγίαν τινά· τούτω χρησάμενοι τῷ λογισμῷ καὶ οὐκ ἐπιθυμία δουλεύσασιν, τὸν μὲν οἶνον ἔλαβον συνεργόν, ἔκλεψαν δὲ τῇ πλείονι πόσει τοῦ γεγεννηκότος τὴν αἴσθησιν, ἀπέφηναν δὲ τὸν πατέρα σπορέα. 67 LXXII Τί δήποτε ὁ Θεὸς οὐκ ἐκώλυσε τὴν παράνομον μίξιν; Προεώρα τὴν τοῦ γένους ἀσεβείαν· μωαβῖται μὲν γὰρ ἐδούλευον τῷ Χαμῶς, τῷ δὲ Μελχὼμ ἀμμανῖται· ἵνα οὖν μὴ ὡς συγγενέσιν ἐπιμιγνύμενοι τούτοις οἱ ἰσραηλῖται μετάσχωσι τῆς ἀσεβείας, οὐκ ἐκώλυσε τὸν παράνομον γάμον· ὅπως ταύτη γοῦν αὐτοὺς μυσσαροῦς ἀποφήνη καὶ βδελυκτοῦς ἰουδαίους· δηλοῖ δὲ τοῦτο καὶ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διὰ Μωϋσέως τοῦ νομοθέτου διαγορεύων· "ἀμμανίτης καὶ μωαβίτης οὐκ εἰσελεύσεται εἰς ἐκκλησίαν Κυρίου ἕως δεκάτης γενεᾶς καὶ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα". LXXIII Ὡμὸν ἄγαν εἶναι δοκεῖ τὸ νέον ὄντα τὸν Ἰσμαὴλ ἐξελαθῆναι τῆς πατρικῆς οἰκίας, μετὰ μόνης τῆς μητρὸς καὶ τοῦ ἀσκοῦ τοῦ ὕδατος· Καὶ τοῦτο ἄντικρυς δείκνυσι τὴν τοῦ Ἀβραάμ ἀρετήν· τῆς μὲν γὰρ Σάρρας εἰρηκυίας, "ἔκβαλε τὴν παιδίσκη καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς", οὐχ ὑπήκουσε· τοῦ δὲ Θεοῦ κελεύσαντος, εὐθύς τῷ λόγῳ τὸ ἔργον ἐπέθηκε· καὶ ταῦτα φιλοστόργως περὶ τὸν Ἰσμαὴλ διακείμενος. καὶ

γὰρ ἡνίκα τὴν ἐκ τῆς Σάρρας παιδοποιῖαν ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατο, αὐτὸς ἔφη· " Ἰσμαὴλ οὗτος ζήτω ἐναντίον σου ". ἀλλ' ὅμως καὶ στέργων κομιδῇ τὸ παιδίον πεποίηκεν ὅπερ ὁ δεσπότης προσέταξεν· οὕτω δὲ ταῖς θείαις ἐπαγγελίαις πεπίστευκεν· ὅτι οὐ παῖδας, οὐ παιδίσκας, οὐ χρυσόν, οὐκ ἄργυρον δεδωκώς, ἀπέλυσε τῆς οἰκίας τὸ παιδίον· ἀλλ' ἄρτους ὀλίγους καὶ ἄσκον ὕδατος καὶ τὴν μητέρα. ἦδει γὰρ ὡς ἄψευ 68 δὴς ἢ τοῦ προστεταχότος ὑπόσχεσις· ὑπέσχετο δὲ αὐτῷ ὁ Θεὸς εἰς ἔθνος μέγα ποιήσῃν αὐτὸν ἅτε δὴ τῆς αὐτοῦ γεωργίας ἠξιωμένον. ὁ δὲ καὶ πεπλήρωκεν. ἅμα γὰρ ἔκλαυσε τὸ παιδίον πόματος ἐφιέμενον καὶ ἄγγελος θεόθεν ἀποσταλὴς φρέαρ ὑπέδειξε ποτίμου ὕδατος πλήρες· ὅτι δὲ καὶ τῆς παιδοποιΐας τὸ πλήθος δέδωκεν ὡς ὑπέσχετο, μαρτυρεῖ τὰ ὀρώμενα· ἀπὸ γὰρ τῶν ὄρων Αἰγύπτου μέχρι Βαβυλῶνος, τοῦδε τοῦ γένους ἡ ἔρημος πλήρης. ὁ μὲντοι Ἀβραὰμ καὶ τοῖς τόποις ἐκ τῆς εὐσεβείας ἐπιτέθεικε τὰ ὀνόματα· φυτεύσας γὰρ ἄρουραν ἐπὶ τῷ φρέατι τοῦ ὄρκου, ἐπεκαλέσατο τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου Θεὸς αἰώνιος. LXXIV Εἰ πάντα ὁ Θεὸς προγινώσκει, τίνας χάριν τὸν Ἀβραὰμ ἐπέιρασε; Οὐχ ἵνα αὐτὸς ἄπερ ἠπίστατο μάθη, ἀλλ' ἵνα τοὺς ἀγνοοῦντας διδάξῃ, ὡς μάλα δικαίως τὸν πατριάρχην ἠγάπησε· τούτου χάριν ἐν τρισὶν ἡμέραις καὶ τσοσάταις νυξὶ τὸν θεῖον ἐβασάνιζε πόθον· μέσος γὰρ ὢν ὁ πατριάρχης φύσεώς τε καὶ πίστεως καὶ νυττόμενος ἐκατέρωθεν, ἔδωκε τῇ πίστει τὰ νικητήρια. ὁ δὲ Θεὸς δεῖξας αὐτοῦ τὴν εὐσεβείαν, τὴν θυσίαν ἐκώλυσε· ὁ γὰρ καὶ τὰς τῶν ἀλόγων ἀπαγορευῶν θυσίας, πῶς ἂν τοι αὐτῆς ἱερουργίας ἠνέσχετο; τοῦτο γὰρ Ἰουδαίων κατηγορῶν διετέλεσε καὶ διὰ μὲν Δαβὶδ τοῦ προφήτου βοᾷ· " ἔθυσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις καὶ ἐξέχεαν αἷμα ἄθῳ, αἷμα υἱῶν αὐτῶν καὶ θυγατέρων, ὧν ἔθυσαν τοῖς γλυπτοῖς Χαναάν ". διὰ δὲ τοῦ Ἰεζεκιήλ· " καὶ ἔλαβες τοὺς υἱοὺς σου καὶ τὰς θυγατέρας σου, οὓς ἐγέννησάς μοι καὶ προσήνεγκας αὐτοὺς τοῖς ἔρασταῖς σου ". εἶτα δεικνὺς τὴν τῆς ἀτοπίας ὑπερβολὴν ἐπήγαγε τοῦτο· " παρὰ πᾶσαν τὴν 69 πορνείαν σου ". ὁ τοίνυν τῶν ταῦτα τολμῶντων κατηγορῶν, πῶς ἂν αὐτὸς ἠνέσχετο δέξασθαι παῖδα μονογενῆ παρὰ πατρός προσφερόμενον; ἀλλὰ γὰρ ταῦτα σκιά ἦν τῆς ὑπὲρ ἡμῶν γεγενημένης οἰκονομίας· ὑπὲρ γὰρ τῆς οἰκουμένης τὸν ἀγαπητὸν υἱὸν ὁ πατὴρ προσενήνοχε· τύπος γὰρ τῆς μὲν θεότητος ὁ Ἰσαάκ, τῆς δὲ ἀνθρωπότητος ὁ κριός· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ χρόνος ἰσάριθμος· τρεῖς γὰρ ἡμέραι καὶ τρεῖς νύκτες καὶ ἐνταῦθα κάκει. LXXV Τί ἐστι, " θές τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸν μηρόν μου; Ἐπὶ γάμον ἀπέστελλεν τῶν οἰκετῶν τὸν ἠγούμενον· ἐπάρατον μὲν ἐπιστάμενος τοῦ Χαναάν τὸ γένος, εὐλογίας δὲ ἠξιωμένην τὴν οἰκίαν συγγένειαν. ἐπειδὴ τοίνυν ἐν τῷ σπέρματι καὶ τὴν εὐλογίαν καὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελίαν ἐδέξατο, ἐκεῖ θεῖναι τὸν παῖδα τὴν χεῖρα προσέταξεν, ἔνθα καὶ τῆς πίστεως τὸ σημεῖον ἐδέξατο· πιστεύσας γὰρ ταῖς θείαις ἐπαγγελίαις ἔλαβε τῆς περιτομῆς τὴν σφραγίδα· ἐκεῖ δὲ θεῖναι τὴν χεῖρα προσέταξεν, ἵνα καὶ τῆς θείας ἐπαγγελίας καὶ τῆς περιτομῆς μεμνημένος, ἀλλοφύλῳ γάμῳ τὴν δεσποτικὴν εὐγένειαν μὴ λωβήσῃται. ἰστέον δὲ ὡς ἡ μὲν χεὶρ ὑπὸ τὸν μηρόν ἐτέθη, ὁ δὲ ὄρκος κατὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἐγένετο· " ἐξορκίζω σε, γὰρ ἔφη, Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἵνα μὴ λάβῃς γυναῖκα τῷ υἱῷ μου Ἰσαάκ ἀπὸ τῶν θυγατέρων τῶν χαναναίων μεθ' ὧν ἐγὼ οἰκῶ ἐν αὐτοῖς ", καὶ τὰ ἐξῆς· σοφωτάτη δὲ ἄγαν καὶ τοῦ παιδὸς ἡ ἐρώτησις· δείσας γὰρ τὸν ὄρκον, δήλους αὐτῷ γενέσθαι παρεκάλει τοῦ γάμου τοὺς ὄρους· εἰ, γὰρ φησι, 70 μὴ ἔλοιτο ἐνταῦθα ἐλθεῖν ἢ μνηστευομένη κόρη, ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν ἀπελθεῖν τὸν μνηστῆρα κελεύει, προστάττει τὸν υἱὸν εἰς ἐκεῖνο τὸ ἔθνος ἐπανελθεῖν; ἀλλ' ὁ πατριάρχης Ἀβραὰμ εἰδὼς ὡς ἐκεῖθεν μὲν αὐτὸν ἡθεῖα κλησὶς ἐξήγαγε, περὶ δὲ τοῦ γάμου νόμον οὐκ ἐδέξατο θεῖον· αὐτὸς δὲ ὡς εὐσεβεῖα συντετραμμένος, ἠθέλησεν ἐκ τῆς συγγενικῆς οἰκίας τῷ παιδί καταγγυῆσαι γυναῖκα· ἐκεῖνο μὲν ἀπαγορεύει γενέσθαι, ἅτε δὲ θείῳ νόμῳ κεκωλυμένον· τοῦτο δὲ τῇ θεῖᾳ ἐγχειρίζει κηδεμονία. ταύτη θαρρήσας ὁ παῖς

ἐξεδήμησεν· ἐκείνην δὲ τὴν εὐχὴν οὐ συμβολικῶς προσενήνοχεν, ὡς τινες τῶν ἄγαν ἡλιθίων ὑπέλαβον, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν Θεὸν συνεργὸν ἔλαβε τῆς μνηστείας σημεῖά τινα αὐτῷ δειχθῆναι παρεκάλει δι' ὧν ἠβούλετο γνῶναι, εἰ ἀρέσκουσα τῷ Θεῷ ἡ μνηστεία. τὸ δὲ σημεῖον ἦν οὐχ ὥρα σώματος οὐδὲ περιφάνεια γένους οὐδὲ ἄλλο τι τῶν δοκούντων λαμπρῶν, ἀλλὰ φιλοξενία καὶ φιλοφροσύνη καὶ ἠπιό της φρονήματος· " ἔσται, γάρ φησιν, ἡ παρθένος ἧ ἂν ἐγὼ εἶπω, ἐπίκλινόν μοι τὴν ὑδρίαν σου ἵνα πίω, καὶ εἶπη μοι, πίε, κύριε, καὶ τὰς καμήλους σου ποτιῶ ἕως ἂν παύσωνται πίνουσαι, ταύτην ἠτοιμάσας τῷ παιδί σου Ἰσαάκ· καὶ ἐν τούτῳ γνώσομαι, ὅτι ἐποίησας ἔλεον μετὰ τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ ". ἐπειδὴ γὰρ τούτοις ἐκοσμεῖτο τοῖς πλεονεκτήμασι διαφερόντως ὁ πατριάρχης ἠβουλήθη καὶ τὴν νύμφην συμβαίνειν τῷ τρόπῳ τοῦ κηδεστοῦ, ἵνα μὴ ἔριν τινα καὶ φιλονεικίαν ὁ σκοπὸς ὁ ἐναντίος ἐργάσῃται. ὅτι δὲ οὐ συμβολικὰ ταῦτα ἦν, ἀλλὰ πίστεως καὶ εὐσεβείας δηλωτικά, πρῶτον διδάσκει τὸ σπουδαῖον τῆς προσευχῆς· ἔπειτα τὸ προσμένειν αὐτὸν τὴν βουλήν τοῦ Θεοῦ· τοῦτο 71 γὰρ ἡ θεία διδάσκει γραφή· " ὁ δὲ ἄνθρωπος κατεμάνθη νεν αὐτὴν καὶ παρεσιώπα τοῦ γνῶναι εἰ εὐὼ δωκε Κύριος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ἢ οὐ ". ἐκείνης γὰρ τὸ ὕδωρ ἀρυομένης, καὶ ταῖς καμήλοις προσφερούσης τὸ νᾶμα, ἀνέμενεν οὗτος ἰδεῖν εἰ πάσαις παρέχει τὴν χρεῖαν κατὰ τὴν αἴτησιν· πiousῶν δὲ τῶν καμήλων, εὐθύς προσενήνοχε τῆς μνηστείας τὰ σύμβολα· γνοὺς δὲ τὸ γένος καὶ τὴν δεσποτικὴν συγγένειαν, εὐδοκήσας, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος προσεκύνησε τῷ Κυρίῳ καὶ εἶπεν· " εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ, ὃς οὐκ ἐγκατέλιπε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ καὶ τὸν ἔλεον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ κυρίου μου. κάμῃ ἐν ὁδῷ ἤγαγε Κύριος εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ κυρίου μου ". καὶ πᾶσα δὲ αὐτοῦ ἡ διάλεξις τὸ εὐσεβὲς κηρύττει τῆς γνώμης καὶ μέντοι καὶ μετὰ τὴν διάλεξιν, τὸν αὐτὸν σημαίνει σκοπὸν· συνθεμένων γὰρ τῶν τὴν κόρην γεγεννηκότων τῷ γάμῳ εὐθύς αὐτὸς " προσεκύνησε τῷ Κυρίῳ ". καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τῆς αὐτῆς ἔχεται διανοίας· " μὴ κατέχετε γάρ με, φησὶ, καὶ Κύριος εὐδῶσε τὴν ὁδόν μου ". LXXVI Διὰ τί τῶν πατριαρχῶν αἱ γυναῖκες στεῖραι; καὶ γὰρ Σάρρα στεῖρα, καὶ Ῥεβέκκα ὡσαύτως, καὶ ἡ Ῥαχήλ καὶ μέντοι καὶ ἡ Λεῖα. " ἰδὼν, γάρ φησι, Κύριος, ὅτι μισεῖται ἡ Λεῖα ἀνέωξε τὴν μήτραν αὐτῆς " Τὸ ἰσραηλιτικὸν συστήσαι γένος βουληθεὶς ὁ Θεός, δείκνυσιν οὐ κατὰ 72 φύσεως ἀκολουθίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς χάριτος φιλοτιμίαν τὴν πολυγονίαν δεξάμενον· ταύτης δὲ τῆς κηδεμονίας ἐκεῖνο τὸ γένος τετύχηκεν, ἐπειδήπερ ὁ δεσπότης Χριστός, ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ υἱός, ἐκεῖθεν ἔμειλε κατὰ σάρκα βλαστήσειν. LXXVII Διὰ τίνας μαθεῖν ἠθέλησεν ἡ Ῥεβέκκα τὰ περὶ τῶν κυοφορουμένων παιδίων; Τινὲς φασὶ πρὸς τὸν Μελχισεδὲκ αὐτὴν ἀπεληλυθέναι, ἅτε δὴ καὶ ἀρχιερέα ὄντα τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου καὶ ἐπίσημον ἐν εὐσεβείᾳ καὶ λίαν περιφανῆ· ἐπειδὴ δὲ εἰώθεισαν οἱ πατριάρχαι καὶ θυσιαστήρια τῷ Θεῷ κατασκευάζειν ἐν οἷς ἐσκήνουν χωρίοις, εἰκὸς παρ' ἐν τούτων αὐτὴν ἀπελθοῦσαν ἰκετεῦσαι τὸν ὄντων Θεόν, καὶ γνωρίσαι τὰ συμβησόμενα. LXXVIII Διὰ τί κωλύει τὸν Ἰσαάκ ὁ Θεὸς εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐκδημῆσαι, τοῦ λιμοῦ τοῦτο πρᾶξαι καταναγκάζοντος; Τὴν οἰκείαν σοφίαν τε καὶ κηδεμονίαν διὰ πάντων δηλοῖ ὁ δεσπότης Θεός· καὶ γὰρ τὸν πατριάρχην Ἀβραάμ, οὐχ ὡς ἀπορῶν ἐν τῇ Παλαιστίνῃ διαθρέψαι συνεχώρησεν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀπελθεῖν· ἀλλ' ἵνα τοῖς αἰγυπτίοις ἐπιδείξῃ τοῦ ἀνδρός τὴν εὐσέβειαν, καὶ ζηλῶσαι προτρέψῃ τοῦ πατριάρχου τὴν ἀρετὴν. τὸν δὲ Ἰσαάκ αὐτοῦ μείναι προσέταξε, καὶ τῇ τῶν ἀναγκαίων αὐτὸν περιέκλυσε ἀφθονία, δεικνὺς ὡς καὶ τῷ πατρὶ ταῦτα παρασχεῖν οἷός τε ἦν, ἃ καὶ αὐτῷ ἔδωκε φιλοτίμως. πάντων γὰρ ἐν ἐνδείᾳ ὄντων καὶ σπᾶνει τῶν ἀναγκαίων καὶ τῆς γῆς ἀγόνου γεγεννημένης, αὐτὸς σπείρας πολύχουν ἔλαβε τὸν καρπὸν. 73 LXXIX Τίνος ἔνεκεν ὁ Ἰσαάκ τῷ Ἡσαῦ δοῦναι τὴν εὐλογίαν ἠβούλετο; Κατὰ τὸν νόμον τῆς φύσεως· πρωτότοκος γὰρ ἦν· οἱ δὲ πρωτότοκοι καὶ πρῶτοι, καὶ διπλῆν ἐλάμβανον μοῖραν. ἠύξησε δὲ καὶ ἡ θεραπεία

τὸ φίλτρον· " ἡ γὰρ θήρα αὐτοῦ βρώσις αὐτῶ "· ἰκανὴ δὲ ἡ θεραπεία καὶ τοὺς ὠμοτάτους μειλίχεσθαι εἶ που γε δὴ πατέρα καὶ πατέρα φιλόστοργον· εὐροὶ δ' ἄν τις καὶ τὸν θεῖον ἀπόστολον πλείσταις ὄσαις εὐλογίαις τοὺς τεθεραπευκότας αὐτὸν ἀμειψάμενον. LXXX Πόθεν ἡ Ῥεβέκκα τεθάρρηκεν, ὅτι δὴ τεύξεται τῆς εὐλογίας ὁ Ἰακώβ· καὶ οὕτω τεθάρρηκεν ὡς εἰπεῖν· " ἐπ' ἐμὲ ἡ κατάρα σου, τέκνον, μόνον ἐπάκουσον τῆς φωνῆς μου "; Προεγνώκει παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, ὅτι " ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι "· ἐκείνη τῇ προρρήσει πιστεύουσα, πάντα ἐκίνησεν πόρον, ὥστε τὸν Ἰακώβ τὴν πατρικὴν εὐλογίαν λαβεῖν. LXXXI Τί δήποτε τῷ Ἰσαὰκ τὸ βούλημα τὸ οἰκεῖον οὐκ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεός; Ἴνα ἐναργῆς γένηται ἡ τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν Ἰακώβ κηδεμονία· δείκνυσι δὲ τοῦτο, τὸ μὲν Ἰσαὰκ ἐσπουδακέναι τὸν Ἡσαῦ εὐλογῆσαι· τὴν δὲ θεῖαν χάριν καὶ παρὰ γνώμην τοῦ Ἰσαὰκ, ἐπὶ τὸν Ἰακώβ ἐλκῦσαι τὴν εὐλογίαν. τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς συνῆκεν ὁ Ἰσαὰκ, ὡς γὰρ πάντα πόρον ἐκίνησε καὶ ἀπέστειλε τὸν Ἡσαῦ ἐπὶ τὴν θήραν, καὶ τοῦ Ἰακώβ τὴν τροφὴν προσενηνοχότος, πολλάκις ἤρετο εἰ αὐτὸς εἶη Ἡσαῦ ὁ πρωτότοκος· καὶ 74 οὐ μόνον ἤρετο ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας τῷ σώματι προσενηνοχεν. εἶτα τοῦ Ἡσαῦ εἰσεληλυθότος, τὸ γεγενημένον καταπλαγείς, οὐκ ἐχαλέπηεν ὡς παρὰ παιδὸς ἐξαπατηθείς, ἀλλὰ τὸν θεῖον ἔγνω σκοπὸν καὶ ἦν ἔδωκεν ἐβεβαίωσεν εὐλογίαν. LXXXII Εἶτα οὐ δοκεῖ ἐψεῦσθαι ὁ Ἰακώβ εἰπὼν, " ἐγὼ εἰμι Ἡσαῦ ὁ πρωτότοκος σου; Πριάμενος ἦν τὰ τῶν προτοτοκίων πρεσβεῖα. ἀληθεύων τοιγαροῦν ἔαυτὸν ἀπεκάλει πρωτότοκον. LXXXIII Τίς δὲ τῆς εὐλογίας ἡ ἔρμηνεα; Ἐμελλεν ἐξ αὐτοῦ κατὰ σάρκα βλαστήσειν ὁ δεσπότης Χριστός, ἡ τῶν ἐθνῶν προσδοκία, ὁ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης καὶ σωτὴρ καὶ δεσπότης· ταῦτα προορῶν ὁ πατριάρχης φησὶν· " ἰδοὺ ὁσμή τοῦ υἱοῦ μου, ὡς ὁσμή ἀγροῦ πλήρους ὃν εὐλόγησε Κύριος ". ὅτι δὲ πολλάκις ἀγρὸν τὸν κόσμον ἡ θεία καλεῖ γραφὴ μάρτυς ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις τὴν παραβολὴν ἐρμηνεύων· " ἀγρὸς γάρ φησιν, ἔστιν ὁ κόσμος· ὁ δὲ σπείρων τὸ καλὸν σπέρμα ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ". ὅρα τοιγαροῦν ἐν τῷ Ἰακώβ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης τὴν σωτηρίαν· διὸ ἐπεύχεται αὐτῷ τοῦ οὐρανοῦ τὴν δρόσον καὶ τῆς γῆς τὴν πύοτητα· ἃ κατὰ μὲν τὸ πρόχειρον καὶ ἐπιπόλαιον τοῦ γράμματος νόημα, δηλοῖ τὴν ἄνωθεν χάριν καὶ τῶν ἀπὸ γῆς ἀγαθῶν τὴν ἀφθονίαν· κατὰ δὲ τὴν τοῦ ἀγροῦ ἔρμη νεῖαν, αἰνίττεται τοῦ δεσπότη Χριστοῦ διὰ τῆς δρόσου μὲν τὴν θεότητα, διὰ δὲ τῆς πύοτητος τῆς γῆς τὴν ἐξ ἡμῶν ἀνθρωπότητα. καὶ γὰρ ὁ μακάριος Δαβὶδ ταῦτα προαγορεύων ἔφη· " καταβήσεται ὡς 75 ἕτερος ἐπὶ πόκον, καὶ ὡσεὶ σταγόνες στάζουσαι ἐπὶ τὴν γῆν ". ὡσπερ γὰρ ἡ δρόσος ἀοράτως μὲν κάτεισι, κάτω δὲ συνισταμένη γίνεται δῆλη, οὕτως ἀόρατος ὢν ὁ Θεὸς λόγος διὰ τῆς σαρκὸς ἐπὶ γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη καὶ " ἐφανερῶθη ἐν σαρκὶ ", κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον. καὶ ὁ σῖτος δὲ καὶ ὁ οἶνος τῶν θεῶν ἐστὶ μυστηρίων αἴνιγμα· τούτῳ συμφωνεῖ τῷ λόγῳ καὶ τὰ ἐξῆς· " καὶ δουλεύσατέ μεν ὑμῖν πάντα, γὰρ φησιν, τὰ ἔθνη δουλεύουσιν αὐτῷ " ἢ φησὶν ὁ θεὸς Δαβὶδ· " καὶ προσκυνήσουσιν οἱ ἄρχοντες· βασιλεῖς, γὰρ φησι, Θαρσεῖς καὶ νῆσοι δῶρα προσοίσουσι· βασιλεῖς ἀράβων καὶ Σαβὰ δῶρα προσάξουσι καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ". ταύτην ἐκράτνε τὴν εὐλογίαν καὶ ἠνίκα αὐτὸν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν ἐξέπεμψεν· " ἔση, γὰρ φησιν, εἰς συναγωγὰς ἐθνῶν, καὶ δῶή σοι Κύριος τὴν εὐλογίαν Ἀβραὰμ τοῦ πατρός σου ". τίς δὲ ἡ εὐλογία, ῥάδιον τῷ βουλομένῳ καταμαθεῖν· τῷ γὰρ Ἀβραὰμ ὁ τῶν ὄλων ἔφη Θεός· " ἐν τῷ σπέρματί σου εὐλογηθήσεται πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς ". LXXXIV Τί δήποτε τοσαύτας εὐλογίας λαβὼν ὁ Ἰακώβ ἀποδιδράσκει τὸν ἀδελφόν, καὶ μόνος ἀποδημεῖ τῶν ἀναγκαίων ἐστερημένος; Ἐναργέστερον ἐν ταῖς δοκούσαις κακοπραγίαις ἡ τοῦ Θεοῦ κηδεμονία δηλοῦται· οἱ γὰρ ἐν εὐκληρίᾳ ὄντες οὐχ οὕτως ἴσασιν ὅσων ἀγαθῶν ἀπολαύουσι· τούτου χάριν ἀποδιδράσκει καὶ μόνος ἀποδημεῖ, ἵνα μετὰ πολὺν

περιουσίας επανελθών, και αυτός γνώ, ὅση τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἡ 76 προμήθεια, και τοὺς ἄλλους διδάξει. ταύτην αὐτῷ τὴν κηδεμονίαν παραυτίκα διὰ τῆς ἐπιφανείας ἐδήλωσεν· ἐπέδειξε μὲν γὰρ αὐτῷ κλίμακα μέχρις αὐτοῦ διϊκνουμένην τοῦ οὐρανοῦ· τοὺς δὲ ἁγίους ἀγγέλους ἀνιόντας και κατιόντας. αὐτὸς δὲ ἄνωθεν ἐφεστῶς παρεθάρρυνέ τε και τὸ δέος ἐξήλασεν· ἐδήλουν δὲ οἱ ἄγγελοι τὴν θεϊαν διακονίαν· περὶ τούτων γὰρ και ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος, " οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν "; τούτων δὲ ἕκαστον ἱκανὸν ἦν θάρσος ἐνθεῖναι τῷ πατριάρχῃ· διδάσκεται γὰρ, ὡς οὐδὲν ἀτημέλητον, οὐδὲ ἀκηδεμόνευτον παρὰ τῷ τῶν ὅλων Θεῷ· ἀλλ' αὐτὸς ἅπαντα πρυτανεύει, διακόνους χρώμενος τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις. ἔδωκε δὲ αὐτῷ και τὴν εὐλογίαν ἦν και τῷ πατρὶ και τῷ προπάτορι ἐδεδώκει, περὶ τε τῆς τοῦ σπέρματος πολυγονίας και περὶ τοῦ τῆς οἴκου μένης δεσπότου· " ἐνευλογηθήσονται, γὰρ φησιν, ἐν τῷ σπέρματί σου πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς "· εἴτα ὑπισχνεῖται αὐτῷ και τὴν ἐν τοῖς προκειμένοις κηδεμονίαν· " ἰδοὺ, γὰρ φησι, μετὰ σοῦ εἰμι διαφυλάσσω σε ἐν τῇ ὁδῷ οὗ ἂν πορευθῆς και ἀποστρέψω σε εἰς τὴν γῆν ταύτην, ὅτι οὐ μὴ σε ἐγκαταλίπω ἕως τοῦ ποιῆσαι με πάντα ὅσα ἐλάλησα ". LXXXV Διὰ τί τὸν λίθον ἀλείφει ὁ Ἰακώβ; Οἷς εἶχε τὸν μεγαλόδωρον ἡμεῖψατο Κύριον· ὀρθώσας γὰρ τὸν λίθον ὃν ὑπέθηκε τῇ κεφαλῇ, κατέχεεν αὐτοῦ ἔλαιον· τοῦτο δὲ και νῦν ἔστιν εὐρεῖν παρὰ πολλῶν γυναιῶν τῷ Κυρίῳ πεπιστευκότων γινόμενον. εἰώθασιν γὰρ ἐν τοῖς θείοις σηκοῖς ἐλαίῳ χρίειν τὰς τῶν ἀνακτόρων κιγκλίδας, και τῶν ἁγίων μαρτύρων τὰς θήκας· δηλοῖ δὲ τοῦτο τῆς ψυχῆς τὴν εὐγέ 77 νεῖαν· δέχεται δὲ και τὰ μικρὰ ὁ φιλόανθρωπος Κύριος, ἀποδεχόμενος τὸν τοῦ γινομένου σκοπόν. LXXXVI Πολλοὶ πρόφασιν ἀκολασίας ποιοῦνται τὸ τέτταρας ἐσχηκέναι γυναῖκας τὸν Ἰακώβ· τὸν σκοπόν ἕκαστου τῶν γινομένων ἐξετάζειν προσήκει· οὕτω γὰρ κρίνοντες εὐρήσομεν και Ἰακώβ τὸν πατριάρχην, τὴν μὲν Ῥαχὴλ μνηστευσάμενον μόνην, παρὰ γνώμην δὲ συναφθέντα τῇ Λείᾳ. παραυτίκα γοῦν τῆς ἀπάτης αἰσθόμενος και ἐδυσχέρανε και τοῦ κηδεστοῦ κατεβόησε· τῇ δὲ Βαλλᾶ, οὐ διὰ φιληδονίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῆς ὁμοζύγου παραμυθίαν ἐμίγη· τῆς γὰρ Ῥαχὴλ διὰ τὴν ἀπαιδίαν ἀνωμένης και ἀνοήτως λεγούσης· " δός μοι τέκνα, εἰ δὲ μὴ γε ἀποθανοῦμαι ", ἐπέπληξε μὲν εὐσεβῶς ὁ πατριάρχης και ἔδειξε τὸν τῆς φύσεως ποιητὴν, και ὅτι οὐ γάμος ἐστὶ παίδων δημιουργὸς ἀλλ' ὁ τοῦ γάμου νομοθέτης Θεός· ἔφη γὰρ πρὸς αὐτήν· " μὴ ἀντὶ Θεοῦ σοὶ εἰμι ἐγώ, ὅς ἐστέρησέ σε καρπὸν κοιλίας "; ψυχαγωγῶν δὲ ὅμως αὐτήν, ἠνέσχετο τῆς αἰτήσεως, ἤτησε αὐτὸν τῇ παιδίσκῃ μιγῆναι, ἵνα τὸ ἐξ αὐτῆς φυόμενον οἰκεῖον ἀποκαλέσῃ παιδίον. τοῦτο και ἐπὶ τῆς Ζέλφας ἐγένετο· πάλιν γὰρ ἡ Λεία παυσάμενη τοῦ τίκτειν, ἠντιβόλησεν αὐτὸν εἰς ἐκείνην σπεῖραι τὴν ἄρουραν. ταῦτα φιληδονίαν μὲν οὐδεμίαν αἰνίττεται, τὴν δὲ τοῦ ἀνδρὸς ἐπιείκειαν δείκνυσι και ὅπως τὰς γυναῖκας θεραπεύειν ἐσπούδαζε. πρὸς δὲ τούτῳ κάκεῖνο σκοπητέον, ὅτι νόμος οὐ δεῖς τῆνικαῦτα ἦν τὴν πολυγαμίαν κωλύων, και ὡς τρισολβίους ὑπελάμβανον τότε τοὺς πολλῶν παίδων γινομένους πατέρας· και ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, αἱ θεῖαι μαρτυροῦσιν ἐπαγγελίαι· τῷ γὰρ Ἀβραάμ ὁ τῶν ὅλων ἔφη Θεός· " ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανὸν και ἴδε τοὺς ἀστέρας, εἰ δυνήσῃ ἐξαριθμηῆσαι αὐτούς ", και ἐπήγαγεν· " οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου ". και " ὡς 78 ἡ ἄμμος ἢ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης, ἧτις οὐκ ἐξαριθμηθήσεται ἀπὸ τοῦ πλήθους· οὐκ ἂν δὲ αὐτῷ ταύτην ἔδωκε τὴν ὑπόσχεσιν, εἰ μὴ τὴν πολυγονίαν μέγιστον ἐνόμιζεν ἀγαθόν. LXXXVII Τίνος δὲ χάριν αἱ γυναῖκες ἐζηλοτύπου ἀλλήλας; Ἀτελεῖς ἦσαν και δυσσεβοῦς ἀνδρὸς θυγατέρες, τὰ ξόανα θεοὺς ὀνομάζοντες. τούτου ἔνεκεν νομοθετῶν ὁ Θεὸς τὸν τοιοῦτον ἀπαγορεύει γάμον· " οὐ λήψῃ, γὰρ φησι, γυναῖκα ἐπ' ἀδελφῇ αὐτῆς ἀντίζηλον αὐτῆς ". LXXXVIII Διὰ τί ἡ γραφή μέμνηται τύχης; Ἴδια τῆς γραφῆς, τὰ τοῦ πνεύματος λόγια, αἱ θεῖαι διατάξεις, τῶν εὐσεβῶν ἀνθρώπων τὰ ῥήματα· τὰ δὲ

ἄλλα ἱστορικῶς λέγει. χρή τοίνυν μὴ μόνον προσέχειν τῷ λόγῳ, ἀλλὰ καὶ τῷ προσώπῳ τοῦ λέγοντος· τὸ τοίνυν " εὐτύχηκα " οὐ τοῦ Ἰακώβ ἐστὶ ρῆμα, ἀλλὰ τῆς Λείας γυναικός, ὡς ἔφην, ἐν δυσσεβείᾳ τραφείσης καὶ κατὰ βραχὺ τὰ θεῖα παιδευομένης· οὕτω καὶ ὁ ταύτης πατήρ ἔφη τὸ " οἰωνισάμην ", ἀλλ' ὁ θεῖος ἀπαγορεύει νόμος τοῖς οἰωνοῖς κεχρηῆσθαι. μηδεὶς τοίνυν τοὺς τοιούτους λόγους τῆς θείας εἶναι νομιζέτω γραφῆς· τὰ γὰρ παρὰ τῶν οὐκ εὐσεβῶν εἰρημένα τίθησιν ὁ συγγραφεύς, ἅτε δὴ ἱστορίαν συγγράφων· οὕτω τέ θεικεν ὁ θειότατος Μωϋσῆς καὶ τοῦ Φαραῶ τὸν βλάσφημον λόγον· " οὐκ οἶδα τὸν Κύριον καὶ τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἔξαποστέλλω ". ἀλλ' οὐ τοῦ θείου πνεύματος οὗτος ὁ λόγος, ἀλλὰ τοῦ δυσσεβοῦς βασιλέως. οὕτω πάλιν ἀκούομεν τοῦ Σεναχηρείμ λέγοντος· " μὴ σε ἀπατάτω ὁ Θεός σου ἐφ' ᾧ σὺ πέποιθας 79 ἐπ' αὐτῷ λέγων ὅτι ῥύσεται Κύριος τὴν Ἰερουσαλήμ ἐκ χειρὸς μου ", ἀλλ' οὐ βλασφημεῖν ἐντεῦθεν μανθὰ νομεν ἀλλὰ βλασφημίας κατηγορεῖν. LXXXIX Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰακώβ ἔφη τῷ Λάβαν· " εὐλόγησέ σε Κύριος ἐπὶ τῷ ποδί μου " Δήλη τοῦ ῥητοῦ διάνοια· πόδα γὰρ τὴν παρουσίαν ἐκάλεσεν· ἀντὶ τοῦ διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας, καὶ τῆς ἐμῆς κηδεμονίας, τῶν θεοσδότην ἀπὴ λαυσακῶν ἀγαθῶν· εἰς γὰρ τὴν ἐμὴν εὐσέβειαν ἀφορῶν ὁ Θεός, τὰ ἐγχειρισθέντα μοι παρὰ σοῦ πάσης εὐλογίας ἠξίωσεν. XC Τίνος ἕνεκεν τὰς ῥάβδους λεπίσας πίνουσιν παρέθηκε τοῖς προβάτοις; Ὡσπερ ἠγάγετο μὲν παιδοποιῆσαι ποθῶν, οὐκ ἐν τῷ γάμῳ δὲ εἶχε τὴν ἐλπίδα τῆς παιδοποιΐας, ἀλλ' ἐν τῷ τοῦ γάμου νομοθέτη θεῷ· οὕτω καὶ τὰς ῥάβδους ἐλέπισεν, οὐ ταύταις θαρρῶν, ἀλλὰ τὴν θεῖαν ἐπικουρίαν προσμένων. ὅθεν καὶ τῆς θείας ἐπιφανείας τετύχηκε, καὶ λέγοντος ἤκουσεν· " ἀνάβλεψον τοῖς ὀφθαλμοῖς σου καὶ ἴδε τοὺς τράγους καὶ τοὺς κριοὺς ἀναβαίνοντας ἐπὶ τὰς αἴγας, διαλεύκους καὶ ποικίλους καὶ σποδοειδῆς ῥαντούς· ἐώρακα γὰρ ὅσα σοι Λάβαν ποιεῖ. ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός ὁ ὀφθεῖς σοι ἐν τόπῳ Θεοῦ οὗ ἠλειψάς μοι ἐκεῖ στήλην, καὶ ἠῦξω μοι ἐκεῖ εὐχὴν ". ἐπειδὴ γὰρ τὰ φαιὰ καὶ τὰ ποικίλα τοῖς υἱέσι τοῦ Λάβαν ἐνεχειρίσθη καὶ τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἀφεστήκεσαν ἐκεῖνα τούτων αἰ ποίμναι· δείκνυσιν αὐτῷ τῶν ἀδικουμένων ὁ πρόμαχος ποιήσας κριοὺς καὶ τράγους ὀχεύοντας, ἵνα τῇ πείρᾳ μάθη πόσης ἀπολαύσει προμηθείας οἱ τεθαρρηκότες τῷ τῶν ὄλων Θεῷ. ἐπισημῆνασθαι δὲ προσήκει, ὡς ἄγγελον εἰρηκῶς τὸν ἄνω ὀφθέντα, ἔδειξεν τὸν αὐτὸν 80 καὶ Θεόν· " ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ὁ Θεός ὁ ὀφθεῖς σοι ἐν τῇ ὁδῷ ". εἶδε δὲ ἄγγελος μὲν ἀνιόντας καὶ κατιόντας διὰ τῆς κλίμακος, τὸν δὲ Κύριον ἄνω ἐστηριγμένον· τοῦτον ἐνταῦθα καὶ ἄγγελον ὠνόμασε καὶ Θεόν· Θεὸν μὲν ὡς τοῦτο τὴν φύσιν ὄντα, ἄγγελον δὲ ἵνα γινώμεν ὡς οὐχ ὁ πατήρ ἐστὶν ὁ ὀφθεῖς, ἀλλ' ὁ μονογενὴς υἱός. τίνος γὰρ ἄγγελος ὁ πατήρ; ὁ δὲ υἱὸς καὶ Θεός καὶ " μεγάλης βουλῆς ἄγγελος "· αὐτὸς γὰρ ἡμῖν ἀπήγγειλε τοῦ πατρὸς τὰ μυστήρια· " ἃ γὰρ ἤκουσα, φησὶ, παρὰ τοῦ πατρὸς μου, ἐγὼ ῥισα ὑμῖν ". οὕτω τὸν κεκληκότα τὸν Ἀβραάμ καὶ ἄγγελον ὠνόμασε καὶ Θεόν. XCΙ Τίς ὁ σκοπὸς τῆς τῶν εἰδώλων κλοπῆς; Τινὲς ἔφασαν ἔτι διακειμένην περὶ αὐτὰ τὴν Ῥαχὴλ κεκλοφέναι αὐτά· ἐγὼ δὲ τούναντίον ὑπολαμβάνω, ὅτι καὶ τὸν πατέρα τῆς δεισδαιμονίας ἐλευθερῶσαι βουλομένη σεσύληκεν αὐτά· τὸ γὰρ εὐσεβὲς αὐτῆς ἡ θεῖα διδάσκει γραφή· " ἐμνήσθη, γὰρ φησὶν, ὁ Θεός Ῥαχὴλ, καὶ ἐπήκουσεν αὐτῆς ὁ Θεός, καὶ ἀνέωξεν αὐτῆς τὴν μήτραν ". ἀκούσασα γὰρ παρὰ τοῦ Ἰακώβ " μὴ ἀντὶ Θεοῦ σοι ἐγὼ εἰμι ὃς ἐστέρησέν σε καρπὸν κοιτίας "; δῆλον ὅτι σπουδαιότεραν τῷ Θεῷ προσενήνοχε προσευχὴν καὶ ἐτετυχήκει τῆς αἰτήσεως. καὶ μέντοι καὶ τεκοῦσα δεδήλωκε τὴν εὐσέβειαν· " εἶπε, γὰρ φησὶ, Ῥαχὴλ· ἀφείλε μου ὁ Θεός τὸ ὄνειδος· καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωσήφ λέγουσα· προσθήτω μοι ὁ Θεός υἱὸν ἕτερον ". πῶς τοίνυν ταύτην ἔχουσα περὶ τὸν Θεὸν τὴν διάθεσιν, τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς δουλεύειν ἠνείχετο; ἐγὼ δὲ οἶμαι καὶ ἕτερον ἐντεῦθεν προδηλοῦσθαι· τύπον γὰρ εἶχεν ὁ Ἰακώβ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ· δύο γὰρ καὶ ὁ Θεὸς ἔσχε 81 λαοὺς, τὸν μὲν πρεσβύτερον, κάλυμμα ἔχοντα ἐπὶ τὴν καρδίαν· τὸν δὲ

νεώτερον, τὸ τῆς πίστεως περικείμενον κάλλος. καὶ ὁ Ἰακώβ δύο γυναῖ κας· τὴν μὲν Λείαν ἀσθενεῖς ἔχουσαν ὀφθαλμούς, τὴν δὲ Ῥαχήλ καλὴν τῷ εἶδει καὶ ὠραίαν τῇ ὄψει σφόδρα, καὶ πολὺπαιδα μὲν τὴν πρεσβυτέραν, στερίφην δὲ τὴν νεωτέραν. καὶ γὰρ ἡ ἐξ ἔθνῶν ἐκκλησία στεῖρα ἦν πάλαι, ἀλλ' ἐγένετο μετὰ ταῦτα πολύπαις " εὐφράνθητι, γὰρ φησι, στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα· ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα ". ἐπειδὴ τοῖ νυν ἡ ἐκκλησία τῷ σωτήρι πεπιστευκυῖα Θεῷ, τὴν προγονικὴν πρόρριζον ἀνέσπασε πλάνην, τύπος δὲ ταύτης ἐτύγχανεν οὕσα ἡ Ῥαχήλ, κέκλοφε τὰ εἶδωλα τοῦ πατρὸς ἵνα τὴν ἀλήθειαν κἂν τούτῳ σκιαγραφῆση. **XCII** Τί ἐστίν, " ὤμοσεν Ἰακώβ κατὰ τοῦ φόβου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰσαάκ "; Φόβον τοῦ Ἰσαάκ τὴν εὐσέβειαν ἐκάλεσε, τουτέστι τὸν Θεὸν οὗ τὸν φόβον ἐν τῇ ψυχῇ περιέφερον. **XCIII** Τίνος ἕνεκα παλαίει τῷ Ἰακώβ ὁ ἄγγελος; Δεδιότι τὸν ἀδελφὸν θάρσος ἐντίθησι· διὰ τοι τοῦτο καὶ τῆς νίκης αὐτῷ παρεχώρησε μονονουχὶ λέγων· ἐμὲ νενίκηκας καὶ ἄνθρωπον δέδοικας; ἵνα δὲ μὴ μέγα φρονῆ δόξας νενικηκέναι Θεόν, τῇ ἀφῆ τοῦ μηροῦ τὸ ἐθελούσιον τῆς ἥττης ἐδήλωσε· τῇ γὰρ ἀφῆ τὴν νάρκην εἰργάσατο. γνοὺς δὲ τοῦ ἐπιφανέντος τὴν δύναμιν, τὴν εὐλογίαν αἰτεῖ· ὁ δὲ καὶ τὴν αἴτησιν δίδωσι καὶ τὴν προσηγορίαν ἀμείβει· " οὐκέτι, γὰρ φησι, κληθήσεται τὸ ὄνομά σου Ἰακώβ ἀλλ' Ἰσραὴλ ἔσται τὸ ὄνομά σου, ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατὸς ἔσῃ ". ἔδειξε δὲ καὶ 82 τὴν αἰτίαν τῆς νίκης· μὴ δείσης γὰρ, φησίν, ἄνθρωπον, ἐμοῦ σοι τῆς νίκης παραχωρήσαντος· διέμεινε δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐγρήγορσιν ὁ μηρὸς ναρκῶν τε καὶ ὑποσκάζων, ἵνα μὴ φαντασίαν ὑπολάβῃ τὴν ὄψιν, ἀλλ' ἀκριβέστερον γινῶ τοῦ ἐνυπνίου τὸ ἀληθές. διὰ τοῦτο καὶ ἐρωτήσας τίνα προσηγορίαν ἔχει, οὐ μόνον διαμαρτάνει τῆς αἰτήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐπιπλήττεται, ὡς ὑπερβὰς τὰ μέτρα τῆς φύσεως· " ἵνα τί, γὰρ φησι, ἐρωτᾷς τὸ ὄνομά μου; καὶ τοῦτο θαυμαστόν ". ἐπισημαντέον δὲ κἀνταῦθα, ὡς τὸν αὐτὸν καὶ ἄνθρωπον ἐκάλεσε καὶ Θεόν· " ἐνίσχυσας, γὰρ ἔφη, μετὰ Θεοῦ ". καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου Εἶδος Θεοῦ· εἶδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ ". καὶ πάλιν· " ἀνέτειλεν δὲ αὐτῷ ὁ ἥλιος, ἠνίκα παρῆλθε τὸ Εἶδος τοῦ Θεοῦ ". διὰ τούτων δὲ πάντων μανθάνομεν, ὡς ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ Θεὸς ἐπεφάνη κἀνταῦθα τῷ Ἰακώβ. **XCIV** Τί ἐστίν " οὗτός ἐστιν ὁ Αἴναν ὃς εὔρεν τὸν Ἰαμὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὅτε ἔνεμεν τὰ ὑποζύγια Σεβεγῶν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ "; Ὁ Σύρος λέγει πηγὴν αὐτὸν εὐρηκέναι· ἡ γὰρ πηγὴ αἰνὰ καλεῖται τῇ Σύρων φωνῇ. **XCV** Ὁ Ἰὼβ πόθεν κατάγει τὸ γένος; Ἀπὸ τοῦ Ἡσαῦ· τοῦτο γὰρ καὶ ἡ κατ' αὐτὸν ἱστορία διδάσκει· " ἄν 83 ἄνθρωπος γὰρ ἦν, φησίν, ἐν χώρᾳ τῇ Αὐσίτιδι ". δεδήλωκε δὲ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Μωϋσῆς· τῶν γὰρ ἐκ τοῦ Ἡσαῦ βεβασίλευσαν τὰς διαδοχὰς συγγράφων, οὕτως ἔφη· " ἀπέθανε δὲ Βαλὰκ καὶ ἐβασίλευσεν ἀντ' αὐτοῦ Ἰωβὰβ υἱὸς Ζαρά ἐκ Βοσόρας "· συμφωνεῖ δὲ ταῦτα τῇ τοῦ Ἰὼβ ἱστορίᾳ. **XCVI** Διὰ τί ἐφθόνησαν τῷ Ἰωσήφ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ; Ἠγαπᾶτο παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ ὡς ὀψίγονος καὶ ὡς τῆς Ῥαχήλ υἱὸς καὶ ὡς ἀρετῆ διαπρέπων· ἐβάσκαλλον τοίνυν ὀργῶντες αὐτὸν προτιμώμενον· καὶ πρῶτον μὲν ἐπειράθησαν κακῶς αὐτὸν παρὰ τῷ πατρὶ διαθεῖναι, πολλαῖς κατ' αὐτοῦ λοιδορίαις χρησάμενοι· τοῦ σκοποῦ δὲ διαμαρτόντες, ἀνελεῖν ἠβουλήθησαν, εἶτα συμβουλευθέντες ἀπέδοντο. τὸ δὲ τῶν δραγμάτων ὄναρ προσημαίνει τὴν διὰ τῶν πυρῶν γεγεννημένην προσκύνησιν· σιτοδοχίας γὰρ χάριν εἰς τὴν Αἴγυπτον εἰσελθόντες, κατὰ τὴν πρόρρησιν προσεκύνησαν. **XCVII** Τί δήποτε ἡ Θάμαρ ἐταιρικὸν σχῆμα περιθεμένη τὸν κηδεστὴν ἐξηπάτησεν; Περιφανὲς ἄγαν ἐγεγόνει τοῦ Ἀβραάμ τὸ γένος δι' ἣν εἶχεν εὐσέβειαν. τοῦτο ἡ Θάμαρ εἰδυῖα, σπουδῆν ἔσχεν ἐξ ἐκείνου παιδοποιῆσαι τοῦ γένους· ἐπειδὴ τοίνυν αὐτὴν ὁ κηδεστὴς οὐ κατηγγύησε τῷ νεωτάτῳ παιδί, δείσας μὴ τοῖς ἀδελφοῖς παραπλησίως καὶ αὐτὸς τελευτήσῃ ἠναγκάσθῃ κλέψαι τῆς

παιδοποιίας τὰς ἀφορμάς, ἐπειδὴ προφανῶς λαβεῖν αὐτὰς ἐκωλύετο. πρὸς δὲ τούτῳ καὶ ἐλέγχει τὸν κηδεστήν, ὡς αὐτὸν μὲν οὐ σωφρονοῦντα, αὐτὴν δὲ σωφρονεῖν ἀναγκάζοντα. τοῦτο δὲ κάκεῖνος κρί νων ἐδήλωσε· κύουσιν μὲν γὰρ αὐτὴν μεμαθηκώς, κατεψηφίσαστο θάνα 84 τον· γνοὺς δὲ ὅθεν ἐκύησε, τὴν μὲν ἀθῶν ἀπέφηνεν, ἑαυτὸν δὲ κατέκρινε· " δεδικαίωται, γὰρ ἔφη, Θάμαρ ἢ ἐγώ, οὐ εἶνε κεν οὐ δέδωκα αὐτὴν Σηλῶμ τῷ υἱῷ μου "· ὅτι δὲ παιδοποιίας χάριν, καὶ οὐ φιληδονίας, τοῦτο ἢ Θάμαρ ἐμηχανήσατο, τὰ μετὰ ταῦτα δηλοῖ· οὐκ ἔτι γάρ, οὔτε τῷ Ἰούδα, οὔτε ἄλλῳ συνήφθη τινί, ἠρκέσθη δὲ μήτηρ κληθῆναι τῶν ἐξ ἐκείνου βεβλαστηκῶτων τοῦ σπέρματος. **XCVIII** Τίνος ἦν μήνυμα τὰ κατὰ τὸν Ζαρά καὶ τὸν Φαρές; Τῶν δύο λαῶν, ὁ Φαρές τῶν ἰουδαίων, καὶ ὁ Ζαρά τῶν ἐξ ἔθνων πεπιστευ κῶτων· καὶ γὰρ πρὸ τοῦ νόμου ἦσαν πολλοὶ τῆς εὐσεβείας τρόφιμοι, κατὰ πίστιν, οὐ κατὰ νόμον πολιτευόμενοι· διὰ τοῦτο ὁ Ζαρά προεξήνεγκε τὴν χεῖρα, τὴν πρὸ τοῦ νόμου πολιτείαν δεικνύς· τὸ δὲ κόκκινον σπαρτίον μήνυμα ἦν τῶν παλαιῶν θυσιῶν· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι θυσίαις τὸν Θεὸν ἰλεύοντο καὶ Ἄβελ καὶ Ἐνώχ καὶ Νῶε καὶ Μελχισεδέκ καὶ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ· εἶτα ἐκείνου τὴν χεῖρα συστειλάντος, ἐξῆλθεν ὁ Φαρές· μέσος γὰρ ὁ νόμος τῶν πρὸ νόμου καὶ μετὰ νόμον. διὸ καὶ ὁ μακάριος λέγει Παῦλος· " νόμος δὲ παρεισήλθε ", διδάσκων, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ νόμου κατὰ πίστιν ἐδικαιοῦντο, καὶ μετὰ τὸν νόμον ἢ χάρις διέ λαμψε. καὶ ὁ Κύριος δὲ κατὰ σάρκα ἐκ τοῦ Φαρές ἐβλάστησεν· " ὦν, γὰρ φησιν, οἱ πατέρες καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα ὁ ὦν ἐπὶ πάντων Θεός "· καὶ ἐν τῇ πρὸς ἑβραίους· " πρόδηλον γὰρ ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνα τέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ". τοῦ το καὶ ὁ μακάριος Ματθαῖος τὴν γενεαλογίαν συγγράφων ἐδίδασκε. τοῦτο μέντοι τὸ διήγημα τέθεικεν ὁ μακάριος Μωϋσῆς διδάσκων ἰουδαίους, ὡς τοῦ Δαβὶδ τὸ πολυθύλλητον γένος, ἐκ γυναικῶν ἄλλοφύλων συνέσ 85 τη· ἵνα μὴ κατὰ τῶν ἐξ ἔθνων πεπιστευκῶτων ἀλαζονεύωνται, ὡς ἀκήρατον φυλάξαντες τὴν εὐγένειαν. **XCIX** Θῶμεν τὴν Λεῖαν, ὡς ἀτελῆ κατὰ τὴν εὐσέβειαν, εἰρηκέναι τό " ἠὲ τύχηκα ", πῶς ὁ ἱστοριογράφος τὰ κατὰ τὸν Ἰωσήφ συγγράφων εἶπε τό, " ἦν ἀνὴρ ἐπιτυχάνων "; Ἀνάγνωθι τὸ προτεταγμένον ῥητὸν καὶ εὐρήσεις τὴν λύσιν· εἰπὼν γάρ, " ἦν Κύριος μετὰ Ἰωσήφ ", ἐπήγαγε, " καὶ ἦν ἀνὴρ ἐπιτυχάνων "· καὶ προστέθεικε, " καὶ ἐγένετο ἐν τῷ οἴκῳ παρὰ τῷ κυρίῳ τῷ αἰγυπτίῳ. ἦδει δὲ ὁ κύριος αὐτοῦ, ὅτι Κύριος μετ' αὐτοῦ, καὶ ὅσα ἂν ποιεῖ Κύριος εὐδοοῖ ". οὐκοῦν εἰς ἅπαντα ἐπετύγχανεν ἐπεὶ δὴ Κύριος ἦν μετ' αὐτοῦ· αὐτὸς γὰρ εὐώδου τὰ παρ' αὐτοῦ γιγνόμενα. τοῦτο καὶ τὰ κατὰ δεσποτήριον διηγούμενος ἔφη· " πάντα γὰρ ἦν, φησί, διὰ χεῖρὸς Ἰωσήφ, διὰ τὸ τὸν Κύριον μετ' αὐτοῦ εἶναι, καὶ ὅσα αὐτὸς ἐποίει, Κύριος εὐώδου ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. **C** Πῶς εὐνοῦχος ὦν ὁ ἀρχιμάγειρος γυναικὰ εἶχεν; Μάλιστα μὲν οὖν καὶ τοὺς εὐνούχους καὶ τοὺς ἐκτομίας ὁμωνύμως καλοῦσιν· οὐδὲν δὲ ἦν ἀπεικὸς καὶ εὐνούχον ὄντα γυναικὰ ἔχειν ἐν τῇ οἰκίᾳ, τῶν ἔνδον ἐπιμελουμένην πραγμάτων. **CI** Τίνος ἔνεκεν, χρόνου τοσοῦτου παρεληλυθότος, οὔτε Ἰωσήφ τῷ πατρὶ τὴν δουλείαν ἐγνώρισεν, οὔτε ὁ Θεὸς δι' ἀποκαλύψεως ἐδήλωσε τοῦτο τῷ Ἰακώβ; 86 Ἔδει κατὰ τὴν πρόρρησιν τὴν πρὸς τὸν Ἀβραάμ γεγενημένην, τὸν Ἰακώβ μετὰ τῶν παίδων καὶ τῶν ἐκγόνων εἰς τὴν Αἴγυπτον κατελθεῖν. εἰ δὲ τὰ κατὰ τὸν Ἰωσήφ ἐγνώκει, πάντως ἂν αὐτὸν λύτρα πεπομφῶς ἐπανήγαγε. τούτου χάριν αὐτὸν ἀθυμοῦντα παρείδεν, ἵνα καὶ τὴν οἰκονομίαν πληρώσῃ καὶ θυμηρεστέραν αὐτῷ μετὰ ταῦτα τὴν ζωὴν καταστήσῃ· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἰωσήφ τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκονομίαν διδάσκει τοὺς ἀδελφοὺς· " εἰς γὰρ ζωὴν, φησὶν, ἀπέσταλκέ με ὁ Θεὸς ἔμπροσθεν ὑμῶν, τοῦ διαθρέψαι λαὸν πολύν ". καὶ ὁ Δαβὶδ ταῦτά φησι· " καὶ ἐκάλεσε λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, πᾶν στήριγμα ἄρτου συνέτριψεν, ἀπέστειλεν ἔμπροσθεν αὐτῶν ἄνθρωπον, εἰς δοῦλον ἐπράθη Ἰωσήφ ", καὶ τὰ ἐξῆς. εἰ δὲ ὁ πατριάρχης τοῦ παιδὸς τὴν δουλείαν ἐγνώκει, πάντως ἂν αὐτὸν ἐλυτρώσατο· λυτρωθεὶς δὲ οὐκ ἂν δεσποτήριον ὤκησεν· εἰ δὲ μὴ τοῦτο ἐγεγόνει, οὐκ ἂν τοὺς

ὄνειρους τοῖς οἰκέταις ἐκείνοις ἠρμήνευσεν· μὴ ἑρμηνεύσας δὲ γνώριμος οὐκ ἂν ἐγεγόνει τῷ Φαραῶ· γνώριμος δὲ μὴ γενόμενος, οὐκ ἂν τὴν διὰ τῶν ὄνειρων ἔσα φήνισε πρόρρησιν. τοῦτο δὲ μὴ δεδρακώς, οὐκ ἂν ἐπιστεύθη τῆς Αἰγύπτου τὰς ἡνίας· τῆς Αἰγύπτου δὲ μὴ παραλαβὼν τὴν ἀρχὴν, οὐκ ἂν τὸν πατριάρχην μετὰ τοῦ γένους ἦγαγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον. ἐκ τοῦ τέλους οὖν γίνεται δῆλος τῆς θείας οἰκονομίας ὁ σκοπός. **CII** Οὐκοῦν οὐκ ἐξήμαρτον οἱ ἀδελφοὶ οἰκονομία ὑπουργήσαντες θεία; Τὸ μὲν ἐκείνων ἔργον βασκανίας καὶ φθόνου, σοφὸς δὲ ὢν ὁ Θεός, τῇ πο 87 νηρία τῇ ἐκείνων εἰς τὸναντίον ἐχρήσατο· δι' ὧν γὰρ ἐπειράθησαν κωλύσαι τῶν ὄνειρων τὴν ἔκβασιν, διὰ τούτων ἐπιτέθεικε τοῖς ὄνειροις τὸ τέλος. **CIII** Τίνος χάριν εὐθύς ὀφθεῖσι τοῖς ἀδελφοῖς ὠμότερον προσηνέχθη; Μεμνημένος τῶν εἰς αὐτὸν γεγενημένων, καὶ τὸν Βενιαμὴν οὐκ ἰδὼν, ὑπετόπασε κάκεῖνον ταῦτα παρ' αὐτῶν πεπονθέναι· ἐπειδὴ δὲ ζῶντα τὸν ἀδελφὸν εἶδε, καὶ συγγνώμης καὶ παντοδαποῦς κηδεμονίας ἠξίωσε. **CIV** Τίνα ἑρμηνείαν ἔχει τό " ψομιθὸμ φανέχ "; Τῶν ἀπορρήτων ἑρμηνευτὴν αὐτὸν κέκληκεν, ὡς τοὺς ὄνειρους διασαφήσαντα. **CV** Τίνος ἔνεκεν τὸν δεῦτερον, καὶ οὐ τὸν πρῶτον, τῶν ἀδελφῶν καθειρχθῆναι προσέταξεν; Ἐγνώκει τοῦ Ῥουβὴν τὸν σκοπὸν καὶ ἤδει σαφῶς ὁπόσους ὑπὲρ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἐποίησατο λόγους, καὶ ὄσσην ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ σωτηρίας εἰσηγηθήσεται σπουδῆν. ἐπειδὴ τοῖσιν οὐ συνήργησεν ὁ Συμεὼν τῷ Ῥουβὴν μάλα δικαίως αὐτὸν καθειρχθῆναι προσέταξεν· ἀλλ' ἐκδεδημηκότων τῶν ἀδελφῶν, πάσης αὐτὸν θεραπείας ἠξίωσε. τούτων μέντοι γινομένων ἡσυχίαν ἄγειν τὸ συνειδὸς οὐκ ἠνείχετο, ἀλλὰ τῆς γεγενημένης εἰς τὸν ἀδελφὸν παρανομίας ἀνέμνησεν· " εἶπε, γάρ φησιν, ἕκαστος πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· ναί, ἐν ἁμαρτίαις 88 γάρ ἐσμεν περὶ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν, ὅτι ὑπερεῖδομεν τὴν θλίψιν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὅτε κατεδέετο ἡμῶν, καὶ οὐκ εἰσηκούσαμεν αὐτοῦ. ἔνεκεν τούτου ἐπῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ἡ θλίψις αὕτη ". καὶ ὁ Ῥουβὴν δὲ εἰς καιρὸν ἐπάγει τὸν ἔλεγχον· " εἶπε, γάρ φησιν, αὐ τοῖς· οὐκ ἐλάλησα ὑμῖν, λέγων, μὴ ἀδικήσητε τὸ παιδάριον, καὶ οὐκ εἰσηκούσατέ μου; καὶ ἰδοὺ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκζητεῖται ". ἐντεῦθεν ἐστὶ γινώσκειν σαφῶς τὸ ἀκλινὲς τοῦ συνειδότος κριτήριον· τῆς γὰρ πρὸ δύο καὶ εἴκοσι ἐτῶν γεγενημένης ἀναμνησκεί παρανομίας. **CVI** Διὰ τί τῷ Ῥουβὴν οὐκ ἐθάρρησε δοῦναι τὸν Βενιαμὴν ὁ πατήρ; Ὑποπτος ἦν αὐτῷ διὰ τὴν παράνομον συνουσίαν καὶ τῆς εὐνῆς παροινίαν· ἠγνοεῖ δὲ καὶ ὄσσην ὑπὲρ τοῦ Ἰωσήφ εἰσηγηθήσεται σπουδῆν. **CVII** Τί ἐστὶν " οἰωνισμῶ οἰωνίζεται ἐν αὐτῷ "; Αὐξῆσαι τῆς δοκούσης κλοπῆς τὸ ἔγκλημα βουληθέντες, μαντείας ὄργα νον τὸ ποτήριον ὀνομάζουσι· τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ἔφη Ἰωσήφ· " οὐκ οἶδατε ὅτι οἰωνισμῶ οἰωνιέται ἄνθρωπος οἷος ἐγώ "; ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐ μαντεία καὶ οἰωνοῖς κεχρημένος, ἀλλὰ πρὸς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν σχηματίζων τοὺς λόγους· ἄξιον δὲ αὐτοῦ θαυμάσαι τῶν λόγων τὸ ἀκριβές. οὐδὲ ἀδελφοὺς γὰρ ὑποκρινόμενος ἠνέσχετο ἑαυτῷ τὸν οἰωνισμὸν περιθεῖναι, ἀλλ' ἄλλω τινὶ τὴν αὐτὴν πεπιστευμένῳ ἀρχῆν· οὐ γὰρ εἶπεν οἰωνίζομαι, ἀλλ' " οἰωνισμῶ οἶωνιέται ἄνθρωπος οἷος ἐγώ ". 89 **CVIII** Τί δήποτε τὸ κατὰ τὸ κόνδου κατεσκεύασε δρᾶμα; Βασανίσαι τῶν ἀδελφῶν ἠβουλήθη τὴν γνώμην, καὶ γινώσκειν σαφῶς, εἰ τῷ Βενιαμὴν συκοφαντουμένῳ συναγωνίζονται· διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὸν ἐκείνου σάκκον τὸ κόνδου κατέκρυψεν. ἐπειδὴ δὲ οὐχ ἀπλῶς συνηγοροῦντας, ἀλλὰ καὶ ὑπερμαχοῦντας ἐθεάσατο, ρίψας τὸ προσωπεῖον τὸ ἀδελφικὸν ἐπέδειξε πρόσωπον· ἐκείνων δὲ καταπτηξάντων, καὶ μονονουχὶ χάναι αὐτοῖς βουληθέντων τὴν γῆν, αὐτὸς παραθαρρύνει λέγων· " νῦν οὖν μὴ φοβεῖσθε, μηδὲ σκληρὸν ὑμῖν φανήτω ὅτι ἀπέδοσθέ με ὧδε. εἰς γὰρ ζωὴν ἀπέσταλκέ με ὁ Θεὸς ἔμπροσθεν ὑμῶν ". μάλα δὲ χαριέντως καὶ προπέμπων αὐτοὺς παρήνευσεν· " μὴ ὀργίζεσθε, γάρ φησιν, ἐν τῇ ὁδῷ ", ἀντὶ τοῦ μὴ τοιαῦτα δράσητε οἷα εἰς ἐμὲ τετολμήκατε. **CIX** Τί δήποτε καὶ τὴν γῆν τῶν αἰγυπτίων καὶ τὰ κτήνη προσεπόρισε

τῷ βασιλεῖ; Οὔτε τὰ κτήνη θρέψαι οἶον τε ἦσαν ἐν σιτοδείᾳ καὶ σπανοσιτία, οὔτε σπεῖραι τὴν γῆν· ταῦτα τοίνυν λαβῶν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ λιμοῦ ὕστερον ἀποδέδωκε, τῆς προσόδου τὸ πέμπτον εἰσφέρειν νομοθετήσας, ἵνα ἐν ταῖς ἐνδείαις ἀποκειμένας ἔχωσι τὰς τῆς ζωῆς ἀφορμάς· εἰς θεραπείαν δὲ τοῦ βασιλέως τὴν ἱερατικὴν γῆν ἀτελῆ καταλέλοιπε μόνην· ταύτης δὲ τῆς τιμῆς οἱ τοῦ Θεοῦ τοῦ ὄντος οὐκ ἀπολαύουσιν ἱερεῖς. τοσοῦτον οἱ δυσσεβεῖς τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς ἀπένεμον σέβας. 90

CX Διὰ τί ὁ Ἰακώβ εἰς τὴν Χεβρῶν τὸ σῶμα αὐτοῦ ταφῆναι κελεύει; Οὐ τάφου φροντίζων, ὡς τινες ὑπειλήφασιν, ἀλλὰ τὸ γένος ψυχαγωγῶν καὶ διδάσκων ὡς ἅπαντας αὐτοὺς ὁ δεσπότης Θεὸς μεταστήσει τῆς Αἰ γύπτου καὶ τὴν ἐπηγγελμένην αὐτοῖς ἀποδώσει γῆν· τοῦτον δὲ σαφέσ τερον ὁ Ἰωσήφ τὸν λόγον ἀπέφηνε· τελευτῶν γὰρ οὕτως ἔφη· " ἐγὼ ἀποθνήσκω, ἐπισκοπῆ δὲ ἐπισκέπεται ὑμᾶς ὁ Θεός, καὶ ἀνάξει ὑμᾶς ἐκ τῆς γῆς ταύτης εἰς τὴν γῆν ἣν ὤμοσεν ὁ Θεὸς τοῖς πατράσιν ἡμῶν, τῷ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ". καὶ ὥρκισεν Ἰωσήφ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ λέγων· " ἐν τῇ ἐπισκοπῇ ἣ ἐπισκέπεται ὑμᾶς ὁ Θεὸς καὶ συνανοίσετε τὰ ὀσῶ μου ἐντεῦθεν μεθ' ὑμῶν ", ὡς εἶναι δηλόν, ὅτι κάκεῖνος καὶ οὗτος τὴν ἐπάνοδον προαγορεύοντες τὰ περὶ τῆς ταφῆς ἐνετείλαντο. **CXI** Τί ἐστὶ " προσεκύνησεν Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ράβδου αὐτοῦ "; Καὶ πρεσβύτης ὢν καὶ ἀσθενῶς διακείμενος ἐπὶ τῆς κλίνης κατέκειτο· γνοὺς δὲ τοῦ παιδὸς τὴν παρουσίαν, ἐξαναστὰς ἐκαθέσθη· βακτηρία δὲ κεκρημένος ἐπεστηρίζετο αὐτῇ, τοῦ μὲν ἄκρου ταύτης ἐπειλημμένος τῇ δεξιᾷ, ἐπικείμενος δὲ τὸ πρόσωπον ἔχων. ἤσθεις τοίνυν ἐπ' αὐτῷ, καὶ τῇ τῆς ταφῆς ἐπαγγελία προσεκύνησεν ἐπικλίνας τῇ ράβδῳ τὴν κεφαλὴν· καὶ πρῶτον μὲν τὸ τοῦ Ἰωσήφ ἐνύπνιον τὸ πέρας ἐδέξατο· " εἶδε γὰρ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ ἔνδεκα ἀστὲρας προσκυνούντας αὐτῷ. " πρὸς δὲ τούτοις προαγορεύει καὶ τῆς Ἐφραΐμ φυλῆς τὴν βασιλείαν καὶ τῶν δέκα φυλῶν τὴν ὑποταγήν· ταῦτα γὰρ καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος ἔφη· " πίστει Ἰακώβ 91 ἕκαστον τῶν υἱῶν Ἰωσήφ εὐλόγησε καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ράβδου αὐτοῦ ". δέδωκε δὲ αὐτῷ καὶ κληρὸν διπλοῦν· " Ἐφραΐμ, γὰρ φησι, καὶ Μανασσῆς ὡς Ῥουβὴν καὶ Συμεὼν ἔσονταί μοι ". προφητικῶς δὲ προτέταχε τοῦ Μανασσῆ τὸν Ἐφραΐμ· καὶ γὰρ τοῦ Ἰωσήφ ὡς πρωτοτόκῳ τῷ Μανασσῇ τὰ πρεσβεῖα φυλάξαντος καὶ κατὰ τάξιν ἐκάτερον στήσαντος, ἐναλλάξας ὁ πατριάρχης τὰς χεῖρας ἐπιτέθεικε τῷ νεωτέρῳ τὴν δεξιάν, τὴν εὐώνυμον δὲ τῷ πρεσβυτέρῳ. εἶτα νομίσας ὁ Ἰωσήφ ἐξ ἀγνοίας δεδρακέναι τοῦτο τὸν Ἰακώβ καὶ τοπάσας τοῦ πάθους εἶναι τῶν ὀφθαλμῶν τὴν αἰτίαν, καὶ εἰρηκῶς· " οὐχ οὐ τως, πάτερ, οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ πρεσβύτερος ", ἤκουσεν· " οἶδα, τέκνον, οἶδα· καὶ οὗτος ἔσται εἰς λαόν, καὶ οὗτος ὑψωθήσεται, ἀλλ' ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὁ νεώτερος μείζων αὐτοῦ ἔσται ". ἐπισημαντέον δὲ ὅτι πανταχοῦ τῶν πρωτοτόκων οἱ μετ' αὐτοὺς προτιμῶνται· καὶ γὰρ τοῦ Κάιν προεκρίθη ὁ Ἄβελ, καὶ τοῦ Ἰάφεθ ὁ Σὴμ δευτέρος ὢν· " ἀδελφός, γὰρ φησιν, Ἰάφεθ τοῦ μείζονος ". καὶ τοῦ Ἰσμαὴλ ὁ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἡσαὺ ὁ Ἰακώβ καὶ τοῦ Ῥουβὴν καὶ Ἰδα ὁ Ἰωσήφ καὶ τοῦ Μανασσῆ ὁ Ἐφραΐμ. τοῦτο καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα εὗροι τις ἄν. καὶ γὰρ τοῦ Ἀαρῶν ὁ Μωϋσῆς προετάχθη, καὶ Δαβὶδ νεώτατος ὢν τῶν ἑπτὰ ἀδελφῶν. ὁ μέντοι πατριάρχης Ἰακώβ ἐδίδαξε διὰ τῆς προρρησεως τῆς ταφῆς τὴν αἰτίαν· " ἰδοὺ, γὰρ φησιν, ἐγὼ ἀποθνήσκω, καὶ ἔσται ὁ Θεὸς μεθ' ὑμῶν καὶ ἀποστρέψει ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων ἡμῶν ". **CXII** Πῶς εὐλογῆσαι λέγεται τοὺς παῖδας ὁ Ἰακώβ ἐνίοις ἐπαρασάμενος; 92 Οὔτε ἀραὶ εἰσιν, οὔτε εὐλογαίαι, ἀλλὰ προρρησεῖς οἱ τελευταῖοι τοῦ πατριάρχου λόγοι· " συνάχθητε, γὰρ φησιν, ἵνα ἀπαγγείλω ὑμῖν τί ἀπαντήσεται ὑμῖν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ". ἐμνήσθη δὲ καὶ τῶν παρ' ἐνίων γεγενημένων· οὐκ ἐπει δὴ δίκας οἱ παῖδες εἰσεπράττοντο τῶν πατρικῶν ἀμαρτημάτων, ἀλλὰ σχηματίζων εἰς ἀρὰν καὶ εὐλογίαν τοὺς λόγους, εἰς κοινήν τῶν ἐντεῦξομένων ὠφέλειαν. καὶ τῷ μὲν Ῥουβὴν αὐθάδειαν ἐπιμέμφεται καὶ θρασὺν τῆτα καὶ τὴν εἰς τὴν πατρῶαν εὐνήν παροινίαν·

οὐ δὴ χάριν ὀλίγους αὐτοῦ γεγενῆσθαι τοὺς ἀπογόνους προλέγει· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τό " ὡς ὕδωρ μὴ ἐκζέσης ", ἀντὶ τοῦ, μὴ θερμανθείης εἰς πολυγονίαν. νεμεσᾶ δὲ καὶ τῷ Συμεῶν καὶ τῷ Λευὶ τῶν σικημιτῶν ἄδικον ὄλεθρον ὄδῳ ρόμενος καὶ εὐχεται μηδεμίαν κοινωνίαν εἰς τὴν παρανομίαν ἔχειν ἐκεῖ νην. ἐπαράται μέντοι οὐκ αὐτοῖς, ἀλλὰ τοῖς πονηροῖς αὐτῶν πάθει, τῇ ὀργῇ τῇ μήνιδι· ἐπιθυμίαν δὲ τὴν ὀργὴν ἐκάλεσεν· ἐκ ταύτης γὰρ καὶ ἡ ὀργὴ τὴν ἐτυμολογίαν ἔχει· ὀρέγεται γὰρ ὁ ὀργιζόμενος ἀμύνασθαι τὸν ἐχθρόν· καὶ αὕτη δὲ ἡ τιμωρία πρόρρησις ἦν· " διαμεριῶ γὰρ αὐτούς, φησίν, ἐν Ἰακῶβ καὶ διασπερῶ αὐτούς ἐν Ἰσραήλ ". ἀλλ' ἡ τοῦ Λευὶ φυλὴ διὰ τὴν ἄκραν διεσπάρη τιμὴν, ὥστε γὰρ ἐκάστη φυλὴ συνεῖναι λευίτας καὶ ἱερέας, καὶ τὴν παρ' αὐτῶν ὠφέλειαν καρποῦσθαι. οὐκ ἔλαβον ἴδιον κληρὸν, ἀλλ' ἐν ἐκάστη φυλῇ τινες αὐτοῖς ἀπενεμήθησαν πόλεις, καὶ τῆς προαστείου γῆς ὠρισμένοις πῆχεων ἀριθμὸς. καὶ ἡ τοῦ Συμεῶν δὲ φυλὴ οὐκ εἶχε κληρὸν κεχωρισμένον, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ πατριάρχου πρόρρησιν, μεταξὺ τῶν ἄλλων διεσπάρη φυλῶν. τοῦ δὲ Ἰούδα πολλοὺς ἐπαίνους διέξεισιν· " Ἰούδα, σὲ 93 αἰνέσασα οἱ ἀδελφοί σου· αἱ χεῖρές σου ἐπὶ νώτου τῶν ἐχθρῶν σου· προσκυνήσουσί σοι οἱ υἱοὶ τοῦ πατρὸς σου· σκύμνος λέοντος Ἰούδα· ἐκ βλαστοῦ, υἱέ μου, ἀνέβης, ἀναπεσῶν ἐκοιμήθης ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος· τίς ἐγερεῖ αὐτόν "; ἀλλὰ τούτων οὐδὲν τῷ Ἰούδα ἀρμόττει ἀλλ' ἡ τῇ ἐκ τούτου βλαστησάσῃ φυλῇ. βασιλικὴ γὰρ ἦν αὕτη, πρῶτον μὲν τοῦ Δαβὶδ βασιλεύσαντος εἶτα τῶν ἐξ ἐκείνου· καὶ πασῶν δὲ τῶν ἄλλων φυλῶν ἦν δυνατωτάτη· καὶ γὰρ ἠνίκα Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς ἀριθμηθῆναι προσέταξε τὸν λαόν, τετρακοσίας τοῦ Ἰούδα χιλιάδας εὔρε, τῶν δὲ ἄλλων φυλῶν ἐννακοσίας· καὶ μέντοι κἂν τῇ ἐρήμῳ διαριθμηθέντες πλείους ὠφθησαν τῶν ἄλλων φυλῶν. ἀλλὰ τὸ ἀκριβὲς τῆς προρρήσεως τὴν ἔκβασιν ἔλα βεν ἐπὶ τοῦ δεσπότη Χριστοῦ, ὃς ἐκ βλαστοῦ ἀνέτειλε, κατὰ τὸν πατριάρχην Ἰακῶβ καὶ κατὰ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν· " ἐξῆλθε ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαὶ καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀνέβη ". αὐτῷ δὲ καὶ τό " ἀναπεσῶν ἐκοιμήθη ὡς λέων, ἀρμόττει καὶ ὡς σκύμνος λέοντος ". ὥσπερ γὰρ ὁ λέων καὶ καθεύδων ἐστὶ φοβερός, οὕτως ὁ δεσποτικὸς θάνατος φοβερός καὶ τῷ θανάτῳ καὶ διαβόλῳ γεγένηται. λέοντα δὲ αὐτὸν καὶ σκύμνον κέκληκε λέοντος ὡς βασιλέα καὶ βασιλέως υἱὸν καὶ Θεὸν καὶ Θεοῦ υἱόν· καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον γὰρ ἐκ τοῦ Δαβὶδ ἐβλάστησε, καὶ ὡς Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ πατρὸς ἐγεννήθη. καὶ τό " τίς ἐγερεῖ αὐτόν "; τὴν ἄφατον αὐτοῦ δείκνυσι δύναμιν· αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἀνέστησε, κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόρρησιν· " λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν ". προγορεύει καὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ τὸν καιρὸν· " οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὧ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν ". τοῦτο τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας σημεῖον σαφέος 94 τατον· ἐξέλιπον γὰρ τῶν Ἰουδαίων οὐχ οἱ βασιλεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ προφῆται, ὥστε δειχθῆναι τὸ τῆς προρρήσεως τέλος· τοῦ γὰρ σωτῆρος ἡμῶν τίκτεσθαι μέλλοντος, ἀλλόφυλοι αὐτῶν ἐκράτησαν βασιλεῖς, ἵνα ὁ αἰώνιος δειχθῆ βασιλεὺς, ἡ τῶν ἐθνῶν προσδοκία, κατὰ τὴν δοθεῖσαν παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων τοῖς πατριάρχαις ἐπαγγελίαν. καὶ γὰρ καὶ τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακῶβ ὑπέσχετο ὅτων ὅλων Θεὸς ἐν τῷ σπέρματι αὐτῶν εὐλογῆσειν πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. τοῦτο ἐνταῦθα παρεδήλωσε τὸν Ἰούδαν εὐλογῶν ὁ Ἰακῶβ ὁ πατριάρχης· " οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὧ ἀπόκειται καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν ". εἶτα δεικνὺς τὸν ἐξ ἐθνῶν καὶ Ἰουδαίων συστάντα λαόν· " δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ καὶ τῇ ἔλικι τῆς ἀμπέλου τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ "· ὅτι δὲ ἄμπελος ὁ Ἰσραὴλ ὠνομάζετο, ἅπαντες οἱ προφῆται διδάσκουσι· καὶ γὰρ Δαβὶδ φησιν· " ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας " καὶ τὰ ἐξῆς. καὶ ὁ Ἡσαΐας, " ἄμπελὸν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίονι "· καὶ διὰ τοῦ Ἰερεμίου ὁ τῶν ὅλων ἔφη Θεός· " ἐγὼ δὲ ἐφύτευσά σε ἄμπελον καρποφόρον, πᾶσαν ἀληθινήν "

καὶ διὰ τοῦ νομοθέτου· " ἕκ γὰρ ἀμπέλου Σοδόμων ἡ ἄμπελος αὐτῶν ". καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις· " ἄνθρωπός τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς καὶ ἄπε δῆμησεν ". πῶλον δὲ τὸν ἐξ ἔθνῶν ὀνομάζει λαὸν ὡς ἀδάμαστον ὄντα καὶ πωλοδάμνην οὐκ ἐσχηκότα. τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἠνίξατο τοῖς ἀποστόλοις προστεταχῶς " εἰς τὴν κατέναντι κώμην ἀπελθεῖν καὶ λῦσαι τὴν ὄνον τὴν δεδεμένην, καὶ τὸν ταύτης πῶλον, ἐφ' ὃν φησιν οὐδεὶς ἀνθρώπῳ 95 πῶν ἐκάθισεν "· οὔτε γὰρ πατριάρχης οὔτε νομοθέτης οὔτε προφήτης, τῆς τῶν ἔθνῶν ἐφρόντισε σωτηρίας· οἱ δὲ θεῖοι ἀπόστολοι προστεταχέντες μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη καὶ βαπτίσει εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἔλυσαν μὲν τὴν ὄνον, τουτέστι τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν, τὴν δεδεμένην ταῖς τῆς ἁμαρτίας σειραῖς· ἔλυσαν δὲ καὶ τὸν πῶλον, τὸν ἐκ ταύτης βεβλαστηκότα λαόν· καὶ ἐπιθέντες αὐτῷ τὰ ἑαυτῶν ἱμάτια, τουτέστι τὴν χάριν ἧς ἔτυχον· " ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθησαν, Χριστὸν ἐνεδύσαντο "· καὶ εὐήνιον ἀπέφηναν τὸν ἀδάμαστον πῶλον, καὶ ἐπεκάθισαν αὐτῷ τὸν δεσπότην καὶ προσέδησαν αὐτὸν τῇ ἀμπελῶ, τουτέστιν ἑαυτοῖς· ἐξ ἰουδαίων γὰρ οἱ ἀπόστολοι· καὶ οὐ μόνον αὐτοὶ ἀλλὰ καὶ οἱ ἑβδομήκοντα μαθηταὶ καὶ οἱ τρισχίλιοι οὓς κατὰ ταῦτὸν ἐσαγήνευσε τῶν ἀποστόλων ὁ πρῶτος, καὶ οἱ πεντακισχίλιοι καὶ αἱ πολλαὶ μυριάδες περὶ ὧν ὁ τρισμακάριος Ἰάκωβος τῷ θειοτάτῳ διελέχθη Παύλῳ. οὐ μόνον τοίνυν τοῖς ἀποστόλοις συνήφθησαν οἱ πεπιστευκότες ἀλλὰ καὶ τοῖς τῶν ἀποστόλων μαθηταῖς· καὶ τοῦτο προορῶν ὁ πατριάρχης ἔφη· " δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ καὶ τῇ ἔλικι τῆς ἀμπέλου τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ ". εἶτα καὶ τὸ πάθος προλέγει· " πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ, χαροποιοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου καὶ λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα ". καὶ τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ στολὴν ὀνομάζει, τὸ δὲ αἷμα οἴνον· ἐπειδὴ καὶ τὸν μυστικὸν οἴνον αἷμα κέκληκεν ὁ δεσπότης· ἀκούομεν δὲ καὶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου διδάσκοντος, ὡς τοῦ στρατιώτου νύξαντος αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ. οὗτοι δὲ οἱ κρουνοὶ διὰ τοῦ σώματος κατερρήσαν· διὰ τοῦτο φησιν ὁ πατριάρχης· " πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ ". εἶτα δείκνυσι τὴν ἀπὸ τοῦ πάθους γενησομένην εὐθυμίαν· 96 " χαροποιοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου ". εὐφροσύνη γὰρ τῆς οἰκουμένης τὸ σωτήριον πάθος· ὅτι δὲ οὕτω τὸ πάθος ἐκάλεσε, μάρτυς αὐτὸς ὁ Κύριος λέγων· " πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ ". οὕτω καὶ τοῖς υἱοῖς ἔφη Ζεβεδαίου· " δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ μέλλω πίνειν "; τὸ τοίνυν χαροποῖον τῶν ὀφθαλμῶν τὴν μετὰ τὸ πάθος εὐφροσύνην δηλοῖ· μετὰ γὰρ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν, εἰς πᾶσαν ἀπεστάλησαν τὴν οἰκουμένην οἱ μαθηταί, τὴν σωτηρίαν προσφέροντες τοῖς πιστεύουσι. τῆς δὲ γε διδασκαλίας τὸ διειδὲς καὶ τὸ διαφανὲς λευκοτάτοις ὀδοῦσιν ἀπέεικασεν· " λευκοί, γὰρ φησιν, οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα ". τοσαῦτα προεῖρηκεν ὁ πατριάρχης εὐλογῶν τὸν Ἰούδαν· τοῦ δὲ Ζαβουλῶν προεῖπε τὴν παράλιον οἴκησιν· τοῦ δὲ Ἰσάχαρ τὴν γηπονίαν· τοῦ δὲ Δᾶν, κατὰ μὲν τινὰς, τὰ ὑπὸ τοῦ Σαμψῶν γεγενημένα. ἐκ ταύτης γὰρ ἦν τῆς φυλῆς· συνηριθμήθη δὲ καὶ τοῖς κριταῖς· καὶ διὰ τοῦτο φησιν, ἔφη· " Δᾶν κρινεῖ τὸν ἑαυτοῦ λαὸν ὡσεὶ καὶ μία φυλὴ ἐν Ἰσραήλ ". ἔνιοι δὲ φασὶ τὰ κατὰ τὴν Λαΐσαν τὴν νῦν Πανεάδα καλουμένην προαγορευῆσαι. ἐξαπίνης γὰρ τινες ἀπὸ ταύτης ὀρμώμενοι τῆς φυλῆς ταύτης προσβαλόντες τῇ πόλει, εἰλόν τε κατακράτος, καὶ ὤκησαν καὶ τὴν οἰκίαν αὐτῆς προσηγορίαν ἐπέθηκαν· Δᾶν γὰρ αὐτὴν ἐκάλεσαν. ἐγὼ δὲ οἶμαι, τὸ θεῖον Πνεῦμα τὰ κατὰ τὸν σωτήρα τὸν ἡμέτερον διὰ τοῦ πατριάρχου προθεσπίσαν καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἀντίχριστον διὰ ταύτης εἰπεῖν τῆς προρρήσεως· σφόδρα δὲ αὐτῷ καὶ τὰ γεγραμμένα ἀρμόττει· " Δᾶν, γὰρ φησιν, κρινεῖ τὸν ἑαυτοῦ λαὸν ὡσεὶ καὶ μία φυλὴ ἐν Ἰσραήλ ". ὡσπερ γὰρ φησιν, ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν βλαστήσας

διασώσει τὴν οἰκουμένην, οὕτως ἐκ τῆς τοῦ Δᾶν φυλῆς ὄφρις ὀλέθριος ἐξελεύσεται. τοῦτο γὰρ λέγει· " καὶ 97 γενηθήτω Δᾶν ὄφρις ἐφ' ὁδοῦ, ἐγκαθήμενος ἐπὶ τρίβου, δάκνων πτέρναν ἵππου καὶ πεσεῖται ὁ ἵππεὺς εἰς τὰ ὀπίσω, τὴν σωτηρίαν περιμένων Κυρίου ". ἐπειδὴ γὰρ ἀπάταις παντοδαπαῖς κεκρημένος, πειράται τοὺς φενακίζομένους ἀγρεύειν εἰς ὄλεθρον, ὄφει τινὶ αὐτὸν ἀπεικάζει παρά τινα τρίβον φωλεύοντι καὶ τοῖς παριοῦσι λυμαιομένω· ἵππον δὲ οἶμαι καλεῖν αὐτὸν τὸ σῶμα, ἐπιβάτην δὲ τὴν ψυχὴν· τὸ δὲ εἰς τούπισω πεσεῖν, τουτέστιν ὑπτίον κεῖσθαι, τὸν θάνατον παραδηλοῖ· τοιοῦτο γὰρ τῶν τεθνεώτων τὸ σχῆμα. διὰ δὲ τῆς πτέρνης τὴν ἀπάτην ἠνίξατο· ἐπειδὴ γὰρ τοὺς μὲν ἐξαπατᾷ, τοῖς δὲ παγκαλέπας ἐπιφέρει κολάσεις, διὰ τοῦ ἵππου τὸ σῶμα δεδήλωκεν, οὗ δακνομένου καὶ διαφθειρομένου ὁ θάνατος γίνεται, τοὺς τῆς ἐλπίδος τοῖς ὑπομένουσι κομίζων καρπούς· καρπὸς δὲ τῆς τοιαύτης ἐλπίδος ἡ σωτηρία. προλέγει καὶ τῷ Γὰδ τὰς ἐσομένας αὐτῷ παρά τῶν ληστρικῶν ἐφόδων ἐπιβουλὰς· τοῦτο γὰρ λέγει· " πειρατήριον πειρατεύσει αὐτόν ". προαγορεύει δὲ καὶ τὴν ἐσομένην αὐτοῦ νίκη· " καὶ αὐτός, γὰρ φησι, πειρατεύσει αὐτόν κατὰ πόδας ". ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ Ἀσὴρ τὴν σιτοφόρον χώραν, καὶ τοῦ Νεφθαλεὶμ τὴν εἰς πλῆθος ἐπίδοσιν· τοῦτο γὰρ ἔφη· " στέλεχος ἀνειμένον ἐπιδιδούς ἐν τῷ γεννῇ ματι κάλλος ". εἶτα τοῦ Ἰωσήφ τὸν φθόνον καὶ τὰς παντοδαπὰς ἐπιδείξας ἐπιβουλὰς τὴν θεῖαν ὑμνεῖ κηδεμονίαν, δι' ἧς τοὺς πεπολεμηκότας νενίκηκε· " συνετρίβη, γὰρ φησι, μετὰ κράτους τὰ τόξα αὐτῶν καὶ ἐξελύθη νεῦρα βραχιόνων χειρῶν αὐτῶν διὰ χεῖρα δυνατοῦ Ἰακώβ. ἐκεῖθεν ὁ κατισχύσας Ἰσραὴλ παρὰ Θεοῦ τοῦ πατρὸς σου· καὶ ἐβοήθησέ σοι ὁ Θεὸς ὁ ἐμὸς καὶ εὐλόγησέ σε εὐλογίαν οὐρανοῦ ἄνωθεν καὶ εὐλογίαν γῆς ἐχούσης πάντα. ἔνεκεν εὐλογίας μασθῶν καὶ μήτρας, εὐλογίας πατρὸς σου καὶ μητρὸς σου, ὑπερίσχυσας ὑπὲρ εὐλογίας ὀρέων μονί 98 μων καὶ ἐπιθυμίας θινῶν αἰωνίων ἔσσονται ἐπὶ κεφαλῆς Ἰωσήφ καὶ ἐπὶ κορυφῆς ὧν ἠγήσατο ἀδελφῶν ". διὰ πάντων δὲ τούτων ὑμνησε τὸν οἰκεῖον Θεὸν ὃς καὶ αὐτὸν κρεῖττονα τοῦ πεπολεμηκότος ἀπέφηνεν ἀδελφοῦ, καὶ τὸν υἱὸν ἅμα χον ἔδειξεν παρὰ τοσοῦτων ἀδελφῶν ἐπιβουλεύθέντα· ταύτης δὲ φησι τῆς κηδεμονίας τετύχηκας, τῆς εἰς τοὺς γεγεννηκότας θεραπείας μισθὸν κομισάμενος· τοῦτο γὰρ λέγει· " ἔνεκεν εὐλογίας μασθῶν καὶ μήτρας, εὐλογίας πατρὸς σου καὶ μητρὸς σου ". γηροκόμος γὰρ σπουδαῖος τοῦ πατρὸς ἐγεγόνει. τὰ δὲ εἰς αὐτὸν γεγενημένα κοινὰ αὐτοῦ τε καὶ τῆς μητρὸς εἶναι φησιν. τῆς γὰρ αὐτῆς ἂν καὶ κείνη τῆς κηδεμονίας ἀπήλαυσεν, εἰ μὴ θάττον ὑπεξήλθε τὸν βίον· εἶτα ἐπεύχεται αὐτῷ περιφάνειαν, ὥστε γενέσθαι αὐτὸν παρὰ πᾶσιν ἐπίσημον· " ὑπερίσχυσας, γὰρ φησιν, ὑπὲρ εὐλογίας ὀρέων μονίμων καὶ ἐπιθυμίας θινῶν αἰωνίων· ἔσσονται ἐπὶ κεφαλῆς Ἰωσήφ καὶ ἐπὶ κορυφῆς ὧν ἠγήσατο ἀδελφῶν ". τοὺς δὲ θῖνας ὁ Ἀκύλας " βουνοὺς " ἠρμήνευσεν· ἐπειδὴ τοίνυν πόρρωθεν ὀρῶνται καὶ οἱ βουνοὶ καὶ τὰ ὄρη, τούτοις παραπλησίως εὔχεται γνώριμον αὐτὸν γενέσθαι καὶ πάντων περιφανέστατον. τὸν δὲ Βενιαμὴν λύκον ἄρπαγα κέκληκε, διὰ τὸ συμβεβηκὸς πάθος τῆς τούτου φυλῆς· διὸ ἐπήγαγε· " τὸ πρῶτον ἔδεται, καὶ εἰς τὸ ἑσπέρας διαδώσει τροφήν ". ἐν γὰρ τῇ πρώτῃ καὶ τῇ δευτέρῃ συμπλοκῇ νενικηκότες, ὕστερον ἄρδην ἀπώλοντο, πλὴν ὀλίγων τινῶν ἄγαν εὐαριθμήτων, οὓς οἱ νενικηκότες οἰκτίραντες δοῦναι μὲν αὐτοῖς γυναῖκας διὰ τὸν ὄρκον ὑπείδοντο, ἐτέρως δὲ αὐτοῖς τὸν γάμον ἐμηχανήσαντο. εἰδέναι δὲ χρὴ ὡς τινες εἰς τὸν θεσπέσιον Παῦλον τήνδε τὴν πρόρρησιν εἴλκυσαν· λύκου γὰρ δίκην ἐλυμαίνετο τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος· ὕστερον δὲ τὴν πνευματικὴν τροφὴν τῇ οἰκουμένῃ διέδωκε. ταῦτα τοῦ Ἰακώβ εἰρηκότος, καὶ τὴν οἰκείαν τελευτὴν μεμνηκός, ὁ συγγραφεὺς ἔφη· " καὶ ἐξάρας τοὺς πόδας ἐπὶ τὴν κλίνην ἐξέλιπε καὶ προσετέθη πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ ". διὰ δὲ τούτων τῶν λόγων ἠνίξατο τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως· εἰ γὰρ παντάπασι διεφθείροντο καὶ μὴ εἰς ἕτερον μετέβαινον βίον, οὐκ ἂν εἶπε, " προσετέθη πρὸς τὸν

λαὸν αὐτοῦ ". τοῦτο δὲ καὶ πρὸς τὸν Ἀβραάμ αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων ἔφη Θεός· " σὺ δὲ ἀπελεύση πρὸς τοὺς πατέρας σου ἐν εἰρήνῃ τραφεὶς ἐν γήρει καλῶ ". ἐντεῦθεν καὶ ὁ Κύριος τὴν τῶν σαδδουκαίων ἀπιστίαν διήλεγξεν εἰρηκῶς· " ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροὶ οὐκ ἀνέγγνυτε· ἐγὼ ὁ Θεὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ; οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων ".

QUAESTIONES IN EXODUM I

Πῶς νοητέον τὸ " χυδαῖοι ἐγένοντο "; Οὐχ ὡς τινες νενοήκασιν ὑβριστικῶς αὐτὸ τέθεικεν, ἀλλὰ τὸ πλῆθος δε δῆλωκεν. οὕτως γάρ φησιν, ἠϋξήθησαν, ὡς κατὰ πάσης ἐκείνης ἐκχεθῆναι τῆς γῆς. οὕτω καὶ οἱ περὶ τὸν Ἀκύλαν ἠρμήνευσαν. τοῦτο δὲ καὶ τὰ ἐξῆς δηλοῖ " ἐπλήθυνε, γάρ φησιν, ἡ γῆ αὐτούς ". καὶ μετ' ὀλίγα " καθότι δὲ αὐτοὺς ἐταπείνουν, τοσοῦτον πλείους ἐγίνοντο καὶ ἴσχυον σφόδρα σφόδρα ". II Τί ἐστίν, " ἐπειδὴ ἐφοβοῦντο αἱ μαῖαι τὸν Θεόν, ἐποίησαν ἑαυταῖς οἰκίας "; Τοῦ Φαραῶ κελεύσαντος διαφθεῖρειν τὰ ἄρρενα, ἐκεῖνοι δι' εὐλάβειαν ὑπουργῆσαι τῷ τῆς παιδοκτονίας οὐκ ἠνέσχοντο νόμῳ, οὗ δὴ χάριν αὐτὰς ὁ Θεὸς ἀμειβόμενος ἀφθονίαν αὐταῖς ἀγαθῶν ἐδώρησατο. 101 III Πόθεν ἔγνω τοῦ Φαραῶ ἡ θυγάτηρ, ὅτι ἑβραῖον ἦν τὸ παιδίον; Ἡ περιτομὴ τοῦτο δεδήλωκεν. ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς αἰγύπτιοι κατ' ἐκεῖνον οὐ περιετέμνοντο τὸν καιρόν· ὕστερον δὲ τοὺς ἑβραίους ζηλώσαντες τὸν τῆς περιτομῆς ἠσπάσαντο νόμον. ὅθεν καὶ διὰ Ἱερεμίου ἔφη ὁ τῶν ὄλων Θεός· " ἐπισκέψομαι ἐπὶ πάντας περιτεμνομένους ἀκροβυστίαν αὐτῶν, ἐπ' Αἴγυπτον καὶ ἐπὶ υἱοὺς Ἐδώμ ", καὶ τὰ ἐξῆς. IV Διὰ τί ἀλλόφυλον γυναῖκα ἔγημεν ὁ Μωϋσῆς; Τύπος ἦν τοῦ δεσπότου Χριστοῦ, ὃς ἐξ ἰουδαίων κατὰ σάρκα βεβλασθηκώς, τὴν ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίαν νύμφην ἑαυτοῦ προσηγόρευσε. V Τινὲς φασὶν ἄγγελον ὀφθῆναι τῷ Μωϋσῆϊ ἐν τῷ βάτῳ Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ χωρίου τὸν ὀφθέντα δηλοῖ " ὥφθη, γάρ φησιν, αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου ἐν φλογὶ πυρὸς βατοῦ ". καὶ μετ' ὀλίγα " ὡς δὲ εἶδε Κύριος ὅτι προσάγει ἰδεῖν, ἐκάλεσεν αὐτὸν Κύριος ἐκ τοῦ βάτου ". καὶ πάλιν μετὰ βραχέα " καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ ". καὶ εὐθὺς ἐπήγαγεν· " ἀπέστρεψε δὲ Μωϋσῆς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ· ἠύλαβεῖτο γὰρ καταβλέψαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ". καὶ ἐπισυνῆψεν· " ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τῆς κραυγῆς αὐτῶν ἤκουσα ", καὶ τὰ ἐξῆς. καὶ αὐθις· " ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν· τάδε ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς ". καὶ ὄλον δὲ τὸ χωρίον δεῖξιν νυσι Θεὸν ὄντα τὸν ὀφθέντα. κέκληκε δὲ αὐτὸν καὶ ἄγγελον, ἵνα γνῶμεν ὡς ὁ ὀφθεὶς οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς καὶ πατήρ· τίνος γὰρ ἄγγελος ὁ πατήρ; ἀλλ' ὁ μονογενὴς υἱός, ὁ " μεγάλης βουλῆς ἄγγελος ", ὁ τοῖς ἱεροῖς μαθηταῖς εἰρηκῶς· " πάντα ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου δεδήλωκα ὑμῖν ". ὡσπερ δὲ τὸ ἄγγελος ὄνομα τέθεικεν, οὐχ ὑπουργίαν τινὰ σημαίνων, ἀλλὰ τοῦ μονογενοῦς ἐμφαίνων τὸ πρόσωπον· οὕτω πάλιν αὐτοῦ καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἐξουσίαν κηρύττει, λέγων αὐτὸν εἰρηκῶς· " ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, καὶ ἐγὼ ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ· τοῦτό μοι ὄνομα αἰώνιον, καὶ μνημόσυνον γενεῶν γενεαῖς ". ταῦτα δὲ καὶ τὴν θεϊκὴν οὐσίαν δηλοῖ, καὶ τὸ αἰώνιον καὶ τὸ ἀίδιον δείκνυσιν. VI Τί δηλοῖ τὸ " τὸν βάτον καίεσθαι, καὶ μὴ κατακαίεσθαι "; Τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν καὶ φιλανθρωπίαν κηρύττει, ὅτι δὴ φρυγανώδη ὄντα τὸ ἄσβεστον οὐκ ἀνήλισκε πῦρ. οἴμαι δὲ καὶ ἕτερα διὰ τούτου παρὰ τὸν βάτον δεδηλωθῆναι. καὶ ὅτι ὁ Ἰσραὴλ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἐπιβουλεύμενος οὐκ ἀναλωθήσεται, ἀλλὰ κρείττων ἔσται τῶν πολεμούντων. καὶ ὡς ὁ μονογενὴς ἐνανθρωπήσας, καὶ παρθενικὴν οἰκίαν νηδύν, φυλάξει τὴν παρθενίαν ἀκήρατον. φασὶ δὲ τινες, ἐν βάτῳ φανῆναι τὸν Θεὸν καὶ οὐκ ἐν ἄλλῳ φυτῷ, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τινὰ ἐκ βάτου γλύψαι Θεόν. εἰκὸς γὰρ ἦν

ιουδαίους καὶ τοῦτο τολμῆσαι, εἶπερ ἐν ἄλλω ὥφθη φυτῷ. 103 VII Διὰ τί προσετάχθη ὁ Μωϋσῆς τὸ ὑπόδημα λῦσαι; Τινές φασιν, ἵνα τὰς βιωτικὰς ἀπορρίψη μερίμνας, τὰς τῷ θνητῷ βίῳ συνεζευγμένας· νεκρὰ γὰρ τῶν ὑποδημάτων τὰ δέρματα. τινές δέ, ἵνα γυμνοῖς, φησί, τοῖς ποσὶν ἀγιάσῃ τὴν γῆν. ἐγὼ δὲ οὐδέτερον τούτων προ σίεμαι· πρῶτον μὲν γάρ, οὐδέπω οὔτε ἀρχιερεὺς οὔτε προφήτης ἐκεχει ροτόνητο· ἔπειτα δὲ τοῦ Θεοῦ τὸν τόπον καθιερώσαντος, καὶ τούτου χάριν ἅγιον ὀνομάσαντος, περιττὸν οἶμαι λέγειν Μωϋσέα τοῖς ποσὶν ἀγιάσαι τὸν τόπον. δύο τοίνυν ἡγοῦμαι διὰ τούτου δηλοῦσθαι· πρῶτον μὲν γάρ εὐλαβέστερον αὐτὸν τῷδε τῷ λόγῳ καθίστησιν, ὥστε μετὰ δέους τῶν προσταττομένων ἀκούσαι· ἔπειτα προπαιδεύεται, πῶς χρή τοὺς ἱερέας ἐν τῇ σκηνῇ λειτουργεῖν. γυμνοῖς γὰρ κάκεῖνοι ποσὶ τὰς λειτουρ γίας ἐπετέλουν καὶ τὰς θυσίας. VIII Προειδὼς ὁ Θεὸς τοῦ Φαραῶ τὸ δυσπειθές, τί δήποτε μὴ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸν ἐκόλασεν; Ὅτι προῆδει δεδήλωκεν· " οἶδα, γάρ φησιν, ὅτι οὐ προήσεται ὑμᾶς Φαραῶ βασιλεὺς Αἰγύπτου, εἰ μὴ μετὰ χει ρὸς κραταιᾶς. καὶ ἐκτεῖνας τὴν χειρα πατάξω τοὺς αἰγυπτίους ". ἀλλ' ὅμως ἀγαθὸς ὢν καὶ φιλόανθρωπος κολάζειν ἐκ μόνης προγνώσεως οὐκ ἀνέχεται· ἀλλ' ἀναμένει τῶν πραγ μάτων τὸ τέλος καὶ δείκνυσιν ἅπασι τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον. ἄλλως τε καὶ πολλῷ δικαιότερον τὸ τὴν ἐκείνου γυμνωθῆναι πονηρίαν τοῦ τὸν 104 Θεὸν ἀπηνῆ νομισθῆναι. εἰ γὰρ πρὸ τῶν ἐλέγχων ἐκόλασεν, ἔδοξεν ἂν καὶ ὠμὸς εἶναι καὶ ἄδικος· νῦν δὲ καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ μακρόθυμον δέδεκται κάκεῖνου τὸ δυσσεβές καὶ θηριῶδες ἐλήλεγκται. IX Διὰ τί πρῶτον σημεῖον δέδωκε τῆς ράβδου τὴν εἰς ὄφιν μεταβολήν; Ἐπειδὴ λογικῆς ὁ Φαραῶ φύσεως ὢν ὠμότητι κατὰ τῶν ἑβραίων ἐχρήσατο, καὶ τὸ θεοειδὲς θηριῶδες ἀπέφηνε, τὴν ράβδον δι' ἧς αὐτὸν ἐμαστίγω σεν εἰς ὄφιν μεταβληθῆναι προσέταξεν· εἰς ἔλεγχον μὲν τῆς ἐκείνου θη ριωδίας, ἔμφασιν δὲ τῆς δυσμενείας. καὶ γὰρ τῇ τοῦ ὄφεως ἀρᾶ καὶ τοῦτο προστέθεικεν· " ἔχθραν θήσω ἀναμέσον σοῦ καὶ ἀνα μέσον τῆς γυναικὸς " καὶ τὰ ἐξῆς. X Ἡ λέπρωσις τῆς χειρὸς τί δηλοῖ; Ἐν εὐσεβείᾳ τραφὲν τὸ γένος τοῦ Ἰακώβ εἰς τὴν Αἴγυπτον εἰσελήλυθεν· ἀλλ' ἐκεῖ τῶν αἰγυπτίων μετέμαθε τὴν ἀσεβειαν. τῆς ἐκείνων δὲ δουλείας ἀπαλλαγείς, τὸν τῶν ὄλων ἐπέγνω Θεόν. δεδήλωκε τοίνυν διὰ τῆς ἀλ λοιώσεως τῆς χειρὸς τὴν λέπρωσιν αὐτῶν, καὶ τὴν κάθαρσιν. πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἕτερον ὁ δεσπότης ὠκονόμει Θεός, ἐπειδὴ γὰρ ἡμελλε τὸν περὶ τῶν λεπρῶν τιθέναι νόμον, καὶ ἀκαθάρτους τούτους προσαγορεύειν· οὐδὲν δὲ τῶν ἀκουσίων ἀκάθαρτον· ἕτερα διὰ τούτων οἰκονομῶν, τούτοις ἐχρήσατο τοῖς νόμοις· ἅπερ ἐν ἐκείνοις γενόμενοι τοῖς χωρίοις σὺν Θεῷ φάναι δηλώσομεν. ἐλέπρωσε τοῦ νομοθέτου τὴν χειρα, τοὺς τὰ τέλεια πεπαιδευμένους διδάσκων, ὡς οὐδὲν τῶν τοιούτων ἀκάθαρτον. ἡ γὰρ τὰ θαύματα ἐκεῖνα ἐργασαμένη δεξιᾶ, λεπρὰ πρότερον γενομένη ταῖς θεο 105 σημείαις ὑπούργησε, καὶ τὰ στοιχεῖα μετέβαλεν. τούτου δὲ καὶ τὸν νομο θέτην ἐπαίδευσεν μὴ μέγα φρονεῖν, ἀλλ' εἰδέναι τὴν φύσιν τῆς λεπρω θείσης ἀναμιμνησκόμενον δεξιᾶς. XI Ὑπουργῷ κεκρημένος τῷ Μωϋσῆ τῶν ὄλων ὁ Κύριος, τί δήποτε ἰσχνό φωνον αὐτὸν διέπλασε καὶ βραδύγλωσσον; Ἐπειδὴ τοῦτο μᾶλλον τὴν δύναμιν ἐδείκνυ τὴν θείαν. ὡσπερ γὰρ ἀλιέας καὶ τελώνας καὶ σκυτοτόμους, κήρυκας ἀληθείας καὶ διδασκάλους εὖσε βείας ἐχειροτόνησεν, οὕτω διὰ φωνῆς ἀσθενοῦς καὶ γλώσσης βραδείας, κατήσχυνε τοὺς αἰγυπτίων σοφούς. XII Πῶς νοητέον τὸ " ἐγὼ σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραῶ "; Μάλα ράδιον ἦν τῷ Θεῷ μετὰ τὴν πρώτην ἀπειθειαν πανωλεθρίαν ἐπα γαγεῖν, ἀλλ' ἀφράστῳ κεκρημένος μακροθυμίᾳ μετρίας αὐτῷ παιδείας ἐπήγαγε. ταῦτα δὲ ἀντίτυπον ἐποίει τὴν ἐκείνου καρδίαν· οἰόμενος γὰρ μὴ δύνασθαι τὸν Θεὸν μείζοσι χρήσασθαι τιμωρίαις, τῶν μετρίων κατε φρόνει μαστίγων. καὶ ὅτι ταῦθ' οὕτως ἔχει, ἡ ἱστορία διδάσκει. πρῶτον μὲν γὰρ τῶν θείων ἐκείνων ἀκούσας ῥημάτων, " ἐξαπόστειλον τὸν λαόν μου, ἵνα μοι λατρεύσωσιν ἐν τῇ ἐρή μῳ ", ὑπολαβὼν ἔφη "

τίς ἐστι Κύριος; οὐκ εἰσακού σομαι τῆς φωνῆς αὐτοῦ. οὐκ οἶδα τὸν Κύριον καὶ τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἐξαποστελῶ ". ἔπειτα δὲ τῆς ράβ δου μεταβληθείσης εἰς ὄφιν φησὶν ἡ θεία γραφή· " καὶ κατίσχυ σεν ἡ καρδία Φαραῶ καὶ οὐκ εἰσήκουσεν αὐτῶν 106 καθάπερ ἐλάλησεν αὐτοῖς Κύριος ". καὶ εὐθὺς ἐπά γει· " εἶπε δὲ Κύριος πρὸς Μωϋσῆν· βεβάρηται ἡ καρδία Φαραῶ τοῦ μὴ ἐξαποστεῖλαι τὸν λαόν ". ἀμφοτέρω δὲ σημαίνει τὸ τῆς γνώμης ἀυθαίρετον, καὶ τό, " κατίσχυ σεν ἡ καρδία Φαραῶ ", καὶ τό, " βεβάρηται ἡ καρδία Φαραῶ ". βαρύνεται μὲν γὰρ καρδία ὑπὸ πονηρίας καθελομένη. καὶ τοῦτο σαφῶς ἡμᾶς διδάσκει ὁ μακάριος Δαβίδ· " αἱ ἀνομίαι μου, γὰρ φησιν, ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου, ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ ". καὶ ὁ Ζακχαρίας τὴν ἀνομίαν ἐθεάσατο μολίβδου τάλαντον ἐν τῷ στόματι φέρουσαν. ἡ δὲ γε ἀπονοία χρωμένη κατισχύειν λέγεται, ὡς ἀνθισταμένη τῷ δεσπότη Θεῷ, καὶ νικᾶν αὐτοῦ νεανιουμένη τὴν δύναμιν. ἡ γὰρ εὐσεβὴς ὑποτάσσεται κατὰ τὴν προφητικὴν παραίνεσιν τὴν λέγουσαν, " ὑποτάγητι τῷ Κυρίῳ, καὶ ἰκέτευσον αὐτόν "· ἡ δὲ γε ἀντίτυπος καὶ οἰονεὶ λιθίνη σκληρύνεται. ὅθεν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ περὶ τῶν ἰουδαίων ἔφη· " καὶ ἐκσπάσω τὴν καρδίαν τὴν λιθίνην ἐξ αὐτῶν ". διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Μωϋσῆς, τὴν ἐπινίκιον ἄδων ᾠδὴν περὶ τοῦ Φαραῶ καὶ τῶν αἰγυπτίων εἶρηκε· " κατέδυσαν εἰς βυθὸν ὡσεὶ λίθος ". καὶ πάλιν· " ἔδυσαν ὡσεὶ μολίβδος ἐν ὕδατι σφοδρῶ ". ἐπειδὴ γὰρ ἐβάρυναν αὐτῶν τὴν καρδίαν, " ἔδυσαν ὡσεὶ μολίβδος "· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐσκληρύναν, " κατέδυσαν εἰς βυθὸν ὡσεὶ λίθος ". ὅτι δὲ ἡ ἀντιτυπία τῆς καρδίας καὶ ἡ σκληρότης ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν γίνονται, μάρτυς ὁ θεῖος ἀπόστολος λέγων· " ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει· κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν 107 ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ ". πρὸς δὲ τούτοις κάκεῖνο σκοπητέον, ὡς εἰ φύσει πονηρὸς ἦν ὁ Φαραῶ, οὐκ ἂν αὐτοῦ τὴν γνώμην ἐνήλλαξε· νῦν δὲ ὀρώμεν ὑπὸ μὲν τῆς παιδείας αὐτὸν μαλαττόμενον ὑπὸ δὲ τῆς μακροθυμίας σκληρυνόμενον. παιδευόμενος γὰρ ἠντιβόλει τὸν νομοθέτην, " προσεύξασθε περὶ ἐμοῦ " λέγων· καὶ πάλιν, " ὁ Κύριος δίκαιος, ἐγὼ δὲ καὶ ὁ λαός μου ἀσεβεῖς ". τῆς δὲ τιμωρίας παυομένης ἐβαρύνετο, καὶ ἐσκληρύνετο καὶ τοῖς προστάγμασι τοῖς θείοις ἀντέλεγε· καὶ τῆς μὲν κυνομίας ἐπενεχθείσης, ἐν Αἰγύπτῳ θῦσαι προσέταξε τῷ Θεῷ· τοῦ θειοτάτου δὲ Μωϋσέως εἰρηκότος μὴ δύνασθαι τοῦτο δρᾶσαι διὰ τοὺς αἰγυπτίους· " τὰ γὰρ ὑπ' ἐκεῖνων, φησὶ, θεοποιούμενα θύσομεν καὶ καταλεύοντες ἡμᾶς ἀποκτενοῦσιν ", ἐπέτρεψεν εἰς τὴν ἔρημον ἀπελθεῖν καὶ τὰς θυσίας ἐπιτελέσαι. ἐπὶ τούτοις τοῦ προφήτου προσευξαμένου καὶ τὴν κυνομίαν ἀποφύναντος φροῦδον, " ἐβάρυνε, φησὶ, τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τούτου τοῦ καιροῦ, καὶ οὐκ ἠθέλησεν ἐξαποστεῖλαι τὸν λαόν ". τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ λοιμοῦ γεγένηται τῶν κτηνῶν· " εἶδε, φησὶ, Φαραῶ, ὅτι οὐκ ἐτελεύτησεν ἀπὸ πάντων τῶν κτηνῶν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ οὐδὲ ἓν, καὶ ἐβαρύνθη ἡ καρδία Φαραῶ καὶ οὐκ ἐξαπέστειλε τὸν λαόν "· ἐν τούτοις ἅπασιν δείξας τὸ τῆς γνώμης ἀυθαίρετον, καὶ διδάξας ὅπως αὐτοῖς ἐπηνέχθη τῶν φλυκταινῶν τὸ πάθος, καὶ ὅτι τοῖς φαρμακοῖς ἡ νόσος ἐπέσκηψε, " καὶ οὐκ ἠδύναντο οἱ φαρμακοὶ στήναι ἐναντίον Μωϋσῆ διὰ τὰ ἔλκη ". ἠσχύοντο γὰρ καθηλωμένοι καὶ σφίσι αὐτοῖς ἐπαμῦναι μὴ δυνάμενοι, ἐπήγαγε· " καὶ 108 ἐσκληρύνε Κύριος τὴν καρδίαν Φαραῶ καὶ οὐκ εἰσήκουσεν αὐτῶν καθὰ συνέταξεν αὐτοῖς Κύριος ", καὶ μετ' ὀλίγα πρὸς αὐτὸν ἔφη τὸν Φαραῶ· " ἔνεκεν τούτου διετηρήθης, ἵνα ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν ἰσχύ μου καὶ ὅπως διαγγελῆ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῆ ". καὶ αὐθις μετ' ὀλίγα καὶ ταῦτα ἔφη· " ἰδὼν, γὰρ φησὶ, Φαραῶ ὅτι πέπαυται ὁ ὕετός καὶ ἡ χάλαζα καὶ αἱ φωναὶ, καὶ προσέθετο Φαραῶ τοῦ ἀμαρτάνειν· καὶ ἐβάρυνε τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ τῶν θεραπόντων αὐτοῦ, καὶ ἐσκληρύνθη ἡ καρδία Φαραῶ καὶ οὐκ ἐξαπέστειλε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, καθάπερ ἐλάλησε Κύριος τῷ

Μωϋσῆ " . τὸ δὲ " καθάπερ ἐλάλησε " , τὴν πρόγνωσιν τοῦ Θεοῦ δηλοῖ, ἀντὶ τοῦ, οὐδὲν τούτων ἠγγόνησεν ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς προεΐρηκε, ταῦτα δὲ πάντα διεξήλθον δεῖξαι βουλόμενος, ὡς οὔτε φύσεως ἦν ὁ Φαραὼ πονηρᾶς, οὔτε ὁ δεσπότης Θεὸς σκληρὰν αὐτοῦ καὶ ἀντίτυπον τὴν γνώμην εἰργάσατο· ὁ γὰρ νῦν μὲν εἰς τοῦτο ῥέπων, νῦν δὲ εἰς ἐκεῖνο, δείκνυσι τὸ τῆς γνώμης αὐθαίρετον, ἵνα δὲ καὶ ἕκ τινος εἰκόνοσ τὸ ἀμφιβαλλόμενον διαλύσω· ὁ ἥλιος τῆ τῆς θερμῆς ἐνεργείας τὸν μὲν κηρὸν ὑγραίνει, τὸν δὲ πηλὸν ξηραίνει, καὶ τὸν μὲν μαλάττει, τὸν δὲ σκληρύνει. ὡσπερ τοίνυν οὗτος τῆ ἐνεργείᾳ τῆ μιᾶ τὰ ἐναντία ποιεῖ, οὕτω τῆ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων μακροθυμίᾳ, οἱ μὲν ὠφέλειαν, οἱ δὲ βλάβην καρποῦνται· καὶ οἱ μὲν μαλάττονται, οἱ δὲ σκληρύνονται. τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις δεδήλωκεν· " εἰς κρῖμα, γὰρ φησιν, ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται ". τοῦτο δὲ οὐ τοῦ δεσπότης δηλοῖ τὸν σκοπὸν. οὐδὲ γὰρ τούτου χάριν ἐλήλυθεν, ἵνα τυφλοὺς ἀποφῆνη τοὺς βλέποντας, ἀλλὰ τὸ γεγενημένον δεδήλωκεν· " αὐτὸς μὲν γὰρ βούλεται 109 πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν ". ἐπειδὴ δὲ τὸ αὐθαίρετον ἔχει τῶν ἀνθρώπων ἢ φύσις, οἱ μὲν πεπιστευκότες τῆς σωτηρίας ἀπήλασαν, οἱ δὲ ἀπιστῆσαντες πρόξενοι ἑαυτοῖς τῆς γεέννης γεγέννηται. οὕτως ὁ Ἰούδας βλέπων-ἀπόστολος γὰρ ἦν-ὑστερον ἐτυφλώθη· ὁ δὲ θεσπέσιος Παῦλος τυφλὸς ὢν πρότερον, ἀνέβλεψεν ὑστερον. οὕτω διὰ τῆς τοῦ σωτῆρος ἐπιφανείας ἐτυφλώθησαν μὲν τῶν Ἰουδαίων οἱ πλείστοι, ἀνέβλεψαν δὲ τὰ ἔθνη. οὐ μὴν, ἐπειδὴ τινες ἔμελλον ἀπιστήσῃν, ἐχρῆν μὴ γενέσθαι τὴν κατὰ σάρκα τοῦ σωτῆρος ἡμῶν οἰκονομίαν· τοῦτο γὰρ ἀπεστέρει τὴν οἰκουμένην τῆς σωτηρίας. οὕτω καὶ ὁ θειότατος ἔφη Συμεών· " ἰδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον ". κάκεῖνο μέντοι εἰδέναι χρῆ, ὡς τὸν παρόντα βίον ὁ τῶν ὄλων Θεὸς στάδιον τοῖς ἀνθρώποις ἀπέφηνεν, ἵν' ἐν τούτῳ ἀγωνιζόμενοι, δηλώσωσι τὸν οἰκεῖον σκοπὸν· ἐν δὲ γε τῷ μέλλοντι τὴν δικαίαν ποιούμενος κρίσιν, τοὺς μὲν ὡς νικηφόρους ἀγωνιστὰς στεφανώσῃ, τοὺς δὲ κολάσῃ ὡς τῆς κακίας ἐργάτας γεγενημένους. ἐπειδὴ δὲ οὐχ ἅπαντες τῷ μέλλοντι πιστεύουσι βίῳ, μάλα σοφῶς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς καὶ κολάζει τινὰς ἐν τῷδε τῷ βίῳ πονηρίᾳ συνεζηκότας, καὶ αὐτὸς πάλιν ἄλλους ἀνακηρύττει εὖσε βεῖας πεφροντικότητας ὡς μάλιστα. τοῦτου χάριν ὁ θεῖος ἀπόστολος, τινὰς μὲν " σκεύη ὀργῆς ", τινὰς δὲ " σκεύη ἐλέους " ὠνόμασεν, ἐπειδὴ δι' ἐκείνων μὲν δηλὸς γίνεται κολάζων ἐνδίκως ὁ δεσπότης Θεός, διὰ δὲ τούτων ἐπιμελείας παντοδαπῆς ἀξιών καὶ προμηθείας τοὺς τῆς ἀρετῆς ἀθλητὰς. ἴδοι δ' ἂν τις καὶ τῶν σωμάτων τοὺς ἰατροὺς τομαῖς καὶ καυτῆρσι χρωμένους, καὶ τοὺς κεκρυμμένους χυμοὺς καὶ χαλεπὴν τὴν νόσον ἐργαζομένους, ἀναμοχλεύοντας καὶ ἐξάγοντας, καὶ τὰ λανθάνοντα πάθη δηλα ποιοῦντας. οὕτως καὶ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τῶν λογισμῶν τὴν πονηρίαν ταῖς παιδείαις γυμνοῖ. τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῷ Δευτε 110 ρονομίῳ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ ἔφη " καὶ μνησθήσῃ πᾶσαν τὴν ὁδὸν ἣν ἤγαγέ σε Κύριος ὁ Θεός σου τεσσερακοστὸν ἔτος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὅπως κακώσῃ σε καὶ πειράσῃ σε καὶ διαγνωσθῇ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, εἰ φυλάξῃ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ἢ οὐ. καὶ ἐκάκωσέ σε καὶ ἐλιμαγχόνησέ σε ", καὶ τὰ ἐξῆς, καθάπερ δὲ πάλιν οἱ ἰατροὶ τοὺς ἀνηκέστως διακειμένους πολλῶν παρόντων τέμνουσιν, οὐκ ἐκείνοις τοσοῦτον ἐπικουροῦντες-ἴσασι γὰρ αὐτῶν τὴν νόσον ἀνίατον-, ἀλλὰ τοὺς φοιτητὰς τὸν τῆς ἰατρείας διδάσκοντες τρόπον, οὕτω καὶ τὸν Φαραὼ ὠμοτάτη καὶ θηριώδει χρησάμενον γνῶμη ταῖς παντοδαπαῖς τιμωρίαις ὑπέβαλεν ὁ Θεός, πάντας ὡς ἐπίπαν διδάσκων ἀνθρώπους, ὡς αὐτὸς ἰθύνει τὴν κτίσιν, καὶ τοῖς μὲν ἀδίκου μένοις ἐπαμύνει δικαίως, κολάζει δὲ τοὺς ἀδικοῦντας ἐν δίκῃ. τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς αὐτὸν ἔφη τὸν Φαραὼ, " ἔνεκεν τούτου διετηρήθης, ἵνα ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν ἰσχύν μου, καὶ ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῆ ". ὅτι δὲ πάντοσε διέδραμε τῶν πεπραγμένων

ή μνήμη, μαρτυρεί μὲν Ῥαὰβ ἢ πόρνη λέγουσα τοῖς κατασκόποις, ὅτι " ὁ φόβος ὑμῶν καὶ ὁ τρόμος ὑμῶν ἐπέπεσεν ἐφ' ἡμᾶς· ἠκούσαμεν γὰρ ὅπως κατεξήρανε Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν πρὸ προσώπου ὑμῶν ". μαρτυροῦσι δὲ καὶ οἱ ἀλλόφυλοι πόρρωθεν τὴν κιβωτὸν θεασάμενοι, καὶ βοή σαντες· " οὐαὶ ἡμῖν ἀλλόφυλοι, οὗτος ὁ Θεὸς ὁ πα τὰς τὰς τὴν Αἴγυπτον ". XIII Διὰ τί δὲ συνεχώρησεν ταῦτα παθεῖν τὸν λαὸν ὁ Θεός; Ἴνα μὴ μόνον τοὺς αἰγυπτίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκείνων μισήσωσι θεοὺς 111 ὡς τοιαῦτα παρ' αὐτῶν πεπονθότες· καὶ ἵνα συντόμως ὑπακούσωσιν ἐξελθεῖν κελευόμενοι. εἰ γὰρ καὶ τούτων οὕτω γεγενημένων ἀνεμιμνήσο κοντο τῆς ἐν Αἰγύπτῳ τρυφῆς καὶ πολλάκις ἐπειράθησαν ἀναστρέψαι, τίς ἂν αὐτοὺς ἔπεισε καταλιπεῖν τὴν Αἴγυπτον μηδὲν παρ' αὐτῶν πε πονθότας δεινόν; XIV Διὰ τί ἠβουλήθη ὁ ἄγγελος ἀνελεῖν τὸν Μωϋσῆν; Ἡ γυνὴ μὲν ἐτόπασε διὰ τὸ θάτερον τῶν παιδίων μὴ περιτμηθῆναι κατὰ τὸν τῶν ἑβραίων νόμον· παραυτίκα γοῦν αὐτῷ τὴν περιτομὴν προ σενήνοχε. τινὲς δὲ φασιν, ἐπειδὴ πεμφθεὶς ἐπ' ἐλευθερίᾳ τῶν ὁμοφύλων κοινωνὸν εἶχε τῆς ὁδοῦ τὴν ὁμόζυγα. οὐς ἐχρῆν συνιδεῖν, ὅτι πείσαι τὸν κηδεστὴν βουλόμενος, ὡς οὐ καταφρονήσει τῆς γυναικὸς οὐδὲ ἑτέραν αὐτῆς προτιμήσει, λαβεῖν αὐτὴν ἠναγκάσθη, ἀλλ' οὐ καταφρονητικῶς διακονῶν τῷ θεῷ προστάγματι. αὐτίκα γοῦν λαβὼν τὴν ἀφορμὴν τοῦ ἀγγέλου, τὴν γυναῖκα πρὸς τοὺς οἰκείους ἀναστρέψαι προσέταξε. καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, ἡ ἱστορία διδάσκει· μετὰ γὰρ τὴν ἔξοδον τὴν ἐξ Αἰγύπτου, διαβάντων αὐτῶν τὴν θάλασσαν, καὶ εἰς τὸ Σίναιον παραγε νομένων ὄρος, ἀφίκετο σὺν τῇ γυναικὶ πρὸς αὐτὸν ὁ κηδεστής. λέγει δὲ οὕτως ἡ ἱστορία· " ἔλαβε δὲ Ἰοθὼρ ὁ γαμβρὸς Μωϋ σῆ Σεπφώραν τὴν γυναῖκα Μωϋσῆ, μετὰ τὴν ἄφεσιν αὐτῆς, καὶ τοὺς δύο υἱοὺς αὐτοῦ, καὶ ἦλθε πρὸς Μωϋσῆν εἰς τὴν ἔρημον ". τοιγάρτοι ἄλλο τι κατασκευάζων ὁ ἄγγελος ἔδειξε τὴν ῥομφαίαν γυμνήν. ἐπειδὴ γὰρ ὁ μέγας Μωϋσῆς ἐδεδίει τὸν Φαραὼ καὶ πολλάκις τοῦτο τὸ δέος ἐδή 112 λωσε, νῦν μὲν λέγων, " τίς εἰμι ἐγώ, ὅτι πορεύσομαι πρὸς Φαραὼ βασιλέα Αἰγύπτου "; νῦν δέ, " προ χεῖρισαι ἄλλον δυνάμενον ὄν ἐξαποστελεῖς ". καὶ πάλιν, " ἰσχνόφωνος καὶ βραδύγλωστος ἐγώ εἰμι ". ἀπειλεῖ αὐτῷ τιμωρίαν ὁ ἄγγελος, φόβῳ φόβον ἐξελαύνων, τῷ μείζονι τὸν ἐλάττονα· μονονουχὶ λέγων διὰ τῆς γεγυμνωμένης ῥομφαίας, εἰ τὸν Φαραὼ δέδοικας, μᾶλλον δεῖσον ἐμὲ τὸν καὶ ἀοράτως σοι τὴν πληγὴν ἐπενεγκεῖν δυνάμενον. XV Τί ἐστι, " τὸ ὄνομά μου Κύριος οὐκ ἐδήλωσα αὐ τοῖς "; Διδάσκει πόσης αὐτὸν καὶ τιμῆς καὶ εὐμενείας ἠξίωσεν. ὁ γὰρ τοῖς πα τριάρχαις οὐκ ἐδήλωσεν ὄνομα, τοῦτο αὐτῷ δῆλον ἐποίησεν· ἔφη γὰρ πρὸς αὐτόν, " ἐγώ εἰμι ὁ ὢν ". τοῦτο δὲ παρ' ἑβραίοις ἄφραστον ὀνομάζεται· ἀπειρήται γὰρ αὐτοῖς τοῦτο διὰ τῆς γλώττης προφέρειν, γράφεται δὲ διὰ τῶν τεσσάρων στοιχείων· διὸ καὶ τετράγραμμον αὐτὸ λέγουσι. τοῦτο καὶ τῷ πετάλῳ ἐπεγέγραπτο τῷ χρυσῷ, ὃ τῷ μετώπῳ τοῦ ἀρχιερέως ἐπετίθετο τῇ ταινίᾳ τῆς κεφαλῆς προσδεσμούμενον. κα λουσι δὲ αὐτὸ σαμαρεῖται μὲν Ἰαβέ, ἰουδαῖοι δὲ Ἰά. XVI Τί δήποτε τῆς τοῦ Ἀαρὼν γυναικός, οὐ τὸν πατέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀδελφὸν δῆλον ἡμῖν πεποίηκεν; Τῆς βασιλικῆς καὶ τῆς ἱερατικῆς φυλῆς τὴν ἐπιμιξίαν διδάσκει. ὁ γὰρ Ναασσῶν υἱὸς τοῦ Ἀμιναδάβ· ὁ δὲ Ἀμιναδάβ τοῦ Ἀράμ· ὁ δὲ Ἀράμ 113 τοῦ Ἑσρῶν· ὁ δὲ Ἑσρῶν τοῦ Φαρέσ· ὁ δὲ Φαρέσ τοῦ Ἰούδα. αὐτὸς δὲ ὁ Ναασσῶν φύλαρχος ἦν τοῦ Ἰούδα· ἐκ τῆς τούτων συγγενείας ὁ Κύριος κατὰ σάρκα γεγέννηται. οὐ μάτην τοίνυν τῆς βασιλικῆς καὶ τῆς ἱερα τικῆς φυλῆς τὴν ἐπιμιξίαν ἐδίδαξεν, ἀλλὰ δεικνύς ὡς ὁ δεσπότης Χριστὸς ἐξ ἀμφοτέρων ἐβλάστησεν, ὁ βασιλεὺς καὶ ἱερεὺς κατὰ τὸ ἀνθρώπινον χρηματίσας. XVII Πῶς ἐγένετο τοῦ Ἀαρὼν θεὸς ὁ Μωϋσῆς; Ὡσπερ ὁ Θεὸς προσέτατε τῷ Μωϋσῆ, οὕτως πάλιν ὁ Μωϋσῆς τῷ Ἀαρὼν· διὸ δὴ καὶ προφήτης ὁ Ἀαρὼν προσηγορεύθη τοῦ Μωϋσέως. XVIII Τί δήποτε συνεχώρησεν ὁ Θεὸς τοῖς φαρμάκοις ταῦτα δρᾶσαι τῷ Μωϋσῆ; Εἰσὶ τινες καὶ νῦν τῶν δυσσεβεῖα συζώντων, οἱ

φασι γοητεία τεθαυμα τουργηκέναι τὸν θεσπέσιον Μωϋσῆν. τούτου χάριν ἐνδεδώκε ὁ Θεὸς τοῖς φαρμάκοις ἕνια δρᾶσαι, ἵνα δειχθῆ τὸ διάφορον. μετέβαλον μὲν γὰρ αὐτοὶ τὰς ῥάβδους εἰς ὄφεις· ἀλλ' ἡ Μωϋσέως ῥάβδος τὰς ἐκείνων κατέπιεν· καὶ μετέβαλον εἰς αἷμα τὸ ὕδωρ κάκεινοι, ἀλλ' εἰς τὴν προτέραν ἔπανα γαγεῖν τὸ ὕδωρ οὐκ ἴσχυσαν φύσιν. καὶ τοὺς βατράχους ἐξήγαγον, οὐ μὴν καὶ ἀπαλλάξαι αὐτῶν τὰς τῶν αἰγυπτίων ἡδυνήθησαν οἰκίας. καὶ εἰς μὲν τὸ παιδεύειν τοὺς αἰγυπτίους, καὶ τοῖς φαρμάκοις ἐνεργεῖν ἐνεδί δου· εἰς δὲ τὸ παύειν τὴν τιμωρίαν οὐκέτι. ἐπειδὴ γὰρ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κολα 114 ζόμενος τῶν αἰγυπτίων ὁ βασιλεὺς οὐκ ἤρκετο ταῖς θεηλάτοις πληγαῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς φαρμάκοις αὖξιν τὴν τιμωρίαν ἐκέλευσεν· καὶ διὰ τούτων αὐτὸν ἐκόλαζεν ὁ Θεὸς μονονουχὶ λέγων· ἐπειδὴ τέρπη κολαζόμενος καὶ διὰ τῶν ἐμῶν θεραπόντων παιδεύω, καὶ διὰ τῶν σῶν σε κολάζω· ἰδὼν δὲ αὐτὸν πλέον σκληρυνόμενον, ἐκώλυσε τὴν ἐκείνων ἐνέργειαν· καὶ οἱ τὸ μείζον ζῶον ἐξαγαγόντες τὸν βάτραχον, τὸν σκνίπα τὸν σμικρότατον ἐξαγαγεῖν οὐκ ἴσχυσαν, ἀλλὰ δάκτυλον Θεοῦ τὴν πληγὴν προσηγόρευ σαν. τὰς μέντοι φλυκταίνας καὶ τοῖς ἐκείνων ἐπήνεγκε σώμασιν, ἵνα καὶ αὐτοὶ μάθωσι καὶ ὁ ἀνόητος αὐτῶν βασιλεὺς, ὡς οὐ μόνον ἐπέχειν οὐ δύνανται τὰς θεηλάτους πληγὰς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ συντιμωροῦνται τοῖς ἄλλοις. ἀναιδείας τοίνυν τὸ λέγειν μαγγανεία τινὶ τεθαυματουργηκέναι τὸν Μωϋσῆν, τῶν μάγων βοῶντων ὅτι θείας ἦν δυνάμεως τὰ σημεῖα. εἰ γὰρ φαντασία ἦν τὸ παρ' αὐτοῦ δρώμενον, ἔδει κάκεινους φαντάσαι, καὶ τὸν ὁμότεχνον διελέγξαι· νῦν δὲ διαρρήδην βοῶσι " δάκτυλος Θεοῦ ἐστὶ τοῦτο ". XIX Τί δήποτε πρώτην αὐτοῖς τὴν τοῦ ὕδατος ἐπάγει πληγὴν; Πρῶτον ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνουν ἐπὶ τῷ ποταμῷ, καὶ θεὸν τοῦτον ἐνόμιζον, τὴν τῶν νεφῶν αὐτοῖς παρέχοντα χρεῖαν· ἔπειτα καὶ διὰ τὰ βρέφη τῶν ἰουδαίων τὰ τούτῳ παραπεμφθέντα. μεταβληθεὶς γὰρ εἰς αἷμα, τῆς γεγενημένης κατηγορεῖ παιδοκτονίας. τούτου χάριν καὶ τοὺς βατράχους ἀνέβλυσε τὰ ὕδατα, ἀντὶ τῶν ἐν ἐκείνοις ἀποπνιγέντων ἀναδοθέντας παιδίων. μιμεῖται γὰρ πως τὰ βρέφη τοὺς βατράχους βαδίζοντα· μηδέ πω γὰρ τοῖς ποσὶ μόνοις κεχρηῆσθαι δυνάμενα, ταῖς χερσὶν ἐπαμύνει τῇ τῶν ποδῶν ἀσθενείᾳ. προσώξεσε δὲ ἐκ τῶν βατράχων ἡ γῆ· ἐπειδὴ "προ 115 σῶζεσαν καὶ ἐσάπησαν τῶν αἰγυπτίων οἱ μῶλωπες "ἐκ τῆς παμπόλλης πονηρίας. XX Εἰ ὅλον τὸ ὕδωρ εἰς αἷμα μετεβλήθη, πῶς ἐποίησαν οἱ ἔπαοιδοὶ τῶν αἰγυπτίων ταῖς φαρμακείαις αὐτῶν ὡσαύτως; Ἐπέλαζεν αὐτοῖς καὶ ἡ θάλαττα, τὸ δὲ πότιμον ὕδωρ εἰς αἷμα μετεβλήθη μόνον. ἡδύναντο τοίνυν μετακομίσαι θαλάττιον ὕδωρ εἰς τὰ βασίλεια, καὶ μεταβαλεῖν εἰς τὴν τοῦ αἵματος χροῖαν, τοῦ Θεοῦ δηλονότι συγχω ροῦντος αὐτοῖς ἐνεργεῖν δι' ἃς εἰρήκαμεν αἰτίας· ἐπισημήνασθαι μέντοι καὶ τοῦτο δεῖ, ὡς τοὺς μὲν βατράχους ἐκ τῶν ὑδάτων ἐξήγαγε, τοὺς δὲ σκνίπας ἐκ τοῦ χύματος, τὴν δὲ κυνόμυϊαν ὅθεν ἠθέλησεν, ἵνα μάθωσιν, ὡς ῥάδιον τῷ Θεῷ, καὶ δίχα γῆς, καὶ δίχα ὑδάτων παράγειν ἃ βούλεται. τούτου χάριν καὶ προλέγει τὰς τιμωρίας, ἵνα μὴ ἀπὸ ταῦτομάτου ταῦτα συμβαίνειν τοπάσωσιν, ἀλλὰ γνῶσιν θεηλάτους εἶναι πληγὰς. XXI Τί δήποτε μέλλων ἐπιφέρειν τὴν χάλαζαν παρηγγύησεν αὐτοῖς εἰς τοὺς οἴκους τὰ κτήνη συναγαγεῖν; Φιλάνθρωπος ὢν ὁ δεσπότης, ἐλέω τὰς τιμωρίας κεράννουσιν. ἄλλως τε καὶ ἤδει τινὰς ἀξίους φειδοῦς· τοῦτο γὰρ καὶ ἡ θεῖα διδάσκει γραφή· " ὁ φοβούμενος, γάρ φησι, τὸ ῥῆμα Κυρίου τῶν θεοῦ ραπόντων Φαραῶ συνήγαγε τὰ κτήνη αὐτοῦ εἰς τοὺς οἴκους· ὅς δὲ οὐ προσέσχε τῇ διανοίᾳ εἰς τὸ ῥῆμα Κυρίου, ἀφήκε τὰ κτήνη ἐν τοῖς 116 πεδίοις ". τὴν δὲ χάλαζαν καὶ τοὺς σκηπτοὺς αὐτοῖς ἐπενή νοχε δεικνύς, ὡς αὐτός ἐστι τῶν στοιχείων ἀπάντων δεσπότης. ἐπειδὴ γὰρ καὶ αἰγύπτιοι καὶ Ἕλληνες ἐνόμιζον τοὺς μὲν οὐρανίους, τοὺς δὲ ἐπὶ γείους, τοὺς δὲ ὑποχθονίους εἶναι θεοὺς· καὶ τοὺς μὲν τῆς γῆς, τοὺς δὲ τῆς θαλάσσης δεσπόζειν· καὶ τοὺς μὲν τῶν ὀρέων, τοὺς δὲ τῶν πεδίων ἔχειν τὴν ἐξουσίαν—διὸ καὶ οἱ σύροι ἔλεγον " Θεὸς ὀρέων ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ καὶ οὐ Θεὸς κοιλάδων "-· ἀναγκαίως ἄγαν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς οὐ μόνον

αὐτοὺς διὰ τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς γῆς ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ ἀέρος καὶ τῆς θαλάσσης ἐπαίδευσεν· καὶ οὐρανόθεν αὐτοῖς κεραυνοὺς ἐπαφῆκε, διδάσκων ὡς αὐτός ἐστι τῶν ὄλων ποιητῆς καὶ δεσπότης. τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μακάριος εἶρηκε Μωϋσῆς πρὸς αὐτόν· " ἵνα γνῶς ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ σὺ καὶ οἱ θεράποντες σου ". XXII Διὰ τί τὰ τῶν αἰγυπτίων ἀνεῖλε πρωτότοκα; Ἐπειδὴ πρωτόγονον ὄντα τοῦ Θεοῦ τὸν Ἰσραήλ, ἄγαν σκληρῶς ἐκεῖνος ἐδουλαγῶγει· τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς εἶρηκεν ὁ δεσπότης Θεός· " υἱὸς πρωτόγονός μου Ἰσραήλ ", μάλα δικαίως τὰ τῶν αἰγυπτίων πρωτότοκα θανάτῳ παρέπεμψεν. ἰστέον μέντοι, ὡς ὁ πρωτόγονος καὶ ἀδελφοὺς ἔχει· ὁ γὰρ πρωτόγονος ἢ πρωτότοκος, πολλῶν ἐστὶ πρῶτος. γινωσκέτω τοίνυν ὁ Ἰσραήλ, ὡς πρῶτος μὲν τοῦ Θεοῦ λαὸς ἐχρημάτισε. πεπιστευκότα δὲ τὰ ἔθνη οὐ μόνον τῆς σωτηρίας τετύχηκεν, ἀλλὰ καὶ τῶν πρωτοτοκίων ἀπήλαυσε· " λαός, γὰρ φησι, λαοῦ ὑπερέξει· καὶ ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι ". 117 XXIII Αἰτιῶνται τινες τὸ προστεταχέναι τὸν Θεὸν τοῖς ἔβραίοις αἰτῆσαι τοὺς αἰγυπτίους σκευὴ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ καὶ ἐσθῆτα καὶ σκυλεῦσαι τοὺς αἰγυπτίους· οὕτω γὰρ ὁ Σύμμαχος τὸ " σκευάσασθαι " ἠρμήνευσεν. Πολὺν ἐν Αἰγύπτῳ χρόνον ὑπέμεινεν ὁ λαὸς πλινθουργῶν καὶ τειχοποιῶν καὶ πόλεις οἰκοδομῶν. ἠβουλήθη τοίνυν μισθὸν αὐτοῖς τῶν πόνων λαβεῖν ὁ δεσπότης Θεός. διὸ δὴ καὶ ταῦτα δρᾶσαι προσέταξε. καὶ μηδεὶς ἄδικον νομιζέτω, τοῦ Φαραῶ τὸν λαὸν ἠδικηκότος, τοὺς αἰγυπτίους τὸν μισθὸν εἰσπραχθῆναι. ἐκοινωνοῦν γὰρ κάκεῖνοι τῆς ἀδικίας μιμούμενοι τὴν τοῦ βασιλέως ὠμότητα. XXIV Διὰ τί φεύγουσιν ἐπιτελέσαι προσέταξε τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτήν; Ἀείμνηστον ἠβουλήθη φυλαχθῆναι τῆς σωτηρίας τὴν μνήμην. διάτοι τοῦτο καὶ νομοθετῶν ἔλεγεν· " ἐὰν ἐρωτήσῃ σε ὁ υἱός σου λέγων· τί ἐστὶν τὸ Πάσχα; ἔρεῖς ὅτι· ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἐξήγαγε τοὺς πατέρας ἡμῶν Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ ἐρρύσατο τὰ πρωτότοκα ἡμῶν, ἠνίκα ὁ ὄλοθρεύων ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα τῶν αἰγυπτίων ". τούτου χάριν παρακελεύεται ταύτην ἐπιτελοῦντας τὴν ἑορτὴν τῆς ὀδοιπορίας περικεῖσθαι τὸ σχῆμα· " ἔστωσαν, γὰρ φησιν, αἱ ὀσφύες ὑμῶν περιεζωσμένα, καὶ τὰ ὑποδήματα ὑμῶν ἐν τοῖς ποσὶν ὑμῶν, καὶ αἱ βακτηριαὶ ὑμῶν ἐν ταῖς χερσὶν ὑμῶν καὶ ἔδεσθε αὐτὸ μετὰ σπουδῆς. Πάσχα ἐστὶ Κυρίου ". τὸ δὲ Πάσχα ὁ μὲν 118 Φίλων ἠρμήνευσε " διαβατήρια "· ὁ δὲ Ἰώσηπος " ὑπερβασία "· ὁ δὲ Σύμμαχος " ὑπερβάσεις "· ὁ δὲ Θεοδοτίων " φασέχ " αὐτὴν τὴν ἔβραϊαν φωνὴν τεθεικώς. σημαίνει δὲ τὸ ὄνομα τῶν ἔβραίων πρωτοτόκων τὴν σωτηρίαν. παρεκελεύσατο γὰρ δέσμην ὑσώπου λαβεῖν καὶ τῷ αἵματι τοῦ θυομένου προβάτου ἐμβάψαντας τοὺς σταθμοὺς ἐπιχρίσαι καὶ τὴν φλιάν, ἵν' ὅταν εἰσέλθῃ ὁ ὄλοθρεύων πατάξαι τὰ πρωτότοκα τῶν αἰγυπτίων, ἰδὼν τὸ αἷμα ὑπερβῆ τῶν ἔβραίων τὰς οἰκίας. οὐκ ἐπεὶ δὴ τοιούτων ἐδεῖτο σημείων ἢ ἀσώματος φύσις, ἀλλ' ὅτι διὰ τοῦ συμβόλου κάκεῖνους ἔδει μαθεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν, καὶ ἡμᾶς τοὺς τὸν ἄμωμον ἀμνὸν θύοντας γινῶναι προδιαγραφέντα τὸν τύπον. κελεύει τοί νυν αὐτοῖς λαβεῖν οὐ μόνον ἐκ τῶν προβάτων ἄρνας ἐνιαυσίους, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν αἰγῶν ἐρίφους· οὐχ ἵνα κατὰ ταῦτόν τοῦτον κάκεῖνον θύσωσιν· ἀλλ' ἵνα ὁ μὲν πρόβατον ἔχων, τοῦτο θύσῃ· ὁ δὲ σπανίζων προβάτου, τὸν ἔριφον. παρεγγυᾷ δὲ τοῦτο λαβεῖν τῇ δεκάτῃ τοῦ πρώτου μηνός, ἵν' εὐτρεπίσῃ πρὸ τῆς ἑορτῆς· τῇ δὲ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ πρὸς ἑσπέραν τυθῆναι. κατὰ ταύτην γὰρ τὴν ἑσπέραν καὶ ὁ δεσπότης Χριστὸς παρεδόθη τοῖς Ἰουδαίοις. μετὰ πικρίδων δὲ αὐτὸ βρωθῆναι προσέταξεν, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ πικροτάτης ζωῆς καὶ τῆς χαλεπωτάτης δουλείας. διὰ δὲ τῶν ἀζύμων ἐμφαίνει οὐ μόνον τῆς ὀδοιπορίας τὸ σύντονον, καὶ τὸ τῆς τροφῆς αὐτοσχέδιον, ἀλλὰ καὶ ὅτι προσήκει μηδὲ ἵχνος τῆς αἰγυπτιακῆς ἐπιφέρεισθαι πολιτείας. οὕτω γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ἠρμήνευσε, " προσέχετε, λέγων, ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων ". ἐκέλευσε δὲ καὶ τοὺς ἄρ 119 κοῦντας εἰς ἔδωδὴν προβάτου κατὰ ταῦτόν θῦσαι τὸ Πάσχα, φιλαδελφίαν αὐτοῖς ἐκπαιδεύων καὶ τὸν

εἰς τοὺς πένητας ἔλεον. διὰ τοῦτο παρα κελεύεται καὶ τὰ περιττεύοντα τῶν κρεῶν κατακαίεσθαι καὶ εἰς τὴν ὑστεραίαν μὴ φυλάττεσθαι· ταύτη καταναγκάζων αὐτοὺς καλεῖν τοὺς δεομένους εἰς κοινωνίαν τῆς ἑορτῆς. ταῦτα δὲ πάντα τῶν ἡμετέρων ἐστὶ μυστηρίων αἰνίγματα· χρίομεν γὰρ καὶ ἡμεῖς τῷ αἵματι τοῦ ἡμετέρου ἄμνου, οὐ μόνον τὴν φλιάν ἀλλὰ καὶ τοὺς δύο σταθμούς· κατὰ μὲν τὸ ὀρώμενον τὴν γλῶτταν καὶ τὰ χεῖλη καθαίροντές τε καὶ ἀγιάζοντες· κατὰ δὲ τὸ νοούμενον, ἀντὶ μὲν φλιάς τὸ λογικόν, ἀντὶ δὲ τῶν δύο σταθμῶν τὸ θυμοειδὲς καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν. ἀρμόττει δὲ ἡμῖν καὶ τὸ μήτε ὤμᾳ μήτε ἐψημένα ἐσθίειν, ἀλλὰ ὀπτὰ πυρί. οὔτε γὰρ μόνω τῷ γράμματι προσ βλέπομεν, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν ἐρευνῶμεν. οὔτε μὴν ἀνθρωπίνους λογισμοὺς τοῖς θείοις ἐπεισάγομεν λογίοις· τοῦτο γὰρ καὶ Ἡσαΐας τινῶν κατηγορήσεν, ὡς "ἀναμιγνύντων ὕδατι τὸν οἶνον". ἀλλὰ μόνω χρῶμεθα τῷ θείῳ πυρί, τῇ τοῦ ἀγίου πνεύματος χάριτι. τὸ δὲ μὴ καταλιπεῖν τῶν κρεῶν εἰς τὴν ὑστεραίαν οὕτω νοοῦμεν, ὅτι ὁ μέλλων βίος τῶν συμβόλων οὐ δεῖται· αὐτὰ γὰρ ὀρώμεν ἐν ἐκείνῳ τὰ πράγματα. τὰ δὲ ὅσα τοῦ προβάτου συντρίβουσιν οἱ κακῶς τὰ θεῖα νοοῦντες λόγια, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν αὐτὰ πειρώμενοι μεταφέρειν ἀσέβειαν. τὸ δὲ μὴ μόνον ἐκ προβάτων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐρίφων λαμβάνειν, τὴν θεῖαν πάλιν κηρύττει φιλανθρωπίαν· οὐ γὰρ μόνον ὑπὲρ δικαίων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἀμαρτωλῶν ὁ δεσπότης Χριστὸς τὸ σωτήριον ὑπομεμένηκε πάθος. οὕτω δὲ νοεῖν αὐτὸς ἡμᾶς ἐξεπαί δευσεν· ἄμνοις μὲν γὰρ τὸν τῶν ἀγίων ἀπέικασε σύλλογον· τὸν δὲ τῶν οὐ τοιούτων, ἐρίφοις· ἔριφον γὰρ ὑπὲρ ἀμαρτίας ὁ νόμος προσφέρειν ἐκέλευσε. καὶ τῶν θείων δὲ μυστηρίων οἱ μεταλαμβάνοντες, οἱ μὲν ὡς προβάτου μεταλαμβάνουσιν, ἅτε δὴ τελείαν τὴν ἀρετὴν κεκτημένοι· οἱ δὲ ὡς ἐρίφου, διὰ μετανοίας ἐξαλείφοντες τὰς τῶν ἀμαρτημάτων κηλίδας. οὕτω καὶ ὁ σωτὴρ ἡμῶν, οὐκ ἐκ σιτίνων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ κριθίνων 120 ἄρτων τοὺς συνεληλυθότας διέθρεψε. καὶ ἡμῖν δὲ ὁ δεσπότης ἐκέλευσεν ἔχειν τὰς ὀσφύας περιεζωσμένας, καὶ τοὺς πόδας ὑποδεδεμένους, καὶ τοὺς λύχνους καιομένους, ὡς οἰκέτας δεσπότην προσμένοντας. ἀλλ' ἐβραῖοι μὲν ὡς αἰγυπτίων ἀπαλλαττόμενοι, καὶ εἰς τὴν χαναναίαν γῆν εἰσαγόμενοι, τοῦτο εἶχον τὸ σχῆμα, ἡμεῖς δὲ, ὡς ἐντεῦθεν εἰς ἕτερον μεθιστάμενοι βίον. διὰ τοῦτο καὶ ἡμῖν ὁ θεῖος παρακελεύεται Παῦλος βοῶν, "ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθὼς ἐστε ἄζυμοι". καὶ ἐπήγαγε· "καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστὸς", καὶ προστέθεικεν· "ὥστε ἐορτάζωμεν, μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας". ἄνωθεν δὲ προμεμῆνυκε τὴν τῶν ἐθνῶν σωτηρίαν ὁ τῶν ὄλων Θεός. καὶ γὰρ τοὺς προσηλύτους μεταλαγχάνειν τοῦ Πάσχα προσέταξε· γειώραν γὰρ τὸν προσηλύτον προσηγόρευσε, καὶ ἰσονομίας αὐτῷ μετέδωκεν· "ἔσται, γὰρ φησιν, ὡς ὁ αὐτόχθων τῆς γῆς". καὶ τὸ "ἐν οἰκίᾳ μιᾷ βρωθήσεται". φυλάττουσιν οἱ πιστοὶ ἐν μόνῃ τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ τῶν θείων μεταλαμβάνοντες μυστηρίων, τὰς δὲ τῶν αἰρετικῶν συναγωγὰς βδελυττόμενοι. τὰ μέντοι πρωτότοκα καὶ τῶν βοῶν καὶ τῶν προβάτων προσφέρεσθαι νενομοθέτηκεν ὁ δεσπότης Θεός, τῆς τῶν πρωτοτόκων αὐτῶν σωτηρίας ἀναμιμνήσκων· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς τῶν θυμάτων ἐδεῖτο, ἀλλὰ τὴν ἐκείνων ὠφέλειαν ἐπραγματεύετο. τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ νόμος δηλοῖ· "ἐὰν ἐρωτήσῃ σε ὁ υἱός σου λέγων· τί ἐστὶ τοῦτο; καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτόν, ὅτι ἐν χειρὶ κραταιᾷ ἐξήγαγεν ἡμᾶς Κύριος ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας. ἡνίκα δὲ ἐσκήλη 121 ρυνε Φαραῶν ἐξαποστεῖλαι ἡμᾶς, ἀπέκτεινε Κύριος πᾶν πρωτότοκον ἐν γῇ Αἰγύπτῳ ἀπὸ πρωτοτόκου ἀνθρώπου, ἕως πρωτοτόκων κτηνῶν. διὰ τοῦτο ἐγὼ θύω τῷ Κυρίῳ πᾶν διανοῖγον μήτραν, τὰ ἀρσενικά· καὶ πᾶν πρωτότοκον τῶν υἱῶν μου λυτρῶσομαι. καὶ ἔσται εἰς σημεῖον ἐπὶ τῆς χειρός σου, καὶ ἀσάλευτον πρὸ ὀφθαλμῶν σου. ἐν γὰρ χειρὶ κραταιᾷ ἐξήγαγέ σε Κύριος ἐξ Αἰγύπτου". τοιγάρτοι τούτων ἕκαστον οὐ τῆς τοῦ Θεοῦ χρείας ἔνεκεν, ἀλλὰ τῆς τοῦ λαοῦ ἐγένετο ὠφελείας. XXV Τινὲς φασιν, εἰς

δώδεκα διαιρέσεις διαιρεθῆναι τὴν θάλασσαν, καὶ ἑκάσ τὴν φυλὴν καθ' ἑαυτὴν διαβῆναι· καὶ τοῦτο νομίζουσι τὸν μακάριον εἰρηκέναι Δαβίδ, " τῷ καταδιελόντι τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις ". Ἐγὼ δὲ διχῆ νομίζω τμηθῆναι τὸ πέλαγος· τοῦτο γὰρ καὶ ἡ θεία διδάσκει γραφή· " τὸ δὲ ὕδωρ αὐτοῖς τεῖχος ἐκ δεξιῶν, καὶ τεῖχος ἐξ εὐωνύμων ". τὴν δὲ ὁδὸν εὐρεῖαν γενέσθαι, σύμμετρον τῷ πλήθει τῶν παριόντων· " ὠδήγησε, γὰρ φησιν, αὐτοὺς ἐν ἀβύσσῳ, ὡς ἐν ἐρήμῳ ". τοῦτο δὲ τῆς ὁδοῦ τὴν εὐρυχωρίαν δηλοῖ. οὐδὲ ἐκεῖνος μέντοι ὁ λόγος τῷ τῆς εὐσεβείας λυμαίνεται λόγῳ. καὶ τοῦτο γὰρ κάκεῖνο τῆς θείας ἔργον θαυματουργίας· χρὴ μέντοι ἀκολουθεῖν τῇ τῆς θείας γραφῆς ἀληθείᾳ. τῇ δὲ δι' ὕδατος πανωλεθρία τὸν Φαραῶν πανστρατιᾶ παραδέδωκεν ὁ δικαιότατος δικαστής, ἐπειδὴ περ δι' ὕδατος ἀνείλε τῶν ἑβραίων τὰ βρέφη. 122 XXVI Ὅποῖον ἦν τὸ ξύλον τὸ γλυκᾶναν ἐν τῇ Μερρᾶ τὸ ὕδωρ; Περιττὸν καὶ ἀνόητον τὸ τὰ σεσιγημένα ζητεῖν. ἀρκεῖ δὲ ἡμῖν μαθεῖν, ὡς διὰ τοῦ ξύλου τὸ πικρὸν ὕδωρ εἰς γλυκεῖαν μετεβλήθη ποιότητα. καὶ τοῦτο γὰρ τὴν ἡμετέραν προδηλοῖ σωτηρίαν. τὸ γὰρ σωτήριον τοῦ σταυροῦ ξύλον τὴν πικρὰν τῶν ἔθνων ἐγλύκανε θάλατταν. XXVII Πῶς νοητέον τὸ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου εἰρημένον, " πάντες εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσθησαν ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ· καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον· ἔπιον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός "; Τύπος ἦν τῶν νέων τὰ παλαιά, καὶ σκιά μὲν ὁ νόμος Μωϋσέως, σῶμα δὲ ἡ χάρις. ἐπειδὴ τοίνυν ἐδίωκον τοὺς ἑβραίους αἰγύπτιοι, διαβάντες δὲ τὴν ἐρυθρὰν θάλατταν οἱ ἑβραῖοι τῆς πικρᾶς τῶν αἰγυπτίων ἀπηλάνθησαν δεσποτείας· τύπον ἔχει τῆς κολυμβήθρας ἢ θάλαττα· ἡ δὲ νεφέλη, τοῦ πνεύματος· ὁ δὲ Μωϋσῆς, τοῦ σωτήρος Χριστοῦ· τοῦ σταυροῦ δὲ, ἡ ῥάβδος· τοῦ διαβόλου, ὁ Φαραῶν τῶν δαιμόνων, οἱ αἰγύπτιοι· τὸ δὲ μάννα, τῆς θείας τροφῆς· τὸ δὲ τῆς πέτρας ὕδωρ, τοῦ σωτηρίου αἵματος. ὡς περ γὰρ ἐκεῖνοι μετὰ τὸ διαβῆναι τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν, καὶ τῆς ξένης τροφῆς, καὶ τοῦ παραδόξου ἀπήλασαν νάματος· οὕτως ἡμεῖς μετὰ τὸ σωτήριον βάπτισμα τῶν θείων μεταλαμβάνομεν μυστηρίων. 123 XXVIII Διὰ τί ἡ πέτρα Χριστὸς ὠνομάσθη; Ὡς τύπος γενομένη τοῦ δεσπότου Χριστοῦ. οὕτω καὶ ἡ θάλαττα βάπτισμα προσηγορεύθη, καίτοι οὐδενὸς ἐν αὐτῇ βαπτισθέντος· κεκοιναμένος γὰρ μᾶλλον αὐτὴν ἢ διάβροχος διήλθεν ὁ Ἰσραήλ. XXIX Διὰ τί " ἄρτον ἀγγέλων " τὸ μάννα προσηγόρευσε ὁ προφήτης τῆς Δαβίδ; Ὡς ἀγγέλων τῇ τούτου δωρεᾷ διακεκονηκότων. ἡ γὰρ ἀσώματος φύσις οὐ δεῖται τροφῆς. οὕτως " ἄρτος οὐρανοῦ " προσηγορεύθη, ἐπεὶ δὴ ἄνωθεν κατηνέχθη· οὐκ ἐξ αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀέρος. οὕτω καὶ πετεινὰ οὐρανοῦ προσηγόρευται τὰ τὸν ἀέρα διαπερῶντα. XXX Διὰ τί μάννα ἐκλήθη; Εὐθὺς αὐτὸ θεασάμενοι ἀλλήλους ἠρώτων " τί τοῦτο "; ἐπέθεσαν τοίνυν αὐτῷ προσηγορίαν " τί τοῦτο ". τοῦτο γὰρ ἐρμηνεύει τὸ μάννα. τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἱστορία διδάσκει· " ἰδόντες, γὰρ φησιν, οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ εἶπον ἕτερος τῷ ἐτέρῳ τί ἐστὶ τοῦτο; οὐ γὰρ ἤδεσαν τί ἦν ". ἐγένετο τοίνυν ἡ ἐρώτησις ὄνομα. τὸ δὲ " ὡς ἐγκρὶς ἐν μέλιτι " ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν, " ὡς ἄμυλος ἐν μέλιτι ". τὸ δὲ γόμορ μέτρον ἦν ἑβραϊκόν. διδάσκει δὲ ὁ νομοθέτης, ὅτι " τὸ δέκατον ἦν τῶν τριῶν μέτρων "· ὡς δὲ Ἰώσηπος ἔφη, " τρεῖς ἡμισυ κοτύλας ἀττικὰς ἔχει ". 124 XXXI Διὰ τί τὸ καταλειφθὲν εἰς τὴν ὑστεραίαν τοῦ μάννα διεφθάρη; Ἐπειδὴ νόμου παράβασις ἦν. διδάσκων γὰρ αὐτοὺς τῶν φροντίδων ἐλεύθερον βίον, ὑπέσχετο καθ' ἑκάστην αὐτοῖς ἡμέραν παρέχειν τὴν ἀναγκαίαν τροφήν· ἐκεῖνοι δὲ ἀπιστήσαντες, μέρος τι τοῦ συλλεγέντος εἰς τὴν ὑστεραίαν ἐφύλαξαν· διὰ τοῦτο ἐπώρθε. ὅτι γὰρ οὐ τῆς τοῦ μάννα φύσεως ἦν τὸ πάθος μαρτυρεῖ τὸ σάββατον ἐν ᾧ ἀλώβητον διετηρήθη τὸ τῆ παρασκευῆ συλλεγόν· μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ ἐν τῇ κιβωτῷ ἐπὶ πολλαῖς διαφυλαχθὲν γενεαῖς. XXXII Διὰ τί ἐν τοῖς σάββασιν οὐ παρέσχε τὸ μάννα; Ἐπειδὴ μόνους αὐτοῖς τοῦ σαββάτου τὴν ἀργίαν ἐνομοθέτησεν, ἔργῳ αὐτοὺς

ἐδίδαξε φυλάττειν τὴν ἐντολήν. τὸν δὲ τῆς φύσεως οὐκ ἐκώλυσε δρόμον. ἀνίσχει γὰρ ἥλιος καὶ σελήνη ὡσαύτως καὶ τὰ νέφη τὸν ὑετὸν ὠδίνει, καὶ ἄνεμοι πνέουσι, καὶ γυναῖκες τίκτουσι καὶ τῶν ἀλόγων τὰ γένη. XXXIII Ποίοις ὄπλοις ἐχρῶντο τῷ Ἀμαλήκ πολεμοῦντες; Τῶν αἰγυπτίων ὑποβρυχίων γεγεννημένων, ἐξεβράσθη αὐτῶν εἰς τὴν ἡϊόνα μετὰ τῶν ὄπλων τὰ σώματα· ταῦτα σκυλεύσαντες, ἐχρῶντο τοῦ τοις ἐν τοῖς πολέμοις. XXXIV Διὰ τί τῶν Μωϋσέως χειρῶν ἐκτεταμένων ἐνίκα Ἰσραήλ, καθιεμένων δὲ ἡττᾶτο; 125 Τοῦ σταυρωθέντος ὑπὲρ ἡμῶν ἐπλήρου τὸν τύπον ἐκτείνων τὰς χεῖρας. ἐδείχθη τοίνυν καὶ ἐν τῷ τύπῳ τῆς ἀληθείας ἡ δύναμις· ὡσπερ γὰρ τοῦ θεράποντος τὰς χεῖρας ἐκτείνοντος ἔπεσεν Ἀμαλήκ, οὕτως τοῦ δεσπότη τοῦ τὰς χεῖρας ἐκτείναντος, κατελύθη τοῦ διαβόλου τὸ στίφος, καὶ ἐν ἐκείνῳ δὲ τῷ πολέμῳ ὁ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ὁμώνυμος τὸ τρόπαιον ἔστησε τότε ταύτην τὴν προσηγορίαν λαβών, καὶ τοῖς λογάσι χρῆσάμενος συ νεργοῖς, ὡς ὁ δεσπότης Χριστὸς ὑπουργοῖς τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις. XXXV Τί ἐστίν, " ἔσεσθέ μοι λαὸς περιούσιος ἀπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν· ἐμὴ γὰρ ἐστὶ πᾶσα ἡ γῆ "; Πάντων εἰμί, φησί, ποιητὴς καὶ δεσπότης, καὶ πάντων ὡς ποιητὴς προ μηθοῦμαι· ὑμᾶς δὲ οἶόν τινα λαὸν ἐξαιρετον ἐμαυτῷ ἀφιέρωσα. τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν· " ὑμεῖς δὲ ἔσεσθε μοι εἰς βασιλεῖον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον ". ὡσπερ γὰρ τοὺς λευίτας, ἰσραηλίτας ὄντας, τῶν ἄλλων φυλῶν προτετίμηκε, καὶ εἰς τὴν θείαν ἀφώ ρισε λειτουργίαν, οὐ τῶν ἄλλων ἀμελῶν, ἀλλὰ διὰ τούτων τὴν ἐκείνων ποιούμενος ἐπιμέλειαν· οὕτω τὸ τοῦ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ἐξελέξατο σπέρμα· πρῶτον ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν ἤμελλε κατὰ σάρκα βλαστάνειν ὁ δεσπότης Χριστὸς· ἔπειτα διὰ τῶν εἰς τούτους γινομένων τὴν οἰκείαν ἐπιδεικνὺς δύναμιν, καὶ πάντας διδάσκων ἀνθρώπους τὴν τῆς θεογνωσίας ὁδόν, τούτων μέντοι εἰρημένων· " ἀπεκρίθη πᾶς ὁ λαὸς καὶ εἶπε· πάντα ὅσα εἶπεν ὁ Θεὸς ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα ". αὕτη δὲ ἡ τοῦ λαοῦ συνθήκη ὑπογραφῆ τινι ἔοικε γραμματίου· ὅθεν τὴν οἰκείαν παραβάντες ὁμολογίαν, ταῖς τῆς νομοθεσίας ἀραῖς ὑπεβλήθησαν, ὧν τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας ὁ δεσπότης Χριστὸς ἠλευθέρωσε. " Χριστὸς, γὰρ φησιν, ἐξηγό 126 ρασεν ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα ". τὸ μέντοι " περιούσιος ", " ἐξαιρετος " ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν. XXXVI Τί δήποτε οὐ μόνον ἀγνισθῆναι, ἀλλὰ καὶ πλῦναι τὰ ἱμάτια προσετάχθησαν, ἡνίκα τὸν νόμον ἐδέχοντο; Διὰ τῶν σωματικῶν αὐτοῦ ἐπὶ τὰ πνευματικὰ ποδηγεῖ, καὶ δέος ἐντίθησι, καὶ εὐλαβεστέρους ποιεῖ. ἐλογίζοντο γὰρ ἐκ τούτων ὡς πολλῶ μαλλον τὴν διάνοιαν καθαρεύειν προσήκει. διὰ τοῦτο καὶ σαλπίγγων φωναὶ καὶ κτύποι βροντῶν καὶ γνόφος καὶ θύελλα καὶ πῦρ ἐν τῇ τοῦ ὄρου ἀκρωρείᾳ, καὶ κάπνος ἄφραστος ἐκπεμπόμενος· ἵνα διὰ τούτων ἀπάντων τὴν λιθίνην αὐτῶν καταμαλάξῃ καρδίαν. ἐπειδὴ γὰρ τὰς μὲν τοῖς αἰγυπτίοις ἐπενεχθείσας ἐθεάσαντο τιμωρίας, αὐτοὶ δὲ πείραν τῆς παιδείας οὐκ ἔλαβον, διὰ τούτων δεδίττεται οἷα δὴ παῖδας· ὥστε μὴ μόνον ἀγαπᾶν διὰ τὰς ἀρρήτους εὐεργεσίας, ἀλλὰ καὶ δεδιέναι διὰ τὰς τιμωρίας. τούτου χάριν καὶ περὶ τῶν ἱερέων ἔφη· " οἱ ἱερεῖς οἱ ἐγ γίζοντες Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἀγιασθήτωσαν, μὴ ποτε ἀπαλλάξῃ ἀπ' αὐτῶν Κύριος ". ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοῦ θαρρεῖν, ἅτε δὴ τὴν θείαν λειτουργίαν πεπιστευμένους, διδάσκει ὡς διαφερόντως τοὺς λειτουργεῖν τῷ Θεῷ προτεταγμένους ὑπὲρ τέρους εἶναι τῶν γηϊνῶν προσήκει. XXXVII Πῶς νοητέον τὸ " οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ "; Οἱ μίαν οὐσίαν τῆς τριάδος ὁμολογοῦντες φυλάττουσι τὸν νόμον τῆς θείας φωνῆς. ἄλλο γὰρ τι παρὰ τὴν θείαν φύσιν θεοποιεῖν οὐκ ἀνέχονται. 127 οἱ δὲ τὴν Ἀρείου καὶ Εὐνομίου περικείμενοι λώβην, τὸν θεῖον νόμον ἄντικρυς παραβαίνουσιν, Θεὸν μὲν τὸν υἱὸν ὁμολογοῦντες, κτιστὸν δὲ ἀποκαλοῦντες καὶ τῆς θείας οὐσίας ἀλλότριον. τοῦ γὰρ Θεοῦ λέγοντος " οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ ", οὐ τοι ἕτερον Θεὸν ἐπεισάγουσιν. XXXVIII " Ἐἶδωλον καὶ ὁμοίωμα " ποῖαν ἔχει διαφορὰν; Τὸ

εἶδωλον οὐδεμίαν ὑπόστασιν ἔχει· τὸ δὲ ὁμοίωμα, τινός ἐστιν ἴνδαλμα καὶ ἀπεικάσμα. ἐπειδὴ τοίνυν Ἕλληνες ἀναπλάττουσι τὰς οὐχ ὑφεστώσας μορφάς, σφίγγας καὶ τρίτωνας καὶ κενταύρους· καὶ αἰγύπτιοι κυνοπρο σώπους καὶ βουκεφάλους, εἶδωλα καλεῖ τὰ τῶν οὐχ ὑφεστῶτων μιμῆ ματα· ὁμοιώματα δὲ τὰ τῶν ὑφεστῶτων εἰκάσματα, οἷον ἡλίου καὶ σελῆ νης, ἀστέρων, ἀνθρώπων, θηρίων, ἔρπετων, καὶ τῶν τούτοις παραπλη σίων. τούτοις κελεύει μῆτε προσκυνεῖν, μῆτε λατρεύειν. οὐχ ἀπλῶς δὲ ἀπαγορεύει ἀμφότερα· ἀλλ' ἐπειδὴ συμβαίνει τινὰς προσκυνῆσαι μὲν διὰ φόβον ἀνθρώπινον, οὐ μὴν καὶ λατρεῦσαι κατὰ ψυχὴν, ἐδίδαξεν ὡς ἐκάτερον ἀσεβές. XXXIX Τὸ " Θεὸς ζηλωτῆς " τί ἐστιν; Ὁ νόμος τάξιν ἐπέχει ἀνδρός, ὁ δὲ λαὸς γυναικός. καὶ τοῦτο ἡμᾶς ἐδίδαξεν ὁ δεσπότης Θεὸς διὰ μὲν Ἡσαΐου λέγων· " ποῖον τοῦτο τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου τῆς μητρὸς ὑμῶν "; διὰ δὲ Ἰερεμίου· " καθὼς ἀθετεῖ γυνὴ εἰς τὸν συνόντα αὐτῆ, οὕτως ἠθέτησεν εἰς ἐμὲ ὁ οἶκος Ἰσ 128 ραὴλ καὶ ὁ οἶκος Ἰούδα, λέγει Κύριος ". καὶ πάλιν· " ἐὰν ἀποστείλῃ ἀνὴρ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ πορευθεῖσα γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ, μὴ ἀνα κάμπουσα ἀνακάμψῃ πρὸς αὐτὸν ἔτι; οὐ μὲν νομένη μίανθήσεται ἡ γυνὴ ἐκείνη; σὺ δὲ ἐξε πόρνευσας εἰς ποιμένας πολλοὺς καὶ ἀνέκαμπτες πρὸς με, λέγει Κύριος ". καὶ ὁ ἀπόστολος δὲ φησιν, ὅτι " ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ. ἡ γὰρ ὑπανδρος γυνὴ τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός, τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχαλίδα γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ. οὕτως καὶ ὑμεῖς ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρῳ τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι ". τούτου χάριν Θεὸν ζηλωτὴν ἑαυτὸν ὀνομάζει· τοῖς ἀνθρωπίνοις μὲν κεχηρμένος ὄνομασι, δεδιττόμενος δὲ αὐτοὺς καὶ σωφρονεῖν ἀναγκάζων, ὡσπερ γὰρ ἀνὴρ ράθυμον ἔχων γυναῖκα παραινῶν αὐτῆ λέγει· ζηλότυπός εἰμι, οὐ δύναμαι βλέπειν σε ἄλλῳ προσδιαλεγομένην ἀνδρὶ· οὕτως ὁ δεσπότης Θεὸς τῆς δεισιδαιμονίας αὐτοὺς ἀπαλλάξαι βουλόμενος, οὐ μόνον ζηλωτὴν ἑαυτὸν ἀλλὰ καὶ " πῦρ καταναλίσκον " ἐκάλεσεν. ὅτι δὲ φιλοστοργίας ὁ τοιοῦτος ζῆλος, αὐτὸς τοῦτο δεδήλωκεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ εἰπῶν· " διὰ τοῦτο ἀποστήσεται ὁ ζῆλός μου ἀπὸ σοῦ ". τουτέστιν, ὅτε ἠγάπων, ἐχρώμην τῷ ζῆλῳ· ἀπώσάμενος δὲ σε καὶ τὸν ζῆλον ἔσβεσα. τοῦτο καὶ δι' ἑτέρου προφήτου δεδήλωκεν· " οὐκ ἐπισκέψομαι ἐπὶ τὰς θυγατέρας ὑμῶν ὅταν πορ 129 νεύσωσι, καὶ ἐπὶ τὰς νύμφας ὑμῶν ὅταν μοι χεύσωσιν ". ἀγάπης τοίνυν ὁ ζῆλος δηλωτικός. XL Πῶς τὸ δίκαιον σώζεται, τῶν παίδων ὑπὲρ τῶν πατέρων κολαζομένων; Μείζους αἰ ἀπειλαὶ τῶν κολάσεων παρὰ τῷ δεσπότη Θεῷ. καὶ τοῦτο ῥά διὸν μαθεῖν παρὰ τῆς θείας γραφῆς· " πᾶς, γὰρ φησιν, ἀπερίτμητος ἄρσην, ὃς οὐ περιτμηθήσεται τῆ ἡμέρᾳ τῆ ὀγδοῆ ἐξολοθρευθήσεται ". ἀλλ' ἔστιν εὐρεῖν τοὺς μὲν περιτετμημένους ἐν τῇ ἐρήμῳ διαφόρως ἀναιρεθέντας· τοὺς δὲ ἀπερίτμητους μεμενηκότας τῆς τῶν προγόνων ἐπαγγελίας τετυχηκότας· τοὺς γὰρ ἐν Γαλιλαίᾳ Ἰησοῦς περιέτεμεν, οὕτω ταῖς ἐχούσαις ζύμην οἰκίαις πανωλεθρίαν ἠπέιλησεν· ἀλλ' οὐκ ἐπήγαγε τὴν τιμωρίαν κατὰ τὴν ἀπειλήν. καὶ ἐνταῦθα τοίνυν, ὡς φιλόπαιδας καὶ φιλοπαιδίας πεφρονηκότας δεδίττεται ταῖς ἀπειλαῖς, καὶ φησιν· " ἀποδιδούς ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεὰν τοῖς μισοῦσί με ". ὅτι γὰρ γυμνῶ προσέχειν τῷ γράμματι δυσσεβές αὐτὸς ὁ Θεὸς διδάσκει τὰναντία νομοθετῶν· " οὐκ ἀποθανοῦνται, γὰρ φησι, παῖδες ὑπὲρ πατέρων, οὐδὲ πατέρες ὑπὲρ παίδων· ἀλλ' ἕκαστος ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ αὐτοῦ ἀποθανεῖται ". καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ φησι· " τίς ὑμῖν ἢ παραβολὴ αὕτη λεγόντων· οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἡμῶν ὡς ἄν; ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, εἰ ἔσται ἡ παραβολὴ αὕτη, ἀλλὰ τῶν φαγόντων τὸν ὄμφακα αἰμωδιάσουσιν οἱ ὀδόντες· ὅτι πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἐμαί εἰσι ". καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τὴν αὐτὴν ἔχει διάνοιαν. 130 ἐγὼ δὲ οἶμαι μᾶλλον τὴν θείαν φιλανθρωπίαν ἐμφαίνειν τὴν ἀπειλήν. πρόσκειται γάρ· " τοῖς μισοῦσί με ", τουτέστι, μακροθυμῶ

τοῖς πατράσιν ἡμαρτηκόσι· μακροθυμῶ καὶ παισίν. εἰ δὲ οἱ ἔκγονοι καὶ οἱ ἀπόγονοι, τὴν τῶν πατέρων καὶ προγόνων ζηλώσαιεν πονηρίαν, ἐπά ξω τὴν τιμωρίαν· ἡ δὲ τῶν προγόνων εὐσέβεια μέχρι πολλοῦ τῷ γένει προξενήσει τὴν σωτηρίαν· " ποιῶν, γὰρ φησιν, ἔλεον εἰς χι λιάδας καὶ μυριάδας τοῖς ἀγαπῶσί με, καὶ τοῖς φυλάττουσι τὰ προσταγμάτά μου ". εὐροὶ δ' ἄν τις κἂν τῇ ἱστορίᾳ τὴν τῶν θεῶν λογίων ἀλήθειαν. " πέμπτη γὰρ γενεᾶ, φησίν, ἀνέβησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰ γύπτου ". ἀλλὰ τοῖς τῶν αἰγυπτίων ἐν Αἰγύπτῳ δεδουλευκότες θεοῖς, οὐκ ἔτισαν δίκας οὔτε οἱ πατέρες αὐτῶν, οὔτε οἱ προπάτορες αὐ τῶν· αὐτοὶ δὲ ζηλώσαντες τὴν ἐκείνων ἀσέβειαν ἐκολάσθησαν· ὡς μετὰ τοσαύτην εὐεργεσίαν, καὶ τὰ μυρία θαύματα τὴν ἀσέβειαν οὐκ ἐκπτύσαν τες, οἱ δὲ τούτων παῖδες, τὸν σωτήρα Θεὸν ἠγαπηκότες, τῆς προγονικῆς ἀπήλαυσαν ὑποσχέσεως. καὶ ὀρώμεν τὸ ἀψευδὲς τῆς πρὸς τοὺς πατριάρχας γεγενημένης ἐπαγγελίας· τὰ γὰρ ἔθνη διὰ τοῦ σπέρματος Ἀβραάμ τῆς εὐλογίας τετύχηκεν, ἐπειδὴ τοίνυν τὸν μόσχον ἤμελλον προσκυνεῖν, τὴν τιμωρίαν προσαπειλεῖ. **ΧLI** Τί ἐστίν· " οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ "; Τινὲς φασὶν ἀπαγορεύειν τὸ ἐπιθεῖναι τοῖς ματαίοις, τουτέστι τοῖς εἰδώλοις, τὴν τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν· τινὲς δὲ τὸ ὁμωμοκότα ψεύσασθαι. ἐγὼ δὲ οἶμαι, τὸν θεῖον παρακελεύεσθαι νόμον, δίχα διδασκαλίας, ἢ προ 131 σευχῆς, ἢ ἀναγκαίας τινὸς χρείας, τὴν θεῖαν μὴ προφέρειν προσηγορίαν. καὶ γὰρ εἰώθασιν τινες, καὶ παίζοντες, καὶ γελῶντες, προφέρειν ὡς ἔτυχε διὰ τῆς γλώττης τὸ σεβάσμιον ὄνομα. τοῦτο οἶμαι τὸν θεῖον νόμον ἀπαγορεύειν. εἰ γὰρ τὴν πολυτελεστέραν ἐσθῆτα ταῖς ἑορταῖς φυλάττειν εἰώθασιν οἱ πολλοί, πολλῶ μᾶλλον τὸ θεῖον ὄνομα προσευχαῖς καὶ διδασκαλίαις ἀφιεροῦν δίκαιον. **ΧLII** Διὰ τί τὸ σάββατον τῇ ἀργίᾳ τετίμηκεν; Φιλανθρωπίαν τὸν λαὸν ἐξεπαίδευσεν. ἐπήγαγε γὰρ " ἵνα ἀναπαύσῃται ὁ παῖς σου, καὶ ἡ παιδίσκη σου, ὁ βοῦς σου καὶ τὸ ὑπόζυγιόν σου καὶ πᾶν κτῆνός σου καὶ ὁ προσήλυτος ὁ παροικῶν ἐν σοί ". **ΧLIII** Καὶ διὰ τί μὴ ἐν ἄλλῃ ἡμέρᾳ τοῦτο γενέσθαι προσέταξεν; Τοῦτο ἄν τις εἶπε καὶ περὶ ἄλλης ἡμέρας, τί δήποτε ταύτην ἐξελέξατο, καὶ οὐχ ἑτέραν. εἶχε δὲ ὅμως αὕτη λόγον τινὰ πείσαι δυνάμενον τὴν ἰουδαίων ὠμότητα, τῷ τὸν τῶν ὄλων Θεὸν ἐν ἑξ ἡμέραις τὰ πάντα δημιουργῆσαι, ἐν δὲ τῇ ἑβδόμῃ μηδὲν μὲν ποιῆσαι, εὐλογία δὲ ταύτην τιμῆσαι. τοῦτο γὰρ καὶ ἐπήγαγεν ὅτι " ἐν ἑξ ἡμέραις ἐποίησε Κύριος ὁ Θεός σου τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· καὶ κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ καὶ ἡγίασεν αὐτήν ". 132 **ΧLIV** Τί ἐστίν· " ἐὰν δὲ θυσιαστήριον ἐκ λίθων ποιῆς μοι, οὐκ οἰκοδομήσεις αὐτοὺς τμητοὺς· τὸ γὰρ ἐγχειρίδιόν σου ἐπιβέβληκας ἐπ' αὐτὸ καὶ με μίανται "; "Ὅτι σιδήρῳ ἐχρῶντο, καὶ οἱ τὰ ξύλα τῆς σκηνῆς τεκτηνάμενοι, καὶ οἱ τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον καὶ τὸν χαλκὸν ἐργασάμενοι, οὐδένα ἀντερεῖν οἶμαι. ὅτι δὲ καὶ οἱ ἱερεῖς ταῖς μαχαίραις ἱέρουον τὰς θυσίας καὶ ἀπέδερον καὶ ἔτεμον, ἀναμφίλεκτον εἶναι οἶμαι καὶ τοῦτο. ζητητέον τοίνυν, πῶς ταῦτα μὲν ὁ σίδηρος οὐκ ἐμίαινε, τοὺς δὲ τμητοὺς ἐμίαινε λίθους. τοιγάρ τοι δηλὸν ἐστίν ὡς ἄλλα δι' ἄλλων κατασκευάζει. ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαράκοντα διετέλεσαν ἔτη, συνεχῶς ἀπαίροντες, καὶ τοὺς τόπους ἀμείβοντες, ἀπαγορεύει ἐκ λίθων εἰργασμένων οἰκοδομεῖσθαι θυσιαστήρια, ἵνα μὴ τούτων τὴν γῆν τὴν ἐπηγγελμένην ἀπειληφότων, ἐν τοῖς θυσιαστηρίοις τούτοις, οἱ πλησιόχωροι τὰς τῶν δαιμόνων θυσίας ἐπιτελέσωσι. διὰ τοῦτο προσέταξεν, ἢ ἐκ γῆς, ἢ ἐξ αὐτοφυῶν λίθων ταῦτα κατασκευάζεσθαι· ἐπειδήπερ ἐκάτερον εὐδιάλυτον. ὅτι δὲ μετὰ τὴν τοῦ ναοῦ κατασκευὴν οὐκ ἐξῆν ἐν ἑτέρῳ θύειν, αὐτὸς ὁ νόμος διδάσκει. εἰ δὲ θύειν ἔξω τοῦ ναοῦ ὁ νόμος ἀπεῖργε, καὶ τὸ θυσιαστήριον οἰκοδομεῖν ὡσαύτως ἐκώλυσεν· αὐτίκα γοῦν εἰς ἔλεγχον τῶν ἀσεβούντων, Ἡλίας ὁ πάνυ προσενεγκεῖν ἐν τῷ Καρμήλῳ θυσίαν ἀναγκασθεῖς, ἰσαριθμούς τῶν φυλῶν αὐτοφυσεῖς συνέθηκε λίθους, καὶ ἐπὶ τούτων τὴν θυσίαν προσήνεγκεν, ὥστε τὴν οἰκοδομίαν εὐθὺς διαλυθῆναι, καὶ μηδένα ἕτερον ἐν ἐκείνῳ

τῷ χωρίῳ θυσίαν προσενεγκεῖν. 133 XLV Διὰ τί τοῦ ἑβραίου, τοῦ τὴν ἐλευθερίαν δέξασθαι μὴ βουλομένου, διατρηθῆναι τὸ ὠτίον προσέταξεν; Πάντων αὐτοῦς προτιμᾶν τὴν ἐλευθερίαν διδάσκει. τὸν τοίνυν ταύτης οὐκ ἀντεχόμενον, ἀλλὰ τὴν δουλείαν ἀσπαζόμενον, εἰς αἰσχύνην τοῦτο λαβεῖν τὸ σημεῖον παρακελεύεται. πρὸς δὲ τούτῳ καὶ ὑπακοὴν διὰ τῆς ἀκοῆς τὸ σημεῖον ἐμφαίνει, καὶ τὸ παρὰ τὴν θύραν τὸ μὴ ἐξεῖναι προβαίνειν οὐκ ἐπιτρέποντος τοῦ δεσπότη. XLVI Διὰ τί πρόσκειται " καὶ δουλεύσει αὐτῷ εἰς τὸν αἰῶνα ", δήλης οὔσης τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς; Ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς οὐ πανταχοῦ ὁ αἰὼν τοῦ ἀπείρου δηλωτικός, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ ὠρισμένου χρόνου σημαντικός. οὕτω καὶ ὁ μακάριος λέγει Δαβίδ· " ὁ αἰὼν ἡμῶν εἰς φωτισμὸν τοῦ προσώπου σου ". τὸν δὲ ἀνθρώπινον οὕτως ὠνόμασε βίον. XLVII Τὸν ἀκουσίως πεφονευκότα, διὰ τί φεύγειν παρακελεύεται; Τὴν φονικὴν αὐτῶν ἰατρῶν γνώμην, καὶ διδάσκων, ὡς εἰ τὸ παρὰ γνώμην ἀνελεῖν ἔνοχον τῇ τιμωρίᾳ ποιεῖ, πολλῶ μᾶλλον τὸ γνώμην φονεύειν κολάσεως ἄξιον. πρὸς δὲ τούτῳ καὶ τοὺς τέμνοντας ξύλα, καὶ τοὺς ἄκον τίζοντας λίθους, προμηθεστέρους ἐργάζεται, καὶ μέντοι καὶ τοὺς ἄλλοι 134 τι τοιοῦτο δρῶντας παρασκευάζει δεδιέναι καὶ τρέμειν, ἵνα μὴ παρὰ γνώμην τινὰ τῶν πελαζόντων ἢ πόρρωθεν ὄντων πημαίνωσι. χαλινοὶ δὲ καὶ τὸν τῶν συγγενῶν τοῦ πεφονευμένου θυμὸν τῇ τοῦ πεφονευκότητος φυγῇ. XLVIII Τί ἐστιν " ἐξεικονισμένον "; Φασὶ τοῦ σώματος ἐν τῇ μήτρᾳ τελείου διαπλασθέντος, τότε ψυχοῦσθαι τὸ ἔμβρυον. καὶ γὰρ τοῦ Ἀδάμ τὸ σῶμα πρότερον ὁ ποιητὴς διαπλάσας, οὕτως ἐνεφύσησε τὴν ψυχὴν. κελεύει τοίνυν ὁ νομοθέτης, γυναικὸς ἐγκύμονος ἀμβλωσάσης ἐν μάχῃ, εἰ μὲν ἐξεικονισμένον ἐξέλθοι τὸ βρέφος, τουτέστι μεμορφωμένον, φόνον τὸ πρᾶγμα καλεῖσθαι, καὶ τὴν ἴσην ὑπέχειν τιμωρίαν τὸν δεδρακότα· εἰ δὲ μὴ ἐξέλθοι μεμορφωμένον, μὴ λογίζεσθαι φόνον, ἐπειδήπερ οὐδέπω ψυχῶν ἐξημβλώθη· ἀλλὰ ζημίαν τίνειν τὸν αἴτιον. XLIX Διὰ τί τὸν κερατιστὴν ταῦρον ἀναιρεῖσθαι κελεύει; Καὶ διὰ τῶν ἀλόγων παιδεύων τοὺς λογικοὺς ἠλίκον ὁ φόνος κακόν. L Διὰ τί ὁ μόσχον κεκλοφῶς πενταπλάσια ἐκτίνειν ἐκελεύσθη, ὁ δὲ πρόβατον τετραπλάσια; Ὅτι τὰ μείζονα τῶν ἀμαρτημάτων μειζόνων ἄξια τιμημάτων· οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἐδίδαξεν· " ὧ μὲν, γὰρ φησι, πολὺ 135 δοθήσεται, πολὺ καὶ ἀπαιτήσουσι παρ' αὐτοῦ ". LI Πῶς νοητέον τὸ " θεοὺς οὐ κακολογήσεις "; Τοὺς κριτὰς ὀνομάζει θεοὺς, ὡς κατὰ μίμησιν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ κρίνειν πεπιστευμένους. τοῦτο σαφέστερον ἐδίδαξεν ὁ προφήτης Δαβίδ· εἰπὼν γάρ, " ὁ Θεὸς ἔσθι ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρίνει ", ἐπήγαγεν· " ἕως πότε κρίνετε ἀδικίαν καὶ πρόσωπα ἀμαρτωλῶν λαμβάνετε; κρίνατε ὀρφανῶ καὶ πτωχῶ, ταπεινὸν καὶ πένητα δικαιώσατε. ἐξέλεσθε πένητα καὶ πτωχόν· ἐκ χειρὸς ἀμαρτωλοῦ ῥύσασθε αὐτόν ". εἶτα κατηγορῶν προστέθεικεν· " οὐκ ἔγνωσαν οὐδὲ συνῆκαν ἐν σκοτει διαπορεύονται ", ἐπιδείκνυσι δὲ καὶ τὴν οἰκείαν φιλοτιμίαν. " ἐγὼ, γὰρ φησιν, εἶπον· θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες. ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε, καὶ ὡς εἷς τῶν ἀρχόντων πίπτετε ". οὕτω καὶ ἐνταῦθα, " θεοὺς οὐ κακολογήσεις καὶ ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρεῖς κακῶς ". LII Τίνος ἕνεκεν θηριάλωτα κρέα ἐσθίειν ἀπαγορεύει; Λογικωτέραν αὐτοὺς διδάσκει ζωὴν καὶ μηδὲν ἔχειν θηριῶδες παρεγγυᾶ. τὰ γὰρ θηρία οὐ θύει πρότερον, εἶθ' οὕτως ἐσθίει. διὰ τοῦτο μετ' ὀλίγα καὶ τῶν ἐχθρῶν ἐπιμελεῖσθαι κελεύει καὶ τοῦ δυσμενῶς διακειμένου τὸν βοῦν πλανώμενον μὴ παρορᾶν ἀλλ' ἐπιστρέφειν εἰς τὴν τοῦ δυσμενοῦς 136 οἰκίαν, καὶ τὸ ὑποζύγιον πεπτωκὸς ἀνιστᾶν καὶ ταῖς τοιαύταις εὐεργεσίαις τὰς καταλλαγὰς μηχανᾶσθαι. διδάσκει δὲ διὰ τούτων, ὡς εἷς παλαιᾶς καὶ καινῆς διαθήκης νομοθέτης, καὶ ὁ τοῦτον δεδωκὼς τὸν νόμον καὶ τὸν εὐαγγελικὸν ἐδωρήσατο. LIII Τί ἐστιν " οὐκ ὀφθήσῃ ἐνώπιον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου κενός "; Ἀπιῶν προσκυνῆσαι τῷ δεσπότη Θεῷ, τὰ δυνατὰ σοὶ πρόσφερε δῶρα. ἡμᾶς δὲ ὁ λόγος

διδάσκει εἰ μὲν χρήματα ἔχοιμεν, μετὰ τῆς τῶν πενήτων θεραπείας προσεύχεσθαι τῷ Θεῷ· εἰ δὲ τὸν ἀκτήμονα προαιρούμεθα βίον, μὴ κενὴν ἔχειν τῶν ἀγαθῶν τὴν ψυχὴν, ἀλλ' ἔχουσαν τὸν πλοῦτον τῆς ἀρετῆς. LIV Ποία ἐστὶν ἑορτὴ ἢ τοῦ θερισμοῦ τῶν πρωτογενημάτων, καὶ ποία ἑορτὴ τῆς συντελείας ἐπ' ἐξόδῳ τοῦ ἔνιαυτοῦ; Ἑορτὴν τῶν πρωτογενημάτων τὴν Πεντηκοστὴν καλεῖ ἑορτὴν δὲ συντελείας ἐπ' ἐξόδῳ τοῦ ἔνιαυτοῦ, τὴν τῆς Σκηνοπηγίας. καὶ τοῦτο διδάσκων ἐπήγαγε· " τρεῖς καιροὺς τοῦ ἔνιαυτοῦ ὀφθήσεται πᾶν ἀρσενικόν σου ἐνώπιον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ", τουτέστι τῇ ἑορτῇ τοῦ Πάσχα καὶ τῇ Πεντηκοστῇ καὶ τῇ Σκηνοπηγίᾳ. ἀναμιμνήσκει δὲ τὸ μὲν Πάσχα, τῆς ἐξόδου τῆς ἐξ Αἰγύπτου καὶ τῆς παρασχεθείσης ἐλευθερίας· ἡ δὲ Πεντηκοστὴ τῆς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσόδου. ἐκεῖ γὰρ σπεύροντες τὰς ἀπαρχὰς τῶν γενημάτων προσέφερον. ἐν γὰρ τῇ ἐρήμῳ τὸν ἄσπορον καὶ ἀνήροτον ἦσθιον ἄρτον. 137 ἡ δὲ Σκηνοπηγία τὴν ἐν ἐρήμῳ διαγωγὴν ὑπογράφει. ἐν σκηναῖς γὰρ οἰκοῦντες τεσσαράκοντα διετέλεσαν ἔτη. ἐν ταύταις ταῖς ἑορταῖς συντρέχειν εἰς τὸν θεῖον νεὼ παρεγγύησεν· ἵνα καὶ τῶν θείων ἀναμιμνήσκονται δωρεῶν, καὶ εἰς ὁμόνοιαν καὶ φιλίαν συνάπτωνται· καὶ φιλεορτασταὶ ὄντες, μὴ περὶ τὰ τεμένη τῶν δαιμόνων τρυφῶσιν ἀλλ' ἐν τῷ ναῷ τοῦ πεποικηκότος καὶ τὰ ἀγαθὰ χορηγοῦντος, τῆς ἑορταστικῆς ἀπολαύσειν εὐχίας. LV Τί ἐστίν· " οὐ θύσεις ἐπὶ ζύμῃ αἶμα θυσιάσματος μου "; Ἀζύμους ἄρτους τῷ θυσιαστηρίῳ προσέφερον· ζυμίτας δὲ ἀπαγορεύει προσφέρειν· διὰ τῶν αἰσθητῶν διδάσκων τὰ νοητά. ἐπειδὴ γὰρ ὁ ἄζυμος ἄρτος αὐτοσχεδίος ἐστίν· ὁ δὲ ζυμίτης ἔχει τι τῆς ζύμης τῆς παλαιᾶς· ἀπαγορεύει ὁ νόμος μηδὲν τοῖς θεοῖς τῆς αἰγυπτιακῆς ἀναμιγνύναι διδασκαλίαν. οὕτω καὶ ὁ Κύριος τοῖς ἱεροῖς ἔλεγε μαθηταῖς· " προσέχετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων ". LVI Πῶς νοητέον τὸ " οὐχ ἐψήσεις ἄρνα ἐν γάλακτι μητρὸς αὐτοῦ "; Πολλάκις ἔφην, ὅτι διὰ πάντων αὐτοὺς φιλανθρωπίαν διδάσκει. τινὲς οὖν φασὶν ἀπαγορεύειν τὸν νόμον τὸ εὐθυγενὲς ἐσθίειν· τινὲς δὲ τῷ μητρῷ γάλακτι μὴ συνεψεῖν· τρόπον γὰρ τινα καὶ τὴν μητέρα συνεψεῖ. ἀπαγορεύει δὲ καὶ τῷ Θεῷ προσφέρειν κατὰ ταῦτον μητέρα καὶ τὸ τεχθὲν ἐξ 138 αὐτῆς. καὶ αὐτοῖς δὲ παρεκελεύσατο στρουθῶν εὐρηκόσι νεοττίαν μὴ συνθηρεύειν τοῖς νεοττοῖς τὴν μητέρα· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἐξαλεῖψαι τῶν ὀρνέων τὸ γένος. LVII Πῶς νοητέον, " τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμέρων σου ἀναπληρώσω "; Τὴν ὠρισμένην φησὶ τοῖς ἀνθρώποις ζωὴν· τουτέστιν εἰς γῆρας μακρὸν ἐλθεῖν σε παρασκευάσω. LVIII Τί ἐστίν, " ἀποστελῶ τὰς σφηκίας προτέρας σου "; Ὡς τοῖς αἰγυπτίοις βατράχους καὶ σκνίπας καὶ κυνόμυϊαν ἔπεμψεν, οὕτω τοῖς χαναναίοις καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι τὰς σφηκίας. τοῦτο δὲ δηλοῖ τὴν ὑπερβάλλουσαν δύναμιν τοῦ Θεοῦ· ὅτι καὶ διὰ τῶν σμικρῶν ζυφίων, καὶ τοῖς οἰκείοις ἐπικουρεῖ, καὶ τοῖς ἐναντίοις ἐπάγει τὸν ὄλεθρον. τοῦτο καὶ διὰ τοῦ μακαρίου λέγει Δαβίδ· " Ἰσραὴλ ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη, ἐν τῷ μηδενὶ ἂν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐταπείνωσα "· ἀντὶ τοῦ, εὐπετῶς ἂν μάλα καὶ ῥαδίως τοὺς πολεμοῦντας αὐτοὺς ἐξωλόθρευσα. LIX Πῶς ἐπαγγειλάμενος ὁ Θεὸς μέχρι τοῦ Ἑυφράτου ποταμοῦ παραδώσειν αὐτοῖς τὴν γῆν, οὐκ ἐπλήρωσε τὴν ὑπόσχεσιν; Διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου τοῦτο σαφέστερον πεποίηκεν ὁ Θεός· " πέρασ, γὰρ φησι, λαλήσω ἐπὶ ἔθνος καὶ βασιλείαν, 139 τοῦ οἰκοδομεῖν καὶ καταφυτεύειν· καὶ ἔσται, ἂν στραφὲν τὸ ἔθνος ἐκεῖνο ποιήσῃ πονηρά, οὐ μὴ ἐπαγάγω ἐπ' αὐτῷ πάντα τὰ ἀγαθὰ ὅσα ἐλάλησα ", καὶ τὰ ἐξῆς. εἰσήγαγε τοίνυν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἡν ἐπηγγείλατο γῆν. ἐπειδὴ δὲ φυλάξαι τὸν θεῖον οὐκ ἠβουλήθησαν νόμον, οὐ πᾶσαν αὐτοῖς παρέδωκεν, ἀλλ' εἶασέ τινας διηνεκῶς αὐτοῖς πολεμοῦντας, ἵνα πολεμούμενοι τὴν θείαν αἰτῶσι βοήθειαν. καὶ τοῦτο διαφερόντως ἡ τῶν κριτῶν ἱστορία διδάσκει. Δαβὶδ μέντοι τῷ βασιλεῖ καὶ τούτους ὑπέταξε. καὶ γὰρ οἱ ἀλλόφυλοι φόρους ἐδίδουσαν· καὶ Συρία Δαμασκοῦ, καὶ Συρία Σουβᾶ. καὶ Σολομῶν δέ, ἕως ἠυξέβει,

ταύτην εἶχε τὴν δυναστείαν· ἀπο κλίνας δὲ εἰς ἀσέβειαν, τῆς ἐξουσίας ἐξέπεσε. καὶ τούτοις δὲ δώσειν ἐπηγ γείλατο, τὰς ἐντολὰς καὶ τὸν νόμον φυλάττουσιν. LX Τὴν σκηνὴν τί δήποτε προσέταξεν ὁ Θεὸς γενέσθαι; Αὐτὸς ὁ δεσπότης Θεὸς τὴν αἰτίαν δεδήλωκεν· ἔφη δὲ οὕτω " καὶ ποιήσεις μοι ἅγιασμα, καὶ ὀφθήσομαι ἐν ὑμῖν. καὶ ποιήσεις κατὰ πάντα ὅσα ἐγὼ δείκνυμί σοι ἐν τῷ ὄρει, τὸ παράδειγμα τῆς σκηνῆς, καὶ τὸ παράδειγμα τῶν σκευῶν αὐτῆς ". ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ Σινᾶ ὄρει τὸν νόμον ἐδεδώκει· εἰκὸς δὲ ἦν τινὰς ὑποτοπῆσαι περιγεγράφθαι τὸ θεῖον-ἐκέλευσε γενέσθαι σκηνὴν· ἵν' ἐκεῖθεν τὴν οἰκίαν ποιούμενος ἐπιφάνειαν, ἐκπαιδεύῃ τὸν λαὸν τὴν εὐσέβειαν, ὥσπερ γὰρ τὴν ἐπηγ γελμένην αὐτῶν ἀπειληφότων γῆν νεὼν γενέσθαι προσέταξε καὶ τὰς θείας ἐκεῖ γίνεσθαι λειτουργίας ἐνομοθέτησεν, ἵνα μὴ ἀδεῶς τοῦτο δρῶντες, τῇ τῶν ἀλιτηρίων δαιμόνων περιπέσωσι πλάνη, οὕτως ὁδοιποροῦσι 140 καὶ τὴν ἔρημον διαβαίνουσι, σκηνὴν ποιῆσαι προσέταξε, μεταβῆναι καὶ αὐτὴν δυναμένην· ἵνα καὶ τὰς προσευχὰς καὶ τὰς ἱεουργίας ἐν ταύτῃ προσφέρωσι. καὶ ταῦτα δὲ τῆς αὐτῶν ἕνεκα γεγένηται χρείας. ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ ὄρει τοῦ μεγάλου Μωϋσέως πλείους διατρίψαντος ἡμέρας, πρὸς τὸν Ἁαρὼν ἔφασαν· " ποιήσον ἡμῖν θεοὺς οἱ πορεύονται ἡμῶν "· καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ μόσχου κατασκευάσαντες, ἐβόων χορεύοντες· " οὗτοι οἱ θεοὶ σου Ἰσραὴλ, οἱ ἐξαγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου ". τὴν σκηνὴν ταύτην γενέσθαι προσέταξεν ὁ Θεὸς καὶ ἀπαιρόντων ἠγεῖσθαι νενομοθέτηκε, καὶ ἀυλιζομένων ἴστασθαι· ὥστε καὶ τοὺς ἱερέας ἐν αὐτῇ τὰς θυσίας ἐπιτελεῖν· εἶχε δὲ αὐτῇ τῆς κτίσεως τὴν εἰκόνα. ὥσπερ γὰρ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν δημιουργήσας ὁ δεσπότης Θεός, μέσον πάλιν ἐξέτεινε τὸ στερέωμα, καὶ διώρισε τὰ ὑπερῶα τῶν κάτω· οὕτω μίαν μὲν γενέσθαι προσέταξε τὴν σκηνὴν, τριάκοντα μὲν πήχεων τὸ μῆκος, δέκα δὲ τὸ εὖρος ἔχουσαν· ἐν μέσῳ δὲ τὸ παραπέτασμα διατείνας, ἐν τύπῳ τοῦ στερέωματος τοῦ διχῆ διείλεν αὐτὴν καὶ τὸ μὲν παρὰ τὴν θύραν μέρος ἐκάλεσεν ἅγια, τὸ δὲ τοῦ παραπετάσματος ἔνδον, ἅγια ἀγίων ὠνόμασε καὶ ὥσπερ λέγει Δαβὶδ " ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ, τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων ". οὕτως ἔξω μὲν τοῦ καταπετάσματος εἰσιτητὸς ἦν τοῖς ἱερεῦσι· τὰ δὲ ἔνδον ἄψαυστα ἦν καὶ ἄδυτα καὶ ἀνάκτορα. τὸν ἀρχιερέα γὰρ μόνον ἅπαξ τοῦ ἔτους νόμος ἦν εἰσιέναι. ἦν δὲ ἐκεῖ τὰ τῶν χερουβὶμ εἰκασματα, τύπον τῶν ἄσωμάτων δυνάμεων ἔχοντα· ἐν μέσῳ δὲ τούτων ἡ κιβωτὸς ἔκειτο, τὰς πλάκας ἔχουσα τοῦ νόμου, καὶ τὴν στάμνον τοῦ μάννα, καὶ τὴν ράβδον Ἁαρὼν τὴν βλαστήσασαν. ἐπέκειτο δὲ ταύτῃ τὸ ἰλαστήριον, ταῖς πτέρυξι 141 τῶν χερουβὶμ σκιαζόμενον· ἐν τούτῳ δὲ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τὴν οἰκίαν ἐπιφάνειαν ἐποιεῖτο. ἐπειδὴ γὰρ ἡ θεία φύσις ἀνείδεός τε καὶ ἀσχημάτιστος, ἀόρατός τε καὶ ἀπερίληπτος, καὶ τῆς τοιαύτης οὐσίας εἰκόνα τεκτῆνασθαι παντάπασιν τῶν ἀδυνάτων, τὰ σύμβολα τῶν μεγίστων αὐτοῦ δωρεῶν ἔνδον κείσθαι προσέταξεν. αἱ μὲν γὰρ πλάκες τὴν νομοθεσίαν ἐδήλουν, τὴν δὲ ἱερωσύνην ἡ ράβδος, τὸ δὲ μάννα τὴν ἐν ἐρήμῳ τροφήν καὶ τὸν ἀχειροποίητον ἄρτον· τὸ δὲ γε ἰλαστήριον τῆς προφητείας σύμβολον ἦν· ἐκεῖθεν γὰρ αἱ προρρήσεις ἐγίνοντο. ὥσπερ γὰρ " ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται ", οὕτω διὰ τούτων ὁ μεγαλόδωρος ἐγνωρίζετο. τὰ μὲν οὖν ἔνδον τῆς σκηνῆς τῶν ἐπουρανίων εἶχε τὸν τύπον, διὸ καὶ ἅγια τῶν ἀγίων ὠνόμαστο. καὶ ὅτι τοῦτο ἀληθές, μάρτυς ὁ θεῖος ἀπόστολος οὕτως λέγων· " οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς ἀντίπαυ τῶν ἀληθινῶν· ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν, νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ". καὶ πάλιν περὶ τῆς θείας ἐλπίδος διαλεγόμενος καὶ ταῦτα προστέθεικεν· " ἦν ὡς ἄγκυραν ἔχομεν ἀσφαλῆ τε καὶ βεβαίαν, καὶ εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος, ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν Ἰησοῦς γενόμενος ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ ". οὐκοῦν τὰ μὲν ἔνδον τοῦ καταπετάσματος τὴν τῶν ἐπουρανίων εἶχεν εἰκόνα· τὰ δὲ ἔκτος τῶν ἐπιγείων· διὸ καὶ τοῖς ἱερεῦσι διηνεκῶς

ἦν βατά. εἶχε δὲ ταῦτα λυχνίαν μὲν ἐν τῷ νοτίῳ μέρει κειμένην ἑπτάκαυλον, ἰσαριθμούς ἔχουσαν λύχνους ἐπικειμένους. ἐδήλουν δὲ οὗτοι τῶν ἡμέρων τῆς ἑβδομάδος τὸν ἀριθμόν. τρά πεζαν δὲ ἐν τῷ βορείῳ χρυσοῦν, ἐφ' ἧς ἄρτους προκειῖσθαι προσέταξε δυο καίδεκα, καὶ φιάλας χρυσαῖς, πλήρεις λιβανωτοῦ καὶ ἄλων. ἐν δὲ τῷ μέσῳ 142 τῆς τε λυχνίας καὶ τῆς τραπέζης, χρυσοῦν ἔκειτο θυμιατήριον. ταῦτα δὲ ἦν αἰνίγματα τῶν ἀπὸ γῆς τοῖς ἀνθρώποις δεδωρημένων καρπῶν. πρὸ δὲ τῆς σκηνῆς ἔξω τὸ χαλκοῦν ἦν θυσιαστήριον, τὸ τὰ προσφερόμενα δεχόμενον θύματα. δηλοῖ δὲ τοῦτο, περιττὰ εἶναι ταῦτα καὶ μὴ ἀρεστὰ τῷ τῶν ὄλων Θεῷ. ὅθεν ἐπιτελεῖσθαι μὲν αὐτὰ συνεχώρησε, διὰ τὴν ἰου δαίων ἀσθένειαν· ἔξω δὲ τῆς σκηνῆς ἱερουργεῖσθαι προσέταξεν, ὡς τοῖς ἔνδον οὐκ ἀναγκαῖα. ἡμεῖς δὲ τὴν τοῖς ἔνδον ἀπονεμηθεῖσαν λειτουργίαν ἐπιτελοῦμεν. θυμίαμα γὰρ καὶ λυχνιαῖον φῶς προσφέρομεν τῷ Θεῷ καὶ τὴν μυστικὴν τῆς ἀγίας τραπέζης ἱερουργίαν· ὅτι δὲ τριάκοντα πήχεων ἦν τὸ μῆκος τῆς σκηνῆς, καὶ δέκα τὸ εὖρος, καταμαθεῖν εὐπετές, εἴκοσι γὰρ σανίδας εἶχε τὸ νότιον μέρος, καὶ τοσαύτας τὸ βόρειον. " σανίδας " γὰρ τοὺς στύλους ὠνόμασαν οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταί. ἐκάστης δὲ σανίδος πῆχυν ἐχούσης καὶ ἥμισυ πήχεως, τριάκοντα πήχεις αἱ εἴκοσι σανίδες ἐπλήρουν. οὕτω πάλιν τὸ πρὸς δυσμὰς ἀποβλέπον ἔξ εἶχε σανίδας τὸ αὐτὸ μέτρον ἐχούσας, καὶ δύο γωνίας. δώδεκα οὖν πήχεις ἐκ τούτων συναγόμενοι, οἱ μὲν δέκα τὸ ἔνδον εὖρος ἐπλήρουν, οἱ δὲ ἄλλοι δύο, τῶν ἐκατέρωθεν πλευρῶν τὰς ἀρμονίας ἐδέχοντο. ἐκ μέντοι τοῦ ἐψῶου μέρους τὴν θύραν γενέσθαι προσέταξεν, ἵνα καὶ αὐτὸς ἀνίσχων ὁ ἥλιος οἷόν τινα προσκύνησιν προσφέρῃ τοῖς προφυλαίοις εὐθὺς ἐκεῖσε τὰς ἀκτῖνας ἐκπέμπων· καὶ οἱ τῷ Θεῷ μόνῳ λατρεύειν προστεταγμένοι ὄπισθεν τὸν ἥλιον ἔχῃ πρὸς τὴν σκηνὴν τετραμμένοι καὶ μὴ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν τούτου ποιητὴν προσκυνῶσι. δρυφάκτω τοίνυν ἡ σκηνὴ προσεῳκει, σανίδας ἔχουσα πάντοθεν συνηρμοσμένας ἀλλήλαις, εἶχον δὲ καὶ τὰς βάσεις ἀργυρᾶς καὶ τὰς κεφαλίδας ὡσαύτως· καὶ αὐταὶ δὲ καὶ ἔνδοθεν καὶ ἔξωθεν ἦσαν ἡλεμὲν χρυσοῦν· τὸν δὲ ὄροφον εἶχεν ἔξ ὑφασμάτων ποικίλων, ἐκδιαφόρων κατεσκευασμένων χρωμάτων. τὸ μὲν γὰρ ἦν ἀλουργόν, τὸ δὲ ῥοδοειδὲς 143 ἢ κοκκοβαφές, τὸ δὲ ὑακίνθῳ προσεοικός· ἡ δὲ βύσσος τὴν λευκὴν εἶχε χροιάν. καὶ ταῦτα δὲ τῶν τεσσάρων ἦν στοιχείων αἰνίγματα· ὁ μὲν γὰρ ὑακίνθος τῷ ἀέρι προσεοικός· τὸ δὲ ῥοδοειδὲς ἢ κοκκοβαφές τῷ πυρί· τὸ δὲ ἀλουργὸν μνηύει τὴν θάλατταν· ἐκείνη γὰρ τρέφει τὸν κόχλον ἔξ ἧς τὸ τοιοῦτον γίνεται χρῶμα· ἡ δὲ βύσσος, τὴν γῆν· ἐκ ταύτης γὰρ φύεσθαι λέγεται. καὶ δέρρεις δὲ εἶχε τριχίνας ἐπικειμένας καὶ μέντοι καὶ διφθέρας ποικίλας, ὥστε καὶ τὸν ὑετὸν ἀπείργειν καὶ τὸν φλογμόν. καὶ τοῖς ἱερεῦσι δὲ παντοδαπὸν περιτέθεικε κόσμον· τὸν μὲν λαὸν καταπλήττοντα τῷ διαφόρῳ τοῦ σχήματος, αὐτοὺς δὲ τοὺς ἱερέας διδάσκοντα ὅπως χρῆ τὴν ψυχὴν ὠραῖζειν, καὶ τὸν τῆς ἀρετῆς αὐτῇ κόσμον περιτιθέναι. " ὑπο δύτην " δὲ καλεῖ τὸν ἐνδότερον χιτωνίσκον· " ἐπενδύτην " δὲ τὸν χιτῶνα τὸν ἔξωθεν· ὑακίνθινον δὲ τοῦτον γενέσθαι προσέταξε, καὶ " ποδήρη " προσηγόρευσεν, ὡς μέχρις ἄκρων διήκοντα τῶν ποδῶν. ἀπῆρτη σε δὲ τούτου καὶ κώδωνας χρυσοῦς καὶ ῥοῖσκους, ἵνα εἰς τὸ ἄδυτον καὶ ἀνάκτορον τῆς σκηνῆς εἰσῶν καὶ τὴν ἐκ τούτων ἀποτελουμένην ἡχὴν εἰς δεχόμενος, μετὰ δέους τὴν λειτουργίαν ἐπιτελῇ, εἰς μνήμην λαμβάνων τὸν ταῦτα προστεταχότα, καὶ τὴν προσφερομένην ἱερουργίαν δεχόμενον. διὰ τοῦτο καὶ τοῦ ἀέρος ὁ ποδήρης εἶχε τὸ χρῶμα· ὑακίνθινος γὰρ ἦν ὡς ἂν καὶ εἰς τοῦτον ἀφορῶν μετάρσιος γένηται. ἐπέκειτο δὲ τῇ κεφαλῇ κίδαρις τὸν οὐρανὸν μιμουμένη. ἐκάλυπτε δὲ καὶ ταινία τὸ μέτωπον, ἦν " μίτραν " εἶπον οἱ ἑβδομήκοντα. εἶχε δὲ ἐν μέσῳ πέταλον αὐτῆς χρυσοῦν, ἐγγεγραμμένον ἔχον τοῦ Θεοῦ τὸ ἄφραστον ὄνομα ὃ καλοῦσιν ἑβραῖοι τετράγραμμον. εὐλάβειαν δὲ τὸν λαὸν ἐκπαιδεύων ὁ δεσπότης Θεὸς δι' αἰνίγματος τοῦτο δεδήλωκεν· " ἐπιγράψεις γὰρ αὐτῷ, φησὶν, ἀγίασμα Κυρίου ". ἐκέλευσε δὲ αὐτῷ καὶ ἐφεστρίδα γενέσθαι, ἣν οἱ

ἑβδομήκοντα " ἔπωμίδα " ἐκάλεσαν· ἐν δὲ ταῖς βασιλείαις εὐρίσκομεν " ἔφουδ " αὐτὴν κατὰ τὴν τῶν ἑβραίων γλῶτταν ὠνομασμέ 144 νην. αὕτη εἶχεν ἔφ' ἑκατέρου μὲν ὤμου δύο λίθους πολυτελεῖς, ἔχοντας τῶν φυλῶν τὰς προσηγορίας ἐγγεγραμμένας, ἐν δὲ τῷ στήθει τὸ καλούμενον " λόγιον ", τὴν λογικὴν συγκαλύπτρον καρδίαν. εἶχε δὲ καὶ τοῦτο δυοκαὶ δεκα λίθους προσηρμοσμένους, διάφορον ἔχοντας χροιάν· διὰ δὲ τούτων ἐδηλοῦτο πολέμου συγκροτηθέντος ἢ νίκης ἢ ἥττα· καὶ τοῦτο τῶν βασι λειῶν ἢ ἱστορία διδάσκει· ἐπιστρατευσάντων γὰρ τῶν ἀλλοφύλων τῷ Ἰσραήλ, οὐ πρότερον ἐτόλμησεν ὁ Σαοὺλ παρατάξασθαι, ἕως εἶδε τὰ τῆς νίκης μηνύματα· " προσάγαγε, γὰρ φησι, τὸ ἔφουδ ". εἶτα τὴν νίκην μαθὼν ἐπήγαγε· " συνάγαγε τὸ ἔφουδ ". καὶ οὕτως ἐξώπλισε τὸν λαόν. διὰ τοῦτο εἰρηκῶς ὁ τῶν ὄλων Θεός· " καὶ ἐπιθήσεις τὸ λόγιον τῆς κρίσεως ἐπὶ τὸ στήθος Ἀαρῶν καὶ συνάψεις αὐτὸ πρὸς τὴν ἔπωμίδα ", ἐπήγαγε· " καὶ ἐπιθήσεις αὐτῷ τὴν δῆλωσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν ". καὶ δῆλωσιν μὲν ἐκάλεσε τὰ ἐκεῖθεν μηνύματα· ἀλήθειαν δὲ τῶν μηνυμάτων τὸ ἀψευδές. ἰστέον μέντοι, ὡς παχυτέροις οὖσι τοῖς τηνικαῦτα καὶ τῶν νοητῶν ἐφίκεσθαι μὴ δυναμένοις, διὰ τῶν σωματικῶν συμβόλων τὴν ὠφέλειαν ὁ πάνσοφος δεσπότης ἐπραγματοεύετο. ἡμεῖς δὲ νοοῦμεν, διὰ μὲν τοῦ λογίου, τὴν θεωρίαν τῶν νοητῶν· διὰ δὲ τῆς ἔπωμίδος, τὴν ἐργασίαν τῆς ἀρετῆς, καὶ τὴν τοῦ λογίου καὶ τῆς ἔπωμίδος ἀρμονίαν τε καὶ συνάφειαν εἰς τὴν τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγαθῆς πράξεως λαμβάνομεν συμφωνίαν. τὸ δὲ πρῶτην ἐπιτίθεσθαι τὴν ἔπωμίδα. εἶθ' οὕτω ταύτη τὸ λόγιον συνάπτεσθαι, τὸ τὴν ἀγαθὴν πρᾶξιν ὑποβάθραν εἶναι τῆς θεωρίας. LXI Διὰ τί οἱ ἱερεῖς τοῖς ἱερείοις τὰς χεῖρας ἐπιτιθέντες οὕτως ἱέρουν; 145 Οὐ πᾶσι τοῖς ἱερείοις, ἀλλὰ τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν προσφερομένοις καὶ μάλιστα τοῖς ὑπὲρ ἀμαρτίας. τοῖς δὲ ἄλλοις αὐτοὶ τὰς χεῖρας ἐπετίθεσαν οἱ προσφέροντες. ἦν δὲ τοῦτο σύμβολον τοῦ τὸ ἱερεῖον τὸν τόπον πληροῦν τοῦ προσφέροντος τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ δεχόμενον σφαγὴν. ἐπισημῆνασθαι δὲ προσήκει, ὡς ὑπὲρ τοῦ ἀρχιερέως προσεφέρετο μόσχος· ὑπὲρ δὲ παντὸς τοῦ λαοῦ πάλιν μόσχος· ὑπὲρ δὲ τοῦ ἄρχοντος χίμαρος· ὑπὲρ ἐκάστου δὲ ἀνδρὸς χίμαιρα. πρόσφορον γὰρ τῷ μὲν ἄρχοντι τὸ ἄρρην, τῷ δὲ ἀρχομένῳ τὸ θῆλυ. ἐπειδὴ καὶ τὴν γυναῖκα τῷ Ἀδάμ ἐξ ἀρχῆς ὑπέταξεν ὁ Θεός. ὁ δὲ μόσχος ὁ περὶ ἀμαρτίας θυόμενος ἕξω τῆς παρεμβολῆς κατεκαίετο. τούτου χάριν καὶ ὁ δεσπότης Χριστός, ἦ φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος, " ἕξω τῆς πύλης ἔπαθεν ", καὶ τῷ τύπῳ τὴν ἀλήθειαν ἐπιτέθεικε. τῷ δὲ θυσιαστηρίῳ προσεφέρετο τὸ ἐπίπλουν. τοῦτο γὰρ λέγει, " τὸ στέαρ τὸ ἐπὶ κοιλίας, καὶ οἱ δύο νεφροὶ καὶ τὸ στέαρ τὸ ἐπ' αὐτῶν, καὶ ὁ τοῦ ἥπατος λοβός ", ὅπερ οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταὶ " περιττὸν " προσηγόρευσαν. αἰνίγματα δὲ ταῦτα τῶν ἐν ἡμῖν παθημάτων· τὸ μὲν γὰρ στέαρ τὸ τὴν κοιλίαν καλύπτρον, σημαίνει τῆς γαστριμαργίας τὴν νόσον· οἱ δὲ νεφροὶ τὰς ὑπογαστρίους ἡδονάς· ὁ δὲ λοβὸς τοῦ ἥπατος τὸ θυμοειδές. ἐκείνῳ γὰρ συνῆπται τὸ χοληδόχον ἀγγεῖον. ταῦτα δὲ καθιεροῦν κελεύει, καὶ οἶονεὶ νεκρὰς αὐτῶν ἀποφαίνειν τὰς πονηρὰς ἐνεργείας. τοῦ δὲ τῆς τελειώσεως κριοῦ τὸν βραχίονα τὸν δεξιὸν προσενεγκεῖν διηγόρευσε, τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν δεξιὰν οὔσαν, καὶ ἀρίστην τῷ Θεῷ προσφέρειν κελεύων. ὁ δὲ ἄρτος καὶ τὸ λάγανον, καὶ ἡ τοῦ οἴνου σπονδή, τοὺς ἀπὸ γῆς φυομένους δηλοῦσι καρπούς, ὧν τὰς ἀπαρχὰς προσφέρειν ὅσιον τῷ Θεῷ. 146 LXII Τί ἐστίν, " εἰς ὄσμην εὐωδίας κάρπωμά ἐστι Κυρίῳ ; Διὰ τῶν ἀνθρωπίνων τὰ θεῖα διδάσκει. ἐπειδὴ γὰρ ἡμεῖς ταῖς εὐοσμίαις τερπόμεθα, τὴν κατὰ νόμον γενομένην ἱεουργίαν, ὄσμην εὐωδίας ὠνόμασεν· ὅτι γὰρ οὐ δεῖ γυμνῶ προσέχειν τῷ γράμματι, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις διδάσκει, ἀσώματος γάρ· καὶ ἡ δυσσομία τῶν καιομένων ὀστών, τί γὰρ ἐκείνων ἐστὶ δυσωδέστερον; οἱ μέντοι ἄλλοι ἐρμηνευταὶ " εὐαρεστήσεως " ἀντὶ εὐωδίας τεθείκασιν. LXIII Τίνος χάριν ἐξ ἐκάστης θυσίας ὑπὲρ σωτηρίας προσφερομένης, τὸν ἱερέα λαμβάνειν τὸν βραχίονα τὸν δεξιὸν καὶ τὸ στηθύνιον διηγόρευσεν; Διὰ τοῦ στηθύνιου τὸ λογικὸν καὶ τὸ θεωρητικὸν

ἀπαιτεῖ τὸν ἱερέα· κά λυμμα γὰρ τὸ στηθύνιον τῆς καρδίας. διὰ δὲ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος, τὴν πρᾶξιν τὴν δεξιάν. οὐκ ἀρκεῖ γὰρ ἡ πίστις εἰς σωτηρίαν, ἀλλὰ δεῖται τῶν ἔργων εἰς τελειότητα. LXIV Τί ἐστὶ τὸ εἶν; Μέτρον ἑβραϊκὸν οἴνου καὶ ἐλαίου. δέχεται δὲ ὡς φησὶν Ἰώσηπος δύο χόας ἀττικούς. πιστευτέον δὲ ἐν τούτοις αὐτῶ, ἀκριβῶς τοῦ ἔθνους τὰ μέτρα ἐπισταμένω. LXV Περί τῶν σαββάτων νομοθετῶν ἔφη· " ἔστι γὰρ σημεῖον ἐμοὶ 147 καὶ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν ". πῶς οὖν τοῦτο νοήσομεν; Ὡσπερ τῷ Ἀβραάμ τὴν περιτομὴν διδοὺς ἔφη· " καὶ ἔσται εἰς σημεῖον ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν ", οὕτω καὶ περὶ τοῦ σαββάτου νομοθετῶν ἔφη· " ἔστι γὰρ σημεῖον ἐν ἐμοὶ καὶ ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν ". τὸ γὰρ καινὸν τῆς πολιτείας ἀεὶ τοῦ νομοθέτου τὴν μνήμην ἀνθεῖν παρεσκεύαζε, καὶ τῶν ἔθνων τῶν ἄλλων ἐχώριζε. καθάπερ γὰρ τὰς ποιμένας καὶ τὰς ἀγέλας αἱ σφραγίδες δηλοῦσι, οὕτω τὰ τῆς τῶν ἑβραίων πολιτείας ἐξαίρετα καὶ τῶν ἄλλων αὐτοὺς διεῖργε καὶ τῷ νομοθέτῃ προσεδρεῖν ἐδίδασκειν. LXVI Τί δήποτε ὁ Ἄαρων τῷ λαῷ τὸν μόσχον διέγλυφεν; Τὸν σκοπὸν τοῦ γινομένου προσήκει ζητεῖν. οὕτω γὰρ ἐξετάζοντες, εὐρήσομεν αὐτὸν οὐ παντάπασι συγγνώμης ἔστερημένον. τοῦ γὰρ ἀδελφοῦ τεσσαράκοντα ἡμέρας διατρίψαντος ἐν τῇ τοῦ ὄρους ἀκρονυχία καὶ τοῦ λαοῦ λυττήσαντος καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀναστρέψαι ὀρμήσαντος. πρῶτον μὲν ἐπειράθη λόγοις αὐτῶν τὴν ὁρμὴν χαλινῶσαι. ἐπειδὴ δὲ ἀπειθοῦντας εἶδεν, ἤτησε τῶν γυναικῶν τὰ χρυσία, πάθει πάθος ἀντιστρατεύσας, τὸ φιλόκοσμον καὶ φιλοχρήματον τῇ τῆς δεισιδαιμονίας μανίᾳ. ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο τὸ μηχανήμα τὴν ἐκείνων ἔσβεσε λύτταν. ὅθεν ἠναγκάσθη διαγλύψαι τὸν μόσχον καὶ τοιοῦτω δὲ σκοπῷ χρησάμενος, τῆς θείας ἐδέηθη φιλανθρωπίας, ὥστε τὴν τιμωρίαν διαφυγεῖν. καὶ τοῦτο Μωϋσῆς ὁ θεοῦ τατος ἐν τῷ Δευτερονομίῳ δεδήλωκεν· " ἐδέηθην, γάρ φησι, τοῦ Κυρίου περὶ Ἀαρὼν τοῦ ἀδελφοῦ μου καὶ οὐκ ἀπέθανεν ". 148 LXVII Πῶς νοητέον τό· " καὶ νῦν ἕασόν με καὶ θυμωθεὶς ὀργῇ εἰς αὐτούς, ἐκτρίψω αὐτούς καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα "; Καὶ τὸ ἀπαθεὶς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ φιλάνθρωπον ὁ λόγος δηλοῖ, ὁ γὰρ θυμῷ τι πράττων, καὶ τοὺς παρακαλοῦντας δυσχεραίνει· ὁ δὲ Θεὸς ἔφη· " ἕασόν με καὶ θυμωθεὶς ὀργῇ εἰς αὐτούς ἐκτρίψω αὐτούς ". οὐδεὶς δὲ ἀναμένει τοὺς παρακαλοῦντας ἵνα ὀργισθῇ, ἀλλ' ἵνα παρακληθῇ. τὸ οὖν· " ἕασόν με ", ἀντὶ τοῦ, κῶλυσόν με, εἶρηκεν. ἐπειδὴ γὰρ ἠγνόει Μωϋσῆς ὁ μέγας τὴν τοῦ λαοῦ παρνομίαν, καὶ ταύτην αὐτῷ δεδήλωκεν ὁ Θεός, καὶ εἰς πρεσβείαν διήγειρε· τὸ δὲ " ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα ", τὰ ἡμέτερα προσημαίνει. ὅπερ γὰρ τότε οὐ γέγονε, μετὰ τὴν τοῦ σωτήρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν γέγονεν. ὁ μέντοι νομοθέτης, καὶ ταῦτα τοῦ Θεοῦ ἀρκεῖν αὐτὸν εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ πρεσβείαν εἰρηκότος, οὐχ ὑπέλαβεν ἱκανὸς εἶναι παῦσαι τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν· ὅθεν τῶν πατριαρχῶν τὰς προσηγορίας ἀνθ' ἱκετηρίας προσήνεγκεν καὶ τῶν πρὸς ἐκείνους ὄρκων ἀνέμνησε καὶ τὰς γεγενημένας συνθήκας ἐμπεδωθῆναι ἰκέτευσεν. LXVIII Διὰ τί τὰς πλάκας συνέτριψεν; Ἀνάξιον κρίνας τὸν λαὸν τῆς θείας νομοθεσίας. ἐπειδὴ γὰρ προικῶν γραμματείων τύπον εἶχον αἱ πλάκες, ἡ δὲ νύμφη πρὸ τῆς παστάδος εἰς μοιχείαν ἀπέκλινε, μάλα εἰκότως τὸ προικῶν διέρρηξε γραμματεῖον. ἐπισημῆνασθαι δὲ προσήκει, ὡς τότε μὲν δεξάμενος τὴν ἱκετείαν ὁ τῶν 149 ὄλων Θεὸς ἀνεβάλετο τὴν τιμωρίαν. προστέθεικε δέ, " ἢ δ' ἂν ἡμέρᾳ ἐπισκέπτωμαι, ἐπάξω ἐπ' αὐτούς πᾶσαν τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν ". ἔοικε δὲ τοῦτο τοῖς ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου εἰρημένους· " ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιαν σε ἄγει· κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ ". ὁ μέντοι νομοθέτης ἀκούσας, ὡς οὐκ ἀνέξεται συνεῖναι αὐτοῖς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διὰ τὸ σκληρὸν αὐτῶν καὶ ἀντίτυπον, ἀλλ' ἄγγελον αὐτοῖς ἐπιστήσει, ἤτησε μὲν γινῶναι, τίς ὁ τὴν κηδεμονίαν

αὐτῶν πιστευθεῖς· ἠντιβόλησε δὲ μὴ δοῦναι αὐτοῖς ὁμόδουλον ἡγεμόνα, ἀλλ' αὐτὸν αὐτῶν ἡγήσασθαι τὸν δεσπότην. ἐπειδὴ δὲ καὶ ταύτην ὑπέσχετο δώσειν αὐτῷ τὴν χάριν ὁ ἀγαθὸς Θεός, ἔρωτι μεθῶν ἐπαινουμένῳ, τῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον ἡράσθη, καὶ τὴν ἀθέατον φύσιν ἰδεῖν ἐπεθύμησεν· ἀλλὰ μεμάθηκεν, ὡς ἐκείνην ἰδεῖν τὴν οὐσίαν ἀδύνατον. " Θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἐώρακε πῶπο τε ", κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, τὰς δὲ θείας οἰκονομίας τε καὶ ἐνερ γείας. οὕτω γὰρ προσήκει νοεῖν τοῦ Θεοῦ τὰ ὀπίσθια· θεωρῆσαι δυνατὸν τοῖς κατὰ Μωϋσέα τελείοις τὴν ἀρετὴν· καὶ οὐδὲ τούτοις ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' εἰς τὴν πέτραν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τεθειμένοις. σημαίνει δὲ αὕτη τῆς πίσ τεως τὸ στερρὸν καὶ ἀκράδαντον· καὶ διὰ τῆς ὀπῆς τῆς πέτρας, δηλοῖ δὲ αὕτη τὸν τῆς πίστεως ὀφθαλμὸν θεωροῦντα τὰ τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς ἀνέφικτα καὶ ἀθέατα. **LXIX** Τί σημαίνει τὸ κάλυμμα τὸ ἐπιτεθὲν τῷ προσώπῳ τοῦ νομοθέτου; 150 Ἔχομεν τοῦ ἀποστόλου τὴν ἐρμηνείαν· " μέχρι, γὰρ φησι, τῆς σῆς μερον, ἡνίκα ἀναγινώσκηται Μωϋσῆς κάλυμ μα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κείται μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅ τι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα ". ὥσπερ γὰρ τότε θείας ἐνεπλήσθη δόξης τοῦ νομοθέτου τὸ πρόσωπον καὶ σέλας ἐκεῖθεν ὑπὲρ ἀστραπὴν ἐκπεμπόμενον, ἀντι βλέπειν οὐκ εἶα τοὺς ἐντυγχάνοντας, ἀλλ' ἢ ἐτέρωσε τὰ πρόσωπα τρέπειν ἢ τοὺς ὀφθαλμοὺς μύειν ἠνάγκαζε. καὶ τούτου χάριν ἐχρήτο τῷ προκαλύμματι τῷ λαῷ διαλεγόμενος· πρὸς δὲ τὸν Θεὸν ἐπιστρέφω, γυμνὸν εἶχε τὸ πρόσωπον· οὕτως ἰουδαῖοι τῷ τοῦ νόμου προσέχοντες γράμματι, τὴν μὲν δόξαν οὐχ ὀρώσι, μόνον δὲ τὸ κάλυμμα βλέπουσι. τῇ δὲ τοῦ παναγίου πνεύματος χάριτι προσιόντες, ἀπαλλάσσονται μὲν τοῦ προκαλύμματος, θεωροῦσι δὲ τὴν δόξαν ἧς Μωϋσῆς ἐνεπλήσθη. τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μακάριος λέγει Παῦλος· " ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου πνεύματος ". ὥσπερ γὰρ τὰ διειδῆ κάτοπτρα τῶν εἰσορώντων τοὺς τύπους ἐκμάττεται, οὕτως αἱ καθαρὰ καρδίαι τοῦ Θεοῦ τὴν δόξαν εἰσδέχονται. διὸ δὴ καὶ ὁ Κύριος ἔφη· " μακάριοι οἱ καθαρὸι τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται ", καὶ ὥσπερ ὁ Ἰούδας τὸν διάβολον εἰσδεξάμενος, τὴν ἐκείνου πονηρίαν ἐτύπωσεν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ὁ τῇ θείᾳ χάριτι προσίων, ταῖς ἐκεῖθεν φερομέναις μαρμαρυγαῖς καταυγάζεται, οὕτως ὁ ἐν σκότῳ καθήμενος 151 σκοτοειδῆς γίνεται, ὁ δὲ ἐν ἡλίῳ ἡλιοειδῆς καὶ φωτοειδῆς, οὕτως ὁ τῷ Θεῷ προσεδρεύων θεοειδεὶς δέχεται χαρακτήρα. **LXX** Πόθεν εἶχον " τὰ ξύλα τὰ ἄσηπτα "; Σανίδες ἦσαν δεκαπῆχαις· εἰκὸς τοίνυν ταύτας ἐσχηκέναι τοὺς εὐπορῶ τέρους ἐξ Αἰγύπτου μετενεγκόντας, ἡνίκα ἐκεῖθεν ἐξῆλθον. τοὺς δὲ πολυτιμῆτους λίθους καὶ τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον καὶ τὸν χαλκόν, παρ' αἰγυπτίων λαβόντες ἀπῆραν, κατὰ γὰρ τὴν θείαν ἐντολήν· " ἤτησε γυνὴ παρὰ γείτονος καὶ συσκῆνου αὐτῆς σκευὴ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ καὶ ἱματισμόν, καὶ ἐσκύλευ σαν τοὺς αἰγυπτίους ". διὸ δὴ καὶ τὰ προσφερόμενα ἀπαρ χάς προσηγόρευσεν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ὡς ἀκροθίνια σκύλων. **LXXI** Ποίου χαρίσματος οἱ περὶ τὸν Βεσελεὴλ ἔτυχον; Σοφίας ἀρχιτεκτονικῆς. ἔστι γὰρ σοφία ὑφαντικὴ καὶ σοφία γεωργικὴ καὶ σοφία ἰατρικὴ. ἕκαστον δὲ τούτων δῶρον Θεοῦ, εἰς χρῆσιν τοῖς ἀνθρώποις δεδωρημένον. **LXXII** Διὰ τί τῇ νομηνίᾳ τοῦ πρώτου μηνὸς στήσαι τὴν σκηνὴν προσέταξεν ὁ Θεός; Ἐπειδὴ κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν τὴν κτίσιν ἐδημιούργησε, καὶ μαρτυρεῖ 152 τῷδε τῷ λόγῳ τῶν δένδρων ἢ βλάστησις· " βλαστησάτω, γὰρ φησιν, ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ εἰς ὁμοιότητα κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς ". ἀρχομένου δὲ τοῦ ἔαρος, καὶ οἱ λειμῶνες ἀνθοῦσι καὶ κυμαίνει τὰ λήϊα καὶ τὰ δένδρα φύει καρπὸν. διὰ τοῦτο καὶ τὸν Ἰσραὴλ κατὰ τουτονὶ τὸν καιρὸν ἠλευθέρωσε τῆς αἰγυπτίων δουλείας· καὶ τῇ ἀγίᾳ παρθένῳ Γαβριὴλ ὁ ἀρχάγγελος ἐκόμισε τῶν παραδόξων ὠδίνων τὰ εὐαγγέλια.

κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν καὶ ὁ δεσπότης Χριστὸς τὸ σωτήριον ὑπέμεινε πάθος, μάλα τοίνυν εἰκότως τῇ μίᾳ τοῦ πρώτου μηνὸς στήναι τὴν σκηνὴν ὁ τῶν ὄλων δεσπότης Θεὸς προσέταξε· καὶ ὅτι τοῦ κόσμου παντὸς ἐκτὺ πωμα ἦν· καὶ ἵνα εὐτρεπίσῃ πρὸς τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτὴν, ἣν πρώτην ἐπιτελεῖν νόμος ἦν ἰουδαίοις. τότε δὲ καὶ πρῶτον ταύτην ἔμελλον ἑορτάζειν τὴν ἑορτὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ. δεύτερον γὰρ ἦν ἔτος μετὰ τὴν τῆς δουλείας ἀπαλλαγὴν.

153 QUAESTIONES IN LEVITICUM

Ἰ Τίνος ἕνεκα τὰς θυσίας προσφέρεσθαι προσέταξεν ὁ Θεός; Πολλαχοῦ μὲν ἡμῖν εἴρεται περὶ τούτων, κὰν τοῖς πρὸς ἔλληνας συγγεγραμμένοις κὰν τοῖς πρὸς τὰς αἰρέσεις, καὶ μέντοι κὰν τοῖς πρὸς τοὺς μάγουσ. πρὸς δὲ τούτοις κὰν ταῖς τῶν προφητῶν ἐρμηνείαις, καὶ τοῖς τῶν ἀποστόλων ὑπομνήμασιν. ἐρῶ δὲ ὅμως κὰνταῦθα ἐν κεφαλαίῳ, ὅτι μὲν ἀνενδεὴς ὁ Θεός, οὐκ οἶμαι οὐδὲ τοὺς ἄγαν ἀντρεῖν ἀνοήτους. ὅτι δὲ καὶ τὰς τοιαύτας οὐ προσίεται θυσίας, διὰ τῶν πλείστων ἐδίδαξε προφητῶν. ἐπειδὴ δὲ χρόνον συχνὸν ἐν Αἰγύπτῳ διατετελεκῶς ὁ λαὸς θύειν δαίμοσιν ἐδιδάχθη, συνεχώρησε τὰς θυσίας, ἵνα τῆς δεισιδαιμονίας ἔλευθερώσῃ. ὅτι γὰρ ταύταις ἔχαιρον, μαρτυρεῖ τὰ περὶ τὸν μόσχον γεγενημένα· τοῦτο καὶ διὰ Ἰεζεκιήλ τοῦ προφήτου δεδήλωκεν· " εἶδόν σε, γὰρ φησι, πεφυρμένην ἐν τῷ αἵματί σου καὶ εἶπόν σοι· ἐν τῷ αἵματί σου ζωὴ, πληθύνου ". λέγει δὲ ὅτι θεασάμενός σε τῷ τῶν θυσίων αἵματι χαίρουσαν, συνεχώρησά σοι τῆς τοιαύτης ἀπολαύειν ἐπιθυμίας. πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἕτερον αὐτῶν τοῖς ἀλεξίκακον διὰ τούτου κατεσκεύασε φάρμακον· θύεσθαι γὰρ αὐτῷ 154 προσέταξε τὰ παρ' αἰγυπτίων θεοποιούμενα· ἀπὸ μὲν τῶν τετραπόδων, μόσχον καὶ τράγον καὶ πρόβατον· ἀπὸ δὲ τῶν πτηνῶν, τρυγὸνα καὶ περιστερῶν νεοττούς. οὐκ ἀγνοοῦμεν οὖν, ὅτι καὶ ἄλλα πάμπολλα ἔθεο ποιοῦν αἰγύπτιοι, ἀλλὰ τῶν θεοποιουμένων τὰ ἡμερώτερα ταῖς θυσίαις ἀπένειμε· τὰ ἄλλα δὲ ἀκάθαρτα προσηγόρευσεν, ἵνα τὰ μὲν ὡς ἀκάθαρτα βδελυττόμενοι μὴ θεοποιήσωσι, τὰ δὲ ὡς θύοντες μὴ θεοὺς ὑπολάβωσιν· ἀλλὰ μόνον προσκυνῶσι τὸν ᾧ ταῦτα προσφέρεται. ἐπειδὴ δὲ οἱ μὲν ἦσαν ἐν εὐπορίᾳ χρημάτων, οἱ δὲ πενία συζῶντες τοῖς μὲν μόσχον προσφέρειν ἢ ἀρνίον ἢ αἶγα προσέταξε· τοῖς δὲ δύο τρυγόνας ἢ δύο νεοττούς περιστερῶν· τοῖς δὲ γε πενεστάτοις, σεμίδαλιν ὀλίγην ἀναμειγμένην ἐλαίῳ. σύμμετρα γὰρ τῇ δυνάμει νομοθετεῖ, τούτων τὰ μὲν δῶρα προσηγόρευσεν, ὡς οὐκ ἐκ νομικῆς ἀνάγκης, ἀλλ' ἐκ φιλοθέου προσφερόμενα γνώμης, τὰς δὲ θυσίας σωτηρίου· δηλοῖ δὲ τούνομα ἀρρωστίας ἢ χαλεπῶν τινῶν ἐτέρων ἀπαλλαγὴν. προσεφέροντο δὲ καὶ ὑπὲρ ἁμαρτίας καὶ πλημμελείας καὶ ἀγνοίας ἱεουργία. δηλοῖ δὲ ἡ μὲν ἁμαρτία νόμου τινὸς παράβασιν ἐθελούσιον· ἡ δὲ πλημμελία, τὴν ἐκ περιστάσεώς τινος γεγεννημένην παρανομίαν. συνέβαινε γὰρ τινα παράγνωμην ἢ λεπρῶν πελάσαι ἢ νεκρῶν ἢ γονορρῦει, ἡ δὲ ἀγνοία σαφῆ τὴν ἐρμηνείαν ἔχει· οὐ γὰρ πάντες ἅπαντας τοὺς νόμους ἠπίσταντο. τὰ μὲν γὰρ τῆς ψυχῆς ἁμαρτήματα καὶ ἡ φύσις ἐδίδασκε. ταῦτα δὲ γε, ἂ μόνους ἤρμοττεν ἰουδαίοις, διδασκάλων ἐδέϊτο. καὶ τούτων δὲ τῶν θυμάτων τὰ μὲν ὀλοτελῆ κατεκαίετο· τῶν δὲ σμικρὰ τινα μόρια, ὁ τῆς κοιλίας ἐπίπλους καὶ οἱ νεφροὶ καὶ τὸ ἐπικεῖμενον αὐτοῖς στέαρ καὶ τοῦ ἥπατος ὁ λοβός. εἴρηται δὲ ἡμῖν τίνων ταῦτα δηλωτικά. ἡ δὲ ὑπὲρ ἁμαρτίας προσφερομένη θυσία, δίχα ἐλαίου καὶ λιβανωτοῦ προσεφέρετο. οὐ γὰρ ἔχουσι τοῦ φωτὸς τὴν τροφήν οἱ ἐν σκότει τῆς ἁμαρτίας καθήμενοι· οὐδὲ τὸ ἰλαρόν, οἱ στένειν ὀφείλοντες· κατὰ γὰρ τὸν προφήτην " τὸ πρόσωπον ἰλαρύνει τὸ ἔλαιον "· 155 οὐδὲ τὸ εὐώδες, οἱ τῆς πονηρίας <μῆ> ἀφιέντες τὴν δυσσομίαν. ἐπειδὴ δὲ " σκιὰν εἶχε τῶν μελλόντων " ὁ νόμος, καὶ οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, κατὰ τὸν

θεῖον ἀπόστολον καὶ ὑποδείγματι καὶ σκιᾶ τῶν ἐπουρανίων λατρεύειν ἔφη τοὺς ἐν τῷ νόμῳ· οὐκ ἀπὸ τρόπου νομίζω τι δρᾶν, ταῖς τῶν ἀλόγων ἱερείων διαφοραῖς εἰκέναι λέγων τοὺς ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ προσφέροντας, οἱ μὲν γὰρ τὸν ἀκτῆμονα καὶ ἀφρόντιδα ἀσπαζόμενοι βίον, ὅλους ἑαυτοὺς ἀφιερῶσι τῷ τῶν ὅλων Θεῷ, καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἀποφαίνουσιν ὀλοκαύτωμα τε καὶ ὀλοκάρπωμα· οὐδὲν τῷ παρόντι καταλείποντες βίω, ἀλλ' εἰς τὴν ἀγήρω πάντα μετατιθέντες ζωὴν. οἱ δὲ τούτων ἐλάττους, τὰ μὲν τῷ θυσιαστηρίῳ, τὰ δὲ τοῖς ἱερεῦσι, τὰ δὲ λοιπὰ τῇ τοῦ σώματος ἀπονέμουσι χρεῖα. καὶ οἱ μὲν προσφέρουσι τῶν προβάτων τὴν ἐπιείκειαν· οἱ δὲ τοῖς εὐπειθέσι μόσχους παραπλησίως, φέρουσιν ἄσπασίως τὸν χρηστὸν τοῦ Κυρίου ζυγόν· ἄλλοι δὲ τινες τὰς αἴγας μιμούμενοι, οἷόν τι γάλα, τοῖς δεομένοις παρέχουσι τῆς χρεῖας τὰ περιττὰ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν νομοθεσίαν τὴν λέγουσαν· " τὸ ὑμῶν περίσσειμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα ". οἱ δὲ προσκομίζουσι τῶν τρυγόνων τὸ σῶφρον, καὶ φεύγουσιν ὡσαύτως τοῦ δευτέρου γάμου τὴν ζεύγλην· οἱ δὲ ἀπλότῃ καὶ ἀκακίᾳ κοσμοῦσι τὴν γνώμην, μιμούμενοι τοὺς τῶν περιστερῶν νεοττοὺς. οὐδὲ γὰρ τελείας θύεσθαι ταύτας ἐνομοθέτησεν· ἐπειδὴ τόδε τὸ ζῶον περὶ τὰς μίξεις θερμότατον· ἀλλὰ τοῦτων τοὺς νεοττοὺς ἀκακίᾳ μὲν χρωμένους, συμπλοκῆς δὲ οὐ γεγευμένους. τὰ μέντοι πτηνὰ οὔτε ὁ πατριάρχης διεῖλεν, οὔτε ὁ νομοθέτης διαιρεθῆναι κελεύει, οἱ γὰρ πτηνοὶ τὴν διάνοιαν ἐξ ὅλης καρδίας ἀγαπῶντες τὸν Θεόν, οὐ διαιροῦσιν αὐτὴν εἰς τὰ γήινα καὶ οὐράνια, ἀλλ' ὅλην ἀναπέμπουσιν ἄνω. οὕτω τὰ περὶ τῶν θυσίων νοοῦντες, εὐρήσομεν καὶ τῇ τῶν ἰουδαίων ἀσθενείᾳ τὸν περὶ τούτων νόμον ἀρμόδιον· καὶ τῇ εὐαγγελικῇ τελειότητι 156 τὴν τοιαύτην νομοθεσίαν οὐ περιττήν. οὕτω δὲ ταῦτα νοεῖν καὶ ὁ θεῖος ἡμᾶς ἐξεπαίδευσεν Παῦλος· τεθεικῶς γὰρ τὸν περὶ τῶν βοῶν νόμον, ὃς ἀπαγορεύει τοὺς βοῦς ἀλοῶντας κημοῦν, ἐπήγαγε· " μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ; ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει· δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη, ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει ὁ ἄρο τριῶν ἀροτριᾶν καὶ ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν ἐπ' ἐλπίδι ". οὐκοῦν τοῦ νόμου τὸ μὲν αἴσθη τὸν καὶ ἐπιπόλαιον, ἰουδαίους κατάλληλον, τὸ δὲ πνευματικὸν τοῖς τὴν εὐαγγελικὴν πολιτείαν ἀσπαζομένοις, ἰστέον δὲ καὶ τοῦτο, ὡς τὰ μὲν ὀλοκαυτούμενα ἄρσενα ἦν· ἀνδρῶν γὰρ ἡ τελειότης· τὰ δὲ περὶ ἀμαρτίας θυόμενα, θήλεα· ἀσθενοῦντος γὰρ τοῦ ἐν ἡμῖν ἡγεμονικοῦ, τὰ πάθη κρατεῖ. ἐπισημῆνασθαι δὲ καὶ τοῦτο δεῖ, ὡς ὑπὲρ ἀμαρτίας οὐκ ἄμνοί, ἀλλὰ χίμα ροὶ προσεφέροντο. δηλοῖ δὲ τοῦτο καὶ ὁ δεσπότης Χριστὸς ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις, τοὺς μὲν δικαίους ἄμνοις, τοὺς δὲ ἀμαρτωλοὺς ἐρίφοις ἀπεικάσας. προσεφέρετο δὲ καὶ ἀπὸ τῶν πετεινῶν ὀλοκαυτώματα· πρόκειται γὰρ καὶ τοῖς πενομένοις ὁ τέλειος καὶ φιλόσοφος βίος. ὡσπερ δὲ τῶν τετραπόδων οὔτε τὸ δέρμα οὔτε ἡ κόπρος τῷ Θεῷ προσεφέρετο, οὕτω καὶ τῶν πτηνῶν ὁ πρόλοβος, καὶ τὰ πτίλα, πόρρω τῆς παρεμβολῆς ἐξεβάλλετο· καὶ οὐδὲ ταῦτα ὡς ἔτυχεν ἐρρίπτετο, ἀλλ' ἐν καθαρῷ τινι χωρίῳ ᾧ καὶ τοῦ βωμοῦ τὴν κόνιν ἐνέβαλλον· " πρόλοβον " δὲ ὁ Θεοδοτίων τὴν " φύσαν " ἐκάλεσεν· Ἀκύλας δὲ " τὴν σιτίζουσαν ". ἐκείνη γὰρ τὴν τροφήν δεχομένη τῷ λοιπῷ σώματι χορηγεῖ· ὅθεν καὶ οἱ ἐβδομήκοντα " πρόλοβον " αὐτὴν προσηγόρευσαν, ἅτε δὴ προσλαμβάνουσαν τὴν τροφήν. ἐπισημῆνασθαι δὲ προσήκει, ὡς καὶ τὴν προσφερομένην σεμίδαλιν, καὶ τοὺς κλιβανίτας ἄρτους καὶ τοὺς ἐσχαρίτας καὶ τὰ ἀπὸ τηγάνου λάγανα, θυσίαν καλεῖ, ψυχαγωγῶν τῷ ὀνόματι τοὺς πενία συζῶντας, ἵνα μὴ δυσχεραίνωσιν ὡς ζῶων σπανίζοντες. ἐπισημαντέον δὲ καὶ τοῦτο, ὡς τὸν προσφέροντα 157 ζῶον ἄνθρωπον ὀνομάζει· " ἄνθρωπος, γὰρ φησιν, ἐξ ὑμῶν, ὃς ἐὰν προσφέρῃ δῶρον τῷ Κυρίῳ, ἀπὸ τῶν πτηνῶν, ἀπὸ τῶν βοῶν, ἢ ἀπὸ τῶν προβάτων προσοίσειται αὐτό ". τὸν δὲ σεμίδαλιν προσκομίζοντα ψυχὴν καλεῖ· " ἐὰν γὰρ ψυχὴ, φησὶ, προσφέρῃ δῶρον θυσίαν τῷ Κυρίῳ, σεμίδαλις ἔσται τὸ δῶρον αὐτοῦ ". ὁ λογικὸς γὰρ τὸ ἄλογον προσφέρει· ἢ δὲ ψυχὴ τὸ ἄψυχον. ἀπαγορεύει δὲ ζυμίτας ἄρτους προσφέρεσθαι, δι' ἣν ἔφην αἰτίαν· οὐδὲν γὰρ ἔχειν δεῖ τῆς

αίγυπτιακής πολιτείας. ἀπαγορεύει καὶ μέλι προσ φέρεσθαι τῷ βωμῷ· καὶ τινες μὲν φασιν, ὡς τῆς μελίττης καὶ ἀκα θάρτοις τόποις ἐφιζανούσης, καὶ πάντοθεν ἀθροίζουσης τῆς μελι τουργίας τὰς ἀφορμάς· τινὲς δὲ διδάσκεσθαι ἡμᾶς εἰρήκασιν, ἔξ οἱ κείων πόνων τὰς θυσίας ἐπιτελεῖν, κατὰ τὴν τοῦ Σολομῶντος παραί νεσιν τὴν λέγουσαν " τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν δι καίων πόνων, καὶ ἀπάρχου αὐτῷ ἀπὸ σῶν καρ πῶν δικαιοσύνης ". ὁ δὲ τῆς μελίττης καρπὸς οὐχ ἡμέτερος, φησίν, πόνος ἀλλ' οὔτος ὁ λόγος οὐκ ἔχει τὸ ἀκριβές. καὶ γὰρ ἡ μελιτουρ γία τῶν ἀνθρώπων φιλοπονία. οἱ μὲν γὰρ γηπονίας, οἱ δὲ προβατείας φροντίζουσι· καὶ οἱ μὲν ἐμπορίας, οἱ δὲ μελιτουργίας. οἶμαι τοίνυν, διὰ μὲν τῆς ζύμης, τὴν παλαιότητα τῆς πονηρίας αἰνίττεσθαι· διὰ δὲ τοῦ μέλιτος, τὴν ἡδονὴν ἀπαγορεύεσθαι. τοῖς μέντοι ἱερεῦσι καὶ τὰς τούτων ἐκέλευσε προσφέρειν ἀπαρχάς· οὗτοι γὰρ τὰς ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἀμαρ τημάτων πρεσβείας προσφέρουσιν· ὅθεν διὰ τοῦ προφήτου ἔφη περὶ αὐτῶν· " ἀμαρτίας λαοῦ μου φάγονται ". τοὺς δὲ ἄλας ἐπιβάλλεσθαι τοῖς ἱερείοις κελεύει, τὸ διακριτικὸν τῆς ψυχῆς διὰ τούτων σημαίνων. τούτου ἐστέρητο ἡ τοῦ Κάϊν θυσία διὸ ἤκουσε παρὰ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ· " οὐκ ἂν ὀρθῶς προσενέγκης, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλης ". καὶ ὁ θεὸς ἀπόστολος νομοθετεῖ λέγων· " ὁ λό 158 γος ὑμῶν ἔστω πάντοτε ἄλατι ἡρτυμένος ". καὶ ὁ Κύριος τοῖς ἀποστόλοις ἔφη· " ὑμεῖς ἐστε τὸ ἄλας τῆς γῆς· ἐὰν δὲ τὸ ἄλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀλισθῆ σεται "; ἀσινῆ δὲ καὶ ἄμωμα προσφέρειν ἅπαντα κελεύει τὰ θύματα καίτοι διάφορα ὄντα καὶ κατὰ διαφόρους προσφερόμενα τρόπους. διδάσκει δὲ διὰ τούτων τοὺς ἐν ἐκάστη πολιτεία τὸ ἄμωμον ἔχειν. καὶ τοὺς παρθενίαν ἀσπαζομένους κατὰ τοὺς ταύτης πολιτεύεσθαι νόμους· τοὺς τοῦ γάμου τὸν ζυγὸν αἰρουμένους, τῇ πρὸς ἀλλήλους κοινωνίᾳ μὴ διαφθεῖραι τούτου τὴν ζεύγλην· τοὺς τὴν ἀσκητικὴν βιοτήν προτιμώντας, τὸν τῆς τελειότητος διαφυλάττειν κανόνα. καὶ συλλήβδην εἰπεῖν, τοὺς ἐν πλούτῳ, τοὺς ἐν πενίᾳ, τοὺς ἐν δουλείᾳ, τοὺς ἐν δυναστείᾳ, ἐν τοῖς οἱ κείοις τάγμασι τὸ ἀλώβητον ἔχειν καὶ ἄμωμον. τῶν δὲ θυομένων, πλὴν τῶν ὀλοκαυτωμάτων, τὰ μὲν τῷ βωμῷ προσεφέρετο, τὰ δὲ τοῖς ἱερεῦσιν ἐδίδοτο· διὸ συμερίζεσθαι αὐτοὺς τῷ θυσιαστηρίῳ ὁ θεὸς εἶπεν ἀπόστολος. τὰ δὲ λοιπὰ τῶν κρεῶν τῇ τῶν προσφερόντων ἀπενέμετο χρεία. τοῖς μέντοι ὀλοκαυτώμασιν ἐπετίθετο τὰ μερικῶς προσφερόμενα, οἷον οἱ νεφροὶ καὶ ἡ πιμελὴ καὶ ὁ τοῦ ἥπατος λοβός· ἔξ ἐνίων δὲ ἱερείων καὶ ἡ ὄσφυς, ἢ κατὰ τοὺς ἄλλους ἐρμηνευτὰς " ἡ κέρκος ". ἐπειδὴ τοῖς ἐν ἀρετῇ τελείοις οἱ ἀτελεῖς χρώμεθα πρεσβευταῖς καὶ δι' ἐκείνων τὰς ἡμετέρας προσφερόμεν προσευχάς. ἐπετίθει δὲ ὁ προσφέρων τῷ ἱερείῳ τὰς χεῖρας, οἷονεὶ τὰς ἑαυτοῦ πράξεις· τῶν γὰρ πράξεων αἱ χεῖρες δηλωτικά· ὑπὲρ δὲ τούτων τὸ θῦμα προσέφερον. αἵματος δὲ καὶ στέατος ἀπέχεσθαι κελεύει, καὶ ἀμφοτέρω τῷ θυσιαστηρίῳ διαγορεύει προσφέρεισθαι. τὸ μὲν γὰρ ζωῆς αἷτιον· τὸ δὲ ἀρετῆς δηλωτικόν· ἀμφοτέρω δὲ ἀνατιθέμεναι τῷ Θεῷ δικαιοτάτον. τὸν δὲ ἀρχιερέα νόμον τινὰ παραβεβηκότα, μόσχον ἄμωμον ἱερεύειν κελεύει· καὶ τῷ μὲν θυσιαστηρίῳ προσφέρειν ἃ προειρήκαμεν· τὰ δὲ κρέα καὶ τὸ δέρμα σὺν τῇ κόπρῳ, ἔξω τῆς παρεμβολῆς κατακαίειν. τοῦτο δὲ δηλοῖ τὴν ἀμαρτίαν ἀλλοτρίαν εἶναι τῶν ἱερῶν περιβόλων. καὶ παντὸς δὲ τοῦ λαοῦ τοιαύτην τινὰ παρανομίαν τετολμηκότος, τὴν 159 ἴσην προσενεχθῆναι θυσίαν νενομοθέτηκε, διδάσκων ἡλίκον τῆς ἱερῶς σύννης τὸ γέρας· ἀντίρροπον γὰρ αὐτὸ παντὸς τέθεικε τοῦ λαοῦ. τὸν δὲ ἄρχοντα παραβάντα τινὰ νόμον, οὐ μόσχον ἀλλὰ χίμαρον, τουτέστιν ἔριφον ἐνιαυσιαῖον προσενεγκεῖν διηγόρευσε. τοσοῦτον ἀποδεῖ τῆς ἀρχιερτικῆς ἀξίας ὁ τὴν σωματικὴν πεπιστευμένος ἀρχὴν, τὸν δὲ μήτε ἱερέα ὄντα, μήτε ἄρχοντα, ἡμαρτηκότα δὲ χίμαιραν θῦσαι προσέταξε. πρόσφορον γὰρ τῷ μὲν ἄρχοντι τὸ ἄρρεν, τῷ δὲ ἀρχομένῳ τὸ θῆλυ, ὡς ἐν τοῖς πρόσθεν εἰρήκαμεν. τὸν δὲ γε ἡ ἀκαθάρτου τινὸς τῶν ἀπειρημένων ἀψάμενον, ἢ τινος ὀμωμοκότος ἀκούσαντα καὶ τὸν παραβεβηκότα τὸν ὄρκον μὴ διελέγξαντα ἢ αὐτὸν ὑποσχόμενον τὶ πράξειν, ἢ τῷ

Θεῶ τι προσοίσειν καὶ ὄρκω τὴν ὑπόσχεσιν βεβαιώσαντα, τὸ δὲ ἔργον μὴ ἐπι θέντα τῷ λόγῳ· πρῶτον ἐξαγορευοῦσαι τὴν ἁμαρτίαν κελεύει, ἔπειτα προσ ενεγκεῖν ἢ ἀμνάδα, ἢ χίμαιραν καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τὸν Θεὸν ἰλεώσασθαι. εἰ δὲ πένης ἦ, ἢ δύο τρυγόνας κελεύει προσενεγκεῖν, ἢ δύο νεοττοὺς περισ τερῶν. εἰ δὲ μὴδὲ τούτων εὐποροίη, μικρὰν σεμίδαλιν ἐλαίου δίχα καὶ λιβανωτοῦ προσκομίσει. τὸ γὰρ ἔλαιον ἰλαρότητος δηλωτικόν· ὁ δὲ λιβανωτὸς εὐωδίας· ἀμφοτέρων δὲ ἡ ἁμαρτία γεγύμνωται. μάλα δὲ ἄρ μοδίως τὸ ἄψασθαι ἀκαθάρτου καὶ τὸ κρύψαι τοῦ ὁμωμοκότος καὶ ψευσα μένου τὴν ἁμαρτίαν συνέζευξεν. καὶ γὰρ ὁ καθαρὸς ἀπτόμενος ἀκαθάρτων μολύνεται· καὶ ὁ μὴ ὁμόσας ψευσαμένῳ κοινωνεῖ τῆς ἁμαρτίας μὴ διελέγ χων τὸ ψεῦδος· ἄξιον δὲ θαυμάσαι τοῦ δεσπότητος τὴν ἀγαθότητα, ὅτι τὸν ἐπαγγειλάμενόν τι προσενεγκεῖν καὶ ὄρκω τὴν ἐπαγγελίαν κυρώσαν τα, τῷ ἔργῳ δὲ μὴ πληρώσαντα, οὔτε ὡς ἀχάριστον, οὔτε ὡς ἐπίορκον τιμωρεῖται, ἀλλὰ μικρᾷ θεραπεύει ζημίᾳ. 160 II Τί ἐστι, " ψυχὴ ἐὰν λάθῃ αὐτὴν λήθῃ καὶ ἀμάρτη ἀκουσίως ἀπὸ τῶν ἀγίων Κυρίου "; Συνέβαινε πολλάκις ἀσχολία τινὰ περιπεσόντα μὴ προσενεγκεῖν εἰς και ρὸν τὰ τῷ Θεῷ ἀφιερωμένα, οἷον τὰ πρωτότοκα ἢ τὰς ἀπαρχὰς ἢ τὰς ἐπαγγελίας. τὸν ταύτη τοίνυν περιπεπτωκότα τῇ πλημμελείᾳ μείζονι ὑπο βάλλει ζημίᾳ. κελεύει γὰρ αὐτὸν πρότερον ἐκτίσαι τὸ θεῖον ὄφλημα, τῆς ἀξίας τιμῆς τὸ πέμπτον προστεθεικότα· εἴθ' οὕτως ὑπὲρ τῆς πλημμελείας κριὸν πεντήκοντα σίκλων ἄξιον προσενεγκεῖν εἰς ἱεουργίαν, καὶ οὕτως λαβεῖν τῆς ἁμαρτίας τὴν ἄφεσιν. ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια περὶ τῶν ἀκουσίως ἡμαρτηκῶτων νομοθετήσας, κελεύει καὶ τοὺς ἐκόντας ἡμαρτη κότας καὶ ἢ παρακαταθήκην δεξαμένους καὶ ψευσαμένους ἢ ἀδικίᾳ τινὶ χρησαμένους καὶ ὄρκω ψευδεῖ τὴν ἁμαρτίαν αὐξήσαντας, πρῶτον ἀπο δοῦναι τοῖς ἡδίκημένοις ἃ παρανόμως ἀφείλαντο καὶ προσθεῖναι τῷ κε φαλαίῳ τὸ πέμπτον· εἴθ' οὕτω κριὸν προσενεγκεῖν καὶ τὸν Θεὸν ἰλεώσασ θαι. τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Ζακχαῖος πεποίηκεν· ἀπέδωκε γὰρ πρότερον ἄπερ ἡδίκησε τετραπλάσια· εἴθ' οὕτως τὰ ἡμίση τῶν οἰκείων τοῖς πε νομένοις διένειμεν. III Διὰ τί τοῦ ἱερέως τὴν θυσίαν ὀλοκαυτοῦσθαι προσέταξεν; Τέλειον εἶναι διδάσκων τὸν ἱερέα καὶ μὴ μερικῶς, ἀλλ' ὅλον ἑαυτὸν ἀνα θεῖναι τῷ τῶν ὄλων Θεῷ. IV Διὰ τί ἐν τῷ τόπῳ τῶν ὀλοκαυτωμάτων καὶ τὰς περὶ ἁμαρτίας θυσίας ἰέρευον; 161 Εἰς ψυχαγωγίαν τῶν προσφερόντων· ἵνα γνῶσιν ὡς οὐκ εἰσὶ τῶν ἀγίων ἀλλότριον διὰ μετανοίας ἰατρευόμενοι. διὰ τοῦτο καὶ ἅγια ἀγίων αὐτὰ προσηγόρευσεν. V Τί ἐστι, " πᾶς ὁ ἀπτόμενος τῶν κρεῶν αὐτῆς ἁγίος θήσεται "; Εὐλάβειαν αὐτοὺς διδάσκει, καὶ μετὰ δέους προσιέναι τοῖς θεοῖς κελεύει, καὶ πόρρω τῶν ἱερῶν ἐστάναι διαγορεύει· τὸν δὲ πελάζειν τολμῶντα, εἴτα τοῦ αἵματος ῥανίδα δεχόμενον, τῷ ναῷ προσεδρεύειν κελεύει, ὡς οὐκέτι ἑαυτοῦ κύριον ὄντα. προσεδρεύειν δέ, οὐχ ἱεουργοῦντα, ἀλλὰ τὴν ἄλλην λειτουργίαν ἐπιτελοῦντα. διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἱμάτια τὰ τοῦ αἵματος ἐκείνου τὰς ῥανίδας δεχόμενα πλύνεσθαι κελεύει· τὰ δὲ σκεύη, εἰ μὲν χαλ κᾶ εἴη, ἐπιμελῶς ἀποσμήχεσθαι· εἰ δὲ κεράμια, συντρίβεσθαι. VI Διὰ τί μετὰ τρίτην ἡμέραν οὐ κελεύει τῶν ἱερέων ἐσθίειν, τῷ δὲ παραβαί νοντι τὸν νόμον ἐπιφέρει ζημίαν, ἄθυτον εἶναι λέγων τὴν θυσίαν ἐκείνην; Βούλεται μὴ μόνους αὐτοὺς εὐωχεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐνδεέσι τῶν κρεῶν μεταδιδόναι. τούτου χάριν τῇ πρώτῃ καὶ τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ, τῶν κρεῶν ἐκείνων μεταλαμβάνειν κελεύει· τὰ δὲ περιττεύοντα κατακαίεσθαι· ἵν' ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ταύτης ὠθούμενοι, κοινωνοὺς ἔχωσι τοὺς τῆς εὐωχίας πένητας. VII Διὰ τί τὸν γονορροῦς ἢ λεπροῦ ἢ θνησιμαίου ἢ ἄλλου τινὸς τῶν καλου 162 μένων ἀκαθάρτων ἀψάμενον, ἀπαγορεύει τῶν τῆς θυσίας μεταλαμβάνειν κρεῶν; Διὰ τῶν σμικρῶν τούτων τὰ μεγάλα θεραπεύει παθήματα. εἰ γὰρ τὰ φυσικὰ μιαίνει κατὰ τὸν νόμον, πολλῶ μᾶλλον τὰ γνωμικά, ἃ κυρίως καλεῖται παράνομα. ὅτι δὲ ταῦτα τοῦτον ἔχει

τὸν τρόπον, τὰ ἐξῆς μαρ τυρεῖ. κελεύσας γὰρ πᾶν στέαρ τῷ θυσιαστηρίῳ προσφέρεσθαι, τῇ τῶν ἀνθρώπων χρεῖα τὸ τῶν θνησιμαίων καὶ θηριαλώτων ἀφώρισε στέαρ. ἀκάθαρτα δὲ τὰ τοιαῦτα ὠνόμασεν· ἀκάθαρτος οὖν ἄρα ἦν καὶ ὁ τοιούτου γε ἀπτόμενος, δῆλον τοίνυν κἀντεῦθεν, ὡς ἄλλα δι' ἄλλων νομοθετεῖ. VIII Διὰ τί αἷματι καὶ ἐλαίῳ καὶ τὴν ἀκοὴν τοῦ ἱερέως τὴν δεξιὰν ἔχρισε, καὶ τὴν χεῖρα τὴν δεξιὰν καὶ τὸν πόδα ὡσαύτως; Τύπος ταῦτα τῶν ἡμετέρων ἀγαθῶν· τὸ μὲν αἷμα τοῦ σωτηρίου αἵματος, τὸ δὲ ἔλαιον τοῦ παναγίου χρίσματος. ἡ δὲ δεξιὰ ἀκοὴ σύμβολον τῆς ἐπαινουμένης ὑπακοῆς· ἡ δὲ χεὶρ καὶ ὁ ποῦς, τῶν ἀγαθῶν πράξεων. διὰ γὰρ τοι τοῦτο ἡ δεξιὰ καὶ ὁ δεξιὸς ἐχρίσθη. εἰσὶ γὰρ καὶ εὐώνυμοι πράξεις καὶ ὑπακοὴ βλαβερὰ. IX Πῶς νοητέον τὸ " πῦρ τὸ ἀλλότριον "; Ἐδίδαξεν ἡμᾶς ἡ ἱστορία, ὡς τῆς πρώτης ἐπιτελουμένης θυσίας, τῷ θείῳ πυρὶ κατηναλώθη τὰ ἱερεῖα. τοῦτο ἄσβεστον διαφυλαχθῆναι προσέτα ξεν ὁ δεσπότης Θεός, καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ξύλα τῷ πυρὶ χορηγεῖσθαι· ἵνα μὴ χειροποιήτον πῦρ ἀναμιγῆ τῷ θείῳ πυρὶ. ἐπειδὴ τοίνυν τοῦτον παρέβησαν τὸν νόμον Ναδὰβ καὶ Ἀβιούδ, τοῦ Ἀαρῶν οἱ παῖδες, 163 καὶ πῦρ εἰσήνεγκαν χειροποιήτον, τὸ θεῖον αὐτοὺς κατηνάλωσε πῦρ. ἡμεῖς δὲ παιδευόμεθα διὰ τούτων, μὴ σβεννύναι τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἀναζῶ πυρεῖν ἢ ἐλάβομεν χάριν· καὶ μηδὲν ἀλλότριον ἐπεισάγειν τῇ θεῖᾳ γραφῇ, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ πνεύματος, καὶ μυσάττεσθαι τὰς αἰρέσεις, ὧν οἱ μὲν μύθους τοῖς θείοις λογίσις προσέθεσαν· οἱ δὲ τοὺς δυσσεβεῖς αὐτῶν λογισμοὺς τῆς γραφικῆς προετίμησαν διανοίας. X Διὰ τί τοὺς ἱερέας οἴνου κωλύει μεταλαμβάνειν; Οὐ παντάπασι ἀπηγόρευσε τοῦτο, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς λειτουργίας καὶ ρόν· κατὰ γὰρ διαδοχὰς ἐλειτούργουν, οἱ μὲν ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις, οἱ δὲ ἐν ἄλλαις. " νηφάλαιον " δὲ καὶ ὁ ἀπόστολος τὸν ἱερέα εἶναι κελεύει, καὶ τοὺς διακόνους " μὴ οἴνω πολλῷ προσέχοντας ". καὶ τῷ Τιμοθέῳ γράφων, οἴνω ὀλίγῳ κεχρησθαι προσέταξε διὰ τὰς συχὰς ἀσθενείας. τέλειον γὰρ εἶναι τὸν ἱερέα προσήκει, ὡς τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ πρεσβείαν πεπιστευμένον. αὐτίκα γοῦν Μωϋσῆς ὁ νομοθέτης, θεὰ σάμενος τὸν περὶ τῆς ἀμαρτίας προσενηχθέντα χίμαρον ὀλοκαυθθέντα παρὰ τὸν θεῖον νόμον, ὠργίσθη τῷ τε Ἐλεάζαρ καὶ τῷ Ἰθαμάρ λέγων· " διὰ τί οὐκ ἐφάγετε τὰ περὶ τῆς ἀμαρτίας ἐν τόπῳ ἁγίῳ, ὅτι ἅγια ἁγίων ἐστίν; τοῦτο ἔδωκεν ὑμῖν Κύριος φαγεῖν, ἵνα ἀφέλητε τὴν ἀμαρτίαν τῆς συναγωγῆς, καὶ ἐξιλάσησθε περὶ αὐτῶν ἔναντι Κυρίου "; διδασκόμεθα δὲ πάλιν ἐντεῦθεν, ὡς τὰ παρὰ τοῦ λαοῦ προσφερόμενα ἐσθίοντες, καὶ μὴ ἐννόμως ζῶντες, μηδὲ σπουδαίως τὰς ὑπὲρ τούτων προσφέροντες προσευχάς, δίκαια ὑπέχομεν τῷ Θεῷ. τοῦτο αἰνιττόμενος ὁ δεσπότης Θεός, διὰ τοῦ προφήτου ἔφη· " ἀμαρτίας λαοῦ μου φάγονται ". 164 XI Τί σημαίνει τὸ διχηλοῦν καὶ μηρυκώμενον; Τὸ μὲν διχηλοῦν οἶμαι δηλοῦν τὴν τῶν ἀγαθῶν πράξεων καὶ τὴν τῶν ἐναντίων διάκρισιν· πρὸς δὲ τούτῳ, τὸ μὴ μόνον τῷ παρόντι βίῳ ζῆν, ἀλλὰ καὶ τῷ μέλλοντι· καὶ τούτῳ μὲν ἀπονέμειν τὰ ἀναγκαῖα, ἐκείνῳ δὲ πάντα, τουτέστι καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα καὶ τὰ περὶ τὸ σῶμα. τὸ δὲ μηρυκώμενον τὴν τῶν θείων λογίων σημαίνει μελέτην. ὡσπερ γὰρ τὸ πρόβατον, καὶ τὰ τούτῳ προσόμοια διηνεκῶς ἀναπεμπάζεται τὴν τροφήν, οὕτως ὁ ἐμμελής καὶ φιλόθεος πρὸς τὸν τῶν ὄλων βοᾷ Θεόν· " ὡς ἠγάπησα τὸν νόμον σου, Κύριε, ὅλην τὴν ἡμέραν μελέτη μου ἐστίν ". καθάπερ δὲ τῶν ζώων τὰ μὲν διχηλεῖ καὶ τὴν τροφήν ἀναπεμπάζεται, τὰ δὲ οὐδέτερον αὐτῶν ποιεῖ, ὡς ὄνος καὶ ἡμίονος καὶ ἵππος καὶ τὰ θηρία· ἀλλὰ δὲ διχηλεῖ μὲν οὐκ ἀναπεμπάζεται δὲ τὴν τροφήν ὡσπερ ὕς· ἕτερα δὲ μηρυκάται μὲν οὐ διχηλεῖ δέ, ὡς κάμηλος καὶ λαγῶς· οὕτως ἔστι καὶ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις εὐρεῖν, τοὺς μὲν τελείους, καὶ τῶν θείων λογίων τὴν μελέτην ἀσπαζομένους, καὶ τὴν ἀρετὴν ἐπιμελῶς μετιόντας· τοὺς δὲ ἀτελεῖς, τὰ μὲν θεῖα λόγια διὰ τῆς γλώττης προσφέροντας, διχηλεῖν δὲ οὐκ ἀνεχομένους, καὶ τῇ καμῆλῳ προσεικίοντας· τινὰς δὲ τῶν τῆς εὐσεβείας οὐδέπω γεγευμένους, τὰ μὲν θεῖα λόγια μὴ προσιεμένους, ἔργων

δὲ ἀξιεπαίωνων φροντί ζοντας· ἄλλους δὲ καὶ πίστεως ἐρήμους καὶ πράξεως ἀγαθῆς παντελῶς γεγυμνωμένους. τῶν δὲ ἐνύδρων καθαρὰ εἶναι λέγει τὰ λεπίδας ἔχοντα καὶ πτερύγια· ταῦτα γὰρ ἄνω τοῖς ὕδασι ἐπινήχεται. τὰ γὰρ οὐ τοιαῦτα κάτω περὶ τὴν ἰλὺν καλινδεῖται. καθαροὶ τοίνυν κὰν τοῖς λογικοῖς, οἱ μὴ τοῖς γηϊνοῖς προστετηκότες, ἀλλὰ τὰ πτερὰ τῆς πίστεως ἔχοντες, 165 καὶ τῆ τῆς ἀρετῆς πεφραγμένοι σκέπη. ὅπερ γὰρ ἐστὶν ἡ λεπίς τοῖς ἰχθύσι, τοῦτο τοῖς ἀνθρώποις ἡ τῆς ἀρετῆς πανοπλία· καὶ ὅπερ ἐκείνοις τὰ πτε ρύγια, τοῦτο τοῖς ἀνθρώποις ἡ πίστις. ταῦτα δὲ ἡμῖν ὁ μακάριος περιτίθησι Παῦλος, τὰ πτερὰ λέγων τῆς χάριτος καὶ τὰ ὄπλα τοῦ πνεύματος, τῶν δὲ πτηνῶν ἀκάθαρτα εἶναι, φησί, τὰ ἀρπακτικά καὶ νεκροβόρα, καὶ τὰ τῷ σκότει χαίροντα· διδάσκων ἡμᾶς καὶ πλεονεξίας ἀπέχεσθαι, καὶ τὴν δυσώδη τῆς ἀμαρτίας τροφήν ἀποστρέφασθαι, καὶ τὸ σκότος μισεῖν. ὅτι δὲ οὐκ ἀπὸ τρόπου ταῦθ' οὕτως ἔχειν νενοήκαμεν, μαρτυρεῖ τῶν πράξεων ἡ ἱστορία· " εἶδε, γὰρ φησιν, ὁ μακάριος Πέτρος σιν δόνα τέσσαρσιν ἀρχαῖς καθιεμένην, ἐν ἧ ἦν πάντα τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἤκουσε φωνῆς λεγούσης· ἀναστάς, Πέτρε, θῦσον καὶ φάγε ". εἶτα εἰρηκότος ἐκείνου, " μηδαμῶς, Κύριε, ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον ", ἔφη ὁ δεσπότης Θεός· " ἂ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου ". ὅτι δὲ τοῦ Κορνηλίου χάριν ταῦτα ἐρρήθη, ἔθνη κοῦ γε ὄντος καὶ σωτηρίας ἐφιεμένου, δηλοῖ τὰ ἐξῆς. καὶ ὁ Κύριος δὲ τοῖς ἀποστόλοις ἔφη· " πολλοὶ ἐλεύσονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δὲ εἰσι λύκοι ἄρπαγες ". καὶ τοῖς ἰουδαίοις· " γεννήματα ἐχιδνῶν ". καὶ ὁ ἀπόστολος· " βλέπετε τοὺς κύνας ". καὶ τοῖς ἐφεσίων πρεσβυτέροις· " οἶδα ὅτι μετὰ τὴν ἄφιξίν μου εἰσελεύσονται λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς ". καὶ οἱ προφητῆται, τοὺς μὲν " ἵππους θηλυμανεῖς " ὀνομάζουσι, τοὺς " ὄφεις καὶ ἔκγονα ἀσπίδων πετομένων ". καὶ πάλιν ὁ Κύριος· 166 " ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σαγήνη βληθείση εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκ παντὸς γένους συναγαγούση ". καὶ " ὅπου τὸ πῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἄετοί ". συνάδει τοίνυν ἡ ἐρμηνεία τῆ τῆς θείας γραφῆς διανοία. ἡμεῖς μὲν οὖν ταύτην λαμβάνομεν ἐκ τούτων τὴν ὄνησιν. ἰουδαίοις δὲ διὰ τούτων αὐτῶν ἕτερον ὠφελείας προσενήνοχεν εἶδος. διχῆ γὰρ διελὼν καὶ τὰ χερσαῖα ζῶα, καὶ τὰ πτηνὰ καὶ τὰ ἔνυδρα· καὶ τὰ μὲν ἀκάθαρτα, τὰ δὲ καθαρὰ προσειπῶν, πείθει μηδὲν τούτων ἡγεῖσθαι Θεόν. πῶς γὰρ ἂν τις σωφρονῶν ἢ τὸ ἀκάθαρτον ὀνομάσοι Θεόν, ὃ μυσσάτομος ἀποστρέφεται ἢ τὸ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ προσφερόμενον καὶ παρ' αὐτοῦ ἐσθιόμενον; XII Τί δήποτε ἐὰν μὲν εἰς ὀστράκινον σκεῦος ἐμπέσοι τι τῶν ἀκαθάρτων, συντρίβεσθαι τοῦτο κελεύει, ἂν δὲ εἰς χαλκοῦν ἢ ξύλινον ἢ σάκκον ἢ ἱμάτιον ὕδατι πλύνεσθαι; Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον ὡς οὐδὲν φύσει ἀκάθαρτον, ἀλλὰ διὰ τινα αἰτίαν, τὰ μὲν εἶπεν ἀκάθαρτα, τὰ δὲ καθαρὰ· εἰ δὲ φύσει ἀκάθαρτα ἦν, ἔδει καὶ τὰ χαλκᾶ συντρίβεσθαι καὶ τὰ ξύλινα. ἀλλ' ἐπειδὴ δι' ἑτέραν αἰτίαν ἀκάθαρτα αὐτὰ προσηγόρευσε, τὰ μὲν πλείονος ἄξια ὄντα τιμῆς πλύνεσθαι κελεύει, τὰ δὲ εὐωνα συντρίβεσθαι· ταύτη μὲν τὸν περὶ τοῦ ἀκαθάρτου νόμον κρατύνων· ἐκείνη δὲ παραδηλῶν τὸν τοῦ νόμου σκοπὸν. διὰ τοι τοῦτο καὶ κλιβάνος καὶ χυτρόποδας καθαιρεῖσθαι κελεύει, εἴ τι τούτων αὐτοῖς ἐμπέσοι τῶν ζώων καὶ τὸ ἐν τοῖς ἀγγείοις ὕδωρ ὀνομάζει ἀκάθαρτον ἐμπέσοντος αὐτοῖς θνησιμαίου. τὸ δὲ πηγαῖον ὕδωρ οὐκέτι, οὐδὲ τὸ λάκκιον· μικραῖς γὰρ ζημίαις τὰ τοιαῦτα περιορίζει. μανθάνομεν δὲ πάλιν ἡμεῖς, ἡλίκον ἢ ἀμαρτία κακόν· τὸν γὰρ ἀληθῆ μολυσμὸν ἐκείνη προστρίβεται. 167 XIII Διὰ τί ἂν μὲν δίχα ὕδατος σπέρματι ἐμπέσοι τὸ θνησιμαῖον οὐ μαιίνει, ἂν δὲ μετὰ ὕδατος ἀκάθαρτον ἀποφαίνει; Ἐπειδὴ ἡ ὑγρότης τοῦ ἰχώρος μεταλαβεῖν παρασκευάζει τὸ σπέρμα. διαφερόντως δὲ τὰ ἐπὶ τῆς κοιλίας ἰλυσπώμενα ἀκάθαρτα εἶναι φησιν· ἀρχὴ κακός γὰρ ὁ ὄφεις καὶ τῆς διαβολικῆς ἐπιβουλῆς ὑπουργός. XIV Διὰ τί τὴν τεκοῦσαν ἄρρεν τεσσαράκοντα ἡμέρας ἀκάθαρτον εἶναι φησι, τὴν δὲ θῆλυ δις τοσαύτας; Δεῖ τοῦ νόμου τὸν σκοπὸν

ἐξετάζειν. πολλάκις γὰρ ἕτερα δι' ἐτέρων διδάσκει, καὶ τοῦτο ῥάδιον ἐντεῦθεν καταμαθεῖν. εἰ γὰρ ἡ τεκοῦσα ἀκάθαρτος καὶ ἡ ἐγκύμων ἀκάθαρτος, οἷμαί τοίνυν τὸν νόμον διαναπαύεσθαι κελεύειν αὐτὴν ὡς σφόδρα πεπονηκυῖαν, καὶ τῶν πικρῶν ὠδίνων ἀνασχομένην. ἀλλ' εἰ τοῦτο ἀπλῶς οὕτως διηγόρευσεν, οὐκ ἂν ἐκράτησαν τῆς ἐπιθυμίας οἱ ἄνδρες· ἀκάθαρτον δὲ αὐτὴν διδασκόμενοι, φεύγουσι τὴν κοινωνίαν, ἵνα μὴ τῆς ἀκαθαρσίας μετάσχωσιν. οὐκοῦν ὁ νόμος τῷ τῆς ἀκαθαρσίας λόγῳ τὴν ὄρεξιν σβέννυσι. τὴν δὲ διαφορὰν τῶν ἡμερῶν τινὲς οὕτως ἡρμήνευσαν, ὅτι πλείονα πόνον ὑπομένουσιν αἱ γυναῖκες γεννῶσαι τὰ θήλεα· διὸ διπλάσιον αὐταῖς εἰς ἀνάπαυλαν ἀπένειμε χρόνον. XV Τί βούλεται ὁ περὶ τῆς λέπρας νόμος; Διὰ τῶν σωματικῶν παθημάτων τῆς ψυχῆς ἐπιδείκνυσι τὰ νοσήματα· καὶ διὰ τῶν ἀκουσίων τῶν ἐκουσίων κατηγορεῖ. εἰ γὰρ τὰ φυσικὰ δοκεῖ πως εἶναι ἀκάθαρτα, πολλῶν μᾶλλον τὰ γνωμικά. λέγει δὲ καὶ λέπρας διαφορὰν· ἐπειδὴ καὶ ἀμαρτημάτων ἐστὶ διαφορὰ· καὶ ἀρχὴ λέπρας, 168 ἐπειδὴ καὶ ἀρχὴ ἀμαρτίας. ἀλλ' ὡσπερ τὴν λέπραν ὁ ἱερεὺς διακρίνει, οὕτως χρὴ καὶ τῶν τῆς ψυχῆς ἀμαρτημάτων αὐτὸν εἶναι κριτὴν. λεπρὸν δὲ καλεῖται τὸ ποικίλον τοῦ χρώματος· οὕτω κακία προσγενομένη ψυχῆ, λέπραν αὐτὴν ἀπεργάζεται. XVI Διὰ τί τὸν ὅλον λεπρὸν γενόμενον καθαρὸν ὀνομάζει; Φιλανθρωπίας καὶ οὗτος ὁ νόμος μεστός. ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ θνησιμαίου διηγόρευσεν, εἰ μὲν εἰς ἀγγεῖον ἐμπέσοι, ἀκάθαρτον εἶναι· εἰ δὲ εἰς πηγὴν ἢ λάκκον, οὐκέτι· οὕτω τὸν ποικίλον δεξάμενον χρῶμα τῶν ἄλλων ἀποκρίνει, ὡς ἐλπίδα καθάρσεως ἔχοντα· τὸν δὲ ὀλόλευκον γενόμενον, ἀναμίγνυσθαι κελεύει τοῖς ἄλλοις, ἵνα μὴ παρὰ πάντα τὸν βίον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων κεχωρισμένος διάγῃ. καὶ τοῦτο δὲ τῶν πνευματικῶν ἐστὶ τύπος. τοῖς μὲν γὰρ πιστοῖς ἀμαρτάνουσιν οὐδὲ συνεσθίειν ὁ θεὸς κελεύει νόμος. τοῖς δὲ γε ἀπίστοις εἰς ἐστίασιν καλοῦσιν οὐ κωλύει συνεσθίεσθαι. λέγει δὲ οὕτως ὁ θεὸς ἀπόστολος· "ἐάν τις κάλῃ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες", καὶ τὰ ἐξῆς. περὶ δὲ τῶν ἀμαρτανόντων πιστῶν οὕτως ἔφη· "ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος ἢ πλεονέκτης ἢ εἰδωλολάτρης ἢ μέθυσος ἢ λοιδόρος ἢ ἄρπαξ, τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνεσθίειν". καὶ πάλιν· "στέλλεσθε ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατοῦντος". οὗτος τοίνυν ἔοικε τῷ ἐκ μέρους λεπρῷ, ὁ δὲ ἄπιστος τῷ πᾶσαν τὴν φυσικὴν ἀπολέσαντι χροιάν. ἀλλὰ τούτοις καὶ προσδιαλεγόμεθα καὶ συναναστρεφόμεθα· ἐκείνοις δὲ οὐκέτι. καὶ τούτου μάρτυς ὁ θεὸς ἀπόστολος· "ἔγραψα γὰρ ὑμῖν, 169 φησί, μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις"· καὶ "οὐ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου ἢ τοῖς πλεονέκταις ἢ ἄρπαξιν ἢ εἰδωλολάτραις ἀλλ' ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος" καὶ τὰ ἐξῆς. καθαρὸν μέντοι κέκληκε τὸν ὅλον γεγεννημένον λευκόν, οὐχ ὡς ὑγιὲς ἔχοντα τὸ σῶμα ἀλλ' ὡς μηκέτι τοὺς πελάζοντας κατὰ τὸν νόμον μολύνοντα. XVII Διὰ τί τοῦ λεπροῦ ἀκάλυπτον εἶναι κελεύει τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ ἱμάτια παραλελυμένα; "ἵνα γνώριμος ἦ καὶ μὴ μεταλαγχάνωσι τῆς ἀκαθαρσίας οἱ πελάζοντες. οὕτως ὁ ἀπόστολος περὶ τῶν ἀμαρτανόντων ἔφη· "στέλλεσθε ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατοῦντος, καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν παρελάβετε παρ' ἡμῶν". καὶ "ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος ἢ πλεονέκτης ἢ εἰδωλόλατρός ἢ μέθυσος ἢ λοιδόρος ἢ ἄρπαξ τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνεσθίειν". XVIII Πῶς ἐν τοῖς ἱματίοις λέπρα ἐγίνετο; Πολλὰς ὁ θεὸς αὐτοῖς παιδείας τοιαύτας ἐπήγαγεν· αὐτίκα γοῦν καὶ περὶ λεπρῶν οἴκων οὕτως ἔφη· "ὡς ἂν εἰσέλθητε εἰς τὴν γῆν τῶν χαναναίων ἣν ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν, καὶ δώσω ἀφὴν λέπρας ἐν ταῖς οἰκίαις τῆς γῆς τῆς ἐγκτήτου ὑμῶν", καὶ τὰ ἐξῆς. διδάσκει δὲ διὰ τούτων, ὅτι θεῖα 170 λατοὶ ἦσαν πληγαί, πότε μὲν κατὰ ἱματίων, πότε δὲ κατὰ οἰκιῶν φερόμεναι. ταῦτα δὲ τὴν ἄφατον τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίαν δηλοῖ. τῶν γὰρ ἀνθρώπων ἀμαρτανόντων ἱματίοις καὶ οἰκίαις ἐπέφερε τὰς πληγὰς, διὰ τούτων τοῖς ταῦτα κεκτημένοις τὴν θεραπείαν προσφέρων.

ἔοικε δὲ τῷ λεπρῶντι οἴκῳ ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, οὗ πολλάκις μὲν ἐξηρέθησαν, καθὰ περ λίθοι τινὲς λεπρῶντες, οἱ πλημμελήσαντες, πότε μὲν δι' ἄσσυρίων, ποτὲ δὲ διὰ βαβυλωνίων, ἄλλοτε δὲ διὰ μακεδόνων. ἐπειδὴ δὲ παγίαν ἔσχον τὴν λέπραν, ἄρδην καταλυθῆναι τὴν οἰκίαν ὁ νομοθέτης ἐκέλευσεν. ἀκάθαρτοι οὖν οἱ εἰς τὰς τούτων συναγωγὰς εἰσιόντες, ὡς εἰς λεπρῶσαν οἰκίαν εἰσιόντες. XIX Τί σημαίνει τὰ δύο ὀρνίθια τὰ ὑπὲρ τοῦ καθαριζομένου λεπροῦ προσ φερόμενα; Τοῦ σωτηρίου πάθους περιέχει τὸν τύπον. ὡσπερ γὰρ τούτων τὸ μὲν ἐθύετο, τὸ δὲ εἰς τὸ τοῦ τυθέντος αἷμα βαπτόμενον ἀπελύετο, οὕτως ὑπὲρ τῆς λεπρώσεως ἀνθρωπότητος ὁ δεσπότης ἐσταυρώθη Χριστός, τῆς μὲν σαρκὸς δεξαμένης τὸν θάνατον, τῆς δὲ θεότητος οἰκειωσαμένης τὸ τῆς ἀνθρωπότητος πάθος. καὶ καθάπερ ὕδατι καθαρῷ τοῦ σφαγέντος ὀρνιθίου τὸ αἷμα μιγνύμενον διὰ κεδρίνου ξύλου καὶ ὕσσωπου καὶ κοκκίνου κεκλωσμένου περιραινόμενος ὁ λεπρὸς λαμπρὸς τε καὶ καθαρὸς ἀπε δείκνυτο· οὕτως ὁ τῷ σωτῆρι πιστεύων Χριστῷ, καὶ τῷ τοῦ παναγίου βαπτίσματος ὕδατι καθαιρόμενος, τὰς τῶν ἁμαρτημάτων ἀποβάλλει κηλίδας. σύμβολον δὲ τὸ μὲν κέδρινον ξύλον τῆς ἀπαθοῦς θεότητος· ἄσπιν τον γὰρ τόδε τὸ ξύλον. τὸ δὲ κόκκινον τὸ κλωστόν, τῆς ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἀνθρωπότητος· τὸ δὲ ὕσσωπον τῆς τοῦ παναγίου πνεύματος θερμότητος τε καὶ εὐοσμίας. διὰ τούτων γὰρ οἱ βαπτιζόμενοι τῆς ψυχῆς ἀπαλλάττονται λέπρας. καὶ ἡ κοτύλη δὲ τοῦ ἐλαίου, τοῦ πνευματικοῦ 171 μύρου σημαντική. δηλοῖ δὲ τὸ ἐπιχριόμενον ἔλαιον τῷ ὠτίῳ τῷ δεξιῷ καὶ τῇ δεξιᾷ χειρὶ καὶ τῷ δεξιῷ ποδί, τὸ τὴν μὲν ἀκοὴν τοῖς δεξιοῖς ἀφο ρίζεσθαι λόγοις, τὴν δὲ χεῖρα καὶ τὸν πόδα ταῖς δεξιαῖς πράξεσιν· ἐπι βαλλόμενον δὲ καὶ τῇ κεφαλῇ, δηλοῖ τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ λογικοῦ. ὁ μέντοι διαμείνας λεπρὸς, ἔξω διῆγε τῆς παρεμβολῆς· ὡς ὁ ἀμεταμέλητα πταίων τῆς ἐκκλησίας ἐκβάλλεται. XX Διὰ τί τὸν γονορρυῆ ἀκάθαρτον ὀνομάζει; Καὶ ἤδη ἔφην, ὅτι διὰ τῶν φυσικῶν παιδεύει τὰ γνωμικὰ καὶ διδάσκει διὰ τούτων ὅπως ἐκεῖνα παγχάλεπα. εἰ γὰρ ἡ κατὰ φύσιν γινομένη ῥύσις ἀκάθαρτος, πολλῷ μᾶλλον ἡ λαγνεῖα παράνομος. διδάσκει δὲ πάλιν ἡμᾶς φεύγειν τῶν τοιούτων τὰς συνουσίας. ἔφη γὰρ ἀκάθαρτον εἶναι τὸν τῷ γονορρυεῖ προσπελάζοντα. ὅτι δὲ τῶν κατὰ φύσιν γινομένων οὐδὲν ἀληθῶς ἀκάθαρτον, αὐτὸς ὁ νόμος δηλοῖ. εἰ γὰρ ὄστρακίνου σκεύους ἄψαιτο ὁ γονορρυῆς, συντριβεσθαι τοῦτο κελεύει· εἰ δὲ χαλκοῦ ἢ ξυλίου, ὕδατι ἀποσμήχεσθαι. ἔδει δὲ καὶ ταῦτα παραπλησίας τοῖς ὄστρα κίνοις συντριβεσθαι, εἴπερ ἄρα τῷ ὄντι ἀκάθαρτος ἦν ὃ τὸδε τὸ πάθος συνέβαινε. οὕτω καὶ τὸν ὄνειρώττοντα ἀκάθαρτον εἶναι φησι, καὶ τοὺς νόμῳ γάμου συναπτομένους· καίτοι αὐτοῦ τὸν περὶ τοῦ γάμου τεθεικὸς νόμον καὶ πρῶτον νόμον. " ἀντὶ τούτου, γὰρ φησιν, καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σὰρκα μίαν ". πῶς οὖν ἀκάθαρτον καλεῖ τὸν κατὰ νόμον μιγνύμενον; ἀλλὰ δῆλόν ἐστιν, ὡς καὶ τῆς κατὰ νόμον μίξεως τὴν συμμετρίαν 172 διδάσκει καὶ κελεύει παιδογονίας χάριν, ἀλλ' οὐ φιληδονίας γίνεσθαι τὴν συνάφειαν. διὰ τοῦτο τοὺς μιγνυμένους ἀκαθάρτους καλεῖ· καὶ κελεύει καθαίρεσθαι, ἵνα κωλύῃ τῆς συνουσίας τὸ συνεχὲς ἢ περὶ τὴν κάθαρσιν ἀσχολία. ὁ δὲ θεὸς ἀπόστολος τοῖς τελείοις γράφει· " τίμιος ὁ γάμος, καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος· πόρνους δὲ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ Θεός ". XXI Διὰ τί τὴν τὸ περιττὸν τοῦ αἵματος κατὰ φύσιν ἐκκρίνουσαν ἀκάθαρτον ὀνομάζει; Περὶ τοῦ γονορρυοῦς εἰρήκαμεν, ταῦτα καὶ περὶ ταύτης φασί. πρὸς δὲ τούτοις, ἵνα μηδεὶς ταῖς τοιαύτοις συνάπτηται. φασὶ γὰρ τινες ἐκ τῆς τοιαύτης συναφείας καὶ λώβην καὶ λέπραν ἀπογεννᾶσθαι, τοῦ περιττώματος ἐκείνου τὰ διαπλαττόμενα πημαίνοντος σώματα. τούτου χάριν ἀκάθαρτον εἶναι φησι τὸν τῇ τοιαύτῃ συναπτόμενον. συντόμως δὲ τῶν τοιούτων νόμων τὰς αἰτίας ἐδίδαξεν εἰρηκῶς· " καὶ εὐλαβεῖς ποιήσετε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἀπὸ τῶν ἀκαθαρσιῶν αὐτῶν, καὶ οὐκ ἀποθανοῦνται διὰ τὴν ἀκαθαρσίαν αὐτῶν, ἐν τῷ μιαίνειν

αὐτοὺς τὴν σκηνὴν μου τὴν ἐν αὐτοῖς ". εἰ δὲ τὰ ἀκούσια μιαίνειν ἔφη δῆλον, ὅτι πολλῶ μάλλον ἐναγῆ τὰ ἐκούσια. καὶ ταῦτα δὲ μάλα ἤρμωσεν ἐκεῖνοις λαγνιστάτοις οὕσι καὶ κακομάχοις. τό τε γὰρ παρα βαινόμενον οὐ μέγα καὶ τηρούμενον ἐπιτηδειότερους εἰργάζετο πρὸς τὰ τέλεια. XXII Πότε ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἰσήει; Ἐν τῇ τοῦ ἰλασμοῦ ἡμέρᾳ ἦν ἐπιτελεῖσθαι προσέταξεν ὁ Θεὸς τῇ δεκάτῃ τοῦ ἑβδόμου μηνός. " εἶπε, γάρ φησι, Κύριος πρὸς Μωϋ 173 σῆν· λάλησον πρὸς Ἀαρὼν τὸν ἀδελφόν σου, καὶ μὴ εἰσπορευέσθω πᾶσαν ὥραν εἰς τὸ ἅγιον ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος, εἰς πρόσωπον τοῦ ἰλαστηρίου, ὃ ἐστὶν ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ τοῦ μαρτυρίου καὶ οὐκ ἀποθανεῖται· ἐν γὰρ νε φέλη ὀφθήσομαι ἐπὶ τοῦ ἰλαστηρίου ". ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς ἐν τῷ ἰλαστηρίῳ τὴν οἰκείαν ἐπιφάνειαν ὁ δεσπότης ἐποιεῖτο Θεός· καὶ τὴν οἰκείαν ἐμφαίνων ἀγαθότητα, οὐκ ἐν γνόφῳ καὶ καπνῷ καὶ πυρὶ καθάπερ τῷ Ἰσραήλ, ἀλλ' ἐν νεφέλῃ φωτοειδεῖ ἐωρᾶτο. ἐδίδαξε δὲ καὶ τῶν θυσιῶν τὸν τρόπον, αἷς ἔδει τὸν ἀρχιερέα χρησάμενον τῶν ἀδύτων κατατολμῆσαι. ἐκέλευσε γὰρ μόσχον μὲν ἱερεῦσαι περὶ ἁμαρτίας, κριὸν δὲ ὀλοκαυτῶσαι· καὶ ταῦτα μὲν ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσενεγκεῖν, ὑπὲρ δὲ παντὸς τοῦ λαοῦ δύο τράγους περὶ ἁμαρτίας λαβεῖν, καὶ ἓνα κριὸν εἰς ὀλοκαύτωμα. προσέταξε δὲ καὶ κλήρῳ διελεῖν τοὺς τράγους, καὶ τὸν μὲν ἱερεῦσαι, τὸν δὲ εἰς τὴν ἔρημον ἀποστεῖλαι. τοῦτο δὲ τινες ἀνοήτως νενοηκότες δαίμονά τινα τὸν ἀποπομπαῖον ἐνόμισαν ἐπειδὴ ἔφη. " ἓνα τῷ Κυρίῳ, καὶ ἓνα τῷ ἀποπομπαίῳ ". τοῦτο δὲ γε ἐκ πολλῆς ὑπέλαβον εὐηθείας. πῶς γὰρ οἷόν τε ἦν τὸν εἰρηκότα. " οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ, καὶ οὐ προσ κυνήσεις οὐδὲ λατρεύσεις Θεῷ ἑτέρῳ ", δαίμονί τινα τὴν ἴσην ἀπονεῖμαι θυσίαν; ἔδει δὲ αὐτοὺς ἐπιστῆσαι τὸν νοῦν, ὅτι καὶ τὸν ἀπολυόμενον τράγον ἑαυτῷ προσενεχθῆναι προσέταξε. " λήψη, γάρ φησι, τὸν τράγον τὸν ζῶντα ἔναντι Κυρίου, τοῦ ἐξιλιάσασθαι ἐπ' αὐτοῦ, τοῦ ἐξαποστεῖλαι αὐτὸν εἰς τὴν ἀποπομπὴν εἰς τὴν ἔρημον ". τοῦτο δὲ δηλοῖ, ὡς αὐτὸς ὁ τράγος ἀποπομπαῖος ἐκλήθη, ὡς ἀποπεμπόμενος εἰς τὴν ἔρημον, τοῦτο γὰρ καὶ τὰ ἐξῆς δηλοῖ. " καὶ λήψε 174 ται ὁ τράγος ἐφ' ἑαυτῷ τὰς ἀνομίας αὐτῶν εἰς τὴν ἄβατον ". καὶ ὁ Σύμμαχος δὲ τὸν ἀποπομπαῖον οὕτως ἤρ μήνευσεν. " εἰς τράγον ἀπερχόμενον, ὥστε ἀποστεῖλαι αὐτὸν εἰς τὴν ἀποπομπὴν ". ὁ δὲ Ἀκύλας, " εἰς τράγον ἀπολυόμενον εἰς τὴν ἔρημον ". οὐ τοίνυν Θεῷ τι, ἢ δαίμονι ἀπεστέλλετο, ἀλλ' ἀμφοτέρω μὲν τῷ Θεῷ προσεφέροντο· τοῦ δὲ ἐνὸς θυομένου, ὁ ἕτερος τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ λαμβάνων εἰς τὴν ἔρημον ἀπεπέμπετο. ὡς περὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ καθαιρομένου λεπροῦ, τοῦ ἐνὸς ὄρ νέου θυομένου, τὸ ἕτερον εἰς τὸ τούτου αἷμα βαπτόμενον ἀπελύετο, οὕτως ὑπὲρ τῶν τοῦ λαοῦ ἁμαρτημάτων δύο τράγων προσφερομέων, ὁ μὲν ἐθύετο, ὁ δὲ ἀπεπέμπετο. τύποι πάλιν ταῦτα τοῦ δεσπότη τοῦ Χριστοῦ· τῶν δύο τούτων ζώων, οὐκ εἰς δύο πρόσωπα, ἀλλ' εἰς δύο φύσεις λαμβανομένων. ἐπειδὴ γὰρ οὐχ οἷόν τε ἦν ἐν ἐνὶ τράγῳ σκιογραφηθῆναι καὶ τὸ θνητὸν καὶ τὸ ἀθάνατον τοῦ δεσπότη τοῦ Χριστοῦ θνητὸς γὰρ μόνον ὁ τράγος-, ἀναγκαίως δύο προσαχθῆναι προσέταξεν· ἵνα ὁ μὲν θυόμενος, τῆς σαρκὸς τὸ παθητὸν προτυπώσῃ· ὁ δὲ ἀπολυόμενος δηλώσῃ τὸ ἀπαθὲς τῆς θεότητος. οὕτως καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ τοῦ δεσπότη τοῦ Χριστοῦ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάβασιν προθεσίζων ἔφη. " ὁ Θεός, ἐν τῷ ἐκπορευέσθαι σε ἐνώπιον τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ γῆ ἐσεῖσθαι· καὶ γὰρ οἱ οὐρανοὶ ἔσταξαν ". ἐδιδάχθημεν δὲ ὡς τοῦ δεσπότη τοῦ σταυρουμένου Χριστοῦ, καὶ γῆ ἐσεῖσθαι καὶ αἱ πέτραι ἐρράγησαν, ὁ δὲ οὐρανὸς διὰ τοῦ σκοτισθέντος ἡλίου ἐμήνυσε τὴν τῆς ἀσεβείας ὑπερβολὴν. ἢ δὲ γε ἔρημος τοῦ θανάτου τύπος. τούτου χάριν ἔφη. " ἐν τῷ διαβαίνειν σε 175 ἐν τῇ ἐρήμῳ ". ἀλλὰ μηδεὶς ἀνάρμοστον ὑπολάβοι τὸ τράγους προτυποῦν τοῦ σωτῆρος τὸ πάθος, ἐπειδήπερ ἄμνὸν αὐτὸν ὁ μέγας προσηγόρευσε Ἰωάννης· σκοπησάτω δὲ ὡς οὐ μόνον ὑπὲρ δικαίων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν ἑαυτὸν προσενήνοχεν. ἐρίφοις δὲ τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν συμμορίαν

αὐτὸς ἀπέειπεν ὁ δεσπότης· " στήσει, γὰρ ἔφη, τοὺς μὲν ἀμνοὺς ἐκ δεξιῶν, τοὺς δὲ ἐρίφους ἐξ εὐωνύμων ". καὶ ἐν τῷ νόμῳ δὲ περὶ ἁμαρτίας ἔριφος προσ εφέρετο. αὐτὸς δὲ γε ὁ Κύριος τὸν χαλκοῦν ὄφιν τύπον ἑαυτοῦ κέκληκεν· " καθὼς, γὰρ φησι, Μωϋσῆς ὑψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπό ληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον ". εἰ τοίνυν ἀνάρμοστος τῶν τράγων ὁ τύπος, πολλῶ μᾶλλον ὁ τοῦ ὄφεως. ταῦτα μὲν οὖν προεδίδασκε τῆς οἰκουμένης τὴν σωτηρίαν, Ἰουδαίους δὲ οἷα δὴ νηπίους ἐψυχαγωγῶν, τὸν τράγον εἰς τὴν ἔρημον ἀπαγαγεῖν τὴν ἁμαρτίαν. ἀνεμίμησε γὰρ αὐτοὺς τῆς πολλακίς τολμηθείσης ἐν τῇ ἐρήμῳ παρανομίας· καὶ τῆς ἀρρήτου τοῦ δεσπότητος φιλανθρωπίας, δι' ἣν τὰς ἐνδίκους τιμωρίας διαφυγόντες εἰς τὴν ἐπηγγελμένην εἰσεληλύθασι γῆν. οὕτω ταῦτα γενέσθαι κελεύσας, διδάσκει καὶ ὅπως εἰσελθεῖν εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων τὸν ἀρχιερέα προσήκει. " προσάξει, γὰρ φησιν, Ἀαρὼν τὸν μόσχον τὸν περὶ ἁμαρτίας τὸν ἑαυτοῦ καὶ ἐξιλάσεται περὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ· καὶ σφάξει τὸν μόσχον τὸν περὶ ἁμαρτίας τὸν ἑαυτοῦ· καὶ λήψεται πλήρες τὸ πυρεῖον ἀνθρώπων πυρὸς ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ ἀπέναντι Κυρίου, καὶ πλήσει τὰς χεῖρας αὐτοῦ θυμιάματος συνθέσεως λεπτῆς, καὶ εἰσίοσει ἐσώτερον 176 τοῦ καταπετάσματος καὶ ἐπιθήσει τὸ θυμίαμα ἐπὶ τὸ πῦρ ἔναντι Κυρίου, καὶ καλύψει ἡ ἀτμίς τοῦ θυμιάματος τὸ ἱλαστήριον τὸ ἐπὶ τῶν μαρτυρίων, καὶ οὐκ ἀποθανεῖται ". δῆλον καὶ ἐντεῦθεν, ὡς ἐκτὸς τοῦ καταπετάσματος τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος ἔκειτο. οὐ γὰρ ἂν εἴπερ ἔνδον ἦν, εἰς τὸ πυρεῖον τοὺς ἄνθρακας λαβεῖν ἐκελεύσθη, καὶ τοῦτο εἶσω τοῦ καταπετάσματος ἐμβαλεῖν τὸ θυμίαμα. ἐδίδαξε δὲ τοῦτο ἡμᾶς καὶ ὁ μακάριος Λουκᾶς, τὰ κατὰ τὸν Ζαχαρίαν διηγούμενος, τὸν Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ πατέρα. κατὰ τοῦτον γὰρ κάκεῖνος τὸν καιρὸν εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἰσελήλυθε, καὶ τῆς ἀγγελικῆς ὀπτασίας ἀπολελεύκει. ἐκελεύσθη δὲ καὶ διαρράναι τῷ δακτύλῳ ἐπιτάκις πρὸ τοῦ ἱλαστηρίου τοῦ αἵματος τοῦ τε μόσχου καὶ τοῦ τράγου. ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἑπτὰ ἡμέραις ὁ βίος ἀνακυκλεῖται, καθ' ἑκάστην δὲ, ὡς ἔπος εἶπεῖν, ἡμέραν, ἢ σμικρὰ ἢ μεγάλα πλημμελοῦμεν, ἰσάριθμος προσεφέρετο ταῖς ἡμέραις ὁ τοῦ αἵματος ῥαντισμὸς ὑπὲρ τῶν ἐν ταύταις γιγνομένων πλημμελημάτων. λέγει δὲ τοῦτο, μὴ μόνον αὐτοὺς ἀλλὰ καὶ τὴν σκηνὴν καθαίρειν. " ἐξιλάσεται, γὰρ φησι, περὶ τῶν ἁγίων ἀπὸ τῶν ἀκαθαρσιῶν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀδικημάτων αὐτῶν περὶ πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν· καὶ οὕτω ποιήσεις τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου τῇ ἐκτισμένη ἐν αὐτοῖς ἐν μέσῳ τῆς ἀκαθαρσίας αὐτῶν ". ἐκέλευσε δὲ μηδένα παρεῖναι ταύτης ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως γινομένης τῆς λειτουργίας. λέγει δὲ καὶ τὸν καιρὸν καθ' ὃν προσήκει ταῦτα γενέσθαι. " δεκάτῃ, γὰρ φησι, τοῦ μηνὸς 177 νὸς κακώσετε τὰς ψυχὰς ὑμῶν· καὶ πᾶν ἔργον οὐ ποιήσετε, ὁ αὐτόχθων καὶ ὁ προσήλυτος ὁ προσκείμενος ὑμῖν. ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἐξιλάσεται περὶ ὑμῶν καθαρίσαι ὑμᾶς ἀπὸ πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν ὑμῶν ἔναντι Κυρίου καὶ καθαρισθήσεσθε. σάββατα σαββάτων ἀνάπαυσις ἔσται ὑμῖν καὶ κακώσετε τὰς ψυχὰς ὑμῶν νόμιμον αἰώνιον ". σάββατα δὲ σαββάτων, ὡς ἅγια ἁγίων ἐκάλεσε· πολλῶ γὰρ τῶν σαββάτων αὕτη σεβασμιωτέρα ἢ ἑορτή. κάκωσιν δὲ τὴν νηστείαν ὠνόμασεν. εἶτα ἐπάγει· " ἅπαξ τοῦ ἐνὶ αὐτοῦ ποιηθήσεται, καθάπερ συνέταξε Κύριος τῷ Μωϋσῇ ". καὶ τοῦτο δὲ προτυποῖ τὴν κατὰ σάρκα τοῦ σωτῆρος ἡμῶν οἰκονομίαν. ὥσπερ γὰρ ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἰσὶν ταύτην ἐπετέλει τὴν λειτουργίαν, οὕτως ὁ δεσπότης Χριστὸς, ἅπαξ τὸ σωτήριον ὑπομείνας πάθος, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνελήλυθεν, " αἰώνιαν λύτρωσιν εὐράμενος ", ἣ φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος. ΧΧΙΙΙ Διὰ τί ἀπαγορεύει πόρρω τῆς σκηνῆς θύεσθαι τὰ ἐσθιόμενα θρέμματα; Ἦδει τὴν ἐνίων ἀσεβειαν, καὶ ὅτι τοῖς δαίμοσι θυσίας προσοίσουσι. προσέταξε τοίνυν πάντα θῦσαι βουλόμενον ἢ μόσχον ἢ πρόβατον ἢ αἶγα, παρὰ τὴν θύραν τῆς σκηνῆς ἀγαγεῖν, καὶ τὸ αἶμα ἐκχέαι, καὶ μεταλαβεῖν οἴκαδε τῶν κρεῶν· τὸν δὲ τοῦτο μὴ δρῶντα, ὡς φόνου ἔνοχον κατηγο

ρεῖσθαι ἐκέλευσεν. " αἷμα, γάρ φησι, λογισθήσεται τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ· αἷμα ἐξέχεεν, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς ". καὶ ὅτι τοῦτον ἔχει τὸν σκοπὸν ὃν ἔφην ὁ νόμος διδάξει τὰ ἐξῆς· " ἀνοίσει, γάρ φησιν, ὁ ἱερεὺς τὸ στέαρ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας τῷ Κυρίῳ. καὶ οὐ θύσουσιν ἔτι τὰς θυσίας αὐ 178 τῶν τοῖς ματαίοις, ὧν αὐτοὶ ἐκπορνεύουσιν ὀπίσω αὐ τῶν. νόμιμον αἰώνιον ἔσται ὑμῖν εἰς τὰς γε νεὰς ὑμῶν ". οὗτος ὁ νόμος μέχρι τοῦ παρόντος παρὰ Ἰουδαίοις κρατεῖ. ὁ γὰρ ἱερεὺς θύει τὰ ἐσθιόμενα ζῶα. ἀπηγόρευσε δὲ καὶ τὸ ἐσθίειν αἷμα, καὶ τὴν αἰτίαν ἐδίδαξεν· ἡ γὰρ ψυχὴ, φησί, πά σης σαρκὸς αἷμα αὐτοῦ ἐστίν, καὶ ἐγὼ δέδωκα ὑμῖν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου ἐξιλάσκεισθαι περὶ τῶν ψυχῶν ὑμῶν· τὸ γὰρ αἷμα αὐτοῦ ἀντὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἐξιλάσεται. διὰ τοῦτο εἶρηκα τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· πᾶσα ψυχὴ ἐξ ὑμῶν οὐ φάγεται αἷμα, καὶ ὁ προσήλυτος ὁ προσκείμενος ὑμῖν οὐ φάγεται ". ὡσπερ φησί, σὺ ψυχὴν ἀθάνατον ἔχεις, οὕτω τὸ ἄλογον ζῶον ἀντὶ ψυχῆς ἔχει τὸ αἷμα. οὗ δὴ χάριν κελεύει τὴν τοῦ ἀλόγου ψυχὴν, τουτέστι τὸ αἷμα, ἀντὶ τῆς σῆς προσενηχθῆναι ψυχῆς τῆς ἀθανάτου καὶ λογικῆς. ἐὰν δὲ τοῦτο φάγη, ψυχὴν ἐσθίει· λογικῆς γὰρ ψυχῆς τοῦτο τάξιν πληροῖ. διὸ καὶ φόνον τὴν βρῶσιν ὠνόμασε. τούτου ἕνεκα καὶ τὰ τεθνηκότα τῶν ζῶων ἐσθίειν ἀπαγορεύει, ὡς τοῦ αἵματος μὴ χωρισθέντος τοῦ σώματος. XXIV Τινὲς μέμφονται ταῖς περὶ τῶν γάμων νομοθεσίαις, λέγοντες ἀπαγορεύσαι τὸν Θεὸν τὰ μηδαμῆ μηδαμῶς γεγενημένα. τίς γάρ, φησίν, ἠνέσχε το τῆ ἑαυτοῦ μιγῆναι μητρί; ἢ τίς πώποτε συνεγένετο κτήνι; Οὐκ ἂν ὁ Θεὸς τὸ παρ' οὐδενὸς τολμηθὲν ἀπηγόρευσε· καὶ ὅτι ταῦθ' οὐ τως ἔχει, μαρτυρεῖ τὸ τοῦδε τοῦ νόμου προοίμιον. ἔφη γὰρ οὕτως· 179 " κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῆς Αἰγύπτου ἐν ἧ παρωκῆσατε ἐν αὐτῇ, οὐ ποιήσετε, καὶ κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῆς γῆς Χαναὰν εἰς ἣν ἐγὼ εἰσάγω ὑμᾶς ἐκεῖ, οὐ ποιήσετε, καὶ τοῖς νομίμοις αὐτῶν οὐ πορεύσεσθε ". οὕτω ταῦτα εἰπὼν, διδάσκει τὰ ὑπ' ἐκείνων τολμηθέντα, καὶ τὴν τοιαύτην ἀπαγορεύει πρᾶξιν. ὅτι δὲ πολλὰ τοιαῦτα τολμᾶται, μαρτυροῦσι καὶ πέρσαι μέχρι τοῦ παρόντος, οὐ μόνον ἀδελφαῖς, ἀλλὰ καὶ μητράσι καὶ θυγατράσι νόμῳ γάμου μιγνύμενοι· καὶ τὰς ἄλλας δὲ παρανομίας τολμῶσι πολλοί. XXV Τί ἐστίν· " ἀπὸ τοῦ σπέρματός σου οὐ δώσεις λατρεύειν ἄρχοντι καὶ οὐ βεβηλώσεις τὸ ὄνομά μου τὸ ἅγιον· ἐγὼ Κύριος "; Τὸ ἑβραϊκὸν τὸ " μόλοχ " ἔχει, καὶ οἱ λοιποὶ δὲ ἐρμηνευταὶ τοῦτο τεθεῖ κασιν. εἶδωλον δὲ τοῦτο ἦν. διὸ καὶ διὰ τοῦ προφήτου φησίν ὁ Θεός· " μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηνέγκατέ μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔτη τεσσαράκοντα, υἱοὶ Ἰσραὴλ; καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ μόλοχ καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν Ῥεφάν, τοὺς τύπους οὓς ἐποιήσατε προσκυνεῖν αὐτοῖς ". ἀπαγορεύει τοῖς τοὺς παῖδας ἱεροδούλους τοῖς εἰδώλοις προσφέρειν· ὡς δὲ τινὲς φησὶν, τὸ τοῖς ἀλλοφύλοις ἄρχουσι μὴ διδόναι τοὺς παῖδας, ὥστε εἶναι αὐτῶν οἰκέτας ἢ δορυφόρους, ἵνα μὴ τῆς ἐκείνων μεταλάχωσιν ἀσεβείας. XXVI Τί ἐστίν· " ἵνα μὴ προσοχθίσῃ ὑμῖν ἡ γῆ ἐν τῷ μιαίνειν ὑμᾶς αὐτήν, ὃν τρόπον προ 180 σῶχθισε τοῖς ἔθνεσι τοῖς πρὸ ὑμῶν; " Μὴ βδελύξεται ὑμᾶς, φησίν, ὡς ἐβδελύξατο τοὺς χαναναίους· ἀντὶ τοῦ, ὡσπερ ἐκείνους διὰ τὰς πολλὰς αὐτῶν παρανομίας πανωλεθρία παραδούς, ὑμῖν τὴν γῆν παραδέδωκα, οὕτως ὑμᾶς τὰ ὅμοια δράσαντας τι μωρήσομαι. XXVII Πῶς νοητέον· " τὰ κτήνη σου οὐ κατοχεύσεις ἐτέρω ζυγῷ, καὶ τὸν ἀμπέλωνά σου οὐ κατασπερεῖς διάφορον "; καί, " ἱμάτιον ἐκ δύο ὑφασμένων κίβδηλον οὐκ ἐπιβαλεῖς σεαυτῷ "; Πολλάκις ἔφην, ὅτι διὰ τῶν αἰσθητῶν διδάσκει τὰ νοητά. ἀπαγορεύει τοῖς τῶν ἑτερογενῶν τὴν ὀχεῖαν, οἶον ἵππου καὶ ὄνου· ἵνα μὴ διαβῆ ἀπὸ τῶν ἀλόγων εἰς τοὺς λογικοὺς ἢ παράνομος μίξις. τούτου χάριν καὶ τὸ ἐξ ἐρίου καὶ λίνου ὑφασμένον ἱμάτιον κίβδηλον ὀνομάζει, διδάσκων πράξεις ἐναντίας μηδαμῶς ἐπιτηδεύειν. ὅτι γὰρ οὐ τὸ ἱμάτιον κίβδηλον λέγει, ἀλλὰ τὴν πράξιν διὰ τούτου δηλοῖ, μαρτυρεῖ τῆς σκηνῆς τὰ καλύμματα ἐκ διαφόρων κατασκευασθέντα νημάτων. οὕτω νοητέον καὶ τὰ περὶ τοῦ ἀμπελῶνος, καὶ ὁ ἀπόστολος δὲ τὴν πρὸς τοὺς ἀπίστους κοινὴν νίαν ἀπαγορεύει λέγων· " μὴ γίνεσθε

έτεροζυγοῦντες ἀπίστοις ". XXVIII Τί ἐστίν " οὐ ποιήσετε σισόην ἐκ τῆς κόμης τῆς κεφαλῆς ὑμῶν, οὐδὲ φθερεῖτε τὴν ὄψιν τοῦ πῶ 181 γωνος ὑμῶν καὶ ἐντομίδας ἐπὶ ψυχῇ οὐ ποιήσετε τῷ σώματι ὑμῶν, καὶ γράμματα σικτὰ οὐ ποιήσετε ἐν ὑμῖν "; Τινὲς τὸ σισόην τὰς ἐξ ἐπιτηδεύσεως οὐκ ἔχουσας γινομένας τρίχας ἠρμήνευσαν. ἐγὼ δὲ ἄλλο οἶμαι τὸν νόμον ἀπαγορεύειν· εἰώθασιν Ἕλληνες μὴ ἀποκείρειν τῶν παίδων τὰς κορυφάς, ἀλλὰ μαλλοὺς ἔαν, καὶ τούτους μετὰ χρόνον ἀνατιθέναι τοῖς δαίμοσιν. εἰώθασιν δὲ καὶ τὰ γένεια ξυρᾶσθαι ἠνίκα ἐπένθουν, καὶ τέμνεσθαι τὰς παρειὰς εἰς τὴν τῶν τετελευτηκότων τιμὴν. καὶ τινὰ δὲ τοῦ σώματος μόρια βελόναις ἐκέντουν καὶ μέλαν ἐπέβαλλον, εἰς θεραπείαν δαιμόνων. ταῦτα οὖν ὁ θεῖος νόμος ἀπαγορεύει. XXIX Τί ἐστίν " ἐγγαστρίμυθος "; Τινὲς ὑπὸ δαιμόνων τινῶν ἐνεργούμενοι, ἐξηπάτουν πολλοὺς τῶν ἀνοήτων, ὡς δῆθεν προαγορεύοντες· οὐς ἐντερομάντιες οἱ Ἕλληνες προσηγόρευον, ὡς ἔνδοθεν δοκοῦντος τοῦ δαίμονος φθέγγεσθαι. XXX Τίνος χάριν τοῖς ἱερεῦσι διαφερόντως περὶ τῶν γάμων νομοθετεῖ; Ὅτι δεῖ τύπον εἶναι σωφροσύνης τὸν ἱερέα, καὶ ἵνα τὸ γένος ἀκραιφνὲς διαμείνη, μηδεμίαν ὑβρεως ἀφορμὴν τοῖς λοιδορεῖσθαι βουλομένοις παρέχον. διὸ καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος ἀγαθὴν ἔχειν μαρτυρίαν καὶ παρὰ τῶν ἔξωθεν τὸν τῷ Θεῷ λειτουργοῦντα διαγορεύει· " ἵνα μὴ εἰς ὄνειδισμόν, φησίν, ἐμπέση, καὶ παγίδα τοῦ διαβόλου ". τούτου χάριν τὴν μὲν Ἰσραηλίτιν πορνεύουσαν ἀναιρεῖσθαι 182 κελεύει· τὴν δὲ τοῦ ἱερέως θυγατέρα παραπλήσια τολμῶσαν ἐμπίπρασθαι. διὰ δὲ τὸ Ἰουδαίων μεμψίμοιρον, οὐδὲ τοὺς ἔχοντάς τινα μῶμον σωματικὸν λειτουργεῖν συγχωρεῖ, διὰ τῶν ἀκουσίων παθημάτων ἀπαγορεύων τὰ γυνωμικά. τυφλότης μὲν γὰρ ὀφθαλμῶν τὴν τῆς γνώσεως αἰνίττεται στέρῃσιν· ἐκτομὴ δὲ ὠτός, τὴν παρακοήν· ῥινὸς δὲ ἀφαίρεσις, τοῦ διακριτικοῦ τὴν ἀφαίρεσιν· ἀποκοπή δὲ χειρός, τὴν ἀργίαν τοῦ πρακτικοῦ. οὕτω καὶ τὰ ἄλλα νοητέον. τούτου χάριν ἀρτιμελῆ κελεύει καὶ τὰ ἱερεῖα προσφέρειν, τοὺς προσφέροντας διὰ τῶν προσφερομένων παιδεύων ὑγιεῖς ἔχειν τὰς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας. ἀπαγορεύει δὲ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὸν ἐκτομίαν καὶ τὸν θλαδίαν. γόνιμον μὲν γὰρ εἶναι δεῖ τῶν ἀγαθῶν πλήρη, τὸν τῆς θείας θεραπείας φροντίζοντα. XXXI Διὰ τί τὰ πρωτότοκα τῶν θρεμμάτων μετὰ τὴν ὀγδόην ἡμέραν προσφέρεσθαι διηγόρευσεν; Ἦδει τὴν ἐνίων γαστριμαργίαν, καὶ ὅτι τυχὸν εὐτραφέως αὐτὸ καὶ εὐειδὲς θεασάμενοι, τοῦτο μὲν καθέξουσιν, ἕτερον δὲ προσοίσουσι· τούτου χάριν εὐθυγενῆ προσενεχθῆναι προσέταξεν. XXXII Τί ἐστίν, " πεφρυγμένα νέα χίδρα οὐ φάγεσθε, ἕως ἂν προσενέγκητε ὑμεῖς τὰ δῶρα τῷ Θεῷ ὑμῶν "; Τῆς Παλαιστίνης ἡ γῆ θερμότερα οὐσα πρωῖμους φέρει καρπούς. κελεύει τοῖνυν μὴ πρότερόν τι νέους ἀστάχους ἀφεῦσαι καὶ φρυζαὶ καὶ φαγεῖν, ἕως ἂν ἐκ τούτων τῷ Θεῷ προσενέγκωσι δράγμα. κελεύει δὲ τοῦτο προσενεχθῆναι τῇ τοῦ Πάσχα ἡμέρᾳ· εἶτα ἐκ ταύτης ἑπτὰ ἑβδομάδας ἀριθμῆσαι καὶ τῆς Πεντηκοστῆς ἐπιτελέσαι τὴν ἑορτήν. οὕτω γὰρ ἔφη· " καὶ 183 ἀριθμήσετε ὑμῖν ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῶν σαββάτων, ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἧς ἂν προσενέγκητε τὸ δράγμα τοῦ ἀφορίσματος, ἑπτὰ ἑβδομάδας ὀλοκλήρους ". ἡ δὲ τῆς Πεντηκοστῆς ἑορτὴ, μνήμη τῆς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσόδου. τότε γὰρ καὶ ἔσπειρον καὶ ἐθέριζον· ἐν γὰρ τῇ ἐρήμῳ τὸ μάννα ἤσθιον οὐρανόθεν φερόμενον. οὕτω διδάξας ὅπως χρῆται καὶ τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς ἐπιτελέσαι τὴν ἑορτήν, διδάσκει καὶ τίνα χρῆται πράξαι τῷ ἑβδόμῳ μηνί. καὶ τῇ μὲν νομηνίᾳ, τῶν σαλπίγγων τὴν ἑορτήν ἐπιτελέσαι κελεύει. ἀνεμίμνησκον δὲ αὐταὶ τῶν ἐν τῷ Σινᾷ ὄρει γεγενημένων σαλπίγγων, ἠνίκα τὸν νόμον ὁ τῶν ὄλων ἐδεδώκει Θεός· " φωνή, γάρ φησι, τῆς σάλπιγγος ἦχει μέγα ". τῇ δεκάτῃ δὲ τοῦ μηνὸς νηστεῦσαι κελεύει. ταύτην γὰρ τὴν ἡμέραν, ἰλασμοῦ ἡμέραν καλεῖ. " ταπεινώσετε, γάρ φησι, τὰς ψυχὰς ὑμῶν, ἀπὸ ἐννάτης τοῦ μηνὸς ἐσπέρας. καὶ πᾶσα ψυχὴ, ἥτις μὴ ταπεινωθήσεται ἐν αὐτῇ, ἐξολοθρευθήσεται ἢ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς ". ἀλλ' Ἰουδαῖοι κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν οὔτε σκυθροπάζουσιν, ἀλλὰ γελῶσι καὶ παίζουσι καὶ χορεύουσι καὶ

ἀκολάστοις ῥήμασι καὶ πράγμασι κέχρηται, ἄντικρυς τῷ νόμῳ μαχόμενοι. τῇ δὲ πεντεκαίδεκάτῃ, τὴν ἑορτὴν τῶν Σκηνῶν ἑορτάσαι νομοθετεῖ, οὐ μέχρι τῆς ἐβδόμης, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἑορτῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀγδόην ταῖς ἑπτὰ προσθεῖναι κελεύει· " καὶ ἡ ἡμέρα, γὰρ φησιν, ἡ ὀγδοὴ κλητὴ ἀγία ἔσται ὑμῖν, καὶ προσάξετε ὄλοκαυ τώματα τῷ Κυρίῳ· ἐξόδιόν ἐστὶ· πᾶν ἔργον λατρευτὸν οὐ ποιήσετε ". τὸ δὲ ἐξόδιον τὸ τέλος ση μαίνει τῶν ἑορτῶν· ἡ δὲ τῶν Σκηνῶν ἑορτὴ, τῆς ἐν ἐρήμῳ διαγωγῆς ἀνε 184 μίμνησκεν. τοῦτο γὰρ καὶ νομοθετῶν ἔφη· " ὅτι ἐν σκηναῖς κα τώκισα τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐν τῷ ἐξαγαγεῖν με αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου ". τούτου χάριν κλάδοις δένδρων τὰς οἰκίας κοσμεῖν διηγόρευσε· συνηρίθμησε δὲ τοῖς ἄλλοις κλάδοις καὶ τὸν ἄγνον, ὡς σωφροσύνης δηλωτικόν, καὶ ἡδονῆς σβεστικόν. φασὶ γὰρ αὐτὸν καὶ ἐσθιόμενον καὶ ὑποστρωννύμενον σβεννύναι τὴν φλόγα τῶν ἡδονῶν. ἀλλὰ τούτοις οὐκ ἰατρικῶς χρήσασθαι τοῖς τοῦ ἄγνου προσέταξε κλάδοις, ἀλλὰ διὰ τοῦ ὀνόματος ἐνιεῖς τῆς σωφροσύνης τὴν μνήμην. XXXIII Πῶς νοητέον τό· " ὃς ἂν καταράσῃται Θεόν, ἄμαρ τίαν λήψεται, ὀνομάζων δὲ τὸ ὄνομα Κυρίου θανάτῳ θανατούσθω "; Ἦλω τις βλασφημῆσας τὸν τῶν ὄλων Θεόν, οὐδέπω δὲ περὶ βλασφημίας ἐγγεγραπτο νόμος· τούτου χάριν ὁ νομοθέτης, τοῦτον μὲν φυλαχθῆναι προσέταξεν. ἤρετο δὲ τῇ ὑστεραῖα Μωϋσῆς τὸν δεσπότην Θεὸν τί χρὴ παθεῖν τὸν ἀλάστορα. ὁ δὲ τὸν μὲν καταλευσθῆναι προσέταξε, τῶν ἀκηκοότων τῆς βλασφημίας πρώτων ἀφιέντων τοὺς λίθους. ἔθηκε δὲ τὸν περὶ τῆς βλασφημίας νόμον. καὶ θεὸν μὲν ὁμωνύμως ἐκάλεσε τὸν ψευδῶ νυμον· τὸν δὲ τούτῳ λοιδορούμενον ἀμαρτάνειν μὲν ἔφη, κολάσεως δὲ οὐκ ἔκρινεν ἄξιον. ἀμαρτάνει μὲν οὐχ ὁ εὐσεβῆς τὸν ψευδώνυμον βλασφημῶν θεόν, ἀλλ' ὁ ἐκείνῳ πιστεύων μὲν, λοιδορούμενος δὲ· βλασφημεῖ γὰρ ὁ σέβει. ἀμαρτίαν τοίνυν τὴν τοιαύτην ἐκάλεσε βλασφημίαν, οὐ διὰ τὴν τοῦ βλασφημομένου ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ βλασφημοῦντος ὑπὸ ληψίν· οὐ γὰρ ὡς ψευδώνυμον, ἀλλ' ὡς ἀληθῆ Θεὸν βλασφημεῖ. τὸν μέντοι τὸν ἀληθινὸν βλασφημοῦντα Θεὸν λίθοις ἀναιρεῖσθαι προσέταξε. μάλα δὲ εἰκότως τοῖς περὶ τῆς βλασφημίας νόμοις καὶ τὸν περὶ τοῦ φόνου συνῆ 185 ψεν· ἐπειδὴ καὶ ὁ βλασφημῶν ἀνελεῖν μὴ δυνάμενος, τῇ γλώττῃ βάλλει τὸν ποιητὴν. XXXIV Διὰ τί " ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ ἐκκόπτεσθαι, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος ", καὶ ὅσα τοιαῦτα προσέταξεν; Οὐχ ἵνα πάσχωσι ταῦτα νενομοθέτηκεν, ἀλλ' ἵνα μὴ πράττωσι. τοῦ γὰρ πάθους τὸ δέος τὴν πράξιν ἐκώλυσε. XXXV Διὰ τί τῷ ἐβδόμῳ ἔτει σπεῖραι τὴν γῆν ἀπαγορεύει; Τὸ ἅπληστον αὐτῶν κολάζει τῷ νόμῳ. ἐπειδὴ γὰρ τοῦ πλείονος ἐφιέμενοι διηνεκῶς ἔσπειρον, μὴ διαναπαυομένη δὲ ἡ γῆ ἐξιτήλους ἔφερε τοὺς καρπούς, τῷ ἐβδόμῳ ἔτει ἄσπαρτον ἔασαι τὴν γῆν διηγόρευσε· τὰ δὲ αὐτομάτως φυόμενα τρυγᾶν ἢ θερίζειν ἐκώλυσε, φιλανθρωπίαν ἐκπαί δεύων αὐτούς. ἐκέλευσε γὰρ σὺν αὐτοῖς καὶ χήρας καὶ ὀρφανούς καὶ προσηλύτους ἐξ αὐτῶν μεταλαβεῖν τῶν καρπῶν. πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἕτερον πραγματεύεται· καὶ γὰρ ἄφεις ὀφλημάτων κατὰ τόδε τὸ ἔτος ἐγίνετο, καὶ τῶν δουλευόντων ἐβραίων ἐλευθερία. διὰ τοῦτο καὶ τὸν ἰσραηλιτὴν ἀργεῖν ἐνομοθέτησεν· ἐλευθερίαν δὲ καὶ ἄφεις σημαίνει τὸ ὄνομα. ἰσραηλιτὸν δὲ τὸ πεντηκοστὸν προσαγορεύουσιν ἔτος· " ἑπτὰ, γὰρ φησιν, ἐβδομάδας ἐτῶν ἀριθμήσεις, καὶ διαγεγεῖτε σάλπιγγος φωνῇ ἐν πάσῃ τῇ γῆ ὑμῶν τῇ δεκάτῃ τοῦ μηνὸς τῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἐξίλασμοῦ "· ἐν ἧ φησίν, ἡμέρα ἰλεοῦμαι ὑμῖν, καὶ τὰ πεπλημμελημένα ὑμῖν ἀφήμι. 186 ἐν ταύτῃ μηνύσατε τὸ τῆς ἀφέσεως ἔτος. εἶτα κελεύει ἐν τούτῳ τῷ ἔτει, καὶ τὸν ἀγρὸν ἀναλαμβάνειν τὸν πεπρακότα, καὶ τὰς ἐν τοῖς ἀγροῖς οἰκίας καὶ χρεῶν ἀποκοπὰς γενέσθαι, καὶ παίδων ἐβραίων ἐλευθερίας. ἐπειδὴ δὲ εἰκὸς ἦν τινὰς ἐνοχλεῖν τοῖς ὀφείλουσιν, ὡς τοῦ τῆς ἀφέσεως ἔτους πελάζοντος, ἀπηγόρευσε καὶ τοῦτο γίνεσθαι παρ' αὐτῶν. ὥστε δὲ περὶ τῆς ἀναγκαίας μὴ ἐνδοιάζειν τροφῆς, ἄτε δὴ μὴ γεωργοῦντας τὴν γῆν ἐν τοῖς τῆς ἀφέσεως ἔτεσι, ταῖς φιλοτίμοις ἐψυχαγωγῆσεν ὑποσχέσεσιν. ἐπηγ γείλατο γὰρ ἐν τῷ ἔκτῳ ἔτει οὐ

διπλασίαν πρόσδοδον χορηγήσειν μόνην, ἀλλὰ καὶ τριπλασίαν αὐτοῖς, ἀποχρῶσαν καὶ ἐν τῷ ἔκτῳ καὶ ἐν τῷ ἑβδόμῳ διαθρέψαι ἔτει· ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ ὀγδοῦ διαρκοῦσαν. " σπε ρεῖτε, γάρ φησιν, τὸ ἔτος τὸ ὄγδοον καὶ φάγε σθε ἀπὸ τῶν γεννημάτων παλαιὰ ἕως τοῦ ἔτους τοῦ ἐνάτου, ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ γενήματα αὐτῆς, φάγεσθε παλαιὰ παλαιῶν ". εἶτα τῇ μνήμῃ τῆς δεσποτείας κρατύνει τὸν νόμον. " ἐμὴ γὰρ ἔστι, φησίν, ἡ γῆ, διότι προσήλυτοι καὶ πάροικοι ὑμεῖς ἔστε ἕναν τῶν μου ". ἐγώ, φησί, ταύτην ὑμῖν ἐδωρησάμην, τοιγάρτοι ὡς δεσπότης νομοθετῶ. XXXVI Τί ἔστι, " πέψουσι δέκα γυναῖκες τοὺς ἄρτους αὐτῶν ἐν κλιβάνῳ ἐνί "; "Ὡς περὶ τὴν γῆν κεχηνῶσι καὶ νομοθετεῖ καὶ ἀπειλεῖ. καὶ γὰρ ἐννόμως πολιτευομένοις τῆς γῆς αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται τὴν εὐκαρπίαν· καὶ αὐτὸν ἄλλοι παραβαίνουσι, καὶ γῆς ἀκαρπίαν καὶ πολεμίων ἔφοδον ἀπειλεῖ καὶ πενίαν ἐσχάτην. τοῦτο καὶ ἐνταῦθα δηλοῖ, ὅτι τοσαύτη ὑμᾶς καταλήψεται πενία, ὡς δέκα γυναῖκας ἐν ἐνὶ κλιβάνῳ τοὺς ἄρτους ποιεῖν διὰ τὴν σπάνιν 187 τῶν ἀναγκαίων· τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε· " καὶ φάγεσθε, καὶ οὐ μὴ ἐμπλησθῆτε ". XXXVII Τί ἔστι, " τότε εὐδοκήσει ἡ γῆ τὰ σάββατα πᾶσας τὰς ἡμέρας τῆς ἐρημώσεως αὐτῆς "; Τὸ ἐπαγόμενον ἐρμηνεῖα τούτου ἔστιν. ἔφη γάρ· " καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε ἐν τῇ γῇ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν ". ἐν Βαβυλῶνι γὰρ ἑβδομήκοντα ἔτη δουλεύοντες διετέλεσαν. ἀπὸ δὲ τῆς τοῦ Σαοὺλ βασιλείας, μέχρι τῆς αἰχμαλωσίας τετρακόσια καὶ ἐνεήκοντα συνάγεται ἔτη· τούτων δὲ τὸ ἑβδομον ἑβδομήκοντα. τοῦτο τοίνυν φησίν, ὅτι ἄσπαρτος ἡ γῆ μενεῖ, καὶ ἀνήροτος ἑβδομήκοντα ἔτη, ὑμῶν τὴν ἀλλοτρίαν οἱ κούντων· ἐπειδὴ μετὰ τῶν ἄλλων νόμων παρέβητε καὶ τοῦ σαββάτου τὴν ἐντολήν. τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε· " καὶ σαββατιεῖ ἡ γῆ, ἣ οὐκ ἐσαββάτισεν, ἡνίκα κατωκεῖτε αὐτήν ". προστέθεικε δὲ καὶ ἕτεραν ἀπειλήν. " καὶ τοῖς καταλειφθεῖσιν ἐξ ὑμῶν ἐπάξω δειλίαν εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν ἐν τῇ γῇ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν· καὶ διώξεται αὐτοὺς φωνὴ φύλλου φερομένου, καὶ φεύξονται ὡς φεύγοντες ἀπὸ πολέμου ", καὶ τὰ ἐξῆς. καὶ αὕτη δὲ ἡ πρόρρησις πέρας ἔλαβεν. ἐν γὰρ τῇ τῶν χαλδαίων πολιορκίᾳ, πολλῶν μὲν ἐν ταῖς συμπλοκαῖς ἀναιρεθέντων, πολλῶν δὲ λιμῷ διαφθαρέντων, τῶν ἀνδραποδισθέντων δὲ εἰς Βαβυλῶνα μετοικισθέντων· οἱ τὰς τῶν πολεμίων χεῖρας διαφυγόντες εἰς τὴν Αἴγυπτον ἔφυγον, δεῖσαντες τῶν χαλδαίων τὴν ἔφοδον. καὶ τοῦτο σαφῶς ἡμᾶς ἡ τοῦ θειοτάτου Ἰερεμίου προφητεία διδάσκει. μετὰ μὲντοι τὰς ἀπειλὰς ὑπέσχετο καὶ χρῆσται καὶ τὴν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον ἐπηγγείλατο, οὐ διὰ τὴν 188 αὐτῶν ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν προγόνων εὐσέβειαν. τοῦτο γὰρ ἔφη· " καὶ μνησθήσομαι τῆς διαθήκης Ἰακώβ καὶ τῆς διαθήκης Ἰσαὰκ καὶ τῆς διαθήκης Ἀβραὰμ καὶ μνησθήσομαι αὐτῶν τῆς διαθήκης τῆς προτέρας, ὅτε ἐξήγαγον αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας ἐναντίον πάντων τῶν ἐθνῶν, τοῦ εἶναι αὐτῶν Θεός· ἐγώ εἰμι Κύριος ". ἐδίδαξε δὲ διὰ τούτων τὰς τῆς φιλανθρωπίας αἰτίας. διὰ γὰρ τὰς πρὸς πατέρας αὐτῶν ἐπαγγελίας, φησί, τῆς τούτων ἀνέχομαι παρανομίας· καὶ ἐπειδὴ ἔγνω πάντα τὰ ἔθνη διὰ τῶν παραδόξων θαυμάτων. ὅτι διαφερόντως τούτων ἐπιμελοῦμαι, καὶ λαὸς ἐμὸς χρηματίζουσι. τοῦ μὲντοι Ἰακώβ ἐμνημόνευσε πρῶτον, ἐπειδὴ τούτων ἀπάντων μόνος ἦν πρόγονος. ὁ γὰρ Ἰσαὰκ καὶ τῶν ἰδουμαίων, ὁ δὲ Ἀβραὰμ καὶ τῶν ἰσραηλιτῶν καὶ τῶν ἀπὸ Χεττούρας· κάτωθεν τοίνυν ἀρξάμενος, κατὰ τάξιν ἐπὶ τὸν Ἀβραὰμ ἀνελήλυθε, πρὸς ὃν ἐξ ἀρχῆς ἐπεποιήτο τὰς συνθήκας. XXXVIII Τί ἔστιν, " ὃς ἂν εὐξῆται εὐχὴν ὥστε δοῦναι τιμὴν τῆς εὐχῆς αὐτοῦ τῷ Κυρίῳ "; Εὐχὴν καλεῖ τὴν ὑπόσχεσιν, ἧ πολλοὶ τάγμα προσαγορεύουσι· τοῦτον δὲ τὸν νόμον ἔστι καὶ νῦν παρ' ἐνίοις βαρβάρους εὐρεῖν φυλαττόμενον. οἱ γὰρ πιστοὶ τῶν νομάδων, λέγω δὲ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἰσμαὴλ, ἀντιταλαντεύουσι τοῖς εὐθυγενέσι βρέφεσιν ἄργυρον καὶ τοῦτον προσκομίζουσι τῷ Θεῷ. περὶ τούτου νενομοθέτηκεν ὁ Θεός· καὶ γινώσκων ὡς Θεός, ὅτι τῶν ὑπισχνουμένων τινὲς δώσειν ὑπὲρ ἑαυτῶν τιμὴν τῷ Θεῷ, παραβήσονται τὴν ὑπόσχεσιν σμικρύνοντες τὴν τιμὴν, ἐκέλευσε πεντήκοντα εἶναι δίδραχμα τοῦ

ἄρρενος τὴν τιμὴν, τῆς δὲ θηλείας τριάκοντα καὶ τῶν 189 ἀκμαζόντων καὶ τῶν γεγηρακότων ὑπεξηρημένων. τὴν γὰρ μέσην περι ὠρισην ἠλικίαν ἀπὸ εἰκοσαετοῦς εἰρηκῶς ἕως ἐξηκονταετοῦς· τοῖς γὰρ τούτων νεωτέροις, καὶ πρεσβυτέροις, ἄλλην ὠρισην τιμὴν. τοὺς δὲ πένη τας ὑπὸ τὴν τῶν ἱερέων καταλέλοιπε κρίσιν· ἴν' ἐκεῖνοι πρὸς τὰς δυνάμεις ὀρίζωσι τὰς τιμὰς· τὰ δὲ ἀφιερούμενα ἄλογα ἐναλλάττεσθαι παρὰ τῶν προσφερόντων ἀπαγορεύει· καὶ ὥστε μὴ τοῦτο δρᾶν τὴν τῆς ζημίας αὐτοῖς ἐπιτίθησιν ἀνάγκην· " ἐάν, γάρ φησιν, ἀλλάσσω ἀλλάξῃ αὐτό, ἔσται αὐτό καὶ τὸ ἄλλαγμα αὐτοῦ ἅγιον ". τῶν μέντοι ἀκαθάρτων κτηνῶν ὀρίσαι τὴν τιμὴν τὸν ἱερέα ἐκέλευσε. τοῦτο καὶ ἐπὶ οἰκίας, καὶ ἀγροῦ γενέσθαι ἐκέλευσεν. ὠρισην δὲ καὶ τὴν τοῦ διδράχμου ποσότητα· εἴκοσι γὰρ ἐκέλευσεν ἔλκειν ὀβολούς· τὸ δὲ δίδραχμον τινὲς τῶν ἐρμηνευτῶν " στατήρα " ἐκάλεσαν. τὰ μέντοι ἀνατιθέμενα τῷ Θεῷ προσέταξε μὴ λυτροῦσθαι.

190 QUAESTIONES IN NUMEROS

I Διὰ τί προσέταξεν ἀριθμηθῆναι τὸν λαὸν ὁ Θεός; Ἴνα τῆς οἰκείας ἐπαγγελίας δείξῃ τὸ ἀληθές. ὑπισχνούμενος γὰρ τῷ Ἀβραάμ ἔφη· " πληθύνων πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου, ὡς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὡς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης ". ἔδειξε δὲ τὴν τῆς ἀπαγγελίας ἀλήθειαν· ἐκ πέντε γὰρ καὶ ἑβδομήκοντα τῶν εἰς Αἴγυπτον κατεληλυθόντων ἑξακόσιοι χιλιάδες καὶ τρισχίλιοι καὶ ἑξακόσιοι καὶ πεντήκοντα ἠριθμήθησαν ἄνδρες δυνάμενοι πολεμεῖν, καὶ τῆς ἐξώρου ἠλικίας καὶ τῆς ἀώρου κεχωρισμένης, καὶ μέντοι καὶ τοῦ θήλεως γένους, καὶ τῆς λευϊτικῆς φυλῆς· οὐδὲ γὰρ αὕτη ταῖς λοιπαῖς συνηριθμήθη. ταύτην αὐτοῦ διδάσκων τὴν δύναμιν ὁ δεσπότης Θεός, καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου ἔφη· " ἐμβλέψατε εἰς Ἀβραάμ τὸν πατέρα ὑμῶν καὶ εἰς Σάρραν τὴν ὠδίνουσαν ὑμᾶς, ὅτι εἷς ἦν, καὶ ἐκάλεσα αὐτὸν καὶ εὐλόγησα αὐτὸν καὶ ἐπλήθυνα αὐτόν ". II Διὰ τί ἐλάττων ἐστὶν ὁ τῶν λευϊτῶν ἀριθμὸς; 191 Ὡς ἀρχόντων· δεῖ γὰρ τοὺς ἄρχοντας ἐλάττους εἶναι τῶν ἀρχομένων. ἄλλως τε καὶ τοῦ πολεμεῖν ἦσαν ἀπηλλαγμένοι, καὶ μόνη τῇ θείᾳ λατρείᾳ προσήδρευον. III Πῶς οὖν ἡ τοῦ Ἰούδα φυλὴ ὑπερέβαλε πάσας τῶν ἀριθμῶν καίτοι οὐσα βασιλική; Ἐκ τῆς βασιλικῆς εἷς ἀνὴρ ἐβασίλευσεν· οἱ δὲ τῆς λευϊτικῆς ἅπαντες ἐλεῖ τούργουν· οἱ μὲν ἱερατεύοντες, οἱ δὲ τούτοις διακονοῦντες. ἐδεῖ δὲ καὶ τὴν βασιλικὴν ὑπερέχειν τῷ ἀριθμῷ καὶ διὰ τὴν εὐλογίαν τοῦ δεσπότου Χριστοῦ· ἐξ αὐτῶν γὰρ ἔμελλεν κατὰ σάρκα βλαστάνειν· καὶ ὥστε τοὺς ἐξ αὐτῆς χειροτονουμένους βασιλέας ἀρχοῦσαν ἔχειν τῶν φυλετῶν τὴν ἐπικουρίαν. συνέταξε δὲ κἀνταῦθα τῇ βασιλικῇ φυλῇ τοὺς ἱερέας· πρὸς ἥλιον γὰρ ἀνίσχοντα τὴν Ἰούδα τάξας φυλὴν, συνῆψεν αὐτοῖς τοὺς ἱερέας μετὰ τῆς κιβωτοῦ. τῷ μέντοι Δὰν τὸ βόρειον ἀπεκλήρωσε τμήμα. " ἀπὸ προσώπου, γάρ φησι, βορρᾶ ἐκκαυθήσεται τὰ κακὰ ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν ". εἴρηται δὲ ἡμῖν ἐν ταῖς τοῦ Ἰακώβ εὐλογίαις, ὡς ἐκ τῆς Δὰν φυλῆς ὁ ἀλάστωρ τεχθήσεται, ὁ Χριστὸν μὲν ἑαυτὸν ὀνομάζων, τάναντία δὲ τῇ προσηγορίᾳ διαπραττόμενος, καὶ σφετεριζόμενος τὰ μηδαμόθεν προσήκοντα. καὶ τῷ Ἰούδα δὲ μάλα εἰκότως τὸ ἔωρον ἀπένειμεν· ἐπειδὴ καὶ περὶ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ οἱ θεῖοι βῶσι προφηταῖ· " ἰδοὺ ἀνὴρ, ἀνατολὴ ὄνομα αὐτῷ ". καί· " τοῖς φοβουμένοις με ἀνατελεῖ ἡλῖος δικαιοσύνης· καὶ ἴασις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ ". καί· " τοῖς ἐν σκότει 192 καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς ". IV Τίνα ἦν τὰ ἔργα τῶν ἱερέων καὶ τίνα τὰ τῶν λευϊτῶν; Αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων διδάσκει Θεός. " εἶπε, γάρ φησι, Κύριος πρὸς Μωϋσῆν· λάβε τὴν φυλὴν τοῦ Λευὶ καὶ στήσεις αὐτοὺς ἐναντίον Ἀαρὼν τοῦ ἱερέως· καὶ λειτουργήσουσιν αὐτῷ καὶ φυλάξουσιν τὰς φυλακὰς αὐτοῦ καὶ τὰς φυλακὰς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐναντίον τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, ἐρ γάζεσθαι τὰ ἔργα τῆς σκηνῆς· καὶ φυλάξουσι πάντα τὰ

σκεύη τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, καὶ τὰς φυλακὰς τῶν υἰῶν Ἰσραὴλ καὶ πάντα τὰ ἔργα τῆς σκηνῆς καὶ δώσεις τοὺς λευίτας Ἀαρὼν τῷ ἀδελφῷ σου καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ τοῖς ἱερεῦσι· δόμα δεδομένον εἰσὶν οὗτοι ἀπὸ τῶν υἰῶν Ἰσραὴλ. καὶ Ἀαρὼν καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καταστήσεις ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, καὶ φυλάξουσι τὴν ἱερατείαν αὐτῶν καὶ πάντα τὰ κατὰ τὸν βωμὸν καὶ τὰ ἔσω τοῦ καταπετάσματος· καὶ ὁ ἀλλογενὴς ὁ ἀπτόμενος ἀποθανεῖται ". Μεμαθήκαμεν οὖν ἐντεῦθεν, ὡς οἱ μὲν ἱερεῖς τὰς θυσίας προσέφερον, οἱ δὲ λευίται τῶν μὲν ἱερέων ὑπουργοί, τῆς δὲ σκηνῆς κατέστησαν φύλακες. διδάσκει δὲ ἐν τοῖς ἐξῆς, τίνα μὲν ἔδει φέρειν τοῦ Καθὰ τὸν δῆμον, τίνα δὲ τὸν Γεδεών, τίνα δὲ τὸν Μεραρί. 193 V Τίνος ἔνεκεν προσέταξεν ὁ Θεὸς ἀριθμηθῆναι τοῦ λαοῦ τὰ πρωτότοκα; Ἐπειδὴ πᾶσαν τοῦ Λευὶ τὴν φυλὴν ταῖς θείαις ἀφιέρωσε λειτουργίαις, καὶ τοῦ πολεμεῖν ἠλευθέρωσεν, εἰκὸς δὲ ἦν δυσχεραίνειν τῶν ἄλλων τινὰς, ὡς τούτων προτιμηθέντων· πείθει τοὺς δυσχεραίνοντας ὁ δεσπότης Θεός, ὡς οὐδὲν προσέταξεν ἄδικον. ἡνίκα γάρ, φησὶν, ὑμῶν χάριν ἀνηρέθη τὰ τῶν αἰγυπτίων πρωτότοκα, τὰ ὑμέτερα διεσώθη πρωτότοκα. ἀντὶ τούτων τοίνυν τὴν λευιτικὴν φυλὴν ταῖς ἑμαῖς ἀπεκλήρωσα λειτουργίας· καὶ ἀντὶ τῶν πρωτοτόκων τῶν ὑμετέρων κτηνῶν, τῶν λευιτῶν τὰ πρωτότοκα. ἐπειδὴ δὲ πλείους ὤφθησαν τῶν λευιτῶν τῶν ἄλλων φυλῶν οἱ πρωτότοκοι, προσέταξεν ἕκαστον τῶν μετὰ τὸν ἴσον ἀριθμὸν πέντε δοῦναι σίκλους τοῖς ἱερεῦσιν· εἴκοσι ὀβολοὺς ὀρίσας ἔχει τὸν σίκλον, καὶ τὸν τοιοῦτον ἀριθμὸν ἅγιον ὀνομάσας, ὡς τοῖς θείοις ἀφωρισμένον, καὶ οὐ παρὰ πᾶσι πολιτευόμενον. ἀλλαχοῦ μέντοι δίδραχμον ὀνομάζει τοὺς εἴκοσι ὀβολούς· τοῦτο τὸ δίδραχμον καὶ ὁ Κύριος ὡς πρωτότοκος ἀπητήθη. VI Τί δήποτε τισὶ μὲν τῶν ἱερῶν σκευῶν ὑακίνθινα προσέταξεν ἐπιβληθῆναι καλύμματα, τισὶ δὲ πορφυρᾶ; Τῶν τιμιωτέρων ὑακίνθινα μόνον τὰ καλύμματα ἦν. αἰνίττεται δὲ ἡ χροὰ τὸν οὐρανόν· τούτου χάριν τὰ μὲν ἐντὸς τοῦ σκεπάσματος, τούτοις τοῖς ἐπιβλήμασιν καλυφθῆναι προσέταξε, τὰ δὲ ἐκτὸς καὶ πορφυροῖς καὶ τοιοῦτοῖς. ὁ μὲν γὰρ οὐρανὸς τιμωρίας οὐκ ἔχει· ἡ δὲ γῆ διὰ τὰς τῶν νόμων παραβάσεις δέχεται καὶ κολάσεις. τῆς δὲ βασιλείας ἡ πορφύρα δηλωτικὴ. θεία δὲ καὶ ἀναρχος καὶ ἀνώλεθρος ἡ τοῦ Θεοῦ βασιλεία. τούτου χάριν τὰ ἔξω τῆς σκηνῆς καὶ πορφυροῖς καὶ ὑακινθίνοις ἐπιβλήμασιν ἐκαλύπτετο. προμηθούμενος δὲ τοῦ δήμου τοῦ Καθὰ, προσέταξε πρότερον τοὺς ἱερέας 194 εἶσω τῶν ἀδύτων γενομένους, καλύπτειν τὴν κιβωτὸν καὶ τὰ ἄλλα σκεύη τοῖς προειρημένοις καλύμμασιν· εἶθ' οὕτω τοῦ Καθὰ τὸν δῆμον ταῦτα μετακομίζειν, ἵνα μὴ τὰ ἄψαυστα καὶ ἀθέατα θεασάμενοι, ἐκ τῆς παραδόξου θεᾶς ὑπομείνωσιν ὄλεθρον. VII Τίνα καλεῖ " ἀκάθαρτον ἐπὶ ψυχῇ "; Τὸν τοῦ τεθνηκότος ἀψάμενον, ἢ ὁστέοις νεκροῦ πελάσαντα. VIII Καὶ τί δήποτε καὶ τούτους καὶ τοὺς λεπρούς καὶ τοὺς γονορρυεῖς, ἔξω τῆς παρεμβολῆς διάγειν ἐκέλευσεν; Ἀπὸ τῶν σμικρῶν τὰ μεγάλα παιδεύων. εἰ γὰρ ὁ ἀπτόμενος νεκροῦ ἀκάθαρτος, πολλῶ μᾶλλον ὁ νεκρὸν εἰργασάμενος διὰ μαιφονίας. καὶ εἰ ὁ λεπρὸς ἀκάθαρτος, πολλῶ μᾶλλον ὁ τὰ ποικίλα τῆς κακίας ἐργαζόμενος εἶδη. οὕτω διὰ τοῦ γονορρυοῦς ἡ μοιχεία κατηγορεῖται. εἰ γὰρ τὸ ἀκούσιον μυσαρὸν, πολλῶ δήπουθεν τὸ κατὰ γνώμην τολμώμενον. IX Τί ἐστὶν " ἀνὴρ ἢ γυνὴ εἴ τις ποιήσει ἀπὸ πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν τῶν ἀνθρωπίνων "; Τὰ σμικρότερα τῶν ἁμαρτημάτων ἀνθρώπινα κέκληκεν· ἐπειδὴ τρεπτὴν οὔσαν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν πάντων ἀπηλλάχθαι τῶν ἁμαρτημάτων οὐχ οἷόν τε. " οὐδεὶς, γὰρ φησι, καθαρὸς ἀπὸ ρύπου, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα ἢ ζωὴ αὐτοῦ ". τούτου χάριν καὶ ὁ θεῖος βοᾷ Δαβίδ· " μὴ εἰσέλθῃς εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ δούλου σου, ὅτι οὐ δικαιωθήσεται ἐνώπιόν σου 195 πᾶς ζῶν ". μόνος γὰρ ὁ δεσπότης Χριστός, καὶ ὡς ἄνθρωπος τὸ ἄμωμον ἔχει. καὶ τοῦτο προορῶν ὁ προφήτης Ἡσαΐας ἐβόα· " ὅς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ". τούτου χάριν καὶ τὰς ἄλλων ἁμαρτίας ἀνέλαβεν, οἰκείας οὐκ ἔχων. οὗτος γὰρ φησι· " τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει,

καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται ". καὶ ὁ μέγας Ἰωάννης: " Ἴδε ὁ ἄμνός τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου ". διὰ τοῦτο καὶ ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος, ὡς ἀδίκως ὑπομείνας τὸν θάνατον. διδάσκει τοίνυν ὁ θεῖος νόμος πῶς θεραπευτέον τοὺς τὰ μέτρια πλημμελήσαντας. κελεύει γὰρ τὸν ἕν τισι συμβολαίοις ἡδίκηκότα, πρῶτον ἐξαγορεύσαι τὴν ἁμαρτίαν, εἶτα τῷ ἡδικημένῳ τὸ ληφθὲν ἀποδοῦναι προστεθεικότα τῷ κεφαλαίῳ τὸ πέμπτον. εἰ δὲ συμβαίῃ τὸν ἡδικημένον πρὸ τῆς τοῦ ἡδίκηκότος μεταμελείας καταλύσαι τὸν βίον, ἐκτίσαι ταῦτα τῷ ἀγχιστεύοντι. ἀγχιστεύοντα δὲ καλεῖ τὸν τῷ γένει προσήκοντα. ἡ δὲ τάξις τοῦ γένους αὕτη: πρῶτος υἱός, εἶτα θυγάτηρ, εἶτα ὁ τοῦ πατρὸς ἀδελφός, ἔπειτα ὁ τοῦ πάππου, εἰ δὲ τούτων μηδεὶς εἴη, ὁ πλησιέστερος συγγενής, εἰ δὲ μὴ εὐρίσκοιτο συγγενής, τῷ Θεῷ τὰ προρρηθέντα προσενεγκεῖν διηγόρευσε. τοῦτο γὰρ εἶπεν: " ἂν δὲ μὴ ἦ τῷ ἀνθρώπῳ ἀγχιστεύων, ὥστε ἀποδοῦναι αὐτῷ τὸ πλημμέλημα τὸ πρὸς αὐτόν, τὸ πλημμέλημα τὸ ἀποδιδόμενον τῷ Κυρίῳ τῷ ἱερεῖ ἔσται, πλὴν τοῦ κριοῦ τοῦ ἰλασμοῦ, δι' οὗ ἐξιλάσεται περὶ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ". προσέταξε δὲ καὶ τὰς προσφερομένας ἀπαρχὰς τοὺς ἱερέας ἐσθίειν. ἀπαρχαὶ γὰρ ἦσαν τοῦ μὲν λαοῦ οἱ λευῖται, τῶν δὲ λευιτῶν οἱ ἱερεῖς, ὡς ἀπαρχαὶ τοίνυν τὰς ἀπαρχὰς ἐκομίζοντο. 196 X Διὰ τί ἄλευρον κρίθινον ὑπὸ τῆς ὑποπτευομένης μοιχευθῆναι προσεκομίζετο; Αὐτὸς ὁ δεσπότης ἡρμήνευσεν. " ἔστιν, γὰρ ἔφη, θυσία ζῆλοτυπίας, θυσία μνημοσύνου, θυσία ἀναμιμνήσκουσα ἁμαρτίαν ". ὅθεν οὐδὲ ἔλαιον αὐτήν, οὐδὲ λίβανον ἔχειν προσέταξεν: ἐστέρητο γὰρ καὶ τῆς εὐωδίας, καὶ τοῦ τῆς δικαιοσύνης φωτός. τοῦτο μέντοι γίνεσθαι νενομοθέτηκεν ὁ δεσπότης Θεός, τὴν μὴ φόνον αὐτῶν ἐπιστάμενος γνώμην. ἴνα γὰρ μὴ ἐξ ὑποψίας κατακτείνωσι τὰς ὁμοζύγας, ἐκέλευσε τὴν ὑποπτευομένην αὐτῷ προσενεχθῆναι, ἅτε δὴ πάντα σαφῶς ἐπισταμένῳ καὶ τὰ λάθρα γινόμενα. " προσάξει, γὰρ φησὶν, ὁ ἱερεὺς, καὶ στήσει τὴν γυναῖκα ἕναντι Κυρίου: καὶ λήψεται ὁ ἱερεὺς ὕδωρ καθαρὸν ζῶν ἕναντι Κυρίου ἐν ἀγγείῳ ὄστρακίνῳ, καὶ τῆς γῆς τῆς οὔσης ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου; καὶ λαβὼν ὁ ἱερεὺς ἐμβαλεῖ εἰς τὸ ὕδωρ: καὶ στήσει ὁ ἱερεὺς τὴν γυναῖκα ἕναντι Κυρίου, καὶ ἀποκαλύψει τὴν κεφαλὴν τῆς γυναίκος, καὶ δώσει ἐπὶ τῶν χειρῶν αὐτῆς τὴν θυσίαν τοῦ μνημοσύνου, τὴν θυσίαν τῆς ζῆλοτυπίας: ἐν δὲ τῇ χειρὶ τοῦ ἱερέως ἔσται τὸ ὕδωρ τοῦ ἐλεγμοῦ τοῦ ἐπικαταρωμένου τούτου ". ταῦτα δὲ πάντα γενέσθαι προσέταξε τὴν γυναῖκα τὴν ὑποπτευομένην ἐκδειματῶν, ἵνα εἰ ἐξήμαρτεν ὁμολογήσει, καὶ διὰ μετανοίας λάβῃ τὴν ἄφεσιν. τούτου χάριν ἀκάλυπτον αὐτὴν τῷ Θεῷ προσενεχθῆναι 197 κελεύει, διδάσκων ὅτι γυμνὰ πάντα καὶ τετραηλισμένα ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ οὐδὲν αὐτὸν λέληθε τῶν παρ' ἡμῶν γιγνομένων. ὅτι δὲ ταῦτα δεδιττόμενος αὐτὴν γενέσθαι κεκέλευκε, τὰ ἐξῆς δηλοῖ. " καὶ ὀρκιεῖ αὐτὴν ὁ ἱερεὺς καὶ ἐρεῖ τῇ γυναικί: εἰ μὴ κεκοίμηταί τις μετὰ σοῦ, εἰ μὴ παραβέβηκας μίαν θῆναι ὑπὸ τὸν ἄνδρα τὸν σεαυτῆς, ἀθῶος ἴσθι ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐλεγμοῦ τοῦ ἐπικαταρωμένου τούτου. εἰ δὲ σὺ παραβέβηκας ὑπανδρος οὔσα, ἢ σὺ μεμίανσαι, ἢ ἔδωκέ τις τὴν κοίτην ἐν σοὶ πλὴν τοῦ ἀνδρός σου. δῶν σε Κύριος ἐν ἄρᾳ καὶ ἐνόρκιον ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ δοῦναι Κύριον τὸν μηρόν σου διαπεπτωκότα, καὶ τὴν κοιλίαν σου πεπρησμένην ". ἐκέλευσε δὲ καὶ τὴν γυναῖκα συντίθεσθαι τῇ ἄρᾳ, καὶ λεγείν: " γένοιτο, γένοιτο ", καὶ γραφῆναι δὲ τὴν ἄραν προσέταξε, καὶ ἐξαλειφθῆναι ὕδατι, καὶ πιεῖν τὴν γυναῖκα τὸ ὕδωρ: πρότερον δὲ τὴν θυσίαν προσενεχθῆναι, τουτέστι τὸ κρίθινον ἄλευρον. εἶτα διδάσκει, ὡς ἀθῶος μὲν οὔσα ὑγιῆς φυλαχθήσεται: ἔνοχος δὲ οὔσα, καὶ κρύπτουσα, τῇ πείρᾳ μαθήσεται τῆς ἄρᾳς τὴν ἰσχὺν καὶ τῆς κοιλίας διαρρηγνυμένης, καὶ τοῦ μηροῦ διαπίπτοντος. δι' ὧν γὰρ ἡ ἁμαρτία, διὰ τούτων ἢ τιμωρία. τὸ δὲ ἐνόρκιον οὕτω νοητέον: ὅτι ἂν τις δεινὰ καὶ ἀνήκεστα πάθη, εἰώθασί τινες ὁμνύντες λέγειν: μὴ πάθοιμι ἢ ὁ δεῖνα πέπονθεν. XI Τί ἐστίν, " ὅς ἂν μεγάλως εὐξήται εὐχὴν ἀφαγνίσασθαι ἀγνεΐαν τῷ Κυρίῳ "; Πολλὰ τῆς ἐπαγγελίας εἶδη. οἱ μὲν γὰρ θυσίας ἐπηγγέλλοντο, οἱ δὲ χρή 198 ματα, οἱ

δὲ ἑαυτοῦς· οἱ δὲ ῥητῶν ἡμερῶν ἀριθμὸν μὴ πειῖν οἶνον, μὴ κείρασθαι τὴν κεφαλὴν. τοιοῦτοι ἦσαν, περὶ ὧν ὁ θεὸς εἶπεν Ἰάκωβος τῷ θεοπεσίῳ Παύλῳ· " εἰσὶ τινες εὐχὴν ἔχοντες ἐφ' ἑαυτοῖς· τούτους παραλαβὼν ἀγνίσθητι σὺν αὐτοῖς, καὶ δαπάνησον ἐπ' αὐτούς "· τουτέστι, τὰς ὑπὲρ αὐτῶν προσφερομένας κατὰ νόμον θυσίας οὐ πάρασχε, ἵνα λύσης τὴν ὑποψίαν. περὶ τούτων ἐνταῦθα ὁ νόμος διαγορεύει, καὶ κελεύει, τοὺς ταύτην ὑπισχνουμένους τὴν ἐπαγγελίαν καὶ ὄξους ἀπέχεσθαι, καὶ σταφυλῆς καὶ στεμφύλων, πάσας τῆς εὐχῆς τὰς ἡμέρας· εὐχὴν δὲ καλεῖ τὴν ὑπόσχεσιν· καὶ τὴν κεφαλὴν μὴ κείρασθαι, ἕως ἂν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι ὅσας ἠῤῥατο τῷ Κυρίῳ. ἅγιον δὲ καλεῖ τὸν τρέφοντα κόμην, ὡς τῷ Θεῷ τὴν κόμην ἀφιέρωσαντα. τοῦτο γὰρ εἶπεν· " ἅγιος ἔσται τρέφων κόμην τρίχα κεφαλῆς, πάσας τὰς ἡμέρας τῆς εὐχῆς αὐτοῦ τῷ Κυρίῳ ", ἀντὶ τοῦ, ἅς ἀφιέρωσας τῷ Θεῷ, μὴ κείρης ἕως ἂν δῶς τῇ ὑποσχέσει τὸ πέρασ. κελεύει δὲ αὐτὸν μὴ πατρὶ τετελευτηκότι πελάζειν, μὴ ἀδελφῷ, μὴ ἐτέρῳ τινί. κἂν γὰρ ἐξαπίνης, φησί, τελευτήσαντός τινος παρῆναι τοῦτον συμβῆ, ἀνάγκη πᾶσαν ἀφελεῖν τὴν τρίχα· καὶ οὐ τῇ πρώτῃ μόνον ἡμέρᾳ ἀλλὰ καὶ τῇ ἐβδόμῃ· ἵνα καὶ αἱ διαφυγοῦσαι τὸν ξυρὸν τρίχες, ἐν ταῖς ἑπτὰ ἀυξηθεῖσαι ἡμέραις περιαιρεθῶσιν· ἔπειτα τῇ ὀγδόῃ δύο τρυγόνας προσενεγκεῖν· τὴν μὲν περὶ ἁμαρτίας, τὴν δὲ εἰς ὀλοκαύτωσιν· καὶ ἄμνον ἕνα περὶ πλημμελείας. ἐντεῦθεν δὲ μανθάνομεν ἀκριβέστερον, ὡς περὶ πλημμελείας τὴν τῶν ἀκουσίων ἁμαρτημάτων καλεῖ· ἀκούσιον γὰρ καὶ τὸ τούτῳ συμβάν· ἐξαπίνης γὰρ τινος τελευτήσαντος ὑπέμεινε μολυσμόν. ἄνωθεν δὲ αὐτὸν ἀριθμῆσαι κελεύει τὸν τῶν ἐπηγγελμένων ἡμερῶν ἀριθμὸν· " ἀλόγιστοι γάρ φησιν, ἔσονται αὐτῶν αἱ πρότεροι ἡμέραι, ὅτι ἐμίανθη ἡ κεφαλὴ τῆς εὐχῆς αὐτοῦ ". 199 ἐδίδαξε δὲ καὶ τίνας προσήκει θυσίας προσενεγκεῖν τὸν τοῦ ἀγνισμοῦ τὴν ἐπαγγελίαν πεπληρωκότα· ἄμνον μὲν εἰς ὀλοκαύτωσιν, ἁμνάδα δὲ ὑπὲρ ἁμαρτίας· θήλεα γὰρ τὰ ὑπὲρ ἁμαρτίας ἱερεῖα, ἐπειδὴ χαννομένου τοῦ λογικοῦ ἢ ἁμαρτία τολμᾶται. καὶ μέντοι καὶ κριὸν ἄμωμον εἰς σωτηρίαν, καὶ κανοῦν ἀζύμων προσενεγκεῖν διηγόρευσεν· εἶτα τῆς θυσίας ἐπιτελουμένης, τὰς τρίχας ἐπιθεῖναι τῇ θυσίᾳ τοῦ σωτηρίου. ὁ δὲ βραχίων ὁ ἐφθός, ὁ ἐπιτιθέμενος ταῖς τοῦ εὐξαμένου χερσὶ, καὶ παρὰ τοῦ ἱερέως λαμβανόμενος, δηλοῖ τελεσθεῖσαν τὴν ἐπηγγελμένην πράξιν· πράξεως γὰρ γεγενημένης ὁ ἐφθός βραχίων δηλωτικός. ταῦτα δὲ οὐ μάτην νενομοθέτηκεν, ἀλλ' ἀκριβείας ἐπιμελεῖσθαι διδάσκων, καὶ μήτε ὡς ἔτυχεν ἐπαγγέλλεσθαι, καὶ ὑπισχνουμένους τὰ ἐπηγγελμένα πληροῦν. παιδεύει δὲ καὶ ἡμᾶς διὰ τούτων καὶ τὸν ἁγιασμόν φυλάττειν ἀμόλυντον· ὁ γὰρ κηλίδα δεχόμενος τῆς ἄνωθεν δεῖται καθάρσεως καὶ τῆς διὰ μετανοίας τῶν μολυσμῶν ἀφαιρέσεως. τοῦτο γὰρ καὶ γαλάταις ἐπιστέλλων ὁ μακάριος ἔλεγε Παῦλος· " τεκνία μου, οὐς ἄλλοι ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν ". μετὰ ταῦτα διδάσκει πῶς εὐλογεῖν προσήκει τοὺς ἱερέας, καὶ ὡς τὸ θεῖον ὄνομα χορηγεῖ τοῖς προσιοῦσιν εὐλογίαν. " ἐπιθήσουσι, γὰρ φησι, τὸ ὄνομά μου ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, καὶ ἐγὼ Κύριος εὐλογήσω αὐτούς ". λέγει δὲ καὶ αὐτὰ τῆς εὐλογίας τὰ ῥήματα· " εὐλογήσαι σε Κύριος, καὶ φυλάξαι σε, ἐπιφάναι Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ, καὶ ἐλεῆσαι σε· ἐπάραι Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σοί, καὶ δώη σοι εἰρήνην ". διδασκόμεθα δὲ διὰ τούτων, ὡς χρὴ πρότερον τοῖς εὐλογημένοις τὰς θείας αἰτεῖν δωρεάς· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, " εὐλογήσαι σε "· εἶτα τὰ διδόμενα φυλαχθῆναι· ἐπήγαγε γὰρ, " καὶ φυλάξαι σε ". ἡ δὲ δευτέρα εὐλογία τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ σωτήρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν προθεσπίζει " ἐπιφάναι, γὰρ φησιν, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ, καὶ 200 ἐλεῆσαι σε"· ἐλέου γὰρ μεστή ἢ κατὰ σάρκα τοῦ Θεοῦ καὶ σωτήρος ἡμῶν οἰκονομία. διὸ καὶ τὰς πρὸς Θεὸν ἡμῖν καταλλαγὰς ἐδωρήσατο· τοῦτο γὰρ ἡ ἐξῆς εὐλογία διδάσκει· " ἐπάραι Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σοί, καὶ δώη σοι εἰρήνην ". περὶ ταύτης τῆς εἰρήνης καὶ ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος " αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρωθεν καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας τὴν

ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ ". ταῦτα περὶ τῆς εὐλογίας διαλεχθεὶς ὁ προφήτης, καὶ διηγησάμενος ὅπως καὶ τὴν σκηνὴν ἔχρισε, καὶ τίνα οἱ φύλαρχοι προσεκόμισαν· ἐδίδαξεν ὅπως θείαν φωνὴν τοῖς ὤσιν εἰσεδέξατο ἐκ τοῦ ἰλαστηρίου φερομένην· ὃ ἐπέκειτο μὲν τῇ κιβωτῷ, ταῖς δὲ τῶν χερουβὶμ συνεκαλύπτετο πτέρυξι. ταῦτα δὲ οὐ φιλοτιμούμενος γέγραφε, ἀλλὰ διδάσκων ὡς ἐκεῖθεν τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰσιοῦσι τὴν οἰκίαν ἐπιδείξει δόξαν ὁ δεσπότης Θεός, ὅπως ἦν ἰδεῖν οἶά τε τῶν ἀνθρώπων ἢ φύσις. XII Τί δήποτε τοὺς λευῖτας ἀγιασθῆναι κελεύσας, ἅπαν τὸ σῶμα τῶν τριῶν γυμνωθῆναι προσέταξεν; Αἱ τρίχες, τῆς νεκρώσεως σύμβολον· νεκρὰ γὰρ αὐταὶ καὶ ὀδύνης αἴσθησιν οὐ δεχόμεναι. τὴν ἀληθῆ τοῖνον ζωὴν ἔχειν κελεύει τοὺς τῷ Θεῷ λειτουργοῦντας, καὶ μηδὲν νεκρὸν ἔχειν, μηδὲ δυσῶδες. τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς πέσιος ἡμᾶς διδάσκει Παῦλος· " Χριστῷ, γὰρ φησι, συνεσ ταύρωμα· ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός ". ταῖς γὰρ θείαις, φησί, ἐνεργεῖαις ἐμαυτὸν ἀφιέρωσα. XIII Διὰ τί μετὰ πέμπτον καὶ εἰκοστὸν ἔτος μέχρι τοῦ πεντηκοστοῦ λειτουργεῖν τοὺς λευῖτας κελεύει; 1 Ἐπειδὴ ἡ μὲν πρώτη ἡλικία τελείαν οὐκ ἔχει τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν τὴν 1 διάκρισιν. ἡ τελευταία δὲ ἀσθενέστερον ἔχει τὸ σῶμα. ἀποκρίνει τοῖνον καὶ τὴν νεότητα, καὶ τὸ γήρας· τὴν μὲν διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς ψυχῆς, τὸ δὲ διὰ τὸ τοῦ σώματος ἀσθενές. XIV Τίνος χάριν οὐκ ἠδύνατο ἐπιτελέσαι τὸ Πάσχα οἱ ἀκάθαρτοι ἐπὶ ψυχῆ; Συνῆπται ἡ αἰτία τῆ παραίτησι. ὡς γὰρ ἀπὸ κήδους ὄντες, καὶ τινὰς τῶν οἰκείων ταφῆ παραδεδωκότες, ἀκάθαρτοι κατὰ τὴν τοῦ νόμου διαγόρευσιν ἦσαν. δεδιότες τοῖνον, μὴ τοῦ Πάσχα πληροῦντες τὴν ἐντολήν, παραβῶσι τὴν περὶ τῶν ἀκαθάρτων κειμένην καὶ ἀντινομία περιπέσωσι, τὴν αἰτίαν τὸν νομοθέτην ἐδίδαξαν· ἀλλ' οὐδὲ οὗτος ἐτόλμησεν ἀποκρίνασθαι ἕως τὸν δεσπότην ἠρώτησε. ταύτη γὰρ τῆ πλημμελείᾳ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ περιπέπτωκε, πρὸ τῆς ἐρωτήσεως τοὺς γαβαωνίτας δεξάμενος. προσέταξε τοῖνον ὁ δεσπότης Θεὸς τοὺς τῷ μισασμῷ τούτῳ περιπίπτοντας, ἢ πόρρωθεν οἰκοῦντας, καὶ τούτου χάριν τῆ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τοῦ πρώτου μηνὸς ἐπιτελέσαι τὸ Πάσχα μὴ δυναμένους, τῆ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τοῦ δευτέρου μηνὸς ἐπιτελέσαι τὸ Πάσχα· ἐκέλευσε δὲ καὶ τοὺς προσηλύτους τῶν ἴσων μεταλαχεῖν. " νόμος, γὰρ φησιν, εἷς ἔσται ὑμῖν, καὶ τῷ προσηλύτῳ, καὶ τῷ αὐτόχθονι τῆς γῆς ". διὰ δὲ τούτων τῶν ἐθνῶν προμηνύει τὴν κλήσιν. XV Πῶς νοητέον τό. " σημασία σαλπιδίτε ἐν τῇ ἐξάρσει ὑμῶν· καὶ ὅταν συναγάγητε τὴν συναγωγὴν, σαλπιδίτε καὶ οὐ σημασία "; 2 Ὁ πάνσοφος λέγει Παῦλος. " ἐὰν μὴ εὐσημον σάλπιγξ φωνὴν δῶ, τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον "; διαφοραὶ τοῖνον ἦσαν ἡχῆς, καὶ ἡ μὲν τὴν ἀνάπαυλαν, ἡ δὲ τὴν ὁδοὶ πορίαν ἐδήλουν· καὶ μία μὲν ἡχοῦσα σάλπιγξ ἐκάλει τοὺς ἄρχοντας, αἱ δὲ δύο τὸν λαὸν καὶ τοὺς ἄρχοντας. τὸ μέντοι σαλπιδίτε μόνους ἀπενεμήθη τοῖς ἱερεῦσιν, ἐπειδὴ τοῦ Θεοῦ τὴν κλήσιν ἡ σάλπιγξ ἐμήνυε. τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε· " ἐὰν ἐξέλθητε εἰς πόλεμον ἐν τῇ γῆ ὑμῶν πρὸς τοὺς ὑπεναντίους τοὺς ἀνθεστηκότας ὑμῖν, καὶ σημανεῖτε ταῖς σάλπιγξιν, καὶ ἀναμνησθήσεσθε ἔναντι Κυρίου καὶ διασωθήσεσθε ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν. καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς εὐφροσύνης ὑμῶν, καὶ ἐν ταῖς ἑορταῖς ὑμῶν, καὶ ἐν ταῖς νεομηνίαις ὑμῶν, σαλπιδίτε ταῖς σάλπιγξιν ἐπὶ τοῖς ὀλοκαυτώμασι, καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις τῶν σωτηρίων ὑμῶν, καὶ ἔσται ὑμῖν ἀνάμνησις ἐναντίον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν, ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ". ἐπειδὴ γὰρ νομοθετῶν ὁ Θεὸς ἐν τῷ Σινᾷ ὄρει μεγίστη σαλπιδίτων ἡχῆ τὰς ἀκοὰς αὐτῶν κατεκτύπησε, τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ ἐκείνης ἀναμνησθεὶς διὰ τῆς τῶν σαλπιδίτων ἡχῆς· ὅθεν ὁ μακάριος Δαβὶδ μελωδῶν ἔφη· " σαλπιδίσατε ἐν νεομηνίᾳ σάλπιγγι, ἐν εὐσήμῳ ἡμέρα ἑορτῆς ὑμῶν ". διὰ δὲ τούτων καὶ ἡμεῖς διδασκόμεθα πᾶσαν ἀθροίζοντες τοῦ λαοῦ τὴν συναγωγὴν σαλπιδίτε καὶ οὐ σημασία. ἀσήμως γὰρ διὰ τοὺς ἀμνήτους περὶ τῶν θείων διαλεγόμεθα μυστηρίων· τούτων δὲ χωριζομένων, σαφῶς τοὺς μεμνημένους διδάσκομεν. XVI Διὰ τί τὸν κηδεστὴν ὁ θεῖος Μωϋσῆς Ἰοθὼρ ὀνομάσας ἐν τῇ Ἐξόδῳ, νῦναυτὸν ἐκάλεσε

Ῥαγουήλ; 3 Διώνυμος ἦν, ὡς Ἰακώβ καὶ Ἰσραήλ, ὡς Σίμων Πέτρος, ὡς Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος, ὡς Θαδδαῖος ὁ καὶ Λεββαῖος, τούτου υἱὸς ἦν ὁ Ἰωβάβ. XVII Τίς ἦν ὁ τοῦ λαοῦ γογγυσμός; Τὸν τῆς ὁδοιπορίας ἐδυσχέραινον πόνον. XVIII Τίνος ἔνεκεν ἀμαρτάνουσιν εὐθὺς ἐπάγει τὰς τιμωρίας; Ἀρχὴν εἶχεν ὁ νόμος, ἔδει τοίνυν τῇ τῶν παραβαινόντων τιμωρία σωφρο νίζεσθαι τοὺς λοιπούς· ἀρμόδιος γὰρ τοῖς ἀρχομένοις ὁ φόβος· συνζεύκτο μέντοι τῇ τιμωρία φιλανθρωπία. μεταμελούμενοι γὰρ εὐμενείας ἀπὴ λαυον. αὐτίκα γοῦν τοῦ θεηλάτου πυρὸς μέρος τι τῆς παρεμβολῆς ἀνα λώσαντος, εἶτα πάντων συνδεδραμηκότων εἰς δέησιν, ἤτησε μὲν ὁ νομο θέτης τὴν ἄφεσιν, παρέσχε δὲ ταύτην ὁ φιλάνθρωπος Κύριος, ὅτι δὲ ἀναγ καίως αὐτοῖς αἱ τιμωρίαί προσήγοντο, τὰ ἐξῆς μαρτυρεῖ. εὐθὺς γὰρ μετὰ τὴν παῦλαν τῆς τιμωρίας, τῆς Αἰγύπτου τὴν μνήμην ἀνενεώσαντο, καὶ τῶν κρομμύων, καὶ τῶν σκορόδων καὶ τῶν ἄλλων, ὧν τὴν ἐπιθυμίαν τῆς γαστριμαργίας τὸ πάθος ἐπύρσευσε. μάλα τοίνυν εἰκότως τῇ ἐκείνων ἀχαριστία τὴν θεῖαν συνῆψε φιλοτιμίαν ὁ συγγραφεὺς τὰ περὶ τοῦ μάννα διηγησάμενος, καὶ ὅτι οὐ μόνον ἄρτου χρεῖαν, ἀλλὰ καὶ ὄψου ἐπλήρου· " ἦλεθον, γὰρ φησιν, ἐν τῷ μύλῳ, καὶ ἔτριβον ἐν τῇ θυεῖα καὶ ἤψουν ἐν τῇ χύτρᾳ, καὶ ἐποίουν ἐγκρυφίας ". ἐκείνων δὲ ὀλοφυρομένων, χαλεπαίνει μὲν ὁ δεσπότης Θεός, δυσχεραίνει δὲ ὁ προφήτης καὶ βοᾷ λέγων· " ἵνα τί ἐκά 4 κωσας τὸν θεράποντά σου, καὶ διὰ τί οὐχ εὖ ρηκα χάριν ἐναντίον σου ἐπιθεῖναι μοὶ τὴν ὁρμὴν τοῦ λαοῦ τούτου ἐπ' ἐμέ; μὴ ἐγὼ ἐν γασ τρὶ ἔλαβον τὸν λαὸν τοῦτον, ἢ ἐγὼ ἔτεκον αὐ τόν, ὅτι λέγεις μοι, ὅτι λάβε αὐτὸν εἰς τὸν κόλπον σου, ὡσεὶ λάβοι τιθηνὸς τὸν θηλάζον τα, εἰς τὴν γῆν, ἣν ὤμοσας τοῖς πατράσιν αὐ τῶν "; δεδήλωκε δὲ διὰ τούτων τὸ ἀτελὲς αὐτῶν καὶ νηπιώδες· θηλά ζοντι γὰρ αὐτούς ἀπεῖκασεν, ἄλλο μὲν οὐδὲν ἐργάσασθαι δυναμένῳ, ἐκ μυζᾶν δὲ μόνον βουλομένῳ τὸ γάλα. ἐπειδὴ δὲ σφόδρα ἦν τὰ ῥήματα δυσχεραίνοντος· καὶ τὰ ἐξῆς γὰρ τοῦτον ἔχει τὸν νοῦν· διδάσκεται παρὰ τοῦ δεσπότητος Θεοῦ, ὡς οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει θεῖα δὲ χάριτι τὸν λαὸν κυβερναῖ. ἔφη γὰρ πρὸς αὐτόν· " συνάγαγέ μοι ἑβδομὴ κοντα ἄνδρας ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων Ἰσραήλ, οὓς αὐτὸς οἶδας ὅτι αὐτοὶ εἰσι πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ καὶ γραμματεῖς αὐτῶν· καὶ ἄξεις αὐ τοὺς εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου· καὶ στή σονται ἐκεῖ μετὰ σοῦ, καὶ καταβήσομαι, καὶ λαλήσω ἐκεῖ μετὰ σοῦ, καὶ ἀφελῶ ἀπὸ τοῦ πνεύ ματος τοῦ ἐπὶ σοὶ καὶ ἐπιθήσω ἐπ' αὐτούς· καὶ συναντιλήψονται μετὰ σοῦ τὴν ὁρμὴν τοῦ λαοῦ τούτου καὶ οὐκ οἴσεις αὐτούς σὺ μόνος ". μεμάθηκε δὲ διὰ τούτων τῶν λόγων ὁ νομοθέτης, ὡς ἀποχρῶσαν ἔλαβε τῇ οἰκονομίᾳ τὴν χάριν. διὰ τοῦτο εἶπεν· " ἀφελῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπὶ σοὶ ". οὐ γὰρ σπανίζων ἐτέρας δυ νάμεως ἢ χάριτος τοῦτο ἔφη, ἀλλ' ἐκεῖνον διδάσκων ὡς εἰλήφει δύναμιν ἀρκοῦσαν τῇ χρεῖα, ὅτι δὲ καὶ τοῖς ἑβδομήκοντα δούς οὐκ ἐμείωσε τούτου τὴν χάριν, τὰ πράγματα μαρτυρεῖ· τὰ αὐτὰ γὰρ καὶ οἰκονομῶν, καὶ θαυ ματουργῶν διετέλει ἃ καὶ πρότερον ἐπετέλει. ὡσπερ γὰρ ἐκ μιᾶς θρυαλ 5 λίδος μυρίας τις ἐξάπτων, οὔτε ταύτην μειοῖ, κάκείναις μεταδίδωσι τοῦ φωτός· οὕτως ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τῆς τούτου χάριτος τοῖς ἑβδομήκοντα μεταδιδούς, τὴν τούτῳ δοθεῖσαν οὐκ ἠλάττωσε χάριν. τοῦτο καὶ νῦν ὀρῶμεν γινόμενον. πολλὰ γὰρ ἀνθρώπων μυριάδες ὑπὸ ἱερέως ἐνὸς βαπ τιζόμεναι, καὶ τὴν θεῖαν δεχόμεναι δωρεάν, οὐ σμικρύνουσι τοῦ ἱερέως τὴν χάριν· καὶ πάμπολλοι παρὰ τῶν ἀρχιερέων χειροτονούμενοι, καὶ τὴν ἱερατικὴν ἀξίαν δεχόμενοι, τοῦ χειροτονουόντος οὐκ ἐλαττοῦσι τὴν δω ρεάν. μεμαρτύρηκε μέντοι ὁ δεσπότης τῇ τοῦ θεράποντος ψήφῳ· ἔφη γὰρ αὐτῷ, ἔκλεξαι " οὓς οἶδας ". XIX Τί δήποτε τοῦ Θεοῦ δώσειν ὑποσχομένου κρέα ὁ προφήτης ἀμφέβαλλεν; Ἐπειδὴ οὐ μόνον προφήτης, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος ἦν. ἐδιδάχθη δὲ παρὰ τοῦ δεσπότητος Θεοῦ μὴ ἐνδοιάζειν ὑπισχνουμένου Θεοῦ. ἔφη γὰρ πρὸς αὐτόν· " μὴ ἡ χεὶρ Κυρίου οὐκ ἐξαρκέσει; ἦδη γνῶση εἰ ἐπικαταλήψεται σε ὁ λόγος μου, ἢ οὐ ". ὑπισχνούμενος μέντοι δώσειν, τῇ φιλοτιμίᾳ τιμωρίαν συνῆψεν, εἰπὼν γάρ, ὅτι " ἕως μηνὸς φάγεσθε κρέα, ἕως ἂν

ἐξέλθη ἐκ τῶν μυκτῆρων ὑμῶν ", ἐπήγαγε· " καὶ ἔσται ὑμῖν εἰς χολέραν ", ἢ ὡς ὁ Σύμμαχος, " εἰς ἄπε ψίαν ". ἡ γὰρ ἀδηφαγία τὴν νόσον ἐπήγαγε, καὶ πολλοῖς τὸν θάνατον ἢ θεήλατος πληγῆ. διὸ καὶ ὁ θεῖος ἐπήγαγε Δαβίδ· " ἔτι τῆς βρώσεως οὔσης ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ ὀργῆ τοῦ Θεοῦ ἀνέβη ἐπ' αὐτούς, καὶ ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν ". εἰκότως τοίνυν ὁ πάνσοφος παραινεῖ Παῦλος· " μὴ ποιεῖσθε τῆς σαρκὸς πρόνοιαν εἰς ἐπιθυμίαν ". 6 XX Τίνας χάριν εὐθὺς μὲν προβληθέντες οἱ ἑβδομήκοντα προεφήτευσαν, μετὰ δὲ ταῦτα οὐκέτι; Ὅτι οὐ προφητείας χάριν, ἀλλ' οἰκονομίας αὐτούς προὔβαλετο· τῶν δὲ τοῦ πνεύματος χαρισμάτων καὶ τοῦτο. ὅθεν ὁ μακάριος Παῦλος τοῖς ἄποστολοις καὶ τοῖς προφήταις καὶ τοῖς διδασκάλοις καὶ τοῖς χαρίσμασι τῶν ἰαμάτων, τὰς ἀντιλήψεις καὶ κυβερνήσεις συνέταξε, τούτου οἱ ἑβδομήκοντα τοῦ χαρίσματος ἠξιώθησαν· ἵνα δὲ δήλοι γένωνται τῷ λαῷ, ὅτι δὴ τῆς θείας ἀπήλασαν δωρεᾶς, εὐθὺς τινὰ προηγόρευσαν. XXI Ἐλδὰδ καὶ Μωδὰδ τί δήποτε προεφήτευσαν μὴ συναριθμηθέντες τοῖς ἑβδομήκοντα; Εἰκὸς αὐτούς ἴσους εἶναι τὴν ἀξίαν τοῖς ἑβδομήκοντα, καὶ τούτου χάριν ἀπολαῦσαι τῆς δωρεᾶς. αἰνίττεται δὲ ὁ λόγος, ὅτι πολλάκις τοὺς ἄδοκίμους παρὰ ἀνθρώποις νομιζομένους δοκίμους οἶδεν ὁ τὰ κεκρυμμένα γινώσκων. οὕτως ἐπὶ τοῦ Κορνηλίου προὔλαβε τὴν τῶν ἀνθρώπων διακονίαν ἢ θεία φιλοτιμία· πρὸ γὰρ τοῦ βαπτίσματος ἔδωκεν αὐτῷ τὴν χάριν τοῦ πνεύματος. ἐδείχθη δὲ κἀνταῦθα τοῦ νομοθέτου τὸ ἄφθονον. τοῦ γὰρ Ἰησοῦ εἰρηκότος, " Κύριε Μωϋσῆ, κώλυσον αὐτούς ", ὑπολαβὼν ἔφη, " μὴ ζηλοῖς σύ μοι; καὶ τίς ἂν δώῃ πάντα τὸν λαὸν Κυρίου προφήτας, ὅταν δῶ Κύριος τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς ", καὶ ὁ πανεύφημος δὲ Ἰησοῦς οὐ τοῦ φθόνου τὸ πάθος ἐδέξατο, ἀλλ' αὐθάδειαν καὶ τυραννίδα τὸ πρᾶγμα νομίσας, τοῖσδε τοῖς λόγοις ἐχρήσατο. ὅτι γὰρ τούτου τοῦ πάθους ἐλεύθερος ἦν, ὁ ἔπαινος μαρτυρεῖ. οὕτω γὰρ ἔφη· " καὶ ἀποκριθεὶς Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ ὁ παρεσ 7 τηκῶς Μωϋσῆ ὁ ἐκλεκτὸς εἶπεν, Κύριε Μωϋσῆ, κώλυσον αὐτούς ". XXII Τίνα χρὴ νοῆσαι τὴν αἰθιόπισσαν γυναῖκα, ἣν ἔλαβε Μωϋσῆς; Ἰώσηπος μὲν εἶπεν, ὡς ἠνίκα ἐν τοῖς βασιλείοις ἐτρέφετο, στρατηγὸς εἰς τὸν κατὰ αἰθιόπων χειροτονηθεὶς πόλεμον, εἶτα νικήσας, ἠγάγετο τοῦ βασιλέως ἐκείνου τὴν θυγατέρα. Ἀπολινάριος δὲ μῦθον ἀνέπλασε πολλῷ μυθωδέστερον τούτου· ἔφη γὰρ μετὰ τὴν Σεπφώραν ἄλλην αὐτὸν αἰθιόπισσαν γῆμαι, ἵνα, φησί, γένηται τύπος τοῦ δεσπότη Χριστοῦ, ὃς μετὰ τὴν ἰσραηλῖτιν τὴν ἐξ ἔθνων ἐκκλησίαν ἐμνήστευσεν. ἀλλὰ καὶ ἡ Σεπφώρα ἀλλόφυλος ἦν. τὸ τοίνυν πλάττειν μύθους, οὐ τοῦ θεοῦ πνεύματος, ἀλλὰ τοῦ ἐναντίου. τσαύτης γὰρ ἀγνείας μετὰ τὴν κλήσιν ὁ νομοθέτης ἐφρόντισεν, ὅτι καὶ τὴν Σεπφώραν κατέλιπεν εἰς Αἴγυπτον εἰσιῶν. μετὰ δὲ τὴν ἐκεῖθεν ἔξοδον, ἀφίκετο πρὸς αὐτὸν ὁ κηδεστὴς ἄγων ἐκείνην μετὰ τῶν παιδίων, καὶ προστέθεικεν ὅτι " μετὰ τὴν ἄφεισιν ἠγάγεν αὐτήν ". τὴν Σεπφώραν τοίνυν ὠνόμασεν αἰθιόπισσαν· τὸ γὰρ Σαβὰ ἔθνος αἰθιοπικόν ἐστιν. ὁ γὰρ εὐαγγελιστὴς φησιν· " βασίλισσα αἰθιόπων ἀναστήσεται, καὶ κατακρινεῖ τὴν νεὰν ταύτην ". ἀλλ' ἡ τῶν βασιλείων ἱστορία βασίλισσαν Σαβὰ προσηγόρευσε ταύτην. Σαβὰ δὲ καλεῖται τῶν ὀμηρικῶν τὸ ἔθνος· τούτοις οἱ μαδιναῖοι πελάζουσιν. ἐπειδὴ τοίνυν ὁ Ἄαρων ἰσραηλῖτιν ἠγάγετο, ἀλλόφυλον δὲ ὁ Μωϋσῆς, μικροψυχίας γενομένης, ταύτην αὐτῷ τὴν λοιδορίαν προσήνεγκαν. καὶ μαρτυρεῖ δὲ τῆς τελειοτάτης ἀρετῆς τοῦ νομοθέτου τῶν ἀδελφῶν ἢ παροινία· ἀπορήσαντες γὰρ δηλονότι κατηγορίας ἐτέρας, τῆς γυναικὸς αὐτῷ τὸν ψόγον ἐπήνεγκαν. μαρτυρεῖ δέ μοι τῷ λόγῳ καὶ 8 ἡ ψήφος τοῦ δικαιοτάτου κριτοῦ· ἔφη γάρ· " ἔὰν γένηται προφήτης ὑμῖν, ἐν ὁράματι αὐτῷ γνωσθήσομαι, καὶ ἐν ὕπνῳ αὐτῷ λαλήσω. οὐχ οὕτως ὡς ὁ θεράπων μου Μωϋσῆς· ἐν ὄλῳ τῷ οἴκῳ μου πιστὸς ἐστὶ· στόμα κατὰ στόμα λαλήσω αὐτῷ, ἐν εἴδει, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων, καὶ τὴν δόξαν Κυρίου εἶδε. καὶ διὰ τί οὐκ ἐφοβήθητε καταλαλῆσαι κατὰ τοῦ θεράποντός μου Μωϋσῆ "; ἀληθὴς ἄρα ὁ λόγος ἐκεῖνος, ὁ φάσκων· " ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω λέγει Κύριος ".

διδασκόμεθα γὰρ καὶ διὰ τούτων καὶ δι' ἐκείνων, μὴ ἀμύ νεσθαι τοὺς ἀδικοῦντας, ἀλλὰ τὴν θεῖαν ψῆφον προσμένειν, μάλα τῶν ἀδικουμένων προμηθουμένην, ὥσπερ ἀμέλει καὶ τότε Μωϋσῆ σιγῶντος τῆ Μαριάμ τὴν λέπραν ἐπήνεγκεν. ΧΧΙΙΙ Τί δήποτε τῶν δύο λελοιδωρηκότων, ἐκείνη δίκας ἔτισε μόνη; Πρῶτον ἐπειδὴ μείζον ἦν τῆς γυναικὸς τὸ πλημμέλημα· τῷ ἄρρενι γὰρ καὶ ἡ φύσις καὶ ὁ νόμος ὑποτάττει τὸ θῆλυ. ἔπειτα εἶχε τινα μετρίαν συγ γνώμην ὁ Ἀαρών, καὶ ὡς τῷ χρόνῳ πρεσβύτερος, καὶ ὡς ἀρχιερωσύνης ἡξιωμένος. πρὸς δὲ τούτοις, ἐπειδὴ ἀκάθαρτος ὁ λεπρὸς ἐδόκει εἶναι κατὰ τὸν νόμον, ρίζα δὲ τῶν ἱερέων καὶ κρηπὶς ἦν ὁ Ἀαρών, ἵνα μὴ εἰς ἅπαν διαβῆ τὸ γένος τὸ ὄνειδος, τὴν ἴσῃ οὐκ ἐπήγαγεν αὐτῷ τιμωρίαν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀδελφῆς ἐφόβησεν ὁμοῦ καὶ ἐπαίδευσεν. οὕτω γὰρ αὐτὸν τὸ πάθος ἠνίασεν, ὅτι πρὸ τῆς τοῦτο δεξαμένης αὐτὸς τὸν ἡδικομένον ἰκέτευσεν λῦσαι τῆ πρεσβείᾳ τὴν συμφορὰν· ὁ δὲ οὐκ ἠμέλησεν, ἀλλ' αὐτίκα τὴν ἰκετηρίαν προσήνεγκεν. εἶτα ὁ φιλόανθρωπος ἐδίδαξε Κύριος, ὡς οὐ δικαστικῶς αὐ 9 τὴν, ἀλλὰ πατρικῶς ἐπαίδευσεν. ἔφη γάρ, " εἰ ὁ πατήρ αὐτῆς ἐμπτύων ἐνέπτυσεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῆς, οὐκ ἐντραπήσεται; ἑπτὰ ἡμέρας ἀφορισθήσεται ἔξω τῆς παρεμβολῆς, καὶ μετὰ ταῦτα εἰσελεύσεται ". συνέζευκται δὲ καὶ τιμὴ τῆ ἀτιμίας· οὐκ ἀπῆρε γὰρ ὁ λαὸς ἕως ἀπηλλάγη τοῦ πάθους. ΧΧΙⅤ Τίνος χάριν κατασκόπους ἀποσταλῆναι προσέταξεν; Ἵνα προμαθόντες τῆς γῆς τὴν εὐκαρπίαν, ἐπιθυμήσωσι μεταλαχεῖν τῶν ἐπαινουμένων καρπῶν· ὀκνοῦντες δὲ καὶ ὀκλάζοντες, μηδεμίαν ἔχωσι παραίτησιν κολαζόμενοι. ΧΧⅤ Τί δήποτε τὸν Αὐσὴν, ἠνίκα κατάσκοπον ἔπεμπεν, ἐκάλεσεν Ἰησοῦν; Ὅτι τύπος ἦν τοῦ ἀληθινοῦ Ἰησοῦ, ὃς τὸ τῶν κατασκόπων ἐμιμήσατο σχῆμα, τὴν ἡμετέραν οἰκονομῶν σωτηρίαν. καθάπερ γὰρ οἱ κατάσκοποι τῷ τῶν ἔθνων ἐκείνων, ἃ κατασκοποῦσι, καὶ σχήματι κέχρηται καὶ φωνῇ, οὕτως ὁ Θεὸς λόγος τὴν ἀνθρωπείαν περιθέμενος φύσιν, καὶ τῆ ταύτης γλώττη χρησάμενος, τὴν ἡμετέραν ὠκονόμησε σωτηρίαν. ΧΧⅤⅠ Τίνα λέγει γενεὰν Ἐνάκ; Ὀνομαστότατος οὗτος ἦν καὶ πολυθρύλλητος, ὡς εἰκός, διὰ τὸ τοῦ σώματος μέγεθος· καὶ τὸ γένος δὲ πάντως τῷ προγόνῳ ἐώκει. ΧΧⅤⅡ Τί ἐστίν, " ἐμπλήσει ἡ δόξα Κυρίου πᾶσαν τὴν γῆν "; 210 Προλέγει τὴν ἰουδαίων ἀποβολὴν καὶ τῆς οἰκουμένης τὴν σωτηρίαν· καὶ ὄρκον τῆ προρρήσει προστίθησι. " ζῶ, γὰρ φησιν, ἐγώ, καὶ ζῆ τὸ ὄνομά μου, καὶ ἐμπλήσει ἡ δόξα Κυρίου πᾶ σαν τὴν γῆν ". κατὰ δὲ τοὺς ἄλλους ἐρμηνευτάς, ὅτι " ἐμπλήσει πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα Κυρίου ". εἶτα ἐκφέρει τὴν ψῆφον κατὰ τῶν ἀριθμηθέντων ἀπάντων, πλὴν Χαλεβ υἱοῦ Ἰεφωνῆ, καὶ Ἰησοῦ υἱοῦ Ναυῆ, οἱ πρὸς τῆ ἀληθείᾳ τῶν μηνυμάτων, τὴν εὐσεβῆ παραίνεσιν προσήνεγκαν τῷ λαῷ. ταύτη μέντοι παραβαλεῖν προσήκει τῆ ἀποφάσει τὴν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις εἰρημένην· " ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία, καὶ δοθήσεται ἔθνεσι ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς ". τύπος γὰρ τῶν μὲν ἠπιστηκότων ἰουδαίων, οἱ ἐν τῆ ἐρήμῳ πεπτωκότες δι' ἀπιστίαν· τῶν δὲ πεπιστευκότων ἔθνων, οἱ ἀπερίμητοι παῖδες, οἱ ἀντ' ἐκείνων διὰ Ἰησοῦ τὴν γῆν ἀπειληφότες τὴν τοῖς προγόνους ἐπηγγελμένην. ΧΧⅤⅢ Τί δήποτε περὶ τῶν αὐτῶν θυσιῶν πολλὰ νενομοθέτηκεν; Ἵνα τῆ συνεχείᾳ τῆς νομοθεσίας παγίαν τῶν νόμων τὴν μνήμην ἐργά σται. ΧΧⅤⅣ Τί ἐστι, " ψυχὴ ἢ τις ποιήσει ἐν χειρὶ ὑπερηφανίαν; Περὶ τῶν ἀκουσίως ἡμαρτηκότων νομοθετήσας ὁποῖαν χρῆ θυσίαν προ σενεγκεῖν, καὶ περὶ τῶν ἐκουσίως ἡμαρτηκότων νομοθετεῖ. διάφορα δὲ τὰ ἀμαρτήματα· οἱ μὲν γὰρ οὐ φέρουσι διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀσθένειαν τὴν τῶν παθῶν ἐπανάστασιν, καὶ ἐνδιδόντες ἠττῶνται· οἱ δὲ καὶ ἐξ ἐτέρας 211 περιστάσεως ἀμαρτήμασι περιπίπτουσιν. εἰσὶ δέ, οἱ καὶ καταφρονητικῶς περὶ τοὺς θεοὺς διάκεινται νόμους· τούτους ἐξ ὑπερηφανίας ἀμαρτάνειν ἔφη, ὡς ἐκόντας τῶν νόμων καταφρονοῦντας. τὸν τοιοῦτον ἐξαλειφθήσεται ἔφη, καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήγαγεν, " ὅτι τὸ ῥῆμα Κυρίου ἐφαύ λισε, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ διεσκέδασεν· ἐκτρί ψει ἐκτριβήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη· ἀμαρτία γὰρ αὐτῆς ἐν αὐτῇ ". ὁ μὲν γὰρ δι' ἀσθένειαν

ήττώμενος τῶν παθῶν, εἶτα στένων καὶ ὀδυρόμενος, ἔχει τινὰ γοῦν σμικρὰν συγγνώμην· ὁ δὲ τὰ πονηρὰ ἀσπαζόμενος, καὶ τῶν θείων καταφρονῶν ἐντολῶν, πάσης ἀπολογίας ἐστέρηται. XXX Διὰ τί τὸν ἐν τῷ σαββάτῳ συλλέξαντα ξύλα καταλευσθῆναι προσέταξεν; Ὡς πρῶτον τοῦτον παραβεβηκότα τὸν νόμον, ἵνα μὴ γένηται παρανομίας ἀρχέτυπον· ἡ γὰρ τούτου τιμωρία δέος ἐνέθηκεν ἅσασιν. XXXI Τί δήποτε προσέταξεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς τοῖς κρασπέδοις τῶν ἱματίων κλῶσ μα ὑακίνθινον ἐπιθεῖναι; Τὸ ὑακίνθινον κλῶσμα τοῦ οὐρανοῦ μιμεῖται τὴν χροάν. ἀνεμίμησε τοίνυν αὐτοὺς τοῦ νομοθέτου, ὃς πληροῖ μὲν τὰ πάντα, οἰκεῖν δὲ δοκεῖ τὸν οὐρανόν. " ὁ οὐρανός, γάρ φησι, τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυ ρίῳ ". καί, " ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐγγελάσεται αὐτοὺς ". τοῦτο δὲ καὶ ὁ νόμος διδάσκει· " ὄψεσθε, γάρ φησι, τὰ κράσπεδα καὶ ἀναμνησθήσεσθε πᾶσας τὰς ἐν τολὰς Κυρίου ποιῆσαι αὐτάς, καὶ οὐ διαστρα φήσεσθε ὀπίσω τῶν διανοιῶν ὑμῶν καὶ τῶν ὀφ θαλμῶν ἐν οἷς ὑμεῖς ἐκπορνεύετε ὀπίσω αὐτῶν ". 212 XXXII Τὸ μέντοι Κορὲ στασιάσαι κατὰ τοῦ νομοθέτου ἔχει τινὰ λόγον· ἐκ γὰρ τῆς λευϊτικῆς ὑπῆρχε φυλῆς· Δαθὰν δὲ καὶ Ἄβειρῶν, καὶ Ἐλιάβ, ἐκ τοῦ Ῥουβὴν τὸ γένος κατάγοντες, ποίαν ἔχουσι τῆς στάσεως ἀφορμὴν; Πρωτότοκος ἦν ὁ Ῥουβὴν· καὶ ὤθησαν πρωτοτόκοις τὴν ἱερωσύνην ἀρμόττειν· καὶ οὐκ ἐσκόπησαν, ὡς ὁ πρόγονος αὐτῶν τῶν πρωτοτοκίων διὰ τὴν παρανομίαν ἐξέπεσεν. XXXIII Τί ἐστὶ, " μὴ πρόσχης εἰς τὴν θυσίαν αὐτῶν "; Ἀγὼν περὶ τῆς ἱερωσύνης ἐγένετο· καὶ ἔμελλον καὶ οὗτοι κάκεῖνοι προσ φέρειν θυμίαμα, κριτῆ δέ, ἐχρῶντο τῷ δεσπότη Θεῷ. ἀθυμήσας τοίνυν ὁ προφήτης διὰ τοὺς τῆς στάσεως ἀρχηγούς, ἰκέτευε τὸν κριτὴν, μὴ δέξα σθαι τὸ παρανόμως ὑπὸ τῶν στασιαστῶν προσφερόμενον, καὶ εἰς μαρτυ ρίαν αὐτὸν τῆς οἰκείας ἐπιεικείας καλεῖ· " μὴ πρόσχης, γάρ φησιν, εἰς θυσίαν αὐτῶν· οὐκ ἐπιθύμημα οὐδενὸς αὐτῶν εἴληφα, οὐδὲ ἐκάκωσα οὐδένα αὐτῶν ". ἔργῳ δὲ τὴν μαρτυρίαν ἐβεβαίωσεν ὁ κριτής. " ἀποσχίσθητε, γάρ φησιν, ἐκ μέσου τῆς συναγωγῆς ταύτης καὶ ἐξαναλώσω αὐτοὺς εἰς ἅπαξ ". δεδήλωκε δὲ πάλιν ὁ πανεύφημος Μωϋσῆς τὴν οἰκείαν πραότητα. προκυλινδούμενος γὰρ τοῦ κριτοῦ ἐβόα· " ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων, καὶ πάσης σαρκός, εἰ ἂν 213 θρωπος εἰς ἡμαρτεν, ἐπὶ πᾶσαν τὴν συναγωγὴν ἡ ὄργη Κυρίου "; δεξάμενος δὲ ὁ φιλόανθρωπος Κύριος τὴν τοῦ θεράποντος ἰκετείαν, τῶν μὲν στασιαστῶν ἀποκριθῆναι κελεύει τοὺς ἄλ λους· χῆναι δὲ νεύσας τῇ γῆ, αὐτάνδρους τὰς σκηνάς ὑποβρυχίους ἀπέ φηνε· καὶ οἱ διὰ μέσης θαλάσσης ὀδεύσαντες, ἐν τῇ γῆ κατεπόθησαν. ῥά διον γὰρ τῷ ποιητῇ καὶ ξηρὰν ὁδὸν ἐν τῇ θαλάττῃ δημιουργεῖν, καὶ τῇ γῆ πάλιν εἰς τιμωρίαν ἀντὶ θαλάσσης κεχρηῆσθαι. τοῖς μὲν γὰρ αἰγυπτίοις τὸν δι' ὕδατος ἐπήγαγεν ὄλεθρον, τὸν δὲ Δαθὰν καὶ Ἄβειρῶν καὶ τοὺς ἄλλους, τοῖς τῆς γῆς συνεκάλυψε κύμασι. τούτους μὲν οὖν ζῶντας τῷ ἄδη παρέπεμψε, τοῦ δὲ Κορὲ τὴν συναγωγὴν πυρὶ κατηνάλωσεν. XXXIV Διὰ τί προσέταξεν ὁ Θεὸς τὰ τῶν στασιαστῶν πυρεῖα τῷ θυσιαστηρίῳ γενέσθαι περίθεμα; Εἰς ἔλεγχον τῶν κατὰ τῆς ἱερωσύνης θρασυνομένων, καὶ βεβαίωσιν τῶν ἱεουργεῖν προστεταγμένων. τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε· " μνημόσυνον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, ὅπως ἂν μὴ προσέλθῃ μηδεὶς ἀλλογενῆς, ὃς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σπέρματος Ἄα ρῶν, ἐπιθεῖναι θυμίαμα ἔναντι Κυρίου ". τούτου χάριν καὶ τὴν βλαστήσασαν ῥάβδον ἐντεθῆναι προσέταξεν τῇ κιβωτῷ· καὶ πάλιν ἐνομοθέτησε, τοὺς μὲν ἱερέας ἱεουργεῖν, τοὺς δὲ λευῖτας ὑποὺρ γεῖν, μήτε τῷ θυσιαστηρίῳ, μήτε τοῖς ἱεροῖς πελάζοντας σκεύεσιν. εἶτα διδάσκει καὶ τίνα χρῆ τοὺς ἱερέας λαμβάνειν. τὰς γὰρ αὐτῷ προσφερο μένας ἀπαρχὰς οἴνου καὶ σίτου, καὶ ἐλαίου καὶ ἄρτων, αὐτοὺς ἐσθίειν ἐκέλευσε. καὶ μέντοι καὶ τὰ ἀναθήματα, καὶ τὰ πρωτότοκα αὐτοὺς πάλιν λαμβάνειν διηγόρευσε· τῶν μὲν ἀκαθάρτων κτηνῶν ὀρίσας τὰ λύτρα. 214 " ἡ λύτρωσις γὰρ αὐτοῦ, φησὶν, ἀπὸ μηνιαίου· ἡ συντίμησις πέντε σίκλων, κατὰ τὸν σίκλον τὸν ἅγιον, εἴκοσι ὀβολοὶ εἰσι ". τῶν δὲ καθαρῶν πρωτοτόκων ζῶων, τὸ μὲν αἷμα ἐκχεθῆναι προσέταξε παρὰ τὴν

τοῦ θυσιαστηρίου βά σιν, τὸ δὲ στέαρ προσενεχθῆναι, τὰ δὲ κρέα αὐτοὺς λαμβάνειν, ὡσπερ δὴ τὸ στηθύνιον καὶ τὸν βραχίονα, ἀπὸ τῶν ἄλλων θυμάτων κομίζονται. " διαθήκην δὲ ἀλὸς " τὴν κοινωνίαν ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον, " οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται ". τινὲς δὲ φασιν ἐπειδὴ ταῖς θυσίαις ἐπιβάλλεσθαι τοὺς ἄλας προσέταξεν, εἶτα διδάσκει καὶ τοὺς ἱερέας καὶ τοὺς λευῖτας ὡς οὐ βούλεται αὐτοὺς κληρὸν λαβεῖν, ὡς τὰς ἄλλας φυλάς· ἀλλὰ παρὰ παντὸς κομίζεσθαι τοῦ λαοῦ τοὺς λευῖτας· καὶ τῶν ἀπὸ γῆς φυομένων τὰς δεκάτας, καὶ τῶν ἐκ ποιμνίων καὶ βουκολίων προσ γιγνομένων κερδῶν, καὶ τῶν ἐξ ἐμπορίας ἢ ἐτέρας τινὸς χρείας. τοὺς δὲ λευῖτας τῶν δεκατῶν τὰς δεκάτας προσφέρειν τοῖς ἱερεῦσι· καὶ τούτων μὲν ἐν παντὶ τόπῳ κελεύει μεταλαγχάνειν· τὰ δὲ γε ἐκ τῶν θυσιῶν ἀφωρισμένα αὐτοῖς ἔνδον ἐσθίειν ἐν τῷ ναῷ. καλεῖ δὲ καὶ τὰς δεκάτας μισθὸν εἰς τὴν τοῦ λαοῦ ὠφέλειαν. ὑμῶν, γάρ φησιν, γεωργούντων ἢ ἐμπορευομένων ἢ οἴκοι διαγόντων, οὗτοι ἀντὶ πάντων ὑμῶν τῇ ἐμῇ προσεδρεύουσι λειουργία. τοῦτο γὰρ ἔφη, ὅτι " μισθὸς ὑμῶν οὗτός ἐστιν ἀντὶ τῶν λειτουργιῶν ὑμῶν, τῶν ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου ". XXXV Πῶς νοητέον τὰ περὶ τῆς πυρραῖς δαμάλεως διηγορευμένα; 215 Προσενεχθῆναι μὲν ταύτην ὑπὲρ τῆς τοῦ λαοῦ ἀμαρτίας νενομοθέτηκε· προτυποῖ δὲ τὸ σωτήριον πάθος, ὃ τοῦ κόσμου παντὸς ἦρε τὴν ἄμαρτίαν. πυρρὰν δὲ προσκομισθῆναι κελεύει δάμαλιν, ἵνα προτυπώσῃ τὸ γήϊνον σῶμα· καὶ γὰρ τοῦ Ἀδὰμ ἡ προσηγορία τὴν ἐρυθρὰν αἰνίττεται γῆν ἐξ ἧς αὐτοῦ διεπλάσθη τὸ σῶμα. καὶ τὸ ἄμωμον δὲ τῆς δαμάλεως, τὸ ἀναμάρτητον προδηλοῖ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ. καὶ τὸ ἄζυγα εἶναι τὴν δάμαλιν, τὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐλευθερίαν αἰνίττεται. ὁ γὰρ ζυγὸς τὴν δουλείαν δηλοῖ· ὁ δὲ Κύριος τὸ δίδραχμον ἀπαιτούμενος ἔφη, " ἄρα γε ἐλεύθεροί εἰσιν οἱ υἱοί ". ἡ δὲ ἔξω τῆς παρεμβολῆς σφαγὴ τῆς δαμάλεως, τὸ ἔξω τῆς πύλης γενόμενον τοῦ σωτῆρος πάθος. ταῦτα δὲ σαφέστερον διδάσκει ὁ θεῖος ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς ἑβραίους ἐπιστολῇ. πᾶσαν δὲ τὴν δάμαλιν σὺν τῷ δέρματι καὶ τοῖς ἄλλοις κατακαυθῆναι προσέταξεν· ἐπειδὴ πάντα καθαρὰ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ. τὸ δὲ ξύλον τὸ κέδρινον τοῦ σταυροῦ σύμβολον ἦν. ὡσπερ γὰρ τοῦτο ἄσηπτον, οὐ τως ἐκεῖνο ζωοποιόν. τὸ δὲ κόκκινον, τοῦ δεσποτικοῦ αἵματος. τὸ δὲ γε ὕσωπον, ὅτι ἡ ζωτικὴ θερμότης διέλυσε τοῦ θανάτου τὴν ψυχρότητα. τὸν μὲντοι κατακαίοντα τὴν δάμαλιν ἀκάθαρτον μέχρις ἐσπέρας φησὶν εἶναι, εἰς τύπον τῶν τὸν δεσπότην ἐσταυρωκότων Χριστόν. ταύτη δὲ τῇ σποδῷ μεθ' ὕδατος χρωμένους ἐκέλευσε περιρραίνεσθαι τοὺς τῷ τεθνηκότι πελάζοντας, ἢ ὀστών ἀπτομένους, ἢ ἄλλω τινὶ τοιοῦτῳ μολυνομένους. " καὶ ἄνθρωπος, φησὶν, ὃς ἐὰν μὴ ἀφαγνισθῇ, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκεῖνη ἐκ μέσου τῆς συναγωγῆς, ὅτι ὕδωρ ῥαντισμοῦ οὐ περιερραντίσθη ἐπ' αὐτόν ". οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις ἔφη, " ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ". XXXVI Διὰ τί ἀκάθαρτον εἶναι λέγει μέχρις ἐσπέρας καὶ τὸν περιρραίνοντα καὶ τὸν περιρραϊνόμενον; 216 Ἐπειδὴ κατὰ τὸν νόμον ἀκάθαρτος ἦν ὁ ἀπτόμενος ὀστέου νεκροῦ. οὐκοῦν ἡ κάθαρσις τῇ ἀληθείᾳ συμβαίνει· διὰ Χριστοῦ γὰρ ἡ κάθαρσις· τὸ δὲ ἀκάθαρτον εἶναι τῷ νόμῳ· ὁ δὲ νόμος προετύπου τὴν χάριν. καὶ οὗτοι δὲ ἀκάθαροι ἦσαν μέχρις ἐσπέρας, τουτέστι μέχρι τοῦ τέλους τοῦ νόμου. ὄρθρω γὰρ ἔοικεν ἡ δεσποτικὴ παρουσία. " τοῖς γὰρ ἐν σκότῳ καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις φῶς ἀνέτειλεν ", ἢ φησὶν ὁ προφήτης Ἡσαΐας, καὶ ἀλλαχοῦ δὲ αὐτὸς εἶρηκεν ὁ Θεός· " τοῖς δὲ φοβουμένοις με ἀνατελεῖ ἡλιος δικαιοσύνης καὶ ἴασις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ ". καὶ πάλιν· " ἰδοὺ ἀνήρ, ἀνατολὴ ὄνομα αὐτῷ ". XXXVII Τί δήποτε ὠργίσθη τῷ Μωϋσῇ καὶ τῷ Ἀαρὼν ὁ δεσπότης Θεός, ἡνίκα τὸ ὕδωρ ἐκ τῆς πέτρας ἐξήγαγον; Ἀθυμοῦσιν αὐτοῖς διὰ τὴν τῆς ἀδελφῆς τελευτὴν ἐπέκειντο, διὰ τὴν τοῦ ὕδατος στασιάζοντες σπάνιν. δυσχεραίνοντες οὖν τὴν πολλὴν αὐτῶν ἀκρασίαν, ἀμφιβόλοις

ἐχρήσαντο ῥήμασιν τὸ ὕδωρ ἐξαγαγόντες. ἔφη γὰρ οὕτως ὁ νομοθέτης· " ἀκούσατέ μου, οἱ ἀπειθεῖς, μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξάξω ὑμῖν ὕδωρ "; τούτου χάριν ὁ δεσπότης Θεὸς τὴν κατ' αὐτῶν ἐξενήνοχε ψῆφον· ἔφη δὲ οὕτως· " ὅτι οὐκ ἐπιστεύσατέ μοι, ἀγιάσαι με ἐναντίον τῶν υἰῶν Ἰσραὴλ· διὰ τοῦτο οὐκ εἰσάξετε ὑμεῖς τὴν συναγωγὴν ταύτην εἰς τὴν γῆν, ἣν ἔδωκα αὐτοῖς ". τοῦτο καὶ μελωδῶν ὁ θεῖος εἶπε Δαβίδ· " καὶ ἐκακώθη Μωϋσῆς δι' αὐτούς, ὅτι παρεπίκραναν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ", καὶ " διέστειλεν ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ ". ὀργιζόμενος γὰρ ἐκείνοις, ἀμφιβόλως τὸν λόγον προήνεγκε· καὶ ἦν οὐ τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τῆς γλώττης ἡ ἀμφιβολία. τοῦτο γὰρ ἔφη, 217 " διέστειλεν ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ ". ἰστέον μέντοι, ὡς ἕτερον οἰκονομῶν ὁ Θεὸς ταύτην ἐξενήνοχε τὴν ἀπόφασιν· ὅπερ εἰς καιρὸν δηλώσομεν. XXXVIII Τί δήποτε διὰ τοῦ χαλκοῦ ὄφειος θεραπεύεσθαι προσέταξεν ὁ Θεὸς τὰ τῶν ὄφειων δῆγματα; Προτυποὶ καὶ τοῦτο τὸ σωτήριον πάθος. διὰ γὰρ τοῦ ὄφειος ἡ ἁμαρτία ἐβλάστησεν· ὅθεν καὶ τὴν κατάραν παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἐδέξατο. τύπος τοίνυν καὶ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς κατάρας ὁ ὄφις. ἐπειδὴ τοίνυν ὁ δεσπότης Χριστὸς " ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας ", ἦ φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος, ἐπεφάνη· σῶμα μὲν γὰρ ἀληθῶς ἔλαβεν, ἁμαρτίαν δὲ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὗρεθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· προ τυποῦται τὸ σωτήριον πάθος ἐν τῷ ὄφει τῷ χαλκῷ. ὡς περὶ γὰρ ὁ χαλκὸς ὄφις ἰνδαλμα μὲν τῶν ὄφειων ἦν, οὐκ εἶχε δὲ τῶν ὄφειων τὸν ἰόν· οὕτως ὁ μονογενὴς υἱὸς σῶμα μὲν εἶχεν ἀνθρώπινον, κηλίδα δὲ ἁμαρτημάτων οὐκ εἶχε. καὶ καθάπερ οἱ ὑπὸ τῶν ὄφειων δακνόμενοι, εἰς τὸν χαλκοῦν ἀποβλέποντες ὄφιν σωτηρίας ἀπήλαυον, οὕτως οἱ ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας πληττόμενοι, τῷ πάθει τοῦ σωτήρος ἡμῶν ἀνενδοιάστως πιστεύοντες, κρείττους ἀποφαίνονται τοῦ θανάτου, καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀπολαύουσιν. XXXIX Εἰ μάντις ἦν ὁ Βαλαάμ, τί δήποτε τὸν Κύριον ἠρώτα; Ἐκεῖνος μὲν οὐ τὸν ἀληθινὸν ἠρώτα Θεόν· ἀπεκρίνατο δὲ αὐτῷ, οὐχ ὁ παρ' αὐτοῦ καλούμενος, ἀλλ' ὁ παρ' αὐτοῦ ἀγνοούμενος. " ἦλθε, γὰρ φησιν, ὁ Θεὸς πρὸς Βαλαάμ καὶ εἶπεν αὐτῷ· τί οἱ ἄνθρωποι οὗτοι παρὰ σοί "; οὐκ ἐπειδὴ τὴν αἰτίαν τῆς ἐκείνων παρουσίας ἠγνόει ἀλλ' ἵνα παρὰ τοῦ μάντεως λαβῶν ἀφορμὴν τὸ πρακτέον κελεύσῃ. 218 XL Τίνος χάριν κελεύσας αὐτῷ μὴ ἀπελθεῖν, πάλιν ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν; Ἐπειδὴ τῶν ἀπαγγελθέντων χρημάτων ὁ Βαλαάμ ἐρασθεῖς, ἤρετο πάλιν, εἰ χρή τοῖς ἀποσταλεῖσιν συναπελθεῖν, νομίσας μεταμελεία κεχρηῆσθαι τὸν δεσπότην Θεόν, ἐπέτρεψε ἀπελθεῖν, μονονουχὶ λέγων· ἀπελθε μὲν, ἐπειδὴ τοῦτο πρᾶξι ποθεῖς, ἴσθι μέντοι, ὡς ἄπερ ἂν ἐθελήσω λαλήσεις. XLI Διὰ τί κελεύσας ἀπελθεῖν, διὰ ἀγγέλου τὴν πορείαν κωλύει; Δεδίττεται αὐτὸν καὶ τῆ τῆς ὄνου φωνῆ παρὰ φύσιν γεγεννημένη καὶ τῆ τοῦ ἀγγέλου θεωρία, ἵνα γνῶ πόσῃν ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ ποιεῖται κηδεμονίαν. φασὶ δὲ τινες, τὸν ἄγγελον τὸν Μιχαὴλ εἶναι τὸν τοῦ λαοῦ προστατεύοντα. XLII Καὶ ποῖαν ἰσχὺν εἶχεν ἡ τοῦ μάντεως ἀρὰ μὴ βουλομένου Θεοῦ; Ἰσχὺν μὲν εἶχεν οὐδεμίαν· ψευδῆς γὰρ ἦν ἡ περὶ αὐτοῦ κατέχουσα δόξα. ἐπειδὴ δὲ συνεχῶς παρανομῶν ὁ λαὸς ὑπέμενε θεηλάτους πληγὰς, πρὸς τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν τὰ κατὰ τὸν Βαλαάμ ὠκονόμησεν ὁ δεσπότης Θεός. ἵνα γὰρ μὴ νομίσωσι παρὰ τοῦ Θεοῦ παιδευόμενοι, διὰ τὰς τοῦ μάντεως ἀρὰς συμφοραῖς περιπίπτειν, οὐκ εἶασε τὸν μάντιν χρῆσασθαι ταῖς ἀραῖς, τὰς τῶν ἀνοήτων ἀφορμὰς περικοπτῶν. ὅτι γὰρ, εἰ καὶ ἰσχὺν τινα εἶχον αἱ τοῦ μάντεως ἀραὶ, ῥάδιον ἦν τῷ πάντα τεκτηναμένῳ ταύτας ἀποφῆναι ματαιίας, δῆλον τοῖς τὰ θεῖα πεπαιδευμένοις. " Κύριος, γὰρ 219 φησι, διασκεδάσει βουλάς ἐθνῶν, ἀθετεῖ δὲ λογισμοὺς λαῶν καὶ ἀθετεῖ βουλάς ἀρχόντων· ἡ δὲ βουλή τοῦ Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα ". ὁ μέντοι Βαλαάμ καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν κηδεμονίαν μεμαθηκῶς, ταῖς θυσίαις μεταπεῖσαι πειράται· ἕνα τῶν ψευδωνύμων εἶναι τοπάζων, οὐς καὶ τρεπτοὺς ὄνομάζουσιν οἱ τούτων θεραπευταί. τὸ δέ, " ἐπορεύθη ἐπ' εὐθεῖαν ", δηλοῖ ὅτι τὸ πρακτέον ἀληθῶς

ἤβουλήθη μαθεῖν. τούτου χάριν τὸ ἀκάθαρτον στόμα τοῦ παναγίου πνεύματος ἐδέξατο τὴν ἐνέρ γειαν, καὶ φθέγγεται ἅ μὴ βούλεται· καὶ βοᾷ " τί ἀράσομαι ὄν μὴ ἀρᾶται Κύριος; καὶ τί καταράσομαι ὄν μὴ κα ταρᾶται Θεός "; καὶ προαγορεύει τὰ ἐσόμμενα· " ἰδοὺ λαὸς μόνος κατοικήσει, καὶ ἐν ἔθνεσιν οὐ συλλογισ θήσεται. τίς ἐξηκριβώσατο σπέρμα Ἰακώβ, καὶ τίς ἐξαριθμήσεται δήμους Ἰσραήλ "; εἶτα αἰτεῖ τῆς ἐκείνων μετασχεῖν κοινωνίας· " ἀποθάνοι ἡ ψυχὴ μου ἐν ψυ χαῖς δικαίων· καὶ γένοιτο τὸ σπέρμα μου ὡς τὸ σπέρμα τούτων ". ἐπειδὴ δὲ δυσχεράνας ὁ Βαλάκ, καὶ τοπάσας ὅτι τῶν ἐβραίων τὸ πλῆθος ἰδὼν, τὴν εὐλογίαν προσήνεγκεν, εἰς ἕτερον αὐτὸν ἀπήγαγε τόπον, ἐξ οὗ μέρος οἶόν τε ἦν ἰδεῖν τοῦ λαοῦ, εἰκότως πάλιν τὸ πανάγιον πνεῦμα δι' ἐκείνου φησίν· " οὐχ ὡς ἄνθρω πος ὁ Θεὸς διαρτηθῆναι, οὐδὲ ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἀπειληθῆναι· αὐτὸς εἰπὼν οὐχὶ ποιήσει; λα λήσει καὶ οὐκ ἐμμενεῖ "; ἄτρεπτος, φησίν, ὦ Βαλάκ, καὶ ἀναλ λοιώτος ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις· οὐκ ἔχει γνώμην τρεπτὴν τοῖς ἀνθρώποις παρα πλησίως. " ἰδοὺ εὐλογεῖν παρεῖλημμαι· εὐλογήσω, καὶ οὐ μὴ ἀποστραφῶ ". 220 XLIII Τί ἐστίν, " ὡς δόξα μονοκέρως αὐτῷ "; Ὁ μονόκερως ζῶν ἐστίν ἐν ἔχων κέρας ἐν τῇ κεφαλῇ. περὶ τούτου καὶ πρὸς τὸν Ἰὼβ ὁ δεσπότης ἔφη Θεός· " βουλήσεται δέ σοι μο νόκερως δουλεῦσαι "; διὰ τούτου διδάσκων καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ζώου καὶ τὸ ἀδούλωτον. τινὲς μὲν οὖν τούτῳ ἀπέικασαν τὸν δεσ πότην Θεόν· ἐγὼ δὲ οἶμαι περὶ τοῦ λαοῦ τοῦτο εἰρησθαι, ὅτι καθάπερ ὁ μονόκερως ἐν ἔχει κέρας, οὕτως ὁ εὐσεβὴς λαὸς ἕνα προσκυνεῖ Θεόν. διὸ καὶ Δαβὶδ ὁ μακάριος λέγει, " ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν ". πῶς δὲ νοητέον τὸν ἕνα Θεόν, πολλάκις εἰρήκαμεν. τὸ δὲ " οὐκ ἔσται οἰωνισμὸς ἐν Ἰακώβ οὐδὲ μαν τεῖα ἐν Ἰσραήλ. κατὰ καιρὸν ῥηθήσεται τῷ Ἰακώβ, καὶ τῷ Ἰσραήλ, τί ἐπιτελέσει ὁ Θεός ". οὕτω νοητέον, ὅτι κατὰ τοῦ Ἰσραήλ, οὔτε μαντεία ἰσχύει, οὔτε οἰωνῶν παρα τήρησις. ὁ γὰρ δεσπότης Θεὸς διὰ τῶν οἰκείων προφητῶν καὶ τὰ ἐσόμμενα αὐτῷ προλέγει καὶ ὑποτίθεται τὸ πρακτέον. XLIV Τί ἐστίν, " οὐκ ἐπορεύθη Βαλαὰμ κατὰ τὸ εἰωθὸς εἰς συνάντησιν τοῖς οἰωνοῖς "; Τῇ πείρᾳ μαθὼν, ὡς οὐδὲν ὀνίνησι τῇ ματαία χρώμενος τέχνη· ἀπείρω γὰρ τῷ μέτρῳ δυνατώτερος ὁ μεταφέρων αὐτοῦ τὴν γλῶτταν εἰς ἄπερ ἐθέλει· οὐκέτι τοῖς συνήθεσι συμβόλοις ἐχρήσατο, ἀλλ' εἰς ὑπουργίαν τοῦ Θεοῦ τὴν γλῶτταν ἀφώρισεν. ἰστέον μέντοι, ὡς τισιν ἔδοξε μηδὲν αὐτὸν περὶ τοῦ σωτήρος ἡμῶν προειρηκέναι, οὐς ἐχρῆν συνιδεῖν, ὅτι 221 καὶ τῷ Ναβουχοδονόσορ ἄγαν ὄντι δυσσεβεῖ, τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ σωτήρος ἡμῶν ἀπεκάλυψε παρουσίαν. " εἶδε γὰρ λίθον τμηθέντα ἄνευ χειρῶν, καὶ πατάξαντα τὴν εἰκόνα, καὶ συντρί ψαντα τὸν χρυσοῦν, τὸν ἄργυρον, τὸν χαλκόν, τὸν σίδηρον, τὸ ὄστρακον, καὶ γενόμενον ὄρος μέγα, καὶ καλύψαντα πᾶσαν τὴν γῆν ". ὁ τοῖνυν ἐκεῖνα δι' ἐκείνου προαγορεύσας καὶ διὰ τούτου προεῖρηκε τῆς οἰκουμένης τὴν σωτηρίαν· ἵνα καὶ παρὰ τοῖς ἔθνεσιν αἱ τοιαῦται προρρήσεις φυλάττων ται. μαρτυρεῖ δὲ τῇ προρρήσει τῶν πραγμάτων τὸ τέλος. ὁ γὰρ ἐξ Ἰοῦ δα κατὰ σάρκα βλαστήσας, οὐ μόνον τοὺς ἀρχηγοὺς Μωάβ, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς Σὴθ προενόμευσεν· υἱοὶ δὲ τοῦ Σὴθ ἅπαντες ἄνθρωποι. ἀπόγονος γὰρ ὁ Νῶε τοῦ Σὴθ· ἐκ δὲ τοῦ Νῶε ἅπαντα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, προεῖπε δὲ καὶ τὴν μακεδόνων κατὰ περσῶν νίκη· " ἐξελεύ σεται, γὰρ φησιν, ἐκ χειρὸς Χετιήμ καὶ κακώσουσιν Ἀσσοῦρ καὶ κακώσουσιν ἐβραίους ". Ἀλέξανδρος μὲν γὰρ τὴν περσῶν κατέλυσε βασιλείαν· Ἀντίοχος δὲ ἰουδαίους ἐπιστρα τεύσας, καὶ τὴν μητρόπολιν αὐτῶν εἶλε, καὶ τὸν θεῖον νεῶν ἀπέφηνεν ἔρημον. αἱ μέντοι προρρήσεις αὗται οὐ τῆς ψευδοῦς ἦσαν μαντείας, ἀλλὰ τῆς τοῦ παναγίου πνεύματος ἐνεργείας. ὁ γὰρ τὴν ὄνον ἀνθρωπεῖα χρή σασθαι φωνῇ παρὰ φύσιν κελεύσας, οὕτως καὶ διὰ τῆς γλῶττης τοῦ μάν τews τὰ ἐσόμμενα προηγόρευσεν. " ἐγένετο, γὰρ φησι, πνεῦμα Θεοῦ ἐν αὐτῷ ". τοῦτο γέγονε καὶ ἐν τῷ παρανόμῳ Σαούλ· ὅθεν διὰ τὸ παράδοξον καὶ ἡ παροιμία ἐγένετο, " εἰ καὶ Σαοὺλ ἐν προφήταις "; τοσαύτην μέντοι πεῖραν τοῦ Θεοῦ λαβῶν ὁ ψευδὸς μαντις, ἐτέρας

έτεκτήνατο κατὰ τοῦ Θεοῦ μηχανάς. συννοήσας γὰρ ὡς 222 ἄμαχον ἔχουσι δύναμιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τειχιζόμενοι, τὴν διὰ τῆς ἀκολασίας αὐτοῖς ἀσέβειαν ἐπενόησεν· ἵνα διὰ τὴν ἀσέβειαν τῆς θείας γυμνωθέντες ἐπικουρίας εὐάλωτοι γένωνται. καὶ τοῖς μαδιανίταις ὑπέθετο, μὴ τοὺς ἄνδρας κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ τὰς γυναῖκας ὀπλίσαι, γενέσθαι δὲ αὐτοῖς ὄπλον τὴν τοῦ σώματος ὥραν καὶ τῶν λόγων τὸ δέλεαρ, ἵνα δελεασθέντες ὑπὸ τοῦ κάλλους, καὶ τοῖς λόγοις καταθελχθέντες, τοῖς ἐκείνων εἰδώλοις λατρεύσωσι. καὶ τοῦτο ἡμᾶς ὁ μακάριος ἐδίδαξε Μωϋσῆς, μετὰ τὴν κατὰ τῶν μαδια νιτῶν νίκην ἐπιμεμψάμενος τοῖς τὰς γυναῖκας ζωγρήσασιν. ἔφη γὰρ οὕτως· " ἵνα τί ἐζωγρήσατε πᾶν θῆλυ; αὗται γὰρ ἦσαν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, κατὰ τὸ ῥῆμα Βαλαάμ, τοῦ ἀποστήναι καὶ ὑπεριδεῖν τὸ ῥῆμα Κυρίου ἕνεκεν Φογῶρ, καὶ ἐγένετο πληγὴ ἐν τῇ συναγωγῇ Κυρίου ". Φογῶρ δὲ τοῦ εἰδώλου τὸ ὄνομα. ταύτης τῆς ἀσεβείας καὶ ὁ θεῖος ἐμνήσθη Δαβίδ· " καὶ ἐτελέσθησαν τῷ Βεελφεγῶρ καὶ ἔφαγον θυσίας νεκρῶν ". τούτου χάριν καὶ ἐχθραίνειν τοῖς μαδιηναίοις προσέταξεν ὁ Θεός, " ὅτι ἐχθραίνουσιν αὐτοί, φησίν, ὑμῖν ἐν δολιότητι διὰ Φογῶρ ". τοῦ μέντοι λαοῦ ἡμαρτηκότος, οἱ ἄρχοντες ἐκρεμάσθησαν, ὡς ὁ Σύμμαχος ἔφη, ὡς μὴ ἐξάραντες τὸ πονηρὸν ἐξ αὐτῶν. τὸ δὲ " ὑψωθήσεται ἡ Γῶγ βασιλεία αὐτοῦ ", ὁ Σύμμαχος οὕτως ἡρμήνευσεν· " καὶ ὑψωθήσεται ὑπὲρ Ὠγ βασιλεὺς αὐτοῦ ". δηλοῖ δὲ ὁ λόγος, ὅτι καὶ τοῦ Ὠγ ἐπιστρατεύσαντος περιέσσονται διὰ τὸν ἐξ αὐτῶν κατὰ σάρκα βλαστήσαντα βασιλέα. XLV Τίνος ἕνεκα πάλιν ἀριθμηθῆναι προσέταξε ὁ Θεὸς τὸν λαόν; 223 Ἐπειδὴ κατὰ τῶν ἀριθμηθέντων ἤδη τὴν ψῆφον ἐξήνεγκεν, ἔμελλεν δὲ τοὺς ἐκείνων παῖδας εἰς τὴν ἐπηγγελμένην εἰσαγαγεῖν γῆν, περὶ ᾧ εἶπον ἐκεῖνοι, ὅτι αἰχμάλωτοι ἔσονται· ἐκέλευσεν ἀριθμηθῆναι καὶ τούτους, ἵνα δείξῃ τῆς οἰκειᾶς εὐλογίας τὴν δύναμιν, ὅτι καὶ τῶν πατέρων ἀναιρεθέντων ὁ αὐτὸς διέμεινεν ἀριθμὸς. XLVI Τί δήποτε κλήρω μερισθῆναι τὴν γῆν προσέταξεν ὁ Θεός; Ὡστε πᾶσαν ἔριν καὶ φιλονεικίαν σβέσαι, ὡς τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ κλήρου τὴν γῆν διανεμόντος· οὕτως γὰρ ψήφω τινὶ τὸ πρᾶγμα πιστεῦσαι προσέταξε. τοῦτο πεποιήκασι καὶ οἱ θεῖοι ἀπόστολοι πρὶν ἐπιφοιτῆσαι τὸ πανάγιον πνεῦμα· κλήρους γὰρ βαλόντες, ἰκέτευσαν τὸν ἅπαντα σαφῶς ἐπιστάμενον, δεῖξαι τὸν ἀξιώτερον. οὕτω καὶ ὁ θεῖος Παῦλος περὶ ἡμῶν ἔφη· " ἐν ᾧ ἐκκληρώθημεν προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ πάντα ἐνεργοῦντος κατὰ τὴν βουλήν τοῦ θελήματος αὐτοῦ ". XLVII Τί δήποτε μαρτυρήσας ὁ δεσπότης Θεὸς τῷ Ἰησοῦ, ὅτι ἔχει πνεῦμα Θεοῦ ἐν αὐτῷ, προσέταξε τῷ Μωϋσῆϊ ἐπιθεῖναι αὐτῷ τὰς χεῖρας; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Κορνηλίου ἐγένετο. μετὰ γὰρ τὸ λαβεῖν τὴν χάριν τοῦ πνεύματος, τότε τοῦ βαπτίσματος ἠξιώθησαν. καὶ μέντοι καὶ ὁ δεσπότης Χριστός, πάντα τοῦ πνεύματος τὰ χαρίσματα κατὰ τὸ ἀνθρώπειον πρὸ ὠδίνων δεξάμενος, τῷ Ἰωάννου βαπτίσματι προσελήλυθε, καὶ ἐπιτεθῆναι αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ τὴν τοῦ θεράποντος προσέταξε χεῖρα· καὶ ἔδειξε τὸ πανάγιον πνεῦμα ἐν εἴδει περιστερᾶς ἐρχόμενον ἐπ' αὐτόν. καὶ οἱ ἀπὸς 224 τολοὶ πνεῦμα ἅγιον διὰ τοῦ δεσποτικοῦ λαβόντες ἐμφυσήματος, ἐδέξαντο τὴν οὐρανόθεν ἐπιφοιτήσασαν χάριν. τοῦτο καὶ ἐπὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ γεγένηται. εἶχε μὲν γὰρ τὴν χάριν τοῦ πνεύματος· ἵνα δὲ καὶ ὁ λαὸς πιστεύσῃ θεόθεν αὐτόν τῆς ἡγεμονίας τὴν χειροτονίαν δεδέχθαι, ἐπετέθησαν αὐτῷ τοῦ νομοθέτου αἱ χεῖρες, καὶ τοῦτο δέδρακεν ὁ θεῖος Μωϋσῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προσταχθεῖς· " ἐπιθήσεις, γὰρ φησι, τὰς χεῖράς σου ἐπ' αὐτόν· καὶ στήσεις ἐναντίον Ἐλεαζάρ τοῦ ἱερέως, καὶ ἐντελῆ αὐτῷ ἐναντίον πάσης τῆς συναγωγῆς· καὶ δώσεις τῆς δόξης σου ἐπ' αὐτόν, ὅπως εἰσακούσωσιν αὐτοῦ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ. καὶ ἐναντίον Ἐλεαζάρ τοῦ ἱερέως στήσεται ", ἀντὶ τοῦ, τὴν ἴσην ἐκείνῳ σχήσει τιμὴν, καὶ διὰ τοῦ λογίου τῆς κρίσεως, ὃ τοῖς ἐκείνου στέρνοις ἐπέκειτο, τὸ πρακτέον μαθήσεται. μανθάνομεν δὲ ἐντεῦθεν, ὅπως οἱ παρὰ τῶν ἀρχιερέων τὴν χειροτονίαν δεχόμενοι τῆς πνευματικῆς μεταλαγχάνουσι χάριτος. καὶ γὰρ ἐνταῦθα ὁ δεσπότης ἔφη Θεός· " δώσεις τῆς δόξης σου ἐπ' αὐτόν ". θαυμάσαι δὲ ἄξιον τὸν προφήτην, ὅτι

καὶ παῖδας ἔχων, καὶ ἀδελφόν, καὶ ἀδελφί δοῦν, οὐδένα τούτων ἡγεμόνα προὔβαλλετο, ἀλλὰ τὸν Θεὸν ἤρετο, καὶ τὸν ὑπ' αὐτοῦ ψηφισθέντα χειροτόνηκε. μετὰ ταῦτα τῶν ἑορτῶν καὶ τῶν θυσιῶν ἀναμνήσας, νομοθετεῖ περὶ τῶν ὑπισχνουμένων τί προσφέ ρειν τῷ δεσπότη Θεῷ. καὶ πρῶτον μὲν διηγόρευσε πάντα ὑπισχνούμενον ἔργῳ τὴν ὑπόσχεσιν ἐμπεδοῦν· τῆς δὲ ὑπὸ τὴν τοῦ πατρὸς τελούσης ἔξουσίαν ὑπισχνουμένης τὸν πατέρα βεβαιοῦν τὴν ὑπόσχεσιν. καὶ ἐὰν ἐκεῖνος ταύτης ὑπισχνουμένης ἀνανεύσῃ, μὴ ὑποκεῖσθαι τὴν ὑποσχομένην ἐγκλήματι, ἐὰν δὲ ταύτης ἐπαγγελλομένης ἢ συγκατάθῃται ὁ πατήρ, ἢ σιγήσῃ, τὰ ἐπηγγελμένα πληροῦσθαι. τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνδρὶ συν ημμένης νενομοθέτηκε, καὶ τὴν τοῦ ἀνδρὸς συγκατάθεσιν βεβαιοῦν ἐκέ λυσε τὴν ὑπόσχεσιν. 225 XLVIII Διὰ τί τῶν μαδιανιτῶν τὰς ἀνδρὶ συνημμένας ὁ νομοθέτης ἀναιρεθῆναι προσέταξεν; Ὡς πεπαιδευμένας τῆς ἀσεβείας τὰ δόγματα, καὶ διαφθείρειν τοὺς ἔξαν δραπεδίσαντας δυναμένας. XLIX Διὰ τί τοὺς σταθμοὺς ἀναγράπτους ὁ νομοθέτης πεποίηκεν; Ὡστε τοὺς εἰς ὕστερον ἔσομένους γινῶναι τὴν τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν· δι' ἀβάτων γὰρ αὐτοὺς καὶ ἀνύδρων ὀδηγήσας χωρίων, ἀφθόνως αὐτοῖς τὴν τῶν ἀναγκαίων ἐχορήγησε χρείαν. L Τί δήποτε τῷ ἀκουσίως πεφονευκότι μετὰ τὴν τοῦ ἀρχιερέως τελευτὴν ὀρίζει τὴν κάθοδον; Ὅτι τοῦ κατὰ τὴν τάξιν τοῦ Μελχισεδέκ ἀρχιερέως ὁ θάνατος λύσις τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀμαρτίας ἐγένετο. οὗτος εἰς τὸν παράδεισον ἐπανήγαγε τὸν ἐκεῖθεν ἐξορισθέντα. καὶ κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἐμάλαττεν ἡ φυγὴ τοῦ πεφονευκότος τὸν τῶν ἀγχιστευόντων θυμόν, καὶ τὴν φονικὴν αὐτῶν ὀρμὴν ἐχαλίον. τὸ δὲ μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ ἀρχιερέως λυθῆναι τοῖς φεύγουσι τὴν τιμωρίαν, ἱκανὸν ἦν πείσαι τοὺς ἀγχιστεύοντας σβέσαι λοιπὸν τὴν ὀργήν, ὡς τοῦ ἀρχιερέως τετελευτηκότος, ἐφ' οὗ τὸ πλημ μέλημα γέγονε· καὶ τοῦ νομοθέτου ταύτην ὀρίσαντος, καὶ τῇ πλημμελείᾳ, καὶ τῇ τιμωρίᾳ τὴν λύσιν. LI Τίνος χάριν τὰς φυλάς διακεκρίσθαι προσέταξεν; 226 Ἵνα ἀκέραιον διαφυλαχθῆ τοῦ Ἰούδα τὸ σπέρμα, δι' οὗ τὴν εὐλογίαν τοῖς ἔθνεσιν ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατο. ἐκοινωνήσαν μέντοι ἀλλήλαις ἡ βασιλικὴ καὶ ἡ ἱερατικὴ φυλὴ· ἐπειδὴ καὶ ἀρχιερεὺς κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ βασιλεὺς ὁ δεσπότης Χριστός.

227 QUAESTIONES IN DEUTERONOMIUM

I Διὰ τί τὸ πέμπτον βιβλίον τοῦ νομοθέτου Δευτερονόμιον ἐκλήθη; Ἐξαγαγὼν ἐξ Αἰγύπτου τὸν λαὸν ὁ δεσπότης Θεὸς ἔδωκεν ἐν τῷ Σινᾶ ὄρει τὸν νόμον, καθ' ὃν ἐχρῆν αὐτοὺς πολιτεύεσθαι. εἶτα τῷ δευτέρῳ ἔτει προσέταξε παραλαβεῖν τὴν γῆν, ἣν τοῖς προγόνοις αὐτῶν ἐπηγ γείλατο δώσειν. ἐκείνων δὲ ἀντειρηκότων καὶ τοῦτο δρᾶσαι μὴ βουλή θέντων, ὥμοσε μηδενὶ τῶν ἀριθμηθέντων ὑπὸ τοῦ νομοθέτου δώσειν ἐκεῖ νην τὴν γῆν, ἀλλὰ τούτους ἅπαντας ἐν τῇ ἐρήμῳ καταναλώσειν. τεσ σαράκοντα τοίνυν διεληλυθότων ἐτῶν, κάκείνων κατὰ τὴν θείαν ψῆφον διολωλότων, ἐκέλευσε τοὺς ἐκείνων ἀριθμηθῆναι παῖδας, τὴν αὐτὴν ἄγον τας ἡλικίαν, ἦνπερ ἦγον ἐκεῖνοι καθ' ὃν ἡριθμήθησαν χρόνον. τούτους μέλλων εἰσαγαγεῖν ὁ Θεὸς εἰς ἣν ἐπηγγείλατο γῆν, διδάσκει διὰ τοῦ προ φήτου τὸν νόμον, ὃν τοῖς παρανόμοις αὐτῶν ἐδεδώκει πατράσι. τὸ τοίνυν Δευτερονόμιον ἀνακεφαλαίωσιν ἔχει τῶν ἐν τῇ Ἐξόδῳ καὶ τῷ Λευϊτικῷ καὶ τοῖς Ἀριθμοῖς νενομοθετημένων τε καὶ πεπραγμένων, λέγει δὲ καὶ τὸν χρόνον, καὶ τὸν τόπον καθ' ὃν καὶ ἐν ᾧ τῇ νεολαίᾳ ταύτῃ τὴν διδασ καλίαν προσήνεγκε. " πέραν, γὰρ φησι, τοῦ Ἰορδάνου, ἐν τῇ ἐρήμῳ, πρὸς δυσμαῖς, ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει, ἐν τῷ δεκάτῳ μηνὶ μᾶ τοῦ μηνός, μετὰ τὸ πατάξαι αὐτὸν τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν ἀμορ ραίων, καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν ". καὶ ὅτι 228 οὐ δευτέρον νόμον ἔδωκεν, ἀλλὰ τῆς προτέρας

ἀναμιμνήσκει νομοθεσίας, αὐτὸ διδάσκει τοῦ βιβλίου τὸ προοίμιον. " ἤρξατο, γάρ φησι, Μωϋσῆς διασαφῆσαι τὸν νόμον τοῦτον, λέγων, Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Χωρήβ ". εἶτα εἰρηκῶς, καὶ ὡς προσέταξεν αὐτοὺς εἰσελθόντας κληρονομήσαι τὴν γῆν, ἐπήγαγεν, ὡς κατ' ἐκείνον εἰρήκει τὸν καιρὸν, ὅτι, μόνος ἐγὼ τοσοῦτων προστατεύειν οὐ δύναμαι μυριάδων καὶ διὰ τοῦτο κατέστησα, φησί, χιλιάρχους καὶ ἑκατοντάρχους, ὥστε ἔχειν αὐτοὺς τῆς ἀρχῆς κοινωνούς. τούτων δὲ τῶν λόγων ἀνέμνησεν, ἐπειδήπερ Ἰησοῦν τὸν Ναυῆ κατέστησε τῆς ἡγεμονίας διάδοχον· διδάσκων ὡς καὶ ἔτι περιῶν ἑτέροις τὴν προστασίαν ἐπίστευσε καὶ ὅτι χρὴ καὶ τούτῳ προθύμως ὑπακούειν, καὶ τὰ κελεύόμενα δρᾶν. ἀναμιμνήσκει δὲ αὐτοῦς, ὅπως μὲν ὁ Θεὸς προσέταξε παραλαβεῖν αὐτοὺς ἦν ἐπηγγείλατο γῆν· ὅπως δὲ κατασκόπους αὐτοῖς πεμφθῆναι προτέρους ἠξιώθησαν, καὶ ὅτι ἐκείνων ἐπανελθόντων καὶ τὰ περὶ τῆς γῆς μεμνησκότων, ἠπίστησαν μὲν τῷ σεσωκότι Θεῷ ἀπολαβεῖν δὲ τὴν γῆν οὐκ ἠθέλησαν· ὡς χαλεπῆναι μὲν τὸν δεσπότην Θεὸν ἀποφύνασθαι δὲ κατὰ πασῶν ἐκείνων τῶν μυριάδων, ὥστε μηδένα ἐκείνων εἰς ἐκείνην τὴν γῆν εἰσελθεῖν, πλὴν Χαλεβ υἱοῦ Ἰεφωνῆ. " οὗτος, φησὶν, ὄψεται αὐτήν, καὶ τούτῳ δώσω τὴν γῆν ἐφ' ἣν ἐπέβη, καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, διὰ τὸ προσκεῖσθαι αὐτὸν τὰ πρὸς Κύριον ". τούτου μὲντοι ἐμνημόνευσε μόνου· καὶ τὸν Ἰησοῦν ἔταξεν ὡς ἄρχοντα καὶ στρατηγὸν καὶ προφήτην· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὰ ἐξῆς, εἰπὼν γάρ, ὅτι " κάμοι ὠργίσθη δι' ὑμᾶς ὁ δεσπότης Θεός ". ὑμῶν γὰρ με θορυβησάντων, οὐ κατὰ λόγον τῷ θεῷ προσταγμάτι δηκόνησα, καὶ τούτου χάριν εἰσαγαγεῖν ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν ἐκείνην κεκώλυμαι. ἀνέμνησε τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς 229 αὐτὸν εἰρημένων. " Ἰησοῦς υἱὸς Ναυῆ, ὁ παρεστηκώς σοι, οὗτος εἰσελεύσεται ἐκεῖ· αὐτὸν κατίσχυσον, ὅτι αὐτὸς κατακληρονομήσει αὐτήν τῷ Ἰσραήλ ". ταῦτα δὲ λέγει, διδάσκων αὐτοῦς, ὡς θεόθεν ὁ στρατηγὸς τὴν χειροτονίαν ἐδέξατο, ἵνα μὴ πάλιν περὶ τῆς ἀρχῆς στασιάσωσιν. διηγεῖται δὲ αὐτοῖς, ὅπως μὲν ὕστερον μεταμεληθέντες ἐβουλήθησαν πολεμῆσαι τοῖς χαναναίοις· ὅπως δὲ αὐτοὺς ὁ Θεὸς διεκώλυσε, καὶ ὅτι θρασυ νόμοι καὶ παρὰ τὴν θεῖαν ἐντολὴν ἀναβάντες, ἠττηθέντες ἐπανῆλθον· καὶ ὅσον ἐν τῇ ἐρήμῳ κατηνάλωσαν χρόνον, τὴν ἄβατον γῆν ἐκείνην καὶ ἄνυδρον περιιόντες, τίνα τε ἰδουμαίοις καὶ μωαβίταις δεδηλωκότες φιλονεικούντων οὐκ ἔτυχον ἀποκρίσεων· καὶ ὅπως τὸν Σηὼν καὶ τὸν Ὠγ, τοὺς βασιλεῖς τῶν ἀμορραίων, πανστρατιᾶ μετὰ τῶν τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας οἰκούντων πανωλεθρία παρέδωσαν. εἶπεν δὲ αὐτοῦ καὶ τὸ τοῦ σώματος μέγεθος. " ἡ γὰρ κλίνη, φησὶν, Ὠγ σιδηρᾶ, ἐννέα πήχεων τὸ μῆκος αὐτῆς, καὶ τεσσάρων πῆχεων τὸ εὖρος αὐτῆς ". ἔπειτα παρήνευσε καὶ συνεβούλευσε φυλάττειν ἐπιμελῶς τοῦ δεσπότη τὰς ἐντολάς. " ἄκουε, γάρ φησιν, Ἰσραήλ, τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν κριμάτων, ὅσα ἐγὼ διδάσκω ὑμᾶς σήμερον ποιεῖν, ἵνα ζητετε καὶ εἰσελθόντες κληρονομήσητε τὴν γῆν, ἣν Κύριος ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ὑμῶν δίδωσιν ὑμῖν ". εἶτα ἀναγκαίως τοῦ Βεελφεγὼρ εἰς μέσον φέρει τὴν μνήμην, καὶ τῶν δι' ἐκείνην τὴν ἀσέβειαν ἐν τῇ ἐρήμῳ διολωλότων. ἔπειτα ἐκ παραλλήλου δείκνυσι τὰς θείας εὐεργεσίας. " ποῖον, γάρ φησιν, ἔθνος μέγα 230 ὧ ἐστὶν αὐτῷ Θεὸς ἐγγίζων αὐτοῖς, ὡς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐν ἅπασιν οἷς ἐὰν αὐτὸν ἐπικαλεσώμεθα "; κελεύει δὲ μὴ μόνον αὐτοὺς φυλάττειν τοῦ Θεοῦ τοὺς νόμους, ἀλλὰ καὶ τοὺς παῖδας καὶ τοὺς ἐγγόνους ἐν εὐσεβείᾳ διατρέφειν, καὶ παιδὸθεν τὰς θείας ἐντολάς ἐκπαιδεύειν. εἶτα πάλιν αὐτοὺς ἀνέμνησεν, ὅπως αὐτοῖς ὁ τῶν ὄλων ἐπέφανε Θεός, λόγους μὲν διὰ πυρὸς ἀφείξ, οὐδὲν δὲ εἶδος ἐπιδεικνύς. τοῦτο γὰρ ἔφη " ἐκ μέσου τοῦ πυρὸς φωνὴν ῥημάτων ὑμεῖς ἠκούσατε καὶ ὁμοίωμα οὐκ ἴδετε, ἀλλ' ἡ φωνὴν ". ταῦτα δὲ λέγει παιδεύων αὐτοὺς μηδὲν ἴνδαλμα τεκτῆνασθαι, μηδὲ πειραθῆναί ποτε θεῖαν εἰκόνα κατασκευάσαι, ἐπειδὴ τοῦ ἀρχετύπου τὸ εἶδος οὐχ ἐωράκασιν· ὅθεν πάλιν ἐπήγαγε " μὴ ἀνομήσητε μηδὲ ποιήσητε ὑμῖν αὐτοῖς γλυπτὸν ὁμοίωμα, πᾶσαν εἰκόνα, ὁμοίωμα ἀρσενικοῦ ἢ θηλυκοῦ, ὁμοίωμα παντὸς κτήνου τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς γῆς,

ὁμοίωμα παντὸς ὀρνέου πετομένου, ὃ πέταται ὑπὸ τὸν οὐρανόν· ὁμοίωμα παντὸς ἔρπετοῦ, ὃ ἔρπει ἐπὶ τῆς γῆς, ὁμοίωμα παντὸς ἰχθύος, ὅσα ἐστὶν ἐν τοῖς ὕδασι· ὑποκάτω τῆς γῆς ". ταῦτα πάντα, φησὶν, εἰς χρείαν ὑμετέραν πεποίηκεν ὁ Θεός· ἀνοίας τοίνυν ἐσχάτης τὸ εἰκόνας τῶν ὑπηκόων θεοποιεῖν. προστέθεικε δὲ καὶ ταῦτα " μὴ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἰδῶν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ πλανηθεὶς προσκυνήσης αὐτοῖς ἃ ἀπένειμε Κύριος ὁ Θεός σου αὐτὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ ". ταῦτα φησὶν, εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων κατεσκεύασεν χρείαν ὁ ποιητής· μὴ τοίνυν ὑπο 231 λάβης θεοὺς τοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἀφορισθέντας ὥστε ταῖς χρεῖαις τῶν ἀνθρώπων διακοινεῖν. οὕτω γὰρ καὶ οἱ λοιποὶ ἡρμήνευσαν " ἅτι να διεκόσμησεν ὁ Θεός σου εἰς τοὺς λαοὺς ὑφ' ὄλον τὸν οὐρανόν ". εἶτα δεδίδεται αὐτοὺς ταῖς ἀπειλαῖς, ὡς εἰ τολμῆσαι τὸν θεῖον παραβῆναι νόμον, καὶ τινος τῶν ὄντων ὁμοίωμα κατασκευάσαι καὶ θεοποιῆσαι, εἰς πᾶσαν αὐτοὺς διασπερῆ τὴν γῆν, καὶ ὡς δουλεύοντες τοὺς ψευδωνύμους θεοὺς προσκυνήσουσιν. ἔπειτα πάλιν ἀπὸ συγκρίσεως δείκνυσιν τὸ παντοδύναμον τοῦ Θεοῦ. " ἔπερω τήσατε, γὰρ φησὶν, ἡμέρας τὰς προτέρας γενόμενας προτέρας σου ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἧς ἔκτισεν ὁ Θεός τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ οὐρανοῦ, εἰ γέγονε κατὰ τὸ ῥῆμα τοῦτο, εἰ ἠκούσατε τοιοῦτον, εἰ ἀκήκοεν ἔθνος φωνὴν Θεοῦ ζῶντος λαλοῦντος ἐκ μέσου τοῦ πυρός, ὃν τρόπον ἀκήκοας σὺ καὶ ἔζησας ". ἔφη δὲ καὶ ὅπως αὐτοὺς ἠλευθέρωσε τῆς πικρᾶς τῶν αἰγυπτίων δουλείας. συνεχῶς μέντοι διδάσκει αὐτοὺς καὶ ὡς οὐρανόθεν αὐτοῖς ὁ τῶν ὄλων διελέχθη Θεός, καὶ ἐκ μέσου τοῦ πυρός φωνῆ κεκρημένος νενομοθέτηκεν, ἵνα μηδεμίαν εἰκόνα κατασκευάσωσι τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. διδάσκει δὲ καὶ ὡς πάμπαν ἀμήχανον θείαν εἰκόνα κατασκευάσαι· οὐ γὰρ μόνον ἀόρατον ἔχει τὴν φύσιν, ἀλλὰ καὶ πάμπαν ἀπερίγραφον. " Κύριος, γὰρ φησὶν, ὁ Θεός σου, οὗτος Θεός ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, καὶ οὐκ ἔστι πλὴν αὐτοῦ ". ἰστέον μέντοι, ὡς οὐκ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ ταῦτα πάντα ὁ προφήτης τῷ λαῷ διελέχθη, ἀλλ' ἐν πολλαῖς αὐτοῖς ἡμέραις τὴν διδασκαλίαν προσήνεγκεν. ὅθεν πολλάκις τοὺς αὐτοὺς λόγους ἀνακυκλοῖ, ἵνα τῇ συνεχείᾳ παγίαν τὴν μνήμην ἐργάσῃται. αὐτίκα γοῦν μετὰ τὴν διάλεξιν ταύτην, τὰ περὶ τῶν 232 πόλεων ἱστόρησεν, εἰς ἃς καταφεύγειν τοὺς ἀκουσίους περιπεπτωκότας φόνους ἐκέλευσεν. εἶτα ἐδίδαξεν ὅτι πάλιν συνήθροισε τὸν λαόν, καὶ θεοσδότην ἀνέμνησε νόμων· καὶ ὅτι οὐχ ἕτερον δέδωκε νόμον, ἀλλὰ τὸν πρότερον ἐκπαιδεύει τοὺς τῆς νομοθεσίας ἐκείνης διὰ τὸ τῆς ἡλικίας ἀτελεῖς ἐπακοῦσαι μὴ δυναθέντας, αὐτὰ διδάξει τοῦ προφήτου τὰ ῥήματα. " Κύριος, γὰρ φησὶν, ὁ Θεός ἡμῶν διέθετο πρὸς ὑμᾶς διαθήκην ἐν Χωρήβ. οὐχὶ τοῖς πατράσιν ὑμῶν διέθετο Κύριος τὴν διαθήκην ταύτην, ἀλλὰ πρὸς ὑμᾶς ". ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι παραβάντες διώλοντο, τούτοις δὲ τὴν τοῖς πατράσιν ἐπηγγελμένην ἐδίδου γῆν· τούτοις ἔφη τὸν νόμον δεδόσθαι. εἶτα λέγει τὰς ἐντολάς, ὧν τὸν νοῦν ἀνεπτύξαμεν τὴν Ἔξοδον ἐρμηνεύοντες· ἐδίδαξε δὲ κἀνταῦθα τὸν τῆς ἀργίας τοῦ σαββάτου σκοπόν. ἔφη γάρ, " ἵνα ἀναπαύσῃται ὁ παῖς σου καὶ ἡ παιδίσκη σου, καὶ τὸ ὑποζύγιόν σου ". καθάπερ, φησὶν, σὺ τούτων ἀπολαύεις διαπαντός, οὕτως ἅπαξ γοῦν ἀπολαυσάτωσαν ἐν ταῖς ἑπτὰ τῆς ἐβδομάδος ἡμέραις οἱ θεράποντες καὶ αἱ θεράπαιναι καὶ τὰ ὑποζύγια. ἔπειτα τῇ μνήμῃ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας τὴν συμπάθειαν πραγματεύεται " ὅτι οἰκέτης, φησὶν, ἦσθα ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, καὶ ἐξήγαγέ σε Κύριος ἐκείθεν ἐν χειρὶ κραταιᾷ καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ· διὰ τοῦτο συνέταξε Κύριος ὁ Θεός σου, ὥστε φυλάττεσθαί σε τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων, καὶ ἀγιαζεῖν αὐτήν ". τῇ πείρᾳ μεμάθηκας τὸ τῆς δουλείας πικρόν· ἐκείνων ἀναμνησκόμενος, ἡμέρος γενοῦ τοῖς ὑπηκόοις καὶ πρᾶος καὶ ἥσθα ἀπολαύεις ἀναπαύλης διηνεκῶς, μετάδος τούτοις ἐν τῇ ἐβδόμῃ τῆς ἐβδομάδος ἡμέρᾳ. ἐν δὲ τοῖς μετὰ ταῦτα τὸ πνευματικὸν οὐκ ἀπηγόρευσεν ἔργον. ἔφη γάρ " πᾶν ἔργον λατρευτὸν οὐ ποιήσετε

", πλὴν ὅσα ποιηθήσεται ἐπὶ ψυχῇ 233 οἶον ἀνάγνωσις, θείων λογίων ἀκρόασις, ψαλμῳδία, ἱερουργία καὶ τὰ τούτοις προσόμοια. II Πῶς νοητέον τό, " ἄκουε Ἰσραήλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστίν "; Πολλάκις εἰρήκαμεν, ὅτι τὸ ὄνομα τὸ Κύριος καὶ Θεός τῆς θείας φύσεως οὐ τῆς τῶν προσώπων διαιρέσεως δηλωτικά· ὁ δὲ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, τῶν ἰδιοτήτων σημαντικά. ἀλλὰ τοῖς ἀτελέσιν ἰουδαίοις τὴν ἀκριβῆ θεολογίαν προσενεχθῆναι οὐχ οἶόν τε ἦν· ταύτην γὰρ ἂν πολυθείας ἀφορμὴν ἐποιήσαντο. οὗ δὲ χάριν μοναδικῶς τὸ θεῖον ἐν τῇ παλαιᾷ προφέρεται ὄνομα· ἔχει δὲ ὅμως τὰ τῆς τριάδος αἰνίγματα. τὸ γὰρ " Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστίν ", καὶ τὸ τῆς οὐσίας διδάσκει μοναδικόν, καὶ παραδηλοῖ τῶν προσώπων τὸν ἀριθμόν· ἅπας γὰρ τὸ Θεός, δις δὲ τὸ Κύριος τέθεικεν. III Τί ἐστίν τό, " ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου ", καὶ τὰ ἐξῆς. Σαφῶς ἡμᾶς ὁ Κύριος ἐδίδαξεν, ὅτι " οὐδεὶς δύναται δυοῖς κυρίοις δουλεύειν ", καὶ ἐνταῦθα τοῖνυν διδασκόμεθα μὴ μερίζειν τὴν ἀγάπην εἰς Θεὸν καὶ χρυσόν, εἰς Θεὸν καὶ γυναῖκα, εἰς Θεὸν καὶ παῖδας, ἀλλὰ πᾶσαν τῆς ἀγάπης τὴν δύναμιν ἀφιερῶν τῷ πεποικηκῷ Θεῷ, μετὰ δέ γε τὸν ποιητὴν, ἀπονέμειν ἐκάστῳ τὰ πρόσφορα, καὶ παισὶ καὶ ἀδελφ. 234 φοῖς καὶ φίλοις, τῆς γὰρ τοῦ Θεοῦ ἀγάπης καὶ τὸ ταῦτα πληροῦν. " ὁ ἀγαπῶν με, γὰρ φησι, τὰς ἐντολάς μου πληρώσει ". αἱ δὲ τοῦ Θεοῦ ἐντολαὶ περὶ τούτων διαγορεύουσιν. IV Τί δήποτε κατὰ τοῦ Θεοῦ ὁμνῦναι διαγορεύει ὁ νόμος; ἵνα μὴ κατὰ τῶν ψευδωνύμων ὁμνῶσι θεῶν. τοῦτο γὰρ καὶ διὰ τοῦ προ φήτου ἔφη " ἐὰν ἐξάρης τὰ ὀνόματα τῶν βααλεὶμ ἐκ τοῦ στόματός σου καὶ ὁμότης, ζῆ Κύριος, μετὰ ἀληθείας ". καὶ ἐνταῦθα δὲ εἰρηκῶς, " Κύριον τὸν Θεόν σου φοβηθήσῃ καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις καὶ πρὸς αὐτὸν κολληθήσῃ, καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ὁμῆ ", ἐπήγαγεν· " οὐ πορεύσεσθε ὀπίσω θεῶν ἐτέρων ἀπὸ τῶν θεῶν τῶν ἐθνῶν τῶν περικύκλω ὑμῶν ". V Πῶς νοητέον τό, " οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου "; Ὁ Κύριος αὐτὸ ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις ἠρμήνευσε. τοῦ γὰρ διαβόλου εἰρηκότος, " βάλε σεαυτὸν ἄνωθεν κάτω ", εἶπεν· " οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ". ἐκπειράζει δὲ τὸν Θεὸν ὁ δίχα λογισμοῦ ῥιψοκινδύνως τι πράττων. VI Τί δήποτε ἀπαγορεύει ὁ νόμος τὰς πρὸς τοὺς ὁμόρους ἄλλοφύλους ἐπιγαμβρίας; 235 Οὐ δεῖται σαφηνείας ὁ νόμος· ἑαυτὸν γὰρ ἐρμηνεύει. ἔφη γὰρ, " ὅτι ἀποστήσουσι τὸν υἱὸν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ λατρεύσει θεοῖς ἐτέροις ". ἀναγκαιῶς μέντοι καὶ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ τῆς θείας διδάσκει κηδεμονίας· " οὐ γὰρ διὰ τὸ πλείους εἶναι, φησί, τῶν ἐθνῶν προέκρινεν ὑμᾶς ὁ Θεός, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν προγόνων εὐσέβειαν καὶ τὴν γεγεννημένην πρὸς ἐκείνους ὑπόσχεσιν ". εἶτα τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ δεικνύς, ἐπήγαγεν· " ὅτι ὁ Θεός πιστὸς φυλάσσειν διαθήκην καὶ ἔλεον τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, καὶ τοῖς φυλάσσουσι τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, εἰς χιλίας γε νεάς ". καὶ ἐπειδὴ ἀτελεῖς ἦσαν, καὶ τροφῆς γαλακτώδους ἐδέοντο καὶ ἀκούειν περὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν οὐκ ἐδύνατο, ὑπισχνεῖται αὐτοῖς πολυγονίαν, καὶ γῆς εὐκαρπίαν καὶ ποιμνίων καὶ βουκολίων εὐεξίαν, καὶ σώματος ὑγείαν καὶ τὴν ἐν πολέμοις νίκην καὶ ὅσα τοιαῦτα. ἔπειτα πάλιν αὐτοῦ ἀνέμνησε τῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ διαγωγῆς καὶ τὰς ταύτης αἰτίας ἐδίδαξεν· " ἐκάκωσε, γὰρ φησι, καὶ ἐλιμαγχόνησέ σε καὶ ἐψώμισέ σε τὸ μάννα, ἵνα ἀναγγείλη σοι, ὅτι οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ ". διὰ μέντοι τούτων καὶ ἡμεῖς παιδευόμεθα μὴ δυσχεραίνειν δυσκολίαις τισὶ περιπεσόντες, ἀλλὰ στέργειν τὰς θείας οἰκονομίας, καὶ προσμένειν τὴν λύσιν τῶν πειρασμῶν, ἐπιδείκνυσι δὲ καὶ τὰς ἄλλας εὐεργεσίας· " τὰ ἱμάτιά σου οὐ κατετρίβη ἀπὸ σοῦ, οἱ πόδες σου οὐκ ἐτυλώθησαν, ἰδοὺ τεσσαράκοντα ἔτη. καὶ γνώση τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὡς εἶ τις παιδεύσαι ἄνθρωπος τὸν υἱὸν αὐτοῦ, οὕτως Κύριος ὁ Θεός σου παιδεύσει σε καὶ φυλάξῃ τὰς ἐντολάς Κυρίου 236 τοῦ Θεοῦ σου, πορεύεσθαι ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ καὶ φοβεῖσθαι αὐτόν ". μετὰ τὸν πειρασμὸν ἢ παράκλησις· μετὰ τῆς παιδείας ἢ ψυχαγωγία· λιμὸς καὶ τρυφή, ὁδοπορίας πόνος καὶ

σώματος εὐπάθεια, σπάνις ἀναγκαίων καὶ τῶν εὐφθάρτων ἱματίων καὶ ὑποδημάτων τὸ διαρκές. εἶτα παραινεῖ νικῶντας μὴ τῇ οἰκείᾳ ῥώμῃ τὴν νίκην ἐπιγράφειν, ἀλλὰ τῷ ἐπικούρῳ καὶ προμάχῳ Θεῷ. VII Τίνας λέγει υἱοὺς Ἐνάκ; Ἀπόγονοι γιγάντων ἦσαν, ὡς ἡ ἱστορία διδάσκει. τοῦτο γὰρ ἔφη· " λαὸν πολὺν καὶ εὐμήκη, υἱοὺς Ἐνάκ, οὓς σὺ οἶσθα καὶ σὺ ἀκήκοας· τίς ἀντιστήσεται κατὰ πρόσωπον υἱῶν Ἐνάκ "; τὸ δέ, " σὺ οἶσθα καὶ ἀκήκοας ", τέθεικε, τῶν λόγων ἀναμιμνήσκων τῶν ἐκείνην κατασκοπησάντων τὴν γῆν. ἐκεῖνοι γὰρ ἔλεγον, ὅτι " ἤμεν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ ἀκρίδες ". οὕτω τὸν ἐπὶ τῇ ῥώμῃ καταστείλας τύφον, διδάσκει αὐτοὺς μηδὲ ἐπὶ τοῖς τῆς ψυχῆς κατορθώμασι μέγα φρονεῖν. " μὴ εἴπῃς, γάρ φησιν, ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι διὰ τὰς δικαιοσύνας μου εἰσήγαγέ με Κύριος κληρονομήσαι τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν ταύτην. διὰ γὰρ τὴν ἀσέβειαν τῶν ἔθνῶν τούτων, Κύριος ἐξολοθρεύσει αὐτοὺς ἀπὸ προσώπου σου, οὐχὶ διὰ τὴν δικαιοσύνην σου, οὐδὲ διὰ τὴν ὁσιότητα τῆς καρδίας σου σὺ εἰσπορεύῃ κληρονομήσαι τὴν γῆν ". ταῦτα δὲ ἔφη, δύο κατὰ ταύτῃν πραγματευόμενος, καὶ μετριάζειν διδάσκων αὐτοὺς καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ τὸ πᾶν ἐπιγράφειν· καὶ προλέγων, ὡς τὰ παραπλήσια πείσονται τοῖς ἔθνεσιν ἐκείνοις, εἰ τὰ ὅμοια δράσαιεν. εἰς καιρὸν δὲ καὶ τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ παρανομηθέντων ἀνέμνησε, 237 τὸν λόγον ἐκείνων κρατύνων, ὡς οὐ διὰ τὰς δικαιοσύνας αὐτῶν κληρονομήσουσι τὴν γῆν· " μνήσθητι, γὰρ ἔφη, καὶ μὴ ἐπιλάθῃ ὅσα παρώξυνας Κύριον τὸν Θεὸν σου ἐν τῇ ἐρήμῳ ". ἤγαγε δὲ εἰς μέσον καὶ τὴν τοῦ μόσχου λατρείαν, καὶ ὅτι διὰ τὴν ἐκείνων ἀσέβειαν τὰς θεοσδότους συνέτριψε πλάκας· καὶ ὡς σπουδαίαν ἱκετείαν προσενεγκῶν ἰλεώσατο τὸν Θεὸν μάλα καὶ αὐτοῖς καὶ τῷ Ἀαρὼν ὀργιζόμενον· " καὶ ἐπὶ Ἀαρὼν, γάρ φησιν, ἐθυμώθη Κύριος σφόδρα ἐξολοθρεῦσαι αὐτὸν καὶ ἠυξάμην καὶ περὶ Ἀαρὼν ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ". οὕτω καὶ τὰ ἄλλα γεγενημένα διεξεθῶν φησι· " καὶ νῦν, Ἰσραὴλ, τί Κύριος ὁ Θεὸς αἰτεῖ παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ φοβεῖσθαι Κύριον τὸν Θεὸν σου, καὶ πορεύεσθαι ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ, λατρεύειν Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου "; καὶ ἵνα μὴ τοπάσῃ τὸν Θεὸν ταῦτα νομοθετεῖν, ὡς θυμάτων δεόμενον, ἐπήγαγεν· " ἰδοὺ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ὁ οὐρανός, καὶ ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ, ἡ γῆ καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἐν αὐτοῖς· πλὴν τοὺς πατέρας ὑμῶν προεἶλετο Κύριος ἀγαπᾶν αὐτούς· καὶ ἐξελέξατο τὸ σπέρμα αὐτῶν μετ' αὐτοὺς ὑμᾶς παρὰ πάντα τὰ ἔθνη ". διδασκόμεθα δὲ διὰ τούτων, ὡς ἀπολαύουσι παῖδες ἀγαθῶν διὰ τὴν τῶν προγόνων εὐσέβειαν. ἐδίδαξε δὲ καὶ ποία περιτομὴ τῷ Θεῷ προσφιλέσθαι· " περιτεμεῖσθε, γὰρ ἔφη, τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν καὶ τὸν τράχηλον ὑμῶν οὐ σκληρυνεῖτε ἔτι ", καὶ ταῦτα ἐλέγετο τοῖς μηδέπω τὴν ἀκροβυστίαν περιτεμηθεῖσιν. Ἰησοῦς γὰρ ὁ τοῦ Ναυῆ μετὰ τὸ διαβῆναι τὸν Ἰορδάνην ἐν Γαλιλαίᾳ αὐτοὺς περιέτεμεν. ἀλλ' ὅμως καὶ ἀπεριτμή τοις οὓσιν οὐκ ἐκέλευσε τὴν ἀκροβυστίαν περιτεμηθῆναι, ἀλλὰ τὴν σκληρὴν 238 καρδίαν καὶ τὸν τράχηλον τὸν σκληρόν. τοιγάρτοι τιμιωτέρα ἢ τῆς καρδίας περιτομῆς ταύτην δὲ αὐτῶν τὴν κατηγορίαν καὶ διὰ Ἰερεμίου τοῦ προφήτου ὁ δεσπότης Θεὸς ἐποίησατο· " πάντα, γὰρ ἔφη, τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα σαρκί, ὁ δὲ οἶκος Ἰσραὴλ, ἀπερίτμητοι καρδίαις αὐτῶν ". VIII Πῶς νοητέον, " ὁ γὰρ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, οὗτος Θεὸς τῶν θεῶν καὶ Κύριος τῶν κυρίων "; Θεοὺς τοὺς κριτὰς ὀνομάζει· " θεοὺς, γάρ φησιν, οὐ κακολογήσεις, καὶ ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς ". καὶ ἔνθα δὲ εἶπον οἱ ἐβδομήκοντα, " ἄξις αὐτὸν εἰς τὸ κριτήριον ", οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀκύλαν καὶ τὸν Σύμμαχον " ἄξις αὐτὸν πρὸς τοὺς θεοὺς " ἠρμήνευσαν, θεοὺς τοὺς κριτὰς ὀνομάσαντες· τούτων αὐτὸν εἶπε Θεὸν θεῶν οὐ γάρτοι τῶν ψευδωνύμων. καὶ ἤδη δὲ διὰ πλειόνων ἠρμήνευσamen ταῦτα. IX Πῶς νοητέον, " οὐ ποιήσετε πάντα ἃ ἡμεῖς ποιοῦμεν ὧδε σήμερον, ἕκαστος τὸ ἀρεστὸν ἐναντίον αὐτοῦ "; Ἐν ἅπασιν οἷς κατεσκήνωσαν τόποις, θυσίας προσήνεγκαν τῷ δεσπότῃ Θεῷ, πρὶν μὲν τὴν σκηνὴν κατασκευάσαι, ἐκ λίθων αὐτοφυῶν οἰκοδομοῦντες θυσιαστήρια. μετὰ δὲ τὴν ταύτης κατασκευὴν, ἐν ταύτῃ τὰς θείας 239

λειτουργίας ἐπιτελοῦντες, οὐκ ἐν ἐνὶ μέντοι τόπῳ ταύτας ἐπετέλουν, ἀλλ' 239 ἐν ἐκάστῳ σταθμῷ. συνεχῶς γὰρ μετέβαινον. ἄτε δὴ τεσσαρακοντούτην χρόνον ἐν τῇ ἐρήμῳ καταναλώσαντες. ἀπαγορεύει τοίνυν ἐν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας τὰ παραπλήσια δρᾶν, ἵνα μὴ πρόφασιν λάβωσι τοῖς ψευδῶ νόμοις θύειν θεοῖς. παρεγγυᾷ δὲ ἐν ἐκείνῳ μόνῳ τῷ τόπῳ τὰς θείας ἐπιτελεῖν λειτουργίας, ὃν ἂν ἐκλέξεται Κύριος ὁ Θεός. ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ καὶ θύειν καὶ εὐωχεῖσθαι παρακελεύεται. " ἔσται, γάρ φησιν, ὁ τόπος, ὃν ἂν ἐκλέξεται Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, ἐπικληθῆναι ἐκεῖ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἐκεῖ οἴσετε πάντα ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν σήμερον, τὰ ὅλοκαυτώματα ὑμῶν, καὶ τὰ θυσιάσματα ὑμῶν, τὰ ἐπιδέκατα ὑμῶν καὶ τὰς ἀπαρχὰς τῶν χειρῶν ὑμῶν ", καὶ τὰ ἐξῆς. τὰ δὲ δόματα οἱ λοιποὶ " τὰ ἐκούσια " ἡμίηνευσαν, τουτέστιν, ὅσα ἂν ἐκόντες προσενηκεῖν ἐβελήσητε. εἶτα ἀπαγορεύσας τὸ ἐν παντὶ τόπῳ τὰς θυσίας προσφέρειν, εἰ κρεῶν μεταλαβεῖν ἐπιθυμήσαιεν, μεταλαβεῖν συνεχώρησεν, ἐν αἷσι κατοικοῦσι πόλεσι, τοῦ μὲν ἱερέως θύοντος, τοῦ δὲ αἵματος εἰς τὴν γῆν ἐκχεομένου. ἐκέλευσε δὲ καὶ τὸν ἀκάθαρτον σὺν τῷ καθαρῷ τῶν τοιούτων ἀδιαφόρως ἀπολαῦσαι κρεῶν, διδάσκων ὡς τὰ τοιαῦτα θύματα κοινὰ ἐστί, καὶ οὐ θεῖα. τῶν γὰρ δὴ θυσιῶν οὐκ ἐξὸν ἦν τοῖς ἀκαθάρτοις μεταλαμβάνειν, ὅθεν εἰκότως ἐπήγαγεν. " φάγετε αὐτὸ ὡς δορκάδα ἢ ἔλαφον ". ταῦτα δὲ καθαρὰ μὲν ἦν, εἰς δὲ θυσίαν οὐ προσέφερετο. X Τὰς δεκάτας τοῖς ἱερεῦσι προσφέρειν νομοθετήσας, πῶς ἔφη, " οὐ δυνήση φαγεῖν ἐν ταῖς πόλεσί σου τὰ ἐπιδέκατα 240 τοῦ σίτου σου, καὶ τοῦ οἴνου σου καὶ τοῦ ἐλαίου σου "; Δύο δεκάτας ἀφιερῶσθαι τῶν ὄντων προσέταξε· καὶ τὴν μὲν τοῖς λευῖταις προσφέρεισθαι, τὴν δὲ ἄλλην διαπιπράσκεσθαι, καὶ τὴν ταύτης τιμὴν εἰς τὴν αὐτῶν εὐωχίαν καὶ τὴν τῶν χηρῶν καὶ τῶν ὀρφανῶν, καὶ τῶν προσηλύτων ἀναλίσκεσθαι θεραπείαν. εὐωχεῖσθαι δὲ αὐτοὺς ἐκέλευσε παρὰ τὸν θεῖον νεῶν. ταῦτα δὲ ὁ πάνσοφος νομοθέτησε Κύριος, τῆς τῶν ψευδωνύμων αὐτοὺς θεῶν πλάνης ἐλευθερῶν. ἐπειδὴ γὰρ ὁ τῆς ἀσεβείας διδάσκαλος διὰ γαστριμαργίας καὶ φιληδονίας ἐξανδραποδίζων τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, ταῖς τῶν δαιμόνων ἑορταῖς πολλὰς ἀνέμιξε παιγνίας, ἐκείνης τὸν Ἰσραὴλ ἀπαλλάττων τῆς πλάνης ὁ εὐμήχανος Κύριος καὶ τὰ περὶ τῶν ἑορτῶν ἐνομοθέτησε, καὶ τὰς θυσίας συνεχώρησε, καὶ τῶν μουσικῶν ὀργάνων ἠνέσχετο, καὶ εὐωχεῖσθαι προσέταξε ταῖς τοιαύταις ψυχαγωγίαις τὴν τῶν εἰδώλων ἐκκόπτων ἀσεβείαν. XI Τί δήποτε συνεχῶς ἀπαγορεύει τὴν τοῦ αἵματος βρώσιν; Ἐφη μὲν καὶ αὐτὸς ὁ νομοθέτης, ὅτι τὸ αἷμα αὐτοῦ ψυχὴ αὐτοῦ ἐστί. πλὴν οἶμαι τὸν νόμον καὶ ἕτερον πραγματεύεσθαι. τὴν μαιφόνον γὰρ αὐτῶν ἰατρεῦει γνώμην, εἰ γὰρ τὸ τῶν ἀλόγων αἷμα φαγεῖν, ψυχὴν ἐστί φαγεῖν, πολλῶν μᾶλλον ἀνόσιον τὸ τὴν λογικὴν ψυχὴν χωρίσαι τοῦ σώματος. XII Ἐκ ποίας δυνάμεως ὁ τάναντία διδάσκων προφήτης θαυματουργεῖ; Τοῦ Θεοῦ συγχωροῦντος ἐνεργοῦσιν οἱ δαίμονες. οὕτω καὶ τοῦ Φαραῶ οἱ φαρμακοὶ καὶ τὸ τῆς ῥάβδου καὶ τὸ τοῦ ποταμοῦ καὶ τὸ τῶν βατράχων εἰργάσαντο· ἐνδεδικότος τοῦ πανσόφου Θεοῦ διὰ τὴν τοῦ προστάττοντος ἄνοιαν. ἐπιτείνειν γὰρ αὐτοῖς ἐκέλευσε τὰς θεηλάτους πληγὰς, λύειν μέντοι τὰς τιμωρίας οὐκ ἴσχυον, οὔτε μὴν τὸν σκνίπα ἐξαγαγεῖν 241 ἠδυνήθησαν. ἃ γὰρ συνεχώρησεν ὁ Θεὸς εἰργάσαντο μόνον· τοῦτο καὶ ἐνταῦθα δεδήλωκεν. εἰρηκῶς γάρ, " ἐὰν ἀναστῆ ἐν σοὶ προφήτης ἐνυπνιαζόμενος ἐνύπνιον, καὶ δώσῃ σημεῖον ἢ τέρας, καὶ ἔλθῃ τὸ σημεῖον ἢ τὸ τέρας, ὃ ἐλάλησε πρὸς σέ· καὶ εἴπη, πορευθῶμεν καὶ λατρεύσωμεν θεοῖς ἑτέροις οἷς οὐκ οἴδατε· οὐκ εἰσακούσεσθε τοῦ προφήτου ἐκείνου ἢ τοῦ ἐνυπνιαζομένου τὸ ἐνύπνιον ἐκεῖνο, ὅτι πειράζει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, εἰ ἀγαπᾶτε Κύριον τὸν Θεὸν ὑμῶν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ὑμῶν, καὶ ἐκ ὅλης τῆς διανοίας ὑμῶν ". τοιγάρτοι τοῦ Θεοῦ συγχωροῦντος ὁ ψευδοπροφήτης τερατουργεῖ. διδασκόμεθα δὲ μὴ προσέχειν σημείοις, ὅτ' ἂν ὁ ταῦτα δρῶν ἐναντία τῇ εὐσεβείᾳ διδάσκει. ἐκέλευσε δὲ καὶ τὸν ψευδοπροφήτην ἀποκτανθῆναι, καὶ τὸν λαὸν τῆς πονηρᾶς διδασκαλίας ἀπαλλαγῆναι. " ἀφανιεῖτε,

γάρ φησι, τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν ". ἐπειδὴ δὲ συνέβαινε ἢ ἀδελφὸν ἢ φίλον ἢ συγγενῆ τῆ πλάνη δεδουλεῦ κότα πειραθῆναι φενακίσαι καὶ ἄλλους, ἀναγκαίως καὶ περὶ τούτου νενομοθέτηκε, καὶ προσέταξε δῆλον ἀποφανθῆναι τὸν τῆς ἀσεβείας διδάσκαλον, καὶ πρῶτον ἀφείναι λίθον τὸν τῶν τοιούτων ὑπακούσαντα λόγων· εἶθ' οὕτως πάντα τὸν λαὸν καταλεῦσαι τὸν ἀλιτήριον, καὶ τῆ τούτου τιμῶν ῥία σωφρονισθῆναι τοὺς ἄλλους. XIII Τί ἐστίν, " οὐ φοιβήσετε καὶ οὐκ ἐπιθήσετε φαλάκρωμα ἀνὰ μέσον τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν ἐπὶ νεκρῶ "; Τῶν δυσσεβῶν ἔθνῶν ἀπαγορεύει τὰ ἔθνη καὶ διὰ μὲν τοῦ, " οὐ φοι 242 βήσετε ", τὰς μαντείας ἐξέβαλε. φοῖβον γάρ τὸν ψευδόμαντιν ἐκάλουν τὸν Πύθιον. διὰ δὲ τοῦ, " οὐ ποιήσετε φαλάκρωμα ἀνὰ μέσον τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν ἐπὶ νεκρῶ ", τὴν τοῦ πένθους ἀπηγόρευσε ἀμετρίαν. τινὲς μὲν γὰρ τῶν ἀλλοφύλων ἔθνῶν τὰς τῆς κεφαλῆς ἀπεκείροντο τρίχας καὶ ταύτας προσέφερον τοῖς νεκροῖς· τινὲς δὲ τὰς τῶν γενείων, ἄλλοι τὰς τῶν ὀφρύων. ταῦτα γίνεσθαι ὁ θεῖος ἀπηγόρευσε νόμος. ὅτι δὲ δύο δεκάτας ἀφορίζεσθαι πάντων προσέταξε, σαφῶς ἐνταῦθα δεδήλωκε ὅτι δύο δεκάτας προσάγειν νενομοθέτηκε τῷ λαῷ, μίαν τοῖς λευῖταις καὶ μίαν εἰς λόγον δοχῆς καὶ εὐωχίας. " δεκάτην, γάρ φησιν, ἀποδεκατώσεις παντὸς γενήματος τοῦ σπέρματός σου· τὸ γένημα τοῦ ἀγροῦ σου ἐνιαυτὸν κατ' ἐνιαυτόν· καὶ φάγη αὐτὸ ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, ἐν τῷ τόπῳ ᾧ ἂν ἐκλέξηται Κύριος ὁ Θεός σου ἐπικληθῆναι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκεῖ ". εἰ δὲ μία δεκάτη ἦν, πῶς οἶόν τε καὶ τοὺς λευῖτας λαμβάνειν καὶ τοὺς προσκομίζοντας εὐωχεῖσθαι; ἀλλὰ δῆλον ὡς τοῖς μὲν λευῖταις μίαν δεκάτην ἀπένειμεν, ταῖς δὲ τῶν προσφερόντων εὐωχίαις ἐτέραν. τοῦτο δὲ δηλοῖ καὶ τὰ ἐπαγόμενα. " ἔάν, γάρ φησιν, ἡ ὁδὸς μακρὰν εἴη ἀπὸ σοῦ, διαπώλησον καὶ λαβῶν τὴν τιμὴν, εἰς ἐκεῖνον ἴθι τὸν τόπον ὃν ἂν ἐκλέξηται Κύριος ὁ Θεός σου καὶ δὸς τὸ ἀργύριον εἰς πᾶν ὃ ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ σου, ἐπὶ βουσίν, ἢ ἐπὶ προβάτοις, ἢ ἐπὶ οἴνῳ, ἢ ἐπὶ σίκερα, ἢ ἐπὶ παντὸς οὗ ἂν ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ σου· καὶ φαγῆ ἐκεῖ ἕνα τῶν Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, σὺ καὶ ὁ οἶκός σου, καὶ ὁ λευῖτης ὁ ἐν ταῖς πόλεσί σου, ὅτι οὐκ ἔστιν 243 αὐτῷ μερὶς μετὰ σοῦ οὐδὲ κληρὸς ". εἶτα περὶ τῶν ὀφειλόντων δοθῆναι τοῖς λευῖταις νομοθετεῖ. " μετὰ τρία ἔτη ἐξοῖς πᾶν τὸ ἐπιδέκατον τῶν γεννημάτων σου ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἐκείνῳ· καὶ θήσεις αὐτὸ ἐν ταῖς πόλεσί σου, καὶ ἐλεύσεται ὁ λευῖτης, ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτῷ μερὶς οὐδὲ κληρὸς μετὰ σοῦ· καὶ ὁ προσήλυτος καὶ ὁ ὄρφανός καὶ ἡ χήρα, οἱ ἐν ταῖς πόλεσί σου, καὶ φάγονται καὶ ἐμπλησθήσονται, ἵνα εὐλογῆσῃ σε Κύριος ὁ Θεός σου ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου οἷς ἂν ποιῆς ". ἰστέον δὲ, ὡς Ἰώσηπος, ἐντεῦθεν λαβῶν ἀφορμὴν, μᾶλλον δὲ καὶ τὸ ἰουδαίων ἐπιστάμενος ἔθος ὡς ἰουδαῖος, τρεῖς ἔφη δεκάτας προστεταχέναι τὸν νόμον προσφέρεσθαι, τὴν μὲν τοῖς λευῖταις, τὴν δὲ τοῖς ὀρφανοῖς καὶ ταῖς χήραις, τὴν δὲ ἄλλην ταῖς τῶν προσφερόντων εὐωχίαις. XIV Διὰ τί τὸ πεπηρωμένον πρωτότοκον ἀπαγορεύει προσφέρειν; Διὰ τῶν ἀλόγων παιδεύων τοὺς λογικούς, ἄρτιον ἔχειν τὸ φρόνημα πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρητισμένον. XV Τίς ὁ τῶν ἀζύμων λόγος; Ὁ νόμος ἡμᾶς ἐδίδαξεν. ἔφη γάρ, " ἑπτὰ ἡμέρας φάγη ἄρτον κακώσεως, ὅτι ἐν σπουδῇ ἐξήλθετε ἐξ Αἰγύπτου ". ἀποχρῶντος δὲ καὶ περὶ τούτου εἰρήκαμεν ἤδη τὴν Ἐξοδὸν ἐρμηνεύοντες. 244 XVI Τί ἐστίν, " δικαίως τὸ δίκαιον διώξετε "; Κατὰ τὸν τοῦ δικαίου, φησί, σκοπὸν μὴ διὰ δόξαν κενήν, μὴ διὰ θεραπείαν ἀνθρωπίνην, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τὸ ἀγαθόν. εἰσὶ γάρ τινες γνώμη μὲν οὐ τι μῶντες τὸ δίκαιον, διὰ δὲ τοὺς ἀληθῶς τιμῶντας τὸ δίκαιον, ὑποκρινόμενοι τιμᾶν τὸ δίκαιον. XVII Τί ἐστίν, " ἔάν ἀδυνατήσῃ ἀπὸ σοῦ ῥῆμα ἐν κρίσει ἀνὰ μέσον αἵματος, καὶ ἀνὰ μέσον κρίσεως, καὶ ἀνὰ μέσον ἀφῆς ", καὶ τὰ ἐξῆς; Ἐάν φησί, μὴ δυνηθῆς εὐρεῖν τάληθές δικάζων, ἢ τὸ σῶμα τὸ λεπρὸν δοκιμάζων· τοῦτο γὰρ ἀφῆν καλεῖ· μηδὲ διαγνώσῃ εἴτε ἀλφός ἐστιν, εἴτε λέπρα· μήτε κρίνης, μήτε δικάσης ἐξ ὑποψίας, ἀλλ' εἰς τὸν θεῖον νεὼν ἄπιθι καὶ

δίδαξον αὐτὰ τὸν ἱερέα, ἢ τὸν κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τὴν δημαγωγίαν πεπιστευμένον, καὶ τὸ κελεύόμενον πλήρωσον. εἰ δὴ τις τύφω χρώμενος τοῖς ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως, ἢ τοῦ κριτοῦ λεγομένοις ἀντίποι, θανάτῳ ζημιούσθω, καὶ γινέσθω τοῖς ἄλλοις ὠφελείας ἀρχέτυπον. XVIII Τί δήποτε κελεύει τὸν ἄρχοντα ἵππους μὴ πληθύνειν; Βούλεται αὐτοὺς τῷ Θεῷ μόνῳ θαρρεῖν. διὰ τοι τοῦτο καὶ Δαβὶδ ὁ μα 245 κάριος ἐβόα· " οὐ σώζεται βασιλεὺς διὰ πολλὴν δύναμιν, καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πλήθει ἰσχύος αὐτοῦ. ψευδὴς ἵππος εἰς σωτηρίαν, ἐν δὲ πλήθει δυνάμεως αὐτοῦ οὐ σωθήσεται ". XIX Διὰ τί τὴν αἰχμάλωτον θρηνεῖν τοὺς οἰκείους κελεύει ῥητὸν ἡμερῶν ἀριθμὸν εἶθ' οὕτω συναφθῆναι τῷ ταύτην ἀνδραποδίσαντι; Οὐ βούλεται ἀναμιγῆναι θρῆνον εὐφροσύνη, οὐδὲ μειδιάματι δάκρυον. τούτου χάριν προσέταξε καιρὸν αὐτὴν τοῦ πένθους λαβεῖν τριάκοντα ἡμέρας, εἶθ' οὕτω τοῦ πένθους ἀπαλλαγεῖσθαι, μεταλαχεῖν τῆς γαμικῆς ὁμιλίας. πρὸς δὲ τούτῳ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἐκεῖνου κολάζει, κελεύων μὴ τῆς ἡδονῆς τὸ πάθος, ἀλλὰ τὸν λογισμὸν τῆς κοινωνίας ἠγήσασθαι. ἐὰν δὲ μετὰ τὴν κοινωνίαν παραιτήσαιο τὸν γάμον, ἀπολυθῆναι προσέταξε, μισθὸν τῆς κοινωνίας τὴν ἐλευθερίαν λαβοῦσαν. XX Διὰ τί κοινήν εἶναι βούλεται τὴν τῶν γονέων κατηγορίαν κατὰ παιδὸς γιγνομένην; Ἐπειδὴ μαρτυρεῖ τῇ τῆς κατηγορίας ἀληθείᾳ τῶν κατηγορούντων ἢ συμφωνία. συμβαίνει γὰρ πολλάκις, μάτην τοῦ πατρὸς κατηγοροῦντος, ἀντειπεῖν τὴν μητέρα, ἢ τῆς μητρὸς αἰτιωμένης, ἀντειπεῖν τὸν πατέρα. τὰ αὐτὰ μέντοι ἀμφοτέρων κατηγορούντων, δῆλον ἔσται τῆς κατηγορίας τὸ ἀληθές. οὐ δὲ χάριν ἀναιρεῖσθαι κελεύει τὸν οὕτω κατηγορούμενον. XXI Τί δήποτε τὸν νεοττοὺς ὀρνίθων εὐρηκότα, τούτους μὲν κελεύει λαβεῖν, τοὺς δὲ γεγεννηκότας ἀφεῖναι; 246 Φιλανθρωπίαν παιδεύει. εἰ γὰρ τοὺς τεκόντας λάβοι, καὶ καταλίποι τοὺς νεοττοὺς, ἀπολοῦνται πάντως, οὐκ ὄντος τοῦ τρέφοντος. εἰ δὲ καὶ τούτους κάκεινους θηρεύσοι, διαφθαρήσεται δηλονότι τῶν ὀρνίθων τὸ γένος, εἰ πάντες τὰ ὅμοια δράσαιεν. XXII Τίνος χάριν στεφάνην τῷ δώματι γενέσθαι παρεκελεύσατο; Ἐδίδαξε τὰ ἐξῆς. ἔφη γάρ, " καὶ οὐ ποιήσεις φόνον ἐν τῇ οἰκίᾳ σου, ἐὰν πέση ὁ πέσων ἀπ' αὐτοῦ ". λόγῳ γὰρ ἡμᾶς τιμήσας, βούλεται τούτῳ εἰς δέον κεχρησθῆναι, καὶ πάντων προμηθεῖσθαι, καὶ μὴ ἀνοήτως πάντων παραχωρεῖν τῷ Θεῷ· ἀλλὰ τὰ παρ' ἑαυτῶν συνεισφέροντας ἀναμένειν τὴν ἐκεῖθεν βοήθειαν. οὕτω σπεῖρον τε οὐ θαρροῦμεν τῇ γῇ, ἀλλὰ τὴν θείαν φιλανθρωπίαν προσμένομεν· καὶ χρώμενοι ἰατροῖς, ἴσμεν ὅτι τοῦ Θεοῦ τὸ διὰ τούτων ἰάσασθαι. τσαῦτα γὰρ ἢ τέχνη δύναται, ὅσαπερ ὁ ταύτην δεδωκώς βούλεται. XXIII Τί ἐστίν, " οὐ κατασπερεῖς τὸν ἀμπελῶνά σου διὰ φορον, ἵνα μὴ ἀγιασθῇ τὸ γένημα, καὶ τὸ σπέρμα, ὃ ἂν σπεύρης μετὰ τοῦ γενήματος τοῦ ἀμπελῶνός σου ". Καὶ τὴν ἀπληστίαν ἐκκόπτει, καὶ αὐτῶν προμηθεῖται τῶν γεωργούντων. πλείονα γὰρ ἢ γῆ σπέρματα δεχομένη, ἐξιτήλους δίδωσι τοὺς καρπούς. κελεύει τοίνυν μῆτε ἀναμειγμένα σπέρματα καταβάλλειν, μῆτε μὴ τὰς ἀμπέλους σπεύρειν. εἶτα τῷ παραβαίνοντι δίδωσιν ἐπιτίμιον, τὴν τοῦ κέρδους κολάζων ἐπιθυμίαν. ἐκέλευσε γὰρ αὐτῷ τὰ τοιαῦτα προσφέρεισθαι. τοῦτο γὰρ εἶπεν· " ἵνα μὴ ἀγιασθῇ τὸ γένημα ". 247 XXIV Διὰ τί τῷ μοιχῷ παραπλησίως κολάζεσθαι κελεύει τὸν φθείροντα τὴν ἄλλω μεμνηστευμένην; Ἐπειδὴ τὰ τῆς μνηστείας αὐτοὺς συνήρμοσεν σύμβολα· ὅθεν καὶ γυναῖκα αὐτὴν προσηγόρευσε. " ἔταπείνωσε, γάρ φησι, τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον ". οὕτω καὶ ἡ ἀγία παρθένος γυνὴ τοῦ Ἰωσήφ ἐχρημάτισεν. " μὴ φοβηθῆς, γάρ φησι, παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου ". XXV Διὰ τί τὸν θλαδίαν καὶ τὸν ἐκτομίαν εἰσελθεῖν εἰς ἐκκλησίαν ἀπαγορεύει; Τὸ ἄγονον τῆς ψυχῆς διὰ τούτων αἰνίττεται. ἀλλοτρία γὰρ Θεοῦ ἢ τῶν ἀγαθῶν ἀκαρπία. ἄλλως δὲ οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν κτηνῶν ἀπαγορεύει τὰ τοιαῦτα ποιεῖν· εἰς γὰρ τὴν τοῦ γένους αὐξήσιν τὰ γεννητικὰ δεδημιούργηται μόρια. ὥσπερ δὲ τὴν ἀκαρπίαν ἀπαγορεύει, οὕτως καὶ τὸν πονηρὸν ἐκβάλλει καρπὸν. " οὐκ

είσελεύσεται, γάρ φησιν, ἐκ πόρνῃς εἰς ἐκκλησίαν Κυρίου ". XXVI Τί δήποτε τὴν πρὸς μωαβίτας καὶ ἀμμωνίτας ἐπιμιξίαν κωλύει, οὐ κατὰ ῥητόν τινα χρόνον, ἀλλ' ἕως εἰς τὸν αἰῶνα; Πρῶτον διὰ τὴν παράνομον αὐτῶν ῥίζαν· ἐκ παρανόμου γὰρ γεγέννηται συνουσία. ἔπειτα διὰ τὴν ἀσέβειαν, ἧς καὶ τοὺς ἰσραηλίτας μεταλαχεῖν παρεσκεύασαν, ὠραΐσαντες τὰς γυναῖκας, καὶ διὰ τούτων αὐτοὺς εἰς τὴν τῶν εἰδώλων λατρείαν ἀγρεύσαντες. τὸν μέντοι ἰδουμαῖον καὶ τὸν αἰγύπ 248 τιον, μετὰ τρίτην κελεύει προσίεσθαι γενεάν· τὸν μὲν ὡς ἀδελφόν, τὸν δὲ ὡς εὐεργέτην ἐν καιρῷ γεγεννημένον. λιμοῦ γὰρ προσπεσόντος, εἰς Αἴγυπτον τὸν εἰσελθόντες οἱ πατέρες αὐτῶν διετράφησαν, διδάσκει τοῖνυν ἡμᾶς ὁ νόμος μηδὲ παλαιᾶς εὐεργεσίας ἀμνημονεῖν. XXVII Τί ἐστίν, " ὅτι Κύριος ὁ Θεός σου ἐμπεριπατεῖ ἐν τῇ παρεμβολῇ σου "; Οἶδε πολλάκις δυσσομίας ὁ ἀὴρ ἐμπιπλάμενος λοιμὸν ἐμποιεῖν. ἐκέλευσε τοῖνυν αὐτοῖς στρατοπεδευομένοις τὴν ἐκκρινομένην καταχωννύναι κόπρον. ἵνα δὲ μὴ ἀπειθήσαντες βλάβην εἰσδέξωνται, ἀναγκαίως ἐπήγαγεν· " ὅτι Κύριος, ὁ Θεός ἐμπεριπατεῖ ἐν τῇ παρεμβολῇ σου ", καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκει· " ἐξελέσθαι σε καὶ παραδοῦναι τὸν ἐχθρόν σου πρὸ προσώπου σου ". διὰ δὲ τούτου παιδεύει μηδὲν πράττειν παράνομον. τοῦτο γὰρ ἐπάγει· " καὶ ἔσται ἡ παρεμβολή σου ἁγία, καὶ οὐχ εὐρεθήσεται ἐν σοὶ ἀσχημοσύνη πράγματος ". XXVIII Τί ἐστὶν τελεσφόρος καὶ τελισκόμενος καὶ τελισκομένη; Ὡσπερ ἡμεῖς πιστοὺς ὀνομάζομεν τοὺς τῶν θείων μυστηρίων μετέχοντας, οὕτως τετελεσμένους ἐκάλεσε τὰ ἔθνη τοὺς δαιμόνων τινῶν διδασκομένους μυστήρια. τελεσφόρον τοῖνυν καλεῖ τὸν μυσταγωγῶντα, τελισκόμενον δὲ τὸν μυσταγωγούμενον. XXIV Τίνα ἐστὶ, " τὰ ἐκπορευόμενα διὰ τῶν χειλέων σου φυλάξῃ "; 249 Ἐπαγγελόμενος τῷ Θεῷ, χρέος νόμιζε τὴν ὑπόσχεσιν, σπούδασον τοῖνυν ταύτην ἀποδοῦναι συντόμως. τοῦτο γὰρ ἔφη· " οὐ χρονιεῖς ἀποδοῦναι τὴν εὐχὴν σου, ὅτι ἐκζητῶν ἐκζητήσῃ Κύριος ὁ Θεός σου παρὰ σοῦ, καὶ ἔσται σοὶ ἄμαρτία ". εἶτα διδάσκων, ὅτι τῆς ἐξουσίας ἐστὶ τῆς γνώμης τὸ ὑποσχεσθαι ἢ μὴ, ἐπήγαγεν· " ἂν δὲ μὴ θελήσῃς εὐξασθαι, οὐκ ἔσται σοὶ ἄμαρτία ". ὅθεν καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ· " ἀποδώσω σοὶ τὰς εὐχὰς μου, ἃς διέστειλε τὰ χεῖλη μου, καὶ ἐλάλησε τὸ στόμα μου ἐν τῇ θλίψει μου ". πάλιν μέντοι τὸν περὶ τῆς λέπρας θετικῶς νόμον, τῆς Μαρίας ἀνέμνησε, λέγων· " μνήσθητι ὅσα ἐποίησε Κύριος ὁ Θεός σου τῇ Μαρίᾳ ἐν τῇ ὁδῷ ", διδάσκων ὡς θεήλατος ἢ πληγὴ καὶ ταύτην αὐτοῖς ἀμαρτάνουσιν ἐπέφερον ὁ Θεός· καὶ αὐτὸ πάλιν μεταμελοῦντων ἔπαυσε. καὶ μέντοι καὶ περὶ τῆς τῶν παίδων ἀπειλῆς τὸ ἀμφίβολον ἔλυσε. ἔφη γάρ· " οὐκ ἀποθανοῦνται πατέρες ὑπὲρ τέκνων, οὐδὲ τέκνα ὑπὲρ πατέρων. ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ ἄμαρτία ἀποθάνειται ". εἰκὸς γὰρ καὶ πατέρας συμβουλεύσαι μὲν παισὶ τὰ συμφέροντα· μηδὲν δὲ διὰ τὴν ἐκείνων ἀπειθειαν ὀνήσαι· καὶ παῖδας κρείττους τῶν πατέρων γενέσθαι. XXX Τί δήποτε τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος τεσσαράκοντα λαμβάνειν τὸν πλημμελήσαντα μάστιγας, παρὰ μίαν πληγὴν ἐπιφέρουσιν ἰουδαῖοι; Ἐπειδὴ ὁ πλείων ἀριθμὸς τὸν αἰκίζόμενον ἀτιμοῖ· " ἂν γὰρ προσθῶσι μαστιγῶσαι αὐτόν, ἀσχημονήσει ὁ ἀδελφός σου ἐναντίον σου ". παρὰ μίαν διδοῦσιν, ἵνα μὴ τὸν ἀκριβῆ φυλάττοντες ἀριθμὸν καὶ ἄκοντες τὸν τυπτόμενον ἀτιμάσωσι, τὸν περιττὸν ἐπιφέροντες. 250 XXXI Τί ἐστίν, " οὐ φιμώσεις βοῦν ἄλοῶντα "; Τὸ μὲν τῆς ἀναγωγῆς νόημα σαφῶς ἡμᾶς ἐδίδαξεν ὁ θεῖος ἀπόστολος. καὶ αὐτὸ δὲ τὸ πρόχειρον εὐσεβές· ἄδικον γὰρ τὸν ἀρόσαντα τὴν γῆν καὶ τὰ δράγματα σὺν πόνῳ τέμνοντα, μὴ μεταλαγχάνειν τοῦ καρποῦ. XXXII Τί δήποτε ἐμπτεύεσθαι κελεύει τὸν τοῦ ἄπαιδος ἀδελφοῦ τὴν γυναῖκα μὴ βουλόμενον γῆμαι; Ἀνάγκη αὐτοῖς διὰ τῆς ἀτιμίας φιλαδελφίας ἐπιθεῖς, ἄμεινον μὲν γὰρ ἦν διὰ τὴν φύσιν προμηθεῖσθαι τοῦ τεθνηκότος. ἐπειδὴ δὲ οὐχ ἅπαντες αἰδοῦνται τὸν τῆς φύσεως νόμον, τὴν τῆς ἀτιμίας αὐτοῖς ἀνάγκην ἐπέθηκεν. XXXIII Διὰ τί πανωλεθρία κελεύει παραδοῦναι τὸν Ἀμαλήκ; Καὶ δυσσεβεῖς ἦσαν καὶ μισάδελφοι. καὶ γὰρ ἐκ τοῦ Ἡσαῦ τὸ γένος

κατάγοντες, πρῶτοι τὸν κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ ἀνεδέξαντο πόλεμον, καὶ ταῦτα πόρρωθεν ὄντος, καὶ τοῖς ὀρίοις αὐτῶν μὴ πελάσαντος. ἐδίδαξε δὲ πάλιν σαφέστερον, ὡς δύο ἀφορίζεσθαι δεκάτας προσέταξεν. ἔφη δὲ οὕτως· " ἔάν δὲ συντελέσης ἀποδεκατῶσαι πᾶν τὸ ἐπὶ δέκατον τῶν γεννημάτων τῆς γῆς σου, ἐν τῷ ἔτει τῷ τρίτῳ, τὸ δεύτερον ἐπιδέκατον δώσεις τῷ λευίτῃ καὶ τῷ προσηλύτῳ καὶ τῇ χήρᾳ καὶ τῷ ὄρφανῷ καὶ φάγονται ἐν ταῖς πόλεσί σου καὶ ἐμ 251 πλησθήσονται ". ὅτι μέντοι οὐκ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τῷ λαῷ ταύτην τὴν διδασκαλίαν ὁ προφήτης προσήνεγκε, καὶ ταῦτα δηλοῖ. " προσέταξε, γὰρ φησι, Μωϋσῆς καὶ ἡ γερουσία Ἰσραὴλ, λέγοντες· φυλάσσεσθε ποιεῖν πάσας τὰς ἐντολάς ταύτας, ὅσας ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν σήμερον ". εἶτα ἐκέλευσεν ὁ δεσπότης Θεὸς μετὰ τὸ διαβῆναι τὸν Ἰορδάνην, δύο στήσαι λίθους μεγάλους, καὶ κονιάσαι αὐτούς, καὶ ταύτας ἐπιγράψαι τὰς ἐντολάς· ἔπειτα ἐκ λίθων αὐτοφυῶν οἰκοδομήσαι θυσιαστήριον ἐν τῷ ὄρει Γεβάλ, καὶ τὰς νενομισμένας ἐπιτελέσαι θυσίας· καὶ πρὸς ταῖς ἄλλαις, οἷόν τινα χαριστήριον τὴν τοῦ σωτηρίου· καὶ μετὰ ταῦτα εὐωχηθῆναι τὸν εὐεργέτην ἀνυμνοῦντας Θεόν. XXXIV Τί δήποτε κατάραις αὐτούς καὶ εὐλογίαις ὑπέβαλεν; Ὁ δεσπότης Χριστὸς τὰ τέλεια μαθήματα τοῖς τελείοις προσενεγκών, βασιλείαν μὲν οὐρανῶν τοῖς ταῦτα πληροῦσιν ὑπέσχετο, ἠπέλιψε δὲ τοῖς παραβαίνουσι γέενναν. Ἰουδαίοις δὲ χαμαιπετές ἔχουσι καὶ χαμαίζηλον φρόνημα, τὰς τῆ γῆ προσηκούσας ἀρὰς καὶ εὐλογίας ἀπένειμεν. οἱ γὰρ μὴδὲ τοῖς ὀρωμένοις πιστεύσαντες θαύμασι, πῶς ἂν ἐδέξαντο τὰ τῷ μέλ λοντι βίῳ προσήκοντα; ἐπισημῆνασθαι δὲ χρή, ὡς τὰς μὲν εὐλογίας ταῖς ἐκ τῶν ἐλευθέρων βεβλαστηκυῖαις φυλαῖς ἀπένειμε, καὶ τὴν ἱερατικὴν ἐνταῦθα τῷ λαῷ συνηρίθμησε, καὶ τὴν τοῦ Ἰωσήφ διπλῆν οὖσαν, ὡς μίαν προσέταξεν εὐλογεῖν. τὰς δὲ κατάρας τοῖς ἡμιδούλοις ἐκλήρωσε· συντάξας αὐτοῖς διὰ τὸν τῶν φυλῶν ἀριθμὸν τὸν Ῥουβὶν καὶ τὸν Ζαβουλὼν· τὸν μὲν ὡς ἀμαρτία περιπεπτωκότα, τὸν δὲ ὡς ἔσχατον τῶν τῆς Λείας υἱῶν. ἐπαρᾶσθαι δὲ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐκέλευσε τοῖς εἰς τὸ θεῖον ἀσεβοῦσι, καὶ τὰ χειροποίητα προσκυνοῦσιν ἀγάλματα. εἶτα τοῖς 252 εἰς πατέρας παρανομοῦσι. μετὰ γὰρ τὰ θεῖα δίκαιον θεραπεύειν τούτους δι' ὧν εἰς τὸ εἶναι παρήχθημεν. ἔπειτα τοῖς ἐπικερτομοῦσι τοῖς τὸ βλέπειν ἀφηρημένοις καὶ τῆς εὐθείας αὐτοῦς ἐκτρέπειν ὁδοῦ πειρωμένοις. καὶ ἀπαξαπλῶς τοῖς τὰς προειρημένας παραβαίνουσιν ἐντολάς. ταῦτα δὲ τῶν ἱερέων λεγόντων, ἐκέλευσε τὸν λαὸν ἐπιλέγειν, " γένοιτο "· οἷον ὑπογραφὴν τινα γραμματείου ταύτην παρ' αὐτῶν κομιζόμενος τὴν φωνήν. τοῖς δὲ τὰς θείας φυλάττουσιν ἐντολάς, τὰς παντοδαπὰς δέδωκεν εὐλογίας, καὶ τοῖς τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας οἰκοῦσιν εὐπαιδίαν, πολυπαιδίαν, ποιμνίων καὶ βουκολίων πολυγονίαν, τὴν ἀπὸ γῆς εὐκαρπίαν, τὴν ἐν εἰρήνῃ διαγωγὴν, τὴν ἐν πολέμοις νίκην· καὶ τὰ τούτοις προσόμοια. ταῖς δὲ σωματικαῖς καὶ πνευματικὴν εὐλογίαν προστέθεικεν " ἀναστήσαι σε Κύριος ἐαυτῷ λαὸν ἅγιον, ὃν τρόπον ὤμοσε τοῖς πατράσι σου ". καὶ τοῦτον δὲ προστέθεικε τὸν διορισμόν· " ἔάν εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, καὶ πορευθῆς ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ ". ταῦτα γὰρ οἱ μὲν ὀρῶντες, οἱ δὲ ἀκούοντες φοβηθήσονται, λογιζόμενοι τὴν θεῖαν κηδεμονίαν ἧς ἀπολαύετε. τὸ μέντοι, " γενέσθαι εἰς κεφαλὴν καὶ μὴ εἰς οὐρανόν ", ἄρχοντα λέγει καὶ μὴ δουλεύοντα. τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε· " καὶ ἔση τότε ἐπάνω, καὶ οὐχ ὑποκάτω ". εἶτα πάλιν ἐπιφέρει τὰς ἀρὰς τάναντία τῶν προρρηθειῶν ἐχούσας εὐλογιῶν, ἀγονίαν, δυσκληρίαν, ἔνδειαν, νόσους, τάλαιπωρίαν, λιμόν, λοιμόν, πόλεμον, ἥτταν, ἀνομβρίαν, γῆς ἀκαρπίαν. τοῦτο γὰρ " ἡ σιδηρᾶ γῆ " δηλοῖ, καὶ " ὁ χαλκοῦς οὐρανός ". ἔπειτα τὰ ἐν πολιορκίᾳ γινόμενα· " γυναῖκα λήψῃ καὶ ἀνὴρ ἕτερος ἔξει 253 αὐτήν· οἰκίαν οἰκοδομήσεις, καὶ οὐκ ἐνοικήσεις ἐν αὐτῇ· ἀμπελῶνα φυτεύσεις καὶ οὐ τραυγήσεις αὐτόν· ὁ μόσχος σου ἐσφαγμένος ἐναντίον σου, καὶ οὐ φάγῃ ἐξ αὐτοῦ ", καὶ τὰ ἐξῆς, τὴν αὐτὴν τούτοις ἔχει διάνοιαν. προστίθησι δὲ καὶ ἐλκῶν ἀπειλάς, καὶ παθημάτων διαφοράς, καὶ

άνδραποδισμούς και τὸ πάντων χαλεπώτατον· "ὁ προσήλυτος, φησίν, ὅστις ἔστι σοι, ἀναβήσεται ἐπὶ σὲ ἄνω, σὺ δὲ καταβήσῃ κάτω". αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων τῶν ἐθνῶν τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὴν αὐτῶν ἀπιστίαν προεῖπεν αὐτοῖς, καὶ τὴν ὑπ' ἄσσυρίων καὶ βαβυλωνίων καὶ μακεδόνων καὶ τὸ τελευταῖον τὴν ὑπὸ ῥωμαίων γεγεννημένην πολιορκίαν καὶ τῆς πολιορκίας τὰς συμφοράς. " φάγη, γὰρ ἔφη, τὰ ἔγγονα τῆς κοιλίας σου, κρέα υἰῶν σου καὶ θυγατέρων σου, ὅσα ἔδωκέ σοι Κύριος ὁ Θεός σου, ἐν τῇ στενοχωρίᾳ σου καὶ ἐν τῇ θλίψει σου ἣ θλίψει σε ὁ ἐχθρός σου ", καὶ τὰ ἄλλα ὅσα μετὰ τὴν πείραν ὁ προφήτης Ἰερεμίας ἔφη τοὺς θρήνους συγγράφων. ἠπέιλησε δὲ οὐ μόνον ταύτας, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας πολλαπλασίας ἐποίησεν αὐτοῖς τιμωρίας, τὰς θείας παραβαίνουσιν ἐντολάς. ἠπέιλησεν αὐτοῖς καὶ τὴν αἰγυπτίων δουλείαν ἧς πείραν λαβόντες ἔναυλον εἶχον τὴν μνήμην. οἱ γὰρ ἑξανδραποδίζοντές σε, φησίν, ἐκεῖνοί σε ἀποδώσονται. XXXV Ταύτας τὰς ἀρὰς καὶ τὰς εὐλογίας τοῖς τούτων οὐκ ἔδεδώκει πατράσιν. ἔχει τοίνυν ἡ βίβλος αὕτη καινὴν τινα παρὰ τὰς ἄλλας διδασκαλίαν. 254 Ἐπεσημήνατο τοῦτο καὶ ὁ προφήτης. πεπληρωκῶς γὰρ τὸν περὶ τῶν ἀρῶν καὶ τῶν εὐλογιῶν λόγον, ἐπήγαγεν· " οὗτοι οἱ λόγοι τῆς διαθήκης, ὅσα ἐνετείλατο Κύριος τῷ Μωϋσῇ στῆσαι τοῖς υἰοῖς Ἰσραὴλ ἐν γῆ Μωάβ, πλην τῆς διαθήκης ἧς διέθετο αὐτοῖς ἐν Χωρήβ ". ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλεν αὐτοὺς εἰσάξειν εἰς ἣν ἐπηγγείλατο γῆν, ἀναγκαιῶς καὶ ταῖς τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελίαις προτρέπει, καὶ ταῖς τῶν τιμωριῶν ἀπειλαῖς καταπλήττει, καὶ πάντα κινεῖ πόρον εἰς τὴν τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἰατρούριαν. XXXVI Τί δήποτε πλείους τῶν εὐλογιῶν αἱ ἀραὶ; Τοὺς πονηροὺς οἰκέτας οὐ τοσοῦτον ὠφελοῦσιν αἱ τῆς ἐλευθερίας ἐπαγγελίαι, ὅσον τῶν μαστίγων αἱ ἀπειλαί. XXXVII Πῶς νοητέον τό, " οὐκ ἔδωκε Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῖν καρδίαν εἰδέναι καὶ ὀφθαλμοὺς βλέπειν καὶ ὦτα ἀκούειν, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης "; Ὡς τό, " παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν ", καὶ, " παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας ", καὶ, " ἐσκλήρυνε Κύριος τὴν καρδίαν Φαραώ ". ἀγαθῶν γὰρ αἴτιος ὁ Θεός, κακῶν δὲ ἀνάιτιος. ἐπιδείκνυσι γὰρ τὸ πρακτέον, ἀποτρέπει δὲ τῶν ἐναντίων, οὐ βιάζεται δὲ τῶν ἀνθρώπων τὴν γνώμην, ἀλλὰ τῷ αὐτεξουσίῳ παραχωρεῖ. ἐπειδὴ δὲ συγχωρεῖ γενέσθαι τάναντία 255 κωλύσαι δυνάμενος, οὐκ ἀνέχεται δὲ κωλύειν, ἵνα μὴ βία καὶ ἀνάγκη γένηται τὸ πραττόμενον—τὸ γὰρ ἐθελούσιον τῆς ἀρετῆς ἀξιέπαινον—τὴν συγχώρησιν αἰτίαν ἐκάλεσε. τούτῳ ἔοικε τὸ ἐν τοῖς θείοις εἰρημένον εὐαγγελίσις· " τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν ". καὶ μὴν πάντα πόρον κεκίνηκεν, ὥστε αὐτοὺς ἀπολαῦσαι τῆς σωτηρίας· θαυματουργῶν τὰ πεπηρωμένα μέλη θεραπεύων, ἐν ἐρήμῳ τρέφων, τοῖς στοιχείοις κελεύων, οὐ τοίνυν αὐτὸς τῆς ἐκείνων αἴτιος ἀπιστίας. τί δήποτε τοίνυν ὁ εὐαγγελιστὴς τὴν προφητικὴν τέθεικε μαρτυρίαν; ἵνα δείξῃ ὡς οὐδὲν τούτων ἠγνόησεν ὁ δεσπότης Θεός, ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰ προηγόρευσεν. " ἀκοῆ, γὰρ φησιν, ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε ". οὕτω νοητέον καὶ τὸ ἐν ταῦθα κείμενον· " οὐκ ἔδωκε Κύριος ὑμῖν καρδίαν εἰδέ ναι. καὶ ὀφθαλμοὺς βλέπειν καὶ ὦτα ἀκούειν, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης ". εἰ δὲ αὐτὸς οὐκ ἔδωκε τὸ βλέπειν καὶ τὸ ἀκούειν καὶ τὸ λογίζεσθαι, τί δήποτε καὶ ἐπαρᾶται καὶ τιμωρεῖται τοὺς οὐχ ἐκόντας παρανομήσαντας; ἀλλὰ περιττὸν οἶμαι περὶ τούτου μηκύ νειν. δῆλον γὰρ καὶ τοῖς ἄγαν ἀνοήτοις, ὡς ὁ τοσαύτην διδασκαλίαν προσενεγκῶν, οὐκ ἀφαιρεῖται τὸ βλέπειν ἀλλὰ ποδηγεῖ καὶ φωτίζει καὶ τὴν εὐθειᾶν ὁδὸν ἐπιδείκνυσι. διδάσκει δὲ τοῦτο καὶ τὰ ἐξῆς· " οὐχ ὑμῖν, γὰρ φησιν, μόνοις ἐγὼ διατίθεμαι τὴν διαθήκην ταύτην καὶ τὴν ἀρὰν ταύτην, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὀδεύουσι μεθ' ὑμῶν σήμερον ἐναντι Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν, καὶ τοῖς μὴ οὖσιν μεθ' ὑμῶν ὧδε σήμερον ". ὁ δὲ καὶ τῶν μελλόντων ἔσεσθαι προμηθεύμενος, πῶς ἂν τῶν 256 παρόντων καὶ δεχομένων τὸν νόμον ἠμέλησε; τί δήποτε δὲ καὶ ἐνομοθέτει τοῖς συνιέναι μὴ δυναμένοις; ἰστέον δὲ καὶ τοῦτο, ὡς καὶ τοῖς ἀνθρώπων πίνουσι πολλάκις οἱ προφῆται κέχρηται λόγοις, ὡς

μαλλον γνωριμωτέ ροις. ειώθασι δέ τινες καί οϊκέταις ἐγκαλοῦντες καί μαθηταῖς λέγειν· ἐτύ φλωσεν ὁ Θεὸς τὴν καρδίαν σου, ἐκώφωσεν τὰ ὠτά σου. τοιοῦτόν τι καὶ ἐνταῦθα ὁ προφήτης πεποίηκε καὶ διὰ τῶν συνήθων λόγων τῆς ἀνοίας αὐτῶν κατηγορήσε. XXXVIII Πῶς νοητέον, " ἐάν τις ἀκούσῃ τὰ ῥήματα τῆς ἀρᾶς ταύτης καὶ ἐπιφημίσηται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, λέγων· ὁσὶά μοι γένοιτο, ὅτι ἐν τῇ ἀποπλανήσει τῆς καρδίας μου πορεύσομαι "; Τὸν κατὰ τῶν θείων θρασυνόμενον ἐντολῶν ὁ λόγος διέγραψε. πολλοὶ μὲν γὰρ διὰ ῥαθυμίαν τὸν θεῖον παραβαίνουσι νόμον. πολλοὶ δὲ δι' αὐθάρδεια καὶ τυφον καταφρονοῦσι τῶν ἐντολῶν. τοῦτον ἐνταῦθα δεδήλω κεν, ὡς τὴν ἐναντίαν ὁδὸν προαιρούμενον καὶ τὴν πλανῶσαν τῆς εὐθείας προκρίνοντα. τούτῳ τὸν ἔσχατον ἠπέλιπεν ὄλεθρον, ὥστε καὶ τοῖς ὀρώσι καὶ τοῖς ἀκούουσιν εὐσεβείας γενέσθαι παράδειγμα. διδάσκων δὲ αὐτοὺς ὡς οὐδὲν ἀγνοεῖ τῶν λάθρα γιγνομένων ἐπήγαγε· " τὰ κρυπτὰ Κυρίῳ τῷ Θεῷ ὑμῶν, τὰ δὲ φανερὰ ὑμῖν καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν ". ὡσπερ ὑμεῖς φησί, γινώσκετε τὰ προφανῶς γινόμενα, οὕτως ἐμοὶ δῆλα καὶ αὐτὰ τῶν λογισμῶν τὰ κινήματα. εἰσάγει δὲ καὶ τὸν περὶ μετανοίας λόγον. ἐάν, γάρ φησι, τὰς θείας παραβεβηκῶς ἐντολὰς ταῖς ἀραῖς περιπέσης καὶ δορυάλωτος γενόμενος τὸν τῆς δουλείας δέξῃ ζυγόν, εἶτα σώφρονα χρησάμενος λογισμῶν, τὰς τῆς δουλείας 257 αἰτίας ἐπιζητήσης καὶ ἐξιλεώσῃ τὸν νομοθέτην, οἶκτῳ χρώμενος ἐπανάξει σε καὶ τὴν πατρίαν ἀποδώσει σοὶ γῆν. καὶ τοῦτο πολλάκις γεγένηται καὶ διδάσκει σαφῶς καὶ τῶν Κριτῶν ἢ βίβλος καὶ τῶν Βασι λειῶν καὶ τῶν Παραλειπομένων αἱ ἱστορίαι. ὕστερον μέντοι κατὰ τοῦ σωτήρος λυττήσαντες εἰς ἅπασαν μὲν γῆν καὶ θάλατταν διεσπάρησαν. τετρακοσίων δὲ διεληλυθότων ἐτῶν, οὐκ ἔτυχον ἀνακλήσεως. ἐπέδειξε δὲ καὶ τῆς τῶν νόμων φυλακῆς τὴν εὐκολίαν· " ἡ ἐντολή, γάρ φησιν, αὕτη, ἦν ἐγὼ ἐντέλλομαί σοι σήμερον, οὐχ ὑπέρογκος οὐδὲ μακρὰν ἔστιν ἀπὸ σοῦ· οὐκ ἐν τῷ οὐρανῷ ἔστι, λέγων· τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ λήψεται ἡμῖν αὐτὴν καὶ ἀκούσαντες αὐτὴν ποιήσομεν; οὐδὲ πέραν τῆς θαλάσσης λέγων· τίς διαπεράσει εἰς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης καὶ λήψεται ἡμῖν αὐτὴν καὶ ἀκουσθὴν ἡμῖν ποιήσει αὐτὴν καὶ ποιήσομεν "; οὔτε πτερῶν σοι, φησί, χρεια εἰς πτήσιν, οὔτε πλοίων εἰς ἀποδημίαν, ἵνα διδαχθῆς τὸ πρακτέον· " ἀλλ' ἐγγύς σου τὸ ῥῆμα σφόδρα ἐν τῷ στόματί σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν ταῖς χερσὶ σου ποιεῖν αὐτό ". δηλοῖ δὲ διὰ μὲν τοῦ στόματος, τὴν τῶν θείων λόγων μελέτην, διὰ δὲ τῆς καρδίας, τὴν τῆς ψυχῆς προθυμίαν· διὰ δὲ τῶν χειρῶν, τὴν πρᾶξιν τῶν ἐντολῶν. ταύτη τῇ μαρτυρίᾳ καὶ ὁ θεῖος ἐχρήσατο Παῦλος· " ἐάν, γάρ φησιν, ὁμολογήσης ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσης ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν σωθήσῃ. καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην· στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν ". τέθεικε δὲ καὶ τῆς τῶν νόμων φυλακῆς καὶ τῆς παραβάσεως τὰ ἄθλα, τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον. 258 XXXIX Τί δήποτε μετὰ ἑπτὰ ἔτη προσέταξεν ὁ νομοθέτης ταύτην αὐτοῖς ἀναγνώσθαι τὴν βίβλον; Οὐκ ἦγον σχολὴν πολεμοῦντες καὶ τὰς πόλεις πολιορκοῦντες· καὶ μέντοι καὶ μετὰ τὴν νίκην, κατὰ φυλὰς τὴν γῆν μεριζόμενοι καὶ κατὰ δήμους καὶ κατὰ πατριάς καὶ καθ' ἕνα. εἶτα οἰκοδομοῦντες καὶ γεωργοῦντες καὶ ἄλλα ποιοῦντες, ὅσα πράττειν ἀνάγκη τοὺς ξένης γῆς τὴν δεσποτείαν παρὲν ληφότας. τούτου χάριν τῷ ἐβδόμῳ ἔτει μετὰ τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν, γενέσθαι προσέταξε τὴν ἀνάγνωσιν. XL Διὰ τί τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν διαμαρτύρασθαι προσέταξεν; Οὐκ ἐπειδὴ ἔμψυχα ταῦτα καὶ λογικά, ἀλλ' ὅτι πάντων ἔστι τῶν κτισμάτων περιεκτικά. τοῦτο καὶ Ἡσαΐας ὁ προφήτης πεποίηκεν· " ἄκουε, γάρ φησιν, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησε ". τοῦτο καὶ ὁ θεῖος Ἱερεμίας· " ἐξέστη, γάρ φησιν, ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ καὶ ἔφριξεν ἐπιπλεῖον ἢ γῆ, λέγει Κύριος ". ἐπειδὴ γὰρ εἰς μαρτυρίαν αὐτὰ τῆς ἀπειλῆς ὁ νομοθέτης ἐκάλεσεν, εἰκότως μετὰ τὴν τῶν νόμων παράβασιν καὶ φρίζαι λέγεται, καὶ ἐκστῆναι. οὕτω καὶ ὁ Ἰακώβ καὶ ὁ Λάβαν τὸν βουνὸν ὠνόμασαν " βουνὸν τῆς

μαρτυρίας "· καὶ Ἀβραὰμ ὁ πατριάρχης, καὶ Ἀβιμέλεχ τῶν γεράρων ὁ βασιλεύς, " φρέαρ τοῦ ὄρκου ", ὡς ἐκεῖ μεθ' ὄρκου ποιησάμενοι τὰς συνθήκας. ΧLI Πῶς νοητέον τό, " ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ 259 ἔθνει, ἐπ' ἔθνει ἀσυνέτω παροργιῶ ὑμᾶς "; Οὐκ ἔθνος ἐν οἱ τῷ σωτήρι Χριστῷ πεπιστευκότες, ἀλλὰ μυρία. καὶ ταῦτα δέ ποτε ἀσύνετα ἦν καὶ ἀνόητα, ἧ φησιν ὁ μακάριος Παῦλος· " ἦμεν γάρ ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώ μενοι, δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποι κίλαις ", καὶ τὰ ἐξῆς. ὡσπερ τοίνυν, φησίν, ὑμεῖς τὸν ἕνα καταλι πόντες Θεόν, πολλοὺς ψευδωνύμους προτετιμήκατε, οὕτως ἐγὼ τὸν ἕνα λαὸν ἀπορρίψας, πᾶσι τοῖς ἔθνεσι παρέξω τὴν σωτηρίαν. ἀλλ' οἱ μὲν τοὺς οὐκ ὄντας τετιμηκότες θεοὺς οὐκ ἀπεφήνατε θεοὺς. ἐγὼ δὲ τὰ ἀσύ νετα ἔθνη θείας ἐμπλήσω σοφίας· ὑμεῖς δὲ ὀρώντες τῷ φθόνῳ τακήσεσθε. ΧLII Πῶς νοητέον τό, " εὐφράνθητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνισχυσάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ "; Καὶ ἐξ ἰουδαίων πολλὰ μυριάδες ἐπίστευσαν τῷ δεσπότη Χριστῷ, καὶ τὸ πλεῖστον τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἔθνῶν· ἀλλὰ τοῖς ἔθνεσι τὴν διδασκαλίαν οἱ ἐξ ἰουδαίων πεπιστευκότες προσήνεγκαν. ἐξ ἰουδαίων γὰρ οἱ θεῖοι ἀπόστολοι. ταῦτα τοίνυν προθεσπίζων ὁ προφήτης ἔφη· " εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ", τουτέστι τῶν ἐξ ἰουδαίων πεπιστευκόντων· " καὶ ἐνισχυσάτωσαν αὐτοὺς πάντες ἄγγελοι Θεοῦ ", τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκώτας. καὶ γὰρ τοῦ σωτήρος ἡμῶν γεννηθέντος, χορὸς ἀγγέλων ὑμνεῖ τὴν θεῖαν φιλανθρωπίαν, βοῶν· " δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία ". καὶ τὰς ἀσπάρτους δὲ καὶ ἀλοχεύτους ἐκείνας ὠδῖνας Γαβριὴλ προεῖρηκεν ὁ ἀρχάγγελος. κὰν τῷ πρὸς τὸν διάβολον ἀγῶνι παρῆσαν τῶν ἀγγέλων οἱ δῆμοι. " προσελθόντες, γάρ φησιν, ἄγγελοι διηκόνουν αὐ 260 τῷ ". καὶ τῷ πάθει παρῆσαν, καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῷ τάφῳ προσήδρευον καὶ ταῖς γυναῖξιν ἔλεγον· " τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν "; καὶ μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδὸν τοῖς ἱεροῖς ἔφασαν ἀποστόλοις· " τί ἐστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν ". καὶ τῷ Κορνηλίῳ ἄγγελος τὰ κατὰ τὸν μέγαν Πέτρον ἐμήνυσε. καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος ἐν τῷ πλοίῳ τοῖς συμπλέουσιν ἔφη· " ὦφθη μοι ἄγγελος τοῦ Θεοῦ οὗ εἶμι ". καὶ πολλὰ δὲ τοιαῦτα εὔροι τις ἂν ἐθελήσας. ταῦτα μέντοι περὶ τῶν πεπιστευκόντων εἰπὼν ὁ προφήτης, προλέγει καὶ τῶν ἀπίστων τὰς τιμωρίας, καὶ δήλας τούτων τὰς αἰτίας ποιεῖ. ἔφη γὰρ οὕτως· " ὅτι τὸ αἷμα τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐκδικεῖται καὶ ἐκδικήσει καὶ ἀνταποδώσει δίκην τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ καὶ τοῖς μισοῦσιν αὐτὸν ἂν ταποδώσει· καὶ ἐκκαθαριεῖ Κύριος τὴν γῆν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ". υἱοὺς δὲ τοῦ Θεοῦ κέκληκε τοὺς ἀγίους, οὓς ἀνεῖλον οἱ μαιφόνοι. ἵνα γὰρ τῶν προφητῶν τὰς σφαγὰς καταλίπω καὶ τοῦ δεσπότου τὸ σωτήριον πάθος, τὸν μὲν καλλίνικον κατέλευσαν Στέφανον, ξύλω δὲ τὸν μέγαν ἀνεῖλον Ἰάκωβον· εἰς θεραπείαν δὲ αὐτῶν καὶ τὸν ἔτερον Ἰάκωβον Ἡρώδης ἀπετυμπάνισε καὶ πολλὰς δὲ ἄλλας μαιφονίας ἐτόλμησαν· καὶ τῶν τῷ Κυρίῳ πεπιστευκόντων τὰς οἰκίας ἐξεπόρθησαν. καὶ τοῦτο δεδήλωκεν ὁ θεῖος ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ· " καὶ τὴν ἀρπαγὴν, φησίν, τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μεθ' ἡδονῆς προσεδέξασθε ". καὶ θεσσαλονικεῦσι, δὲ ἐπιστέλλων οὕτως ἔφη· " μιμηταὶ γὰρ ἐγένεσθε τῶν ἀγίων 261 τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. τὰ γὰρ αὐτὰ καὶ ὑμεῖς ἐπάθετε ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθάπερ ἐκεῖνοι ὑπὸ τῶν ἰουδαίων τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀποκτείναντων Ἰησοῦν, καὶ τοὺς ἰδίους προφήτας, καὶ ἡμᾶς ἐκδιωξάντων καὶ Θεῷ μὴ ἀρεσκόντων καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίων ". ταῦτα καὶ ὁ Κύριος αὐτῶν κατηγορήσεν ἐν τῇ τοῦ ἀμπελῶνος παραβολῇ, ὅτι τῶν δούλων " ὃν μὲν ἔδειραν, ὃν δὲ ἀπέκτειναν, ὃν δὲ ἐλιθοβόλησαν "· τούτου χάριν αὐτοὺς εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διέσπειρεν. ΧLIII Τί δήποτε διὰ σμικρὰν πλημμέλειαν πόρρωθεν ἰδεῖν ὁ Μωϋσῆς προσετάχθη τὴν γῆν, εἰσαγαγεῖν δὲ τὸν λαὸν ἐκωλύθη; Διδάσκει διὰ

τούτων ἡμᾶς ὁ δεσπότης, ὡς τοὺς ἐν ἀρετῇ τελείους τὴν ἄκραν ἀρετὴν ἀπαιτεῖ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις μεγάλα παρανομοῦσι μακροθυμῶν, τοῖς ἀγίοις ταύτης οὐ μεταδίδωσι τῆς συγγνώμης. τοῦτο καὶ σοφός τις ἔφη· " ὁ μὲν γὰρ ἐλάχιστος συγγνωστός ἐστὶν ἐλέους, δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἐτασθήσονται ". καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις· " ὧ μὲν γὰρ ὀλίγον δοθήσεται, ὀλίγον καὶ ἀπαιτήσουσι παρ' αὐτοῦ, ὧ δὲ πολὺ δοθήσεται, πολὺ ἀπαιτήσουσι παρ' αὐτοῦ ". ἰστέον μέντοι καὶ τοῦτο, ὡς ἕτερα δι' ἐτέρων ὁ δεσπότης οἰκονομεῖ. ὡσπερ ἀμέλει καὶ τουτονὶ τὸν μέγαν προφήτην οὐκ εἶασεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσαγαγεῖν τὸν λαόν, ἵνα μὴ ὡς Θεὸν αὐτὸν σεβασθῶσιν οἱ Ἰσραηλίται· οἱ γὰρ τὰ ἄψυχα θεοποιήσαντες καὶ μόσχου εἰκόνα θεὸν ὀνομάσαντες, 262 δῆλον ὅτι πολλῶ μᾶλλον ὡς θεὸν ἂν ἐσεβάσθησαν τὸν τοσοῦτον αὐτοῖς ἀγαθῶν γεγενημένον διάκονον· τούτου χάριν αὐτοῦ καὶ τὸν τάφον ἄδηλον πεποίηκεν ὁ σοφῶς τὰ καθ' ἡμᾶς πρυτανεύων Θεός. εἰδέναι δὲ καὶ τοῦτο προσήκει, ὡς Μωϋσῆς τύπον ἐπέχει τοῦ νόμου, διὸ καὶ Μωϋσῆς τὴν προσηγορίαν ὁ νόμος ἔχει· " ἔχουσι, γὰρ φησι, Μωϋσέα καὶ τοὺς προφήτας ". καί, " ἕως σήμερον ἡνίκα ἀναγινώσκεται Μωϋσῆς ". καί· " ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως ". ὡσπερ γὰρ Ἡσαΐαν καλοῦμεν οὐ τὸν προφήτην μόνον ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκείνου βιβλίον, καὶ Ἰερεμίαν καὶ Ἰεζεκιήλ οὐ τοὺς ἄνδρας μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκείνων βιβλία· καὶ τὸν ἀπόστολον οὐ μόνον αὐτὸν τῆς ἀληθείας τὸν κήρυκα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκείνου βιβλίον, οὕτω καὶ Μωϋσῆς ὁ νόμος ὀνομάσεται, Ἰησοῦς δὲ ὁ τοῦ Ναυῆ, τύπος τοῦ σωτήρος τῆς οἰκουμένης. ὡσπερ τοίνυν Μωϋσῆς μὲν ἐξήγαγε τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου, Ἰησοῦς δὲ αὐτὸν εἰς τὴν ἐπηγγελμένην εἰσήγαγε γῆν, οὕτως ὁ νόμος μὲν τῆς ἀσεβείας ἀπαλλάττει τοὺς πειθομένους, ἡ δὲ τῶν εὐαγγελίων χάρις εἰς τὴν βασιλείαν εἰσάγει τῶν οὐρανῶν. XLIV Πῶς νοητέον τὰς τῶν φυλῶν εὐλογίας; Πρῶτον ἀνέμνησεν ὁ προφήτης τῆς θείας ἐπιφανείας τῆς ἐν τῷ Σινᾶ ὄρει γεγενημένης. " Κύριος, γὰρ φησιν, ἐκ Σινᾶ ἦξει καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν ἐκ Σιείρ, καὶ κατέπαυσεν ἐξ ὄρους Φαράν σὺν μυριάσι Κάδης· ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ ". καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ τῇ Φαράν, καὶ ἐν τῷ Σιείρ τῆς θείας κηδεμονίας ἀπήλαυσαν. Κάδης δὲ ἐνταῦθα οὐ τὴν ἔρημον λέγει, ἀλλὰ τὴν τοῦ ὀνόματος ἐρμηνεύει. τὸ γὰρ Κάδης τῇ ἑβραίων φωνῇ τὸν 263 ἅγιον δηλοῖ. ἔφη τοίνυν, ὅτι πολλαὶ μυριάδες ἁγίων ἀγγέλων τῷ δεσπότη 263 πότῃ συνῆσαν, τῆς οἰκείας αὐτοῦ ἀξιοῦντι κηδεμονίας. ἀναγκαίως δὲ προστέθεικε· " καὶ πάντες ἡγιασμένοι ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ οὗτοι ὑπὸ σέ εἰσιν ". εἰ γὰρ καὶ ἀόρατον ἔχουσι φύσιν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν σὴν δεσποτείαν τελοῦσι· σὲ γὰρ ἔχουσι ποιητὴν. προλέγει δὲ ὅτι ὁ νῦν τὸν Ἰσραὴλ ἐκλεξάμενος, μικρὸν ὕστερον καὶ πάντα καλέσει τὰ ἔθνη καὶ τούτων κάκεινων αὐτὸς ἔσται ἄρχων καὶ βασιλεύς. " ἔσται, γὰρ φησιν, ἐν τῷ ἡγαπημένῳ ἄρχων, συναχθέντων λαῶν ἅμα φυλαῖς Ἰσραὴλ ". Ταῦτα εἰπὼν, πρῶτον εὐλογεῖ τὸν Ῥουβὴν, καὶ λύει τὴν πατρῶαν ἄραν ἀντιτάξας τὴν φιλαδελφίαν τῇ περὶ τὸν πατέρα παρανομίᾳ. ἐξῆν δὲ ὡς νομοθέτη εἰς εὐλογίαν τὴν ἄραν μεταθεῖναι. " ζήτω Ῥουβὴν καὶ μὴ ἀποθανέτω, καὶ ἔσται πολὺς ἐν ἀριθμῷ ". ἐπειδὴ γὰρ ὁ πατὴρ εἶπεν· " ὡς ὕδωρ μὴ ἐκζέσης ", τουτέστι μὴ θερμανθῆς εἰς πολυγονίαν, εἰκότως αὐτῷ τῶν ἀπογόνων τὸ πλῆθος ἐπηύξατο. εἶτα τὴν τάξιν ὑπερβάς, τῷ Ἰούδα τὴν εὐλογίαν προσφέρει, διὰ τὸν ἐκεῖθεν κατὰ σάρκα βεβλαστηκότα δεσπότην. " πρόδηλον, γὰρ φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος, ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν ". προλέγει δὲ καὶ τὴν δαβιτικὴν βασιλείαν. " εἰ σάκουσον, γὰρ φησι, Κύριε, φωνῆς Ἰούδα, καὶ εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ ἔλθοι. αἱ χεῖρες αὐτοῦ διακρινοῦσιν αὐτῷ καὶ βοηθὸς ἐκ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ἔσθι ". οὕτω τὴν βασιλικὴν εὐλογίαν φυλὴν εἰς τὴν ἱερατικὴν μεταβαίνει. " δότε Λευὶ δῆλους αὐτῷ καὶ ἀλήθειαν αὐτοῦ τῷ ἀνδρὶ τῷ ὀσίῳ ". τῷ στέρνῳ τοῦ ἱερέως τὸ λόγιον ἐπέκειτο· εἶχε δὲ τοῦτο τὴν δῆλωσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν· πολλὰ γὰρ ἐκεῖθεν προεδηλοῦτο· συνῆπται δὲ τοῖς δῆλοις ἡ ἀλήθεια, διὰ τὸ ἀψευδὲς τῶν δηλουμένων. " ὃν ἐπέειραν

αὐτὸν ἐν Πείρᾳ, ἔλοι 264 δόρησαν αὐτὸν ἐφ' ὕδατος Ἀντιλογίας ". τῶν εἰς αὐτὸν καὶ τὸν ἀδελφὸν γεγενημένων ἀνέμνησεν. " ὁ λέγων τῷ πατρὶ αὐτοῦ καὶ τῇ μητρὶ αὐτοῦ, οὐχ ἐώρακά σε· καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ οὐκ ἐπέγνω, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἀπέγνω, ἐφύλαξε τὰ λόγια σου καὶ τὴν διαθήκην σου διετήρησεν ". τὸ τέλειον τῶν ἱερέων ὁ λόγος διδάσκει. πάντων γὰρ τῶν κατὰ τὸν βίον καταφρονεῖν προσήκει τὸν ἱερέα καὶ τῇ θεῖᾳ προσεδρεύειν ἱεουργίᾳ. τούτου χάριν οὐδὲ κλῆρον αὐτοῖς ἀπένειμεν, οὐδὲ κτήσιν ἔχειν ἐνομοθέτησεν, ἀλλὰ τὰς ἀπαρχὰς καὶ τὰς δεκάτας παρὰ παντὸς κομίζεσθαι τοῦ λαοῦ, ἵνα τῶν βιωτικῶν ἀπηλ. λαγμένοι φροντίδων, ἀγίως τὴν ἐγκεχειρισμένην ἀγιστεῖαν ἐπιτελῶσιν. αὐτίκα γοῦν Ἀαρὼν ὁ πρῶτος ἀρχιερεὺς, οὔτε κηδεῦσαι τοὺς τεθνηκότας συνεχωρήθη παῖδας, οὔτω δὲ φησὶν. " ἑαυτοὺς τελειώσαντες δηλώσουσι τὰ δικαιώματά σου τῷ Ἰακώβ, καὶ τὸν νόμον σου τῷ Ἰσραήλ· ἐπιθήσουσι θυμίαμα ἐν ὄργῃ σου διὰ παντὸς ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου σου ". τοῦτο καὶ τοῦ λαοῦ τιμωρουμένου γεγένηται. ὁ γὰρ Ἀαρὼν προσενεγκὼν τὸ θυμίαμα τὸν θεῖον ἐκώλυσε θάνατον. εἶτα τὴν θεῖαν αὐτοῖς εὐλογίαν αἰτεῖ. " εὐλόγησον, Κύριε, τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ δέξαι ". χρεῖα γὰρ καὶ σωματικῆς δυνάμεως τοῖς λειτουργοῦσιν, ἵνα μηδὲν ἔμπο δὼν γένηται τῇ προθυμίᾳ. " κάταξον ὄσφυν ἐπανεστη κότων ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ οἱ μισοῦντες αὐτὸν μὴ ἀναστήτωσαν ". διὰ δὲ τούτων χαλινοῖ τῶν τυραννούντων τὸ θράσος· ἀναμιμνήσκει δὲ καὶ ὧν ἔπαθε Κορὲ καὶ Δαθὰν καὶ Ἀβειρών, τὴν στάσιν κατὰ τῶν ἱερέων κινήσαντες. 265 XLV Τίνος χάριν ἔσχατον ὄντα τέταρτον ἔταξε τὸν Βενιαμίν; Ταύτης ἦν τῆς φυλῆς ἡ μητρόπολις· ἐν ἐκείνῃ δὲ ὁ ναὸς ἐδομήθη. τοιγάρ τοι εἰκότως τῇ ἱερατικῇ φυλῇ τὸν ἱερὸν συνέταξε τόπον. καὶ ἡ εὐλογία δὲ τοῦτο προαγορεύει. " ἡγαπημένος, γὰρ φησὶν, ὑπὸ Κυρίου κατασκηνώσει πεποιθώς ". ἔδειξε δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τῆς πεποιθήσεως. " καὶ ὁ Θεὸς σκιαζει ἐπ' αὐτῷ πάσας τὰς ἡμέρας, καὶ ἀνά μέσον τῶν ὤμων αὐτοῦ κατέπαυσε ". πελάζων γὰρ τῷ θεῷ νεῶ διηνεκῶς τῆς θείας κηδεμονίας ἀπήλαυσε. τὸ δὲ " ἐν μέσῳ τῶν ὤμων αὐτοῦ κατέπαυσε ", περὶ τοῦ Θεοῦ ἔφη, ὃς ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ τὸν ναὸν οἰκοδομηθῆναι κελεύσας, ἐν ἐκείνῳ τὴν οἰκείαν ἐπιφάνειαν ἐποιεῖτο. μετὰ ταύτας τὰς φυλάς, τὸν Ἰωσήφ εὐλόγησε, καὶ ταῖς δύο φυλαῖς κατὰ ταύτῃ τὴν εὐλογίαν προσήνεγκεν. " ἀπ' εὐλογίας Κυρίου ἡ γῆ αὐτοῦ· ἀπὸ ὠρῶν οὐρανοῦ καὶ δρόσου καὶ ἀπὸ ἀβύσσων πηγῶν κάτωθεν, καὶ καθ' ὥραν γενήματα ἡλίου τροπῶν καὶ ἀπὸ συνόδου μηνῶν, καὶ ἀπὸ κορυφῆς βουνῶν ἀεννάων ". ἤτησεν αὐτῷ τὰ οὐρανόθεν δωρούμενα ἀγαθὰ, τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς παρεχομένους καρπούς· οὓς ἄρδουσι μὲν ὑετοί, τρέφουσι δὲ δρόσοι, πεπαίνει δὲ ἡλιος κατὰ τὰς τῶν ὠρῶν καὶ μηνῶν περιόδους. φέρει δὲ τούτους οὐ μόνον ἡ ὑπτία γῆ, ἀλλὰ καὶ ὄρειος· εἰς βεβαίωσιν δὲ τῆς εὐλογίας ἀνέμνησε τοῦ ὀφθέντος ἐν τῇ βάρῃ Θεοῦ. λέγει δὲ αὐτὸν καὶ τῶν πρωτοτοκίων τετυχηκέναι καὶ τούτου χάριν διχῆ τὴν φυλὴν μερισθῆναι καὶ δύο τὴν μίαν γενέσθαι· ἐπειδὴ διπλὴν μοῖραν ἐλάμβανον οἱ πρωτότοκοι. καὶ τὸ δυνατόν δὲ τῶν φυλῶν διδάσκων, μονοκέρωτι καὶ ταύρω ἀπέικασε· καὶ προτέταχε τοῦ Μανασσῆ τὸν Ἐφραΐμ 266 κατὰ τὴν τοῦ προπάτορος εὐλογίαν. τῷ δὲ Ζαβουλὼν, καὶ τῷ Ἰσσαχάρ, τῷ μὲν ὡς τὴν παραλίαν οἰκοῦντι, τῷ δὲ ὡς γειτονεύοντι, καὶ τὴν ἐν ποταμῶν ἐπηύξατο νίκην, καὶ τὴν θεῖαν ἐπικουρίαν, καὶ τὰ ἀπὸ θαλάσσης ἀγαθὰ. " ἔθνη, γὰρ φησὶ, ἐξολοθρεύσουσι καὶ ἐπικαλέσονται ἐκεῖ καὶ θύσουσι θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ πλοῦτον θαλάσσης θηλάσουσι καὶ ἐμπορίαν παραλίαν κατοικούντων ". οἱ γὰρ θαλάττη πελάζοντες, οὐ μόνον τῶν οἰκείων καρπῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πάντοθεν φερομένων ἀγαθῶν ἀπολαύσουσι. τὸν δὲ Γὰδ ἀπέικασε λέοντι· οὔτω γὰρ καὶ ὁ πατριάρχης Ἰακώβ ἔφη. " Γὰδ πειρατήριον πειρατεύσει αὐτὸν καὶ αὐτὸς δὲ πειρατεύσει αὐτὸν κατὰ πόδας ". σκύμνον δὲ τὸν Δὰν ὠνόμασεν ἐκπιδῶντα ἐκ τοῦ Βασάν· ἐπειδὴ ἐξαπίνης τῇ Λαῖσῳ προσβαλόντες πόλει, καὶ αὐτὴν εἶλον καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἀνείλον, καὶ οἰκείον ἀπέφηναν

οίκητήριον. καὶ τῷ Νεφθαλεὶμ δὲ τὴν ἀπὸ γῆς καὶ θαλάττης εὐπορίαν ἀπήγγειλεν· πρόσκοικος γὰρ καὶ οὗτος ἦν τῆς θαλάττης, ἔχων ἀπὸ νότου τὴν Γαλιλαίαν· τοῦτο δὲ καὶ ὁ προφήτης καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἔφη· " γῆ Ζαβουλῶν καὶ γῆ Νεφθα λείμ καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλίαν κατοικοῦντες Γαλιλαίαν τῶν ἔθνων· ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα ". τὸ μέντοι " πλησμονὴ δεκτῶν ", " πλησμονὴ εὐδοκίας " ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε· τὴν δὲ αὐτὴν ἔχει διάνοιαν· δεκτὰ γὰρ τὰ εὐδοκούμενα. καὶ μέντοι καὶ τῷ Ἀσὴρ καὶ τῆς γῆς τὴν εὐκαρπίαν καὶ τὴν ἀπὸ θαλάττης εὐπορίαν αἰτεῖ. καὶ γὰρ τὸ, " βάψει ἐν ἐλαίῳ τὸν πόδα αὐτοῦ καὶ σίδηρος καὶ χαλκὸς τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ ", τὴν ἀφθονίαν τῶν ἀγαθῶν δηλοῖ. 267 XLVI Τί δήποτε τὸν Συμεὼν οὐκ εὐλόγησεν; Ὁ Ῥουβὴν ἔσχε τὴν φιλαδελφίαν ἀφορμὴν εὐλογίας. διὰ γὰρ ἐκείνης τῆς ἀρᾶς ἀπηλλάγη· καὶ ὁ Λευὶ διὰ Μωϋσῆν τὸν μέγαν τῆς εὐλογίας τετύχηκεν· ἡ γὰρ τοῖς ἄλλοις λύουσα τὰς ἀρὰς πολλῶ μᾶλλον ἔλυσε τὴν οἰκίαν. ὁ δὲ Συμεὼν οὐδεμίαν ἔσχε πρόφασιν ὥστε τῆς εὐλογίας τυχεῖν. οἶμαι δὲ αὐτὸν καὶ ἀρχηγὸν τῆς κατὰ τοῦ Ἰωσήφ ἐπιβουλῆς γεγενῆσθαι καὶ τούτου τεκμήριον, τὸ τὸν ἀξιάγαστον ἄνδρα ἐκείνον τοὺς μὲν ἄλλους ἅπαντας ἀπολύσαι, τοῦτον δὲ μόνον καὶ συλληφθῆναι καὶ δεθῆναι καὶ καθειρχθῆναι κελεῦσαι. μετέσχε δὲ ὅμως καὶ οὗτος τῆς εὐλογίας· οὐ γὰρ μόνον ἰδίαν ἐκάστη φυλὴ δέδωκεν εὐλογίαν ἀλλὰ καὶ κοινήν παντὶ τῷ λαῷ. " κατασκηνώσει, γὰρ φησιν, Ἰσραὴλ πεποιθῶς μόνος ἐπὶ γῆς Ἰακώβ, ἐπὶ γῆς σίτου καὶ οἴνου, καὶ ὁ οὐρανὸς σοι συννεφὴς δρόσῳ. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τῇ κοινῇ εὐλογία προστέθεικε ". μετὰ μέντοι τὰς εὐλογίας, ἔδειξεν ὁ δεσπότης Θεὸς τῷ προφήτῃ τὴν γῆν ἅπασαν· εἰσελθεῖν δὲ αὐτὸν ἐκεῖ διεκώλυσεν. προτυποῖ δὲ τοῦτο τὸ παρὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένον· " πολλοὶ προφήται καὶ βασιλεῖς καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκούσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν "

268 QUAESTIONES IN JOSUAM

" Καὶ ἐγένετο μετὰ τὴν τελευταίαν Μωϋσῆ δούλου Κυρίου, εἶπε Κύριος τῷ Ἰησοῦ υἱῷ Ναυῆ, τῷ ὑπουργῷ Μωϋσῆ, λέγων· Μωϋσῆς ὁ θεράπων μου τετελεύτηκε. νῦν οὖν ἀναστάς διάβηθι τὸν Ἰορδάνην, σὺ καὶ πᾶς ὁ λαὸς οὗτος, εἰς τὴν γῆν ἣν ἐγὼ δίδωμι αὐτοῖς ". ὁ πάνσοφος ἡμᾶς ἐδίδαξε Παῦλος, ὡς τύπος ἦν ἡ παλαιὰ τῆς καινῆς. " ταῦτα γὰρ πάντα, φησί, τύποι συνέβαινον ἐκείνοις, ἐγράφη δὲ πρὸς νοῦ θεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατὴν τησεν ". καὶ γαλάταις δὲ ἐπιστέλλων οὕτως ἔφη· " γέγραπται ὅτι Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἓνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἓνα ἐκ τῆς ἐλευθέρης. ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης κατὰ σάρκα γεγέννηται, ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρης διὰ τῆς ἐπαγγελίας· ἅτινά ἐστιν ἀληγορούμενα. αὐταὶ γὰρ εἰσι δύο διαθήκαι ", καὶ τὰ ἐξῆς. καὶ γέγραφεν, οὐ τὴν ἱστορίαν ἐκβάλλων, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ παραβάλλων τὸν τύπον, τὸν Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, τὰς γυναῖκας ταῖς δύο διαθήκαις, τοὺς υἱοὺς τοῖς λαοῖς. οὕτω τοίνυν κἀνταῦθα Μωϋσῆα νοητέον τὸν νόμον· Ἰησοῦν τὸν ὁμώνυμον ἐκείνῳ σωτῆρα. ὅτι δὲ καὶ ὁ νόμος Μωϋσῆς ὠνόμασται, ἀπεδείξαμεν ἤδη ταῖς τῆς θείας γραφῆς μαρτυρίαις χρησάμενοι 269 μενοι· " ἔχουσι, γὰρ φησι, Μωϋσῆα καὶ τοὺς προφῆτας ". καί, " μέχρι τῆς σήμερον, ἡνίκα ἀναγινώσκειται Μωϋσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται ". ὥσπερ τοίνυν κατὰ τὴν ἱστορίαν Μωϋσῆ τετελευτηκότος, Ἰησοῦς τὸν λαὸν εἰς τὴν ἐπηγγελμένην εἰσήγαγε γῆν, οὕτω μετὰ τὸ τοῦ νόμου τέλος ὁ ἡμέτερος ἐπιφανεῖς Ἰησοῦς ἀνέωξε τῷ εὐσεβεῖ λαῷ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. " τέλος, γὰρ φησι, νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι ". καί, " ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου προεφήτευσαν· ἀπὸ δὲ τῶν ἡμερῶν Ἰωάννου ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται, καὶ βιασταὶ ἀρπάζουσιν αὐτήν ". I Καὶ πῶς ἀρμόττει τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ τὸ τῆς ὑπουργίας ὄνομα;

περὶ γὰρ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἔφη, " εἶπε Κύριος τῷ Ἰησοῦ υἱῷ Ναυῆ τῷ ὑπουργῷ Μωϋσῆ ". Ἀκούομεν καὶ τοῦ ἀποστόλου λέγοντος: " λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων ". καὶ πάλιν " ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γεννώμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν ". ὡς ὑπὸ νόμον τοίνυν γενόμενος, οὕτω καὶ διάκονος ἐκλήθη περιτομῆς. οὕτω καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἔφη: " εἰ ἐπίστευετε Μωϋσῆ, ἐπίστευετε ἂν ἐμοί: περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἐλάλησεν ". καὶ γὰρ ἐκεῖνοι πρὸς Ἰησοῦν εἰρήκεισαν τὸν Ναυῆ, 270 " κατὰ πάντα ὅσα ἠκούσαμεν Μωϋσῆ, ἀκουσόμεθα καὶ σοῦ ". II Τί δὴποτε ὑποσχόμενος ὁ Θεὸς πάντα τόπον δώσειν αὐτοῖς οὗ ἂν ἐπιβῶσι τῷ ἴχνει τῶν ποδῶν αὐτῶν, καὶ τὴν ἔρημον, καὶ τὸν Ἀντιλίβανον ἕως τοῦ ποταμοῦ τοῦ μεγάλου Εὐφράτου, οὐκ ἐπλήρωσε τὴν ὑπόσχεσιν; Σαφῆς ὁ λόγος καὶ οὐ πολλῆς ἐρμηνείας δεόμενος. πρῶτον μὲν γὰρ εἴρηται, ὅτι " πᾶς τόπος οὗ ἂν ἐπιβῆτε τῷ ἴχνει τῶν ποδῶν ὑμῶν, ὑμῖν δώσω αὐτόν ". εἰκὸς οὖν αὐτοὺς μὴ ἐπιβῆναι τῆς ἄλλης γῆς Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ στρατηγούντος. ἡ ἐπαγωγή δὲ τέλεον λύει τὸ ζήτημα. ἐπήγαγε γὰρ, " ὃν τρόπον εἴρηκα τῷ Μωϋσῆ ", οὐκ ἀορίστως δὲ πρὸς ἐκεῖνον ἐποίησατο τὴν ὑπόσχεσιν, ἀλλ' " ἔαν φυλάξῃτε τὰς ἐντολάς μου καὶ τὰ δικαιώματά μου ". ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ὡς εὐθὺς παραβεβηκότες τὸν νόμον, τῆς ἐπαγγελίας τελείας οὐκ ἔτυχον. οἱ δὲ θεῖοι ἀπόστολοι οὐ μόνον ἐκείνων τῶν τόπων ἐκράτησαν ὧν ἐπέβησαν, ἀλλὰ κακείνων ἐν οἷς αὐτῶν ἀνεγνώσθη τὰ πάνσοφα γράμματα: καὶ τὴν πάλαι ἔρημον παράδεισον ἀπέφηναν θεῖον: περὶ ταύτης τῆς ἐρήμου καὶ ὁ προφήτης ἔλεγεν Ἡσαΐας: " εὐφράνθητι ἔρημος διψῶσα καὶ εὐφράνθητι, ἔρημος καὶ αἰ κῶμαι αὐτῆς ". καὶ ὁ δεσπότης Θεὸς διὰ τῆς ἐκείνου γλώττης ὑπέσχετο ποιήσῃν τὴν ἔρημον εἰς ἔλη καὶ τὴν διψῶσαν γῆν ἐν ὑδραγωγοῖς, ταύτην πάλιν γενήσεσθαι τὴν ἔρημον ὡς τὸν Κάρμηλον ἔφη. ἐκκληρονόμησαν δὲ καὶ τὸν Ἀντιλίβανον τῆς ἀληθείας οἱ κήρυκες: αἰνίττεται δὲ καὶ οὗτος τὴν τῶν ἐθνῶν σωτηρίαν: ἐπειδὴ καὶ Λίβανος ἡ Ἱερουσαλήμ ὠνομάσθη. " ὁ ἀέτος, γὰρ φησιν, ὁ μεγαλοπτερυγός, ὃς ἔχει τὸ ἦγημα 271 εἰσελθεῖν εἰς τὸν Λίβανον καὶ ἀπέκνισε τὰ ἀπαλά τῆς κέδρου καὶ τῆς κυπαρίττου ". ἀέτον γὰρ τὸν βαβυλώνιον κέκληκε, Λίβανον δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ: τὰ ἀπαλά δὲ τῆς κέδρου καὶ τῆς κυπαρίττου, τὸν βασιλέα καὶ τοὺς ἄρχοντας, τούτους οὐ μόνον κατασκόπους ἀλλὰ καὶ στρατηγούς ὁ ἡμέτερος ἀπέστειλεν Ἰησοῦς. καὶ θάπερ δὲ οἱ παρὰ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ πεμφθέντες κατάσκοποι τὴν πεπιστευκυῖαν διέσωσαν πόρνην, σύμβολον αὐτῆς σωτηρίας δεδωκότες τὸ σπαρτίον τὸ κόκκινον, οὕτως οἱ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀπόστολοι τὴν πάλαι πόρνην, τὴν διαφόροις εἰδώλοις ἀνακειμένην ἐκκλησίαν, καὶ τῆς προτέρας ἀκολασίας ἀπέστησαν, καὶ τῶν αἰωνίων ἠξίωσαν ἀγαθῶν: οὐ σπαρτίω κοκκίνῳ χρησάμενοι συμβόλῳ, ἀλλὰ τῷ παναγίῳ αἵματι τὴν σωτηρίαν πραγματευσάμενοι. μηδεὶς οὖν νομιζέτω ἀνάξιον εἶναι τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥαὰβ τὸν τύπον: ἀκουσάτω δὲ τοῦ ἀποστόλου λέγοντος, " ἤμεν γὰρ πότε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι, δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, στυγητοί, μισοῦντες ἀλλήλους ". καὶ πάλιν, " ἀλλὰ τότε μὲν ὡς οὐκ εἰδότες Θεὸν ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ οὔσι θεοῖς ". καὶ ἀλλαχοῦ: " ἦτε γὰρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ ". καὶ ἐτέρωθι: " μὴ πλανᾶσθε: οὔτε πόρνοι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἄρσενοκοῖται, οὔτε εἰδωλολάτραι, οὔτε πλεονέκται, οὔτε κλέπται, οὐ λοιδοροί, οὐ μέθυσοι, οὐχ ἄρπαγες, βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσιν ". εἶτα ἐπήγαγε: " καὶ ταῦτά τινες ἦτε, ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἠγιάσθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ". οὕτω καὶ Ῥαὰβ ἡ πόρνη τὸ πρότερον ἦν, ὑπεδέξατο δὲ τοὺς κατασκόπους πιστῶς καὶ βασιλέως παραδοθῆναι τούτους προστεταχότος οὐκ εἶξεν, ἀλλὰ κατέκρυψεν: ἐπίστευσε γὰρ τῷ

τῶν ἑβραίων Θεῶ καὶ δηλοῖ τὴν πίστιν τὰ ῥήματα· " ἐπίσταμαι, γὰρ ἔφη, ὅτι παρέδωκε Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν τὴν γῆν, ἐπιπέπτωκε γὰρ ὁ φόβος ὑμῶν ἐφ' ἡμᾶς. ἀκηκόαμεν γάρ, ὅτι κατεξήρανε Κύριος ὁ Θεὸς τὴν θάλασσαν τὴν Ἐρυθρὰν ἀπὸ προσώπου ὑμῶν, ὅτε ἐξεπορεύεσθε ἐξ Αἰγύπτου· καὶ ὅσα ἐποιήσατε τοῖς δυσὶ βασιλεῦσι τῶν ἀμορραίων, οἳ ἦσαν πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Σηὼν καὶ Ὠγ, οὓς ἐξωλοθρεύσατε αὐτούς, καὶ ἀκούσαντες ἡμεῖς ἐξέστημεν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν καὶ οὐκ ἔστι πνεῦμα ἐν οὐδενὶ ἀπὸ προσώπου ὑμῶν, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, Θεὸς ἐν οὐρανῶ ἄνω καὶ ἐπὶ γῆς κάτω ". ἀληθὴς ἄρα ὁ λόγος ἐκεῖνος, ὃν ὁ δεσπότης Θεὸς περὶ τοῦ Φαραῶ ἔφη· " εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελῆ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ ". διὰ γὰρ τῶν εἰς ἐκεῖνον γεγενημένων δῆλος ἅπασιν γέγονεν ὁ ἑβραίων Θεός, καὶ αἱ συνθῆκαι δὲ τῶν κατασκοπῶν σφόδρα τῇ ἀληθείᾳ συμβαίνουσι. " πᾶς, γὰρ ἔφασαν, ὃς ἂν ἐξέλθῃ τὴν θύραν τῆς οἰκίας σου ἔξω, ἔνοχος ἑαυτῶ ἔσται, ἡμεῖς δὲ ἀθῶοι τῷ λόγῳ σου τούτῳ ". καὶ ἡμῖν δὲ ἡ σωτηρία διὰ τῆς ἐκκλησίας προσγίνεται· οἱ δὲ ταύτης ἐκτὸς οὐκ ἀπολαύουσι τῆς αἰωνίου ζωῆς. καὶ τὰ λοιπὰ δὲ τῆς ἱστορίας προδιέγραψε τὴν ἀλήθειαν. ἡνίκα γὰρ ἤμελλον διαβαίνειν τὸν Ἰορδάνην, εἶπεν Κύριος πρὸς Ἰησοῦν· " ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἄρχομαι 273 ὑψῶσαί σε κατενώπιον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ". τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ἀληθείας ἐγένετο. ὡς περὶ γὰρ ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Ἰορδάνην θαύματος δῆλος γέγονε θεοφιλὴς ὢν ἀνὴρ· οὕτως καὶ ὁ ἡμέτερος Ἰησοῦς μετὰ τὸν Ἰορδάνην, καὶ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα, τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν θαυμάτων τὴν ἀρχὴν ἐποιήσατο. ἀλλ' ἴσως τισὶν ἀνάρμοστον εἶναι δοκεῖ τό, " ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἄρχομαι ὑψῶσαί σε ", ἐπὶ τοῦ Κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν τιθέμενον. ἀλλ' ἀκουσάτωσαν αὐτοῦ πρὸς τὸν πατέρα λέγοντος· " πάτερ, δόξα σὸν με τῇ δόξῃ ἣ εἶχον παρὰ σοὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι ". καὶ ὁ ἀπόστολος δέ φησι· " διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα ". ὑψωθεὶς δὲ οὐκ ἔλαβεν ὃ μὴ εἶχεν, ἀλλ' ἔδειξεν ὅπερ εἶχεν· ἀγνοούμενος γὰρ ὅτι υἱὸς ἔστι τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ, ἐδείχθη τοῦτο ὢν, τοῦ πατρὸς παρὰ τὸν Ἰορδάνην εἰρηκότος· " οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα ". προτυποῦσι δὲ καὶ οἱ ἱερεῖς οἱ αἴροντες τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης Κυρίου τὸν βαπτιστὴν Ἰωάννην. ἱερεὺς γὰρ κάκεῖνος, καὶ ἀρχιερεὺς υἱός. ὡς περὶ τοίνυν τῶν ἱερέων τὴν κιβωτὸν φερόντων καὶ πρῶτον εἰς τὸν Ἰορδάνην εἰσελθὼν λυθότων καὶ μετὰ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ προφήτου καὶ στρατηγοῦ ἅπας διελήλυθεν ὁ λαός, οὕτως Ἰωάννου τοῦ πάνυ βαπτίζειν ἀρξαμένου, καὶ Ἰησοῦ τοῦ σωτῆρος ἀγιάσαντος τῶν υδάτων τὴν φύσιν, ὁ εὐσεβὴς λαὸς διὰ τοῦ παναγίου βαπτίσματος εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν εἴσεισι βασιλείαν. καὶ μέντοι καὶ οἱ δώδεκα ἄνδρες καὶ οἱ ἰσάριθμοι λίθοι, τὸν θεῖον προετύπωσαν τῶν ἀποστόλων χορόν, οἱ γὰρ αὐτοὶ καὶ οἰκοδόμοι καὶ θεμέλιοι· " οἱ κοδομηθέντες, γὰρ φησὶν, ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν ". καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος ἔφη· " ἐγὼ ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα ". 274 τὸ μέντοι " πῆγμα " " ἄσκωμα " ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν. ἐπεχομένη γὰρ τῶν υδάτων ἡ ῥύμη οἷον ἠσκοῦτο καὶ ἐκορυφοῦτο· παντὸς γὰρ ἀδα μαντίνου τεῖχους πλέον ἐπεῖχεν αὐτὴν ὁ τοῦ δημιουργήσαντος ὄρος. καὶ πρὸ τοῦ Πάσχα δὲ γέγονεν ἡ διάβασις· τῇ δεκάτῃ γὰρ διαβάντες, ἐπετέλεσαν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τοῦ Πάσχα τὴν ἑορτήν. ἐπειδὴ γὰρ τῇ ἀληθείᾳ μετὰ τὸ σωτήριον βάπτισμα ἢ τοῦ ἀμώμου ἀμνοῦ μετάληψις γίνεται. III Πῶς νοητέον τό, " περιέτεμε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐκ δευτέρου "; Τὴν ἀλήθειαν μάλιστα οὗτος ὁ λόγος προδιαγράφει. τοῖς γὰρ τὴν μωσαϊκὴν δεξαμένους περιτομὴν τὴν πνευματικὴν προσήνεγκαν περιτομὴν τῶν εὐαγγελίων οἱ κήρυκες· " πιστεύσατε, γὰρ ἔλεγον, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ λήψεσθε τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ ἀγίου πνεύματος ". ταύτην ὁ θεῖος ἀπόστολος " ἀχειροποίητον περιτομὴν " προσηγόρευσε. καὶ ἀλλαχοῦ, " περιτομή, φησί, καρδίας

έν πνεύματι, οὐ γράμ ματι ". οἱ τοίνυν ἐξ ἰουδαίων τῷ σωτῆρι πεπιστευκότες, τὴν μωσαϊκὴν περιτομὴν ἔχοντες, προσέλαβον τὴν πνευματικὴν. τὸ τοίνυν " ἐκ δευτέρου " τὴν ἀλήθειαν προτυποῖ· τὴν γὰρ σάρκα δις περιτμηθῆναι τῶν ἀδυνάτων. ἡ δὲ ἐξεπιπολῆς τοῦ γράμματος διάνοια τοῦτο δηλοῖ· ὅτι καθάπερ τῷ Ἀβραάμ τοῦτον ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεὸς ἐδέδωκε τὸν νόμον, οὕτως " ἐκ δευτέρου " προσέταξε τῷ Ἰησοῦ τοὺς ἀπεριτμήτους περιτεμεῖν. θρηνησαὶ δὲ ἄξιον ἰουδαίους, συνιδεῖν οὐ δυναμένους, ὡς οἱ περιτετμημένοι μὲν ἀνηρέθησαν διαφόροις τιμωρίαις περιπεσόντες, οἱ δὲ ἀπερίτμητοι διεσώθησαν· καὶ οἱ μὲν πατέρες διώλοντο, οἱ δὲ παῖδες τὴν ἀπαγ 275 γελίαν ἐδέξαντο. οὕτω καὶ ἡμεῖς παῖδες ὄντες τὴν τῶν οὐρανῶν προσδεχόμεθα βασιλείαν· ἰουδαῖοι δὲ τάξιν ἔχοντες πατέρων τῶν αἰωνίων ἐξέπεσον ἀγαθῶν, καὶ τῆς τῶν πατριαρχῶν ἐξεβλήθησαν συγγενείας. ἐχρῆν τοίνυν αὐτοὺς διὰ τούτων μαθεῖν, ὡς οὐκ αἰεὶ τῆς περιτομῆς ἀναγκαῖον τὸ χρῆμα. προμηνύσας γὰρ τῷ Ἀβραάμ τῆς παροικίας τὸν χρόνον ὁ δεσπότης Θεός, περιτμηθῆναι προσέταξε· τῆς αἰγυπτίων δὲ δουλείας ἀπαλλαγέντας, καὶ ἐν ἐρήμῳ διάγοντας, οὐκ ἀπήτησε τοῦδε τοῦ νόμου τὴν φυλακὴν, οὐδὲ τῆς παραβάσεως εἰσέπραξε δίκας. ἐπειδὴ καθ' ἑαυτοὺς ζῶντες καὶ τῆς τῶν ἄλλοφύλων ἐθνῶν ἐπιμιξίας ἀπηλλαγμένοι, τοῦ σημείου τῆς περιτομῆς οὐκ ἐδέοντο. ὅτε δὲ λοιπὸν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπηγγελμένην εἰσὴ γαγεγὴν περιτμηθῆναι προσέταξεν, ἵνα μὴ ἡ ἐπιμιξία τῆ εὐσεβείᾳ λυμῆ νηται. εἰ γὰρ καὶ συνέβαινε περιπεσεῖν ἀπάτη τινά, ῥάδιον ἦν τὸ σημεῖον ἰδεῖν καὶ τὴν ἀγέλην καταλαβεῖν· τὰ γὰρ ἐσφραγισμένα πρόβατα, κὰν ἀπόληται ῥαδίως εὐρίσκεται. IV Διὰ τί μαχαίραις αὐτοὺς πετρίναις περιτμηθῆναι προσέταξεν; Πάμπολυ πλῆθος ἦν τὸ περιτεμνόμενον, καὶ συντόμως ἔδει περιτμηθῆναι, καὶ ἐπιτελέσαι τοῦ Πάσχα τὴν ἑορτήν. εἰκὸς οὖν ἦν, τοὺς ἐν ἐρήμῳ τοσοῦτον διάγοντας χρόνον μὴ ἔχειν πολλὰς ἐκ σιδήρου κατασκευασμένας μαχαίρας. ἄλλως τε καὶ προτυποῦσιν αἱ πέτριναι μάχαιραι τὴν ἡμετέραν περιτομὴν· πέτρα γὰρ ὁ δεσπότης Χριστός. " ἔπινον, γὰρ φησιν, ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός ". ὁ δὲ αὐτὸς καὶ μάχαιρα κέκληται· " ζῶν, γὰρ φησιν, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεργῆς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον ". ἡ δὲ σωτήριος αὐτοῦ διδασκαλία τὴν πνευματικὴν ἡμῖν προσφέρει περιτομὴν. ἡ μὲντοι ἱστορία ἐδίδαξεν, ὅτι πολλοὶ καὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ τεχθέντων τὴν περιτομὴν οὐκ 276 ἐδέξαντο, δεισάντων, ὡς εἰκὸς τῶν ἐκείνους γεγεννηκότων διὰ τὴν τῶν βρεφῶν ἀναίρεσιν, προσενεγκεῖν αὐτοῖς τὴν περιτομὴν. ἅπαντες δέ, ὡς ἔπος εἶπεῖν, πλὴν ὀλίγων, οἱ ἐν τῇ ἐρήμῳ φύντες ἀπερίτμητοι μεμενήκασι. Γάλαγα δὲ ὁ τόπος ὠνομάσθη, τοῦνομα δὲ τὴν ἐλευθερίαν δηλοῖ. τότε ὁ τῶν ὄλων ἔφη Θεός· " ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἀφείλον τὸν ὄνειδισμὸν Αἰγύπτου ἀφ' ὑμῶν ". δηλοῖ δὲ ὁ λόγος τὴν τῆς αἰγυπτιακῆς δουλείας καὶ δυσσεβείας ἀπαλλαγὴν, καὶ τῆς ἐπηγεγμένης γῆς τὴν ἀπόληψιν. καὶ ἡμεῖς δὲ μανθάνομεν, ὡς ὁ τοῦ παναγίου βαπτίσματος ἀξιούμενος, καὶ τὴν πνευματικὴν περιτομὴν δεχόμενος, τὸ τῆς ἀμαρτίας ὄνειδος ἀποτίθεται. V Τίνα νοητέον τὸν ἀρχιστράτηγον τῆς δυνάμεως Κυρίου; Τινές φασὶ τὸν Θεὸν λόγον ὄφθῆναι· ἐγὼ δὲ οἶμαι Μιχαὴλ τὸν ἀρχάγγελον εἶναι. ἡνίκα γὰρ ἐπλημμέλησαν, ὁ τῶν ὄλων ἔφη Θεός· " οὐ μὴ σὺ ναναβῶ μετὰ σοῦ διὰ τὸν λαὸν σκληροτράχηλον εἶναι, ἀλλ' ἀποστελῶ τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου πρότερόν σου ". τοῦτον οἶμαι νῦν ὄφθῆναι τῷ Ἰησοῦ παραθαρρύνοντα, καὶ τὴν θείαν βοήθειαν προσημαίνοντα. {VI Πῶς τοίνυν τοῖς θεοῖς ἐχρήσατο ῥήμασι; " λῦσον, γὰρ ἔφη, τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος ἐφ' ᾧ ἔστηκας ἅγιός ἐστιν ". Ἐπειδὴ ἔφη πρὸς αὐτὸν ὁ τῶν ὄλων Θεός, " ὡς ἐγενόμην μετὰ 277 Μωϋσῆ, ἔσομαι καὶ μετὰ σοῦ ". τούτου χάριν ὧν ἤκουσεν ἐκεῖνος, ἀκούει καὶ οὗτος, ἵνα θαρσαλέωτερος γένηται, ὡς τῆς αὐτῆς ἀξίας τετυχηκώς. VII Διὰ τί τὴν Ἰεριχὼ πόλιν ἀναθεματισθῆναι προσέταξεν; Πρώτην ταύτην εἶλον πόλιν μετὰ τὸ διαβῆναι τὸν ποταμόν, ὥσπερ τοῖς νυν προσέταξεν

αὐτοὺς τῶν καρπῶν προσφέρειν τὰς ἀπαρχάς, οὕτως ἐκέλευσεν καὶ τὰ τῶν σκύλων προσενεγκεῖν ἀκροθίνια. πρὸς δὲ τούτοις καὶ γυμνάζει αὐτοὺς διὰ τούτων τῶν νόμων, ὥστε τοὺς ἀναγκαίους νόμους διατηρεῖν. τὴν οἰκείαν δὲ αὐτοῖς ἐπιδεικνὺς δύναμιν, τὴν πρώτην πόλιν δίχα ὄπλων καὶ μηχανημάτων ἐλεῖν παρεσκεύασε, καὶ μόνη κατέλυσε τῇ τῶν σαλπύγγων ἡχῇ· ἴν' ὅτ' ἂν ἠττηθῶσι παραταττόμενοι, γινῶσιν ὡς αὐτοὶ παρέσχον τῆς ἡττης τὰς ἀφορμάς, τῶν θείων νόμων καταφρονήσαντες. VIII Τί δήποτε ἀλλόφυλος οὖσα ἡ Ῥαὰβ κατώκησεν ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, ὡς ἡ ἱστορία διδάσκει; Καὶ τοῦτο προτυποῖ τὰ ἡμέτερα. ἔφη γὰρ ὁ δεσπότης " καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης, κάκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι καὶ γενήσεται μία ποιμνὴ, εἷς ποιμὴν ". τούτου χάριν καὶ νομοθετῶν, ἔφη " εἷς νόμος ἔσται τῷ προσηλύτῳ καὶ τῷ αὐτόχθονι ". διὰ τοῦτο οὐδὲ Μωϋσῆς ὁ νομοθέτης ἐκώλυσε τῶν αἰγυπτίων τοὺς συναπᾶραι αὐτοῖς ἐθελήσαντας. 278 ἔδει δὲ καὶ " ὡς ἀγριέλαιον ἐγκεντρισθῆναι εἰς τὴν καλλιέλαιον ", ἣ φησιν ὁ μακάριος Παῦλος. IX Τί ἐστίν, " ἐν τῷ πρωτοτόκῳ αὐτοῦ θεμελιώσεται αὐτήν, καὶ ἐν τῷ ἐλαχίστῳ ἐπιστήσεται τὰς πύλας αὐτῆς "; Ἐπειδὴ τὴν πόλιν ἀνέθηκε τῷ Θεῷ, εἰκότως αὐτὴν κατέσκαψεν ἄτοπον ἡγησάμενος οἰκητήριον γενέσθαι κοινὸν τῷ Θεῷ ἀπονεμηθέν. ἐπὶ τὰς οὖν οἰκοδομοῦσιν, ὥστε τὸν ἐπιχειροῦντα παραβῆναι τὸν ὅρον, τὰ θεμέλια μὲν πηγνύντα, τῶν υἰέων ἀποβαλεῖν τὸν πρωτότοκον· τὰς δὲ πύλας ἐπιτιθέντα, τὸν ἔσχατον. μέμνηται δὲ τῆς ἀρᾶς καὶ ἡ τῶν Βασιλειῶν ἱστορία. X Τί δήποτε τοῦ Ἀχαρ κεκλοφότος ἅπας ὁ λαὸς ἐπαιδεύθη; Ὑπέλαβεν ὁ κεκλοφῶς, ὡσπερ τοὺς ἀνθρώπους, οὕτω δὴ λήσειν καὶ τὸν Θεόν. ἡβουλήθη τοίνυν κάκεῖνον διελέγξει, καὶ πᾶσιν ἐνθεῖναι δέος, ὅπως οἱ τοὺς θείους νόμους φυλάττοντες τοὺς παραβαίνοντας διελέγχων, ὡς τῆς ἐπαχθησομένης μεθέξοντες τιμωρίας. τὴν δὲ " ψιλὴν " ὁ Ἀκύλας " στολὴν " ἡρμήνευσεν· ὁ δὲ Ἰώσηπος " χλανίδα "· τὴν δὲ " γλώσσαν ", " μάζαν χρυσοῦν ". δῆλον δὲ καὶ ἐντεῦθεν, ὡς ἡ ὑπὸ τῶν προφητῶν καλουμένη κοιλὰς Ἀχώρ, αὕτη ἐστίν ἐν ἣ ὁ Ἀχάρ κατελεύσθη. καὶ γὰρ ἡ Ἐμεκαχώρ, φάραγξ Ἀχώρ ἐρμηνεύεται. 279 XI Διὰ τί προσέταξεν ὁ Θεὸς προλοχῆσαι τὴν Γαῖ; Διδάσκει καὶ ταῖς ἀνθρωπίναις ἐπινοίαις κεχρηῆσθαι, πιστεύοντας δηλονότι τῇ θείᾳ ῥοπῇ. ἐπειδὴ γὰρ διὰ μόνης τῆς τῶν σαλπύγγων ἡχῆς εἶλον τὴν πρώτην πόλιν, μάλα εἰκότως μανθάνουσιν ἀγωνίζεσθαι καὶ πονεῖν, καὶ τὴν θείαν προσμένειν ἐπικουρίαν. αὐτίκα γοῦν πολεμοῦσιν αὐτοῖς ἔπε κούρησε, καὶ τοὺς πεφευγότες σκηπτοῖς καὶ χαλάζῃ κατηνάλωσεν ἅπαντας. τὸ μὲντοι " γαῖσον " ὧ τοὺς λοχῶντας διήγειρεν Ἰησοῦς, " ἄσπίδα " ἡρμήνευσεν ὁ Ἰώσηπος, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος. XII Τινὲς ὠμότητα τοῦ προφήτου κατηγοροῦσιν, ὅτι καὶ πάντας ἄρδην ἀνήρει καὶ τοὺς βασιλέας ἐσταύρου. Ὁ τοῦ προφήτου κατηγορῶν, τοῦ ταῦτα προστεταχότος κατηγορεῖ. αὐτὸς γὰρ διὰ Μωϋσῆ τοῦ νομοθέτου προσέταξε, πάντας ἄρδην ἀναιρεθῆναι τοὺς τὴν γῆν ἐκείνην οἰκήσαντας· ἅτε δὲ πανωλεθρίας ἄξια πεπραχότας καὶ εἰς ἔσχατον παρανομίας ἐλάσαντας. τούτου χάριν καὶ τὸν κατὰ κλυσμὸν ἐπενήνοχε πάλαι, καὶ τὰ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορρα πυρὶ κατηνάλωσε· καὶ τοῖς ἄρχουσι δὲ προσέταξεν ὁ προφήτης ἐπιθεῖναι τοὺς πόδας τοῖς τῶν βασιλέων τραχήλοις, ἵνα θαρρήσαντες προθυμότερον παρατάξωνται. τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν προσέταξεν Ἰησοῦς. " ἰδοὺ, γὰρ ἔφη, δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ ". εἴη τοίνυν καὶ ἡμᾶς ἐπιθεῖναι τοὺς πόδας ἡμῶν ἐπὶ τοὺς τραχήλους τῶν ἀντικειμένων πνευμάτων. 280 XIII Διὰ τί ξυλοκόπους καὶ ὑδροφόρους τοὺς γαβαωνίτας ἀπέφηνεν; Ἐξηπάτησαν καὶ τῷ σχήματι καὶ τῷ ψεύδει τῶν λόγων. καὶ δέον ἔρθεσθαι τὸν δεσπότην Θεόν, εἴθ' οὕτως τὰς πρὸς αὐτοὺς συνθήκας ποιήσασθαι· τοῖς ψευδέσι λόγοις αὐτῶν πεπιστευκότες ἐπέισαντο, καὶ τὰς συνθήκας ἐκράτουν ὄρκω. προσετατάχει δὲ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς πάντας ἐκείνους παραδοθῆναι θανάτῳ. τῆς

θείας τοίνυν ἐντολῆς καὶ τῶν ὄρκων μέσος ἀποληφθεὶς, ὑπηρέτας αὐτοὺς τῆς ἱεραῆς λειτουργίας ἀπέφηνεν. οὐκ ἀτιμία δὲ τὸ διακονεῖν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ μεγίστη τιμὴ. ἔδει δὲ καὶ τοῦ Νῶε τὴν πρόρρησιν πέρας λαβεῖν. ἔφη γάρ, " ἐπικατάρατος Χαναάν παῖς, οἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ ". ἐν δὲ τοῖς γὰρ βαωνίταις ἢ πρόρρησις τὸ πέρας ἐδέξατο. XIV Τί ἐστὶ τό, " οὐχὶ αὐτὸ γέγραπται ἐπὶ βιβλίον τὸ εὐρεθὲν "; Διδάξας ἡμᾶς ὁ συγγραφεὺς τοῦ προφήτου τὴν δύναμιν, ὅτι λόγῳ μόνῳ χρησάμενος προβῆναι τοὺς μεγάλους φωστῆρας κεκώλυκεν, ἕως κατὰ κράτος ἐνίκησεν, ὑπειδόμενος μὴ τις ἀπιστήσῃ τῷ λόγῳ, ἔφη τοῦτο ἐν τῷ παλαιῷ εὐρηκέναι συγγράμματι. δῆλον τοίνυν κἀντεῦθεν, ὡς ἄλλος τις τῶν μεταγενεστέρων τὴν βίβλον ταύτην συνέγραψε, λαβὼν ἐξ ἑτέρας βίβλου τὰς ἀφορμὰς. καὶ τοῦτο δὲ προτυποῖ τὴν τοῦ σωτήρος θαυματουργίαν· ὡς γὰρ τοῦ προφήτου πολεμοῦντος ὁ ἥλιος ἔστη, οὕτω τοῦ σωτήρος ἡμῶν θανάτῳ τὸν θάνατον καταλύοντος, ἐπέσχε τὰς ἀκτῖνας ὁ ἥλιος καὶ σκότους ἐν μεσημβρία τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσε. 281 XV Πῶς νοητέον τό, " παρὰ Κυρίου ἐγένετο κατισχύσαι τὴν καρδίαν αὐτῶν, ὥστε συναντᾶν αὐτοὺς εἰς πόλεμον ἐπὶ Ἰσραὴλ, ἵνα ἐξολοθρευθῶσι καὶ ὅπως μὴ δοθῇ αὐτοῖς ἔλεος τοῦ ἀφανισθῆναι αὐτοὺς, ὃν τρόπον εἶπε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν "; Περὶ τῶν ἄλλων ἔθνων ἐνομοθέτησε τῷ Ἰσραὴλ ὁ Θεός· ὥστε εἰ πολιορκούντων αὐτῶν τὴν πόλιν πρεσβεύσαιντο ἐκεῖνοι, καὶ φιλίαν ἀσπάσαιντο δέξασθαι τὴν πρεσβείαν καὶ λῦσαι τὴν πολιορκίαν καὶ σπεύσασθαι τὴν εἰρήνην. διδάσκει τοίνυν ἡμᾶς ὁ λόγος, ὡς σταθμῷ καὶ μέτρῳ πάντα πρὸς τανεύων Θεὸς συνεχῶρει τούτοις ἀντιπαρατάττεσθαι τῷ λαῷ, ἵνα μηδε μιᾶς ἀξιοθῶσι φειδοῦς, ἀλλὰ κατὰ τὸν θεῖον ὄρον ἀναιρεθῶσιν. XVI Διὰ τί τοῖς μὲν Μωϋσῆς διανέμει τοὺς κλήρους τῆς γῆς, τοῖς δὲ Ἰησοῦς; Καὶ τοῦτο πάλιν προτυποῖ τὴν ἀλήθειαν. τοῖς μὲν γὰρ ἐπέκεινα τοῦ Ἰορδάνου Μωϋσῆς διεῖλε τὴν γῆν· τοῖς δὲ μετὰ τὸν Ἰορδάνην ὁ Ἰησοῦς. καὶ τῶν μὲν Ἰουδαίων ἔχουσι τὸν τύπον οἱ διὰ Μωϋσέως εἰληφότες τοὺς κλήρους· οἱ δὲ γὰρ διὰ Ἰησοῦ, τῶν πεπιστευκότων ἔθνων. καὶ ἐπειδὴ πρῶτό τοκος ὁ Ἰσραὴλ, οἱ πρωτότοκοι διὰ Μωϋσέως τοὺς κλήρους ἐδέξαντο, Ῥουβὴν καὶ Γὰδ καὶ Μανασσῆς. διαβαίνουσι μέντοι καὶ οὗτοι εὐζωνοὶ πρὸ τῶν ἄλλων. οἱ γὰρ ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότες τοῖς ἔθνεσι τὴν σωτηρίαν προσήνεγκαν. ὑπελείφθησαν δὲ ὅμως καὶ ἰεβουσαῖοι καὶ χανααναῖοι καὶ ἕτερα ἔθνη τῶν ἀλλοφύλων καὶ συνώκει τῷ Ἰσραὴλ. καὶ τούτου δὲ τοῦ τύπου τὴν ἀλήθειαν ἔστιν εὐρεῖν. οὐδὲ γὰρ ἅπαντες τὸν σωτήριον ἐδέξαντο λόγον, ἀλλ' ἐπέμειναν ἀντιλέγοντες καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες, 282 τὰς αὐτὰς ἡμῖν καὶ πόλεις καὶ κώμας οἰκοῦντες· οὐς οὐκ ἄν τις ἀμάρτοι χανααναῖους καὶ χετταίους καὶ ἰεβουσαῖους ὀνομάζων. ταύτης δὲ ἄξιοι τῆς προσηγορίας καὶ οἱ τὰ μυσάρὰ τῶν αἰρέσεων θρησκεύοντες δόγματα. διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος ἔφη· " νῦν δὲ οὐπὼ ὄρω μὲν αὐτῷ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα ". καὶ πάλιν· δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν " ἄχρις οὗ θῆ ἅπαντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ". XVII Τί δήποτε τὴν Χεβρῶν ὁ Χαλεβῆς ἤτησεν; Εὐσεβείᾳ κοσμούμενος πάντων προτέταχε τὴν πόλιν, ἐν ἣ παρῶκησαν οἱ παντάριστοι πατριάρχαι καὶ ταφῆ παρεδόθησαν. δηλοῖ δὲ ὁ τούτου λόγος, ὡς ἑπταετῆ πολεμήσαντες χρόνον τὴν γῆν διενείμαντο. ἔφη γὰρ οὕτως ὁ Χαλεβῆς· " τεσσαράκοντα ἐτῶν ἤμην, ὅτε ἀπέστειλέ με Μωϋσῆς ὁ παῖς Κυρίου ἐκ Κάδης Βαρνηῆ κατασκοπεῦσαι τὴν γῆν, καὶ νῦν διέθρεψέ με Κύριος ὃν τρόπον εἶπε. τοῦτο τεσσαρακοστὸν καὶ πέμπτον ἔτος ἀφ' οὗ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν ". μετὰ δὲ τὴν κατὰ τῶν ἑξακοσίων χιλιάδων ἀπόφασιν τοῦ Θεοῦ, τριάκοντα καὶ ὀκτώ διετέλεσαν ἔτη ἐν τῇ ἐρήμῳ διάγοντες· ἑπτὰ τοίνυν ἐστὶ τὰ λειπόμενα τοῖς πέντε καὶ ὀγδοήκοντα. τοῦτο δὲ καὶ ὁ τῶν ὅλων δεσπότης διὰ τοῦ θειοτάτου προεῖρηκε Μωυσεῶς· " ἐὰν εἰσαγάγῃ σε Κύριος ὁ Θεός σου εἰς τὴν γῆν ἣν ἐπηγγείλατο τοῖς πατράσι σου, μετὰ ἑπτὰ ἔτη ἀναγνώσῃ τὸν νόμον τοῦτον παντὶ τῷ λαῷ ". ἐπισημῆνασθαι δὲ προσήκει, ὡς τὴν Ἱερουσαλήμ Ἰεβοῦς ὀνομάζει· καὶ ταύτην λέγει

τῷ Βενιαμὶν κληρωθῆναι. ὁ δὲ γε Συμεὼν κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς πρόρρησιν διεσπαρ 283 μένον ἔσχε τὸν κλῆρον. " ἐγενήθη, γάρ φησιν, ἡ κληρονομία αὐτοῦ ἀνὰ μέσον κλήρου υἱῶν Ἰούδα ". εἶτα τὰς πόλεις εἰπὼν, ἐπήγαγεν. " αὕτη ἡ κληρονομία φυλῆς υἱῶν Συμεὼν, ὅτι ἐγενήθη ἡ μερὶς τῆς κληρονομίας υἱῶν Ἰούδα μείζων αὐτῶν. καὶ ἐκληρονόμησαν υἱοὶ Συμεὼν ἐν μέσῳ τοῦ κλήρου αὐτῶν ". XVIII Τίνος ἕνεκα τοῖς ἄλλοις διανείμας τὴν γῆν ὁ θεϊότατος Ἰησοῦς, οὐκ ἀπένειμεν ἑαυτῷ κλῆρον, ἀλλὰ παρὰ τοῦ λαοῦ τὴν Θαμνασαχάρ ἐκομίσατο; Μιμεῖται κὰν τούτῳ τοῦ δεσπότη τὴν μετριότητα. " μάθετε, γάρ φησιν, ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν ". καὶ τὴν ἐσχάτην δὲ μετῆλθε πενίαν, ὡς μηδὲ οἰκίας εὐπορήσαι. " ὁ γὰρ υἱός, φησί, τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι ". ἐπειδὴ τοίνυν τύπος ἦν αὐτοῦ ὁ ὁμώνυμος Ἰησοῦς, οὐκ ἀπένειμεν ἑαυτῷ κλῆρον, τὸν δὲ προσενεχθέντα ἐδέξατο· διδάσκων τοὺς ἀρχὴν τινα πεπιστευμένους, μὴ τῆς οἰκείας θεραπείας, ἀλλὰ τῆς τῶν ὑπηκόων ὠφελείας φροντίζειν. XIX Τί δήποτε τοῖς ἱερεῦσιν ἐν τῇ Ἰούδα φυλῇ, καὶ τῇ Βενιαμὶν καὶ τῇ Συμεὼν τὰς πόλεις ἀπένειμεν; Κὰν τῇ ἐρήμῳ τὴν πορείαν ποιούμενοι τῇ Ἰούδα φυλῇ συνεζεύχθησαν. τὸ γὰρ ἔϋον ἔλαχον τμήμα καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ ἡ Ἰούδα φυλή. καὶ ἐνταῦθα πάλιν συνεκληρώθησαν τῇ Ἰούδα φυλῇ, ἐπειδὴ καὶ ἐπιμιξία τούτων ἐγέ 284 νετο τῶν φυλῶν. Ἀαρὼν γὰρ ὁ πρῶτος ἀρχιερεὺς τὴν τοῦ Ἀμιναδάβ ἡγάγετο θυγατέρα. καὶ Ἰωδαὲ ὁ πανεύφημος ἀρχιερεὺς τοῦ Ὀχοζίου τὴν ἀδελφὴν. συνεχώρησε δὲ τὰς φυλὰς ταύτας ὁ δεσπότης ἐπιμιγῆναι Θεός, ἐπειδὴ ὁ ἐκ τῆς Ἰούδα κατὰ σάρκα βλαστήσας, οὐ βασιλεὺς μόνος, ἀλλὰ καὶ ἀρχιερεὺς ἐχρημάτισεν. ἔδει δὲ αὐτοὺς καὶ ἐν τῇ Βενιαμίτιδι φυλῇ κατοικεῖν. ἐπειδὴ καὶ ὁ θεῖος νεὼς ἐν τῇ ἐκείνων ἔμελλεν οἰκοδομεῖσθαι φυλῇ. ἔλαβον δὲ καὶ ἐκ τῆς συμειωνίτιδος φυλῆς ἑνίας πόλεις. ἐπειδὴ καὶ ὁ τούτων κλῆρος ἐπέλαζε τῷ νεῷ. καθάπερ γὰρ τῶν ἀπὸ γῆς καρπῶν καὶ τῶν βοσκημάτων τὰς δεκάτας τοῖς ἱερεῦσι καὶ τοῖς λευῖταις ἀπένει μεν. οὕτω καὶ τῶν πόλεων οἶονεὶ δεκάτας αὐτοῖς δοθῆναι προσέταξε. ταύτας μέντοι δώσειν τῷ Θεῷ τὰς δεκάτας ὁ πατριάρχης Ἰακώβ ἐπηγείλατο. " πάντων, γὰρ ἔφη, ὧν ἕάν μοι δῶς, δεκάτην ἀποδεκατώσω αὐτά σοι ". χρέος τοίνυν πατρῶον ἐξέτισεν ὁ λαός, οὐ δῶρον προσέφερε. πρὸς δὲ τούτῳ κατεῖχεν αὐτῶν καὶ τὸν κλῆρον τῆς γῆς. παυσαμένου μέντοι τοῦ πολέμου καὶ τῆς διαιρέσεως γενομένης, ἀπελύθησαν μὲν οἱ πέραν τοῦ ποταμοῦ τοὺς κλήρους εἰληφότες, πρὶν δὲ γε διαβῆναι τὸν ποταμόν, βωμόν ὠκοδόμησαν μέγιστον. τὸν δὲ τῆς οἰκοδομίας ἡγνοηκότες σκοπὸν οἱ τῶν ἐννέα φυλῶν, ἀσεβείας δὲ ἀρχὴν τὴν οἰκοδομίαν τοπάσαντες, πανδημεὶ στρατεῦσαι κατ' αὐτῶν ἠβουλήθησαν, τῆς συγγενείας προτιμήσαντες τὴν εὐσέβειαν. ἀλλ' οἱ πάνσοφοι Ἰησοῦς καὶ Ἐλεάζαρ τὸν Φινεὲς ἀπέστειλαν, ὡς τῷ ζήλῳ κατὰ τῆς ἀσεβείας ἐν τῇ ἐρήμῳ χρησάμενον. ὥστε καὶ τῶν προγόνων, καὶ τῶν θεοσδότην ἀγαθῶν ἀναμνήσαι καὶ τὴν τολμηθεῖσαν παῦσαι παρανομίαν. ἐπειδὴ δὲ ἀπελθόντες ἔγνωσαν οὐ θρησκείας χάριν τολμηθεῖσαν τὴν καινοτομίαν, ἀλλὰ τῆς περὶ τὴν εὐσέβειαν κοινωνίας μνημεῖον κληθῆναι τὸν γεγενημένον συνεῖδον βωμόν. ἴν' ἔχοιεν οἱ ἀπόγονοι δεικνύναι τοῦτον εἰς ἔλεγχον τῶν ἀπείργειν αὐτοὺς τῶν θείων πανηγύρεων πειρω 285 μένων, ἀνέστρεψαν γεγηθότες καὶ τὸν Θεὸν ἀνυμνοῦντες ἐπὶ τῇ τῶν ἀδελφῶν εὐσεβείᾳ καὶ τῇ κοινῇ πάντων εἰρήνῃ. τοῦτο ἐχρῆν καὶ τοὺς νῦν Ἰουδαίους εἰδέναι τε καὶ λέγειν, ὡς ὁ βωμὸς αὐτῶν οὐ τὸ ἀληθινὸν ἦν θυσιαστήριον, ἀλλὰ τὸ ἀληθινὸν προετύπου. μέλλων μέντοι τὸν βίον ὁ προφήτης ὑπεξίεναι, συνεκάλεσε ἅπαντας καὶ τὰ εἰκότα παρήνευσεν αὐτοῖς, ὥστε μηδεμίαν πρὸς ἐγχωρίους ἐπιγαμίαν ποιήσασθαι, ὡς τῆς τοιαύτης ἐπιμιξίας τὰς τῆς ἀσεβείας παρεχούσης προφάσεις. προστέθεικε δὲ καὶ τῇ παραινέσει ἀπειλάς. " ἕάν, γάρ φησι, τοῦτο ποιήσῃς τε, γινώσκετε ὅτι οὐ μὴ προσθῇ Κύριος ἐξολοθρεῦσαι τὰ ἔθνη ταῦτα ἀπὸ προσώπου ὑμῶν. καὶ ἔσται ὑμῖν εἰς παγίδας καὶ εἰς σκάνδαλα ἐν ταῖς πλευραῖς

ὕμων, καὶ σκῶλα ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑμῶν, ἕως ἂν ἀπόλησθε ἐκ τῆς γῆς τῆς ἀγαθῆς ταύτης, ἣν ἔδωκεν ὑμῖν Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ". ταῦτα δὲ σαφέστερον ἡμᾶς ἐδίδαξεν ἡ τῶν Κριτῶν ἱστορία. ἔγνωμεν δὲ καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν κατὰ τὴν θείαν ἐπαγγελίαν οὐχ ἀπάσης τῆς γῆς τὴν δεσποτείαν παρέλαβον. ἀσπασάμενοι γὰρ τῶν δυσσεβῶν ἔθνων τὴν συγγένειαν, καὶ μιμησάμενοι τὴν ἀσέβειαν, τῆς θείας ἐγυμνώθησαν προμηθείας, καὶ δουλεύειν αὐτοῖς ἠναγκάζοντο. θαυμαστὸς δὲ αὐτοῦ καὶ φιλόσοφος καὶ ὁ περὶ τοῦ θανάτου λόγος: " ἐγώ, γὰρ ἔφη, ἀποτρέχω τὴν ὁδὸν καθὰ καὶ πάντες οἱ ἐπὶ τῆς γῆς ". δείκνυσι δὲ αὐτοῖς καὶ τὸ τῆς θείας προρρήσεως ἀψευδές: " καὶ γνώσεσθε ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ὑμῶν, διότι οὐ διέπεσε λόγος εἰς ἀπὸ πάντων τῶν λόγων τῶν καλῶν, ὧν εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν πρὸς ἡμᾶς: πάντα ἃ εἶρηκεν ἡμῖν, δέδωκεν ἡμῖν: οὐδὲν διαπεφώνηκεν ἐξ αὐτῶν ". τὸ ἀληθές, φησί, τῶν θείων 286 ἐπαγγελιῶν ἐκ τῶν εὐεργεσιῶν μεμαθήκατε. πεπλήρωκε ἄπερ ὑπέσχετο. τοιγαροῦν ἐντεῦθεν μάθετε καὶ τὸ τῶν ἀπειλῶν ἀψευδές. τοῦτο γὰρ ἐπὶ γαγεν' " καὶ ἔσται ὃν τρόπον ἦλθεν ἐφ' ὑμᾶς πάντα τὰ ῥήματα τὰ καλὰ ὅσα ἐλάλησε πρὸς ὑμᾶς. οὐ τὼς ἐπάξει Κύριος ἐφ' ὑμᾶς πάντα τὰ ῥήματα τὰ πονηρά, ἕως ἂν ἐξολοθρεύσῃ ὑμᾶς ἀπὸ τῆς γῆς τῆς ἀγαθῆς ταύτης, ἣς ἔδωκεν ὑμῖν Κύριος, ἐν τῷ παραβῆναι ὑμᾶς τὴν διαθήκην Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν, ἣν ἐνετείλατο ἡμῖν ". διδάσκων δὲ ὡς οὐκ ἀνθρώπινα ταῦτα τὰ ῥήματα ἐπήγαγεν' " ὅτι τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ". καὶ ἀναμιμνήσκει Θάρρα τοῦ πατρὸς Ἀβραάμ καὶ Ναχώρ: τέθεικε δὲ τὸν Ναχώρ διὰ τὸ μητρῶον γένος: ἐξ ἐκείνου γὰρ ἡ Ῥεβέκκα καὶ ἡ Λεία καὶ ἡ Ῥαχήλ. εἶτα διδάσκει, ὡς ὁ Θάρρα θεοῖς ἑτέροις ἐλάτρευσε, καὶ ὡς τούτου χάριν ὁ δεσπότης Θεὸς χωρίσας τὸν Ἀβραάμ εἰς τὴν γῆν ἐκείνην μετέστησεν. προστέθεικε δὲ καὶ τὴν εἰς Αἴγυπτον τοῦ Ἰακώβ εἴσοδον, καὶ τὴν διὰ Μωϋσέως γεγενημένην ἔξοδον: καὶ τῆς θαλάττης τὸ θαῦμα, καὶ τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ διαγωγὴν καὶ τὴν τῶν ἀμορραίων πανωλεθρίαν: καὶ τὰς τοῦ Βαλακ ἐπινοίας καὶ τὰς παρὰ γνώμην τοῦ Βαλαὰμ εὐλογίας: καὶ τοῦ ποταμοῦ τὴν ξένην διάβασιν, καὶ τὴν τῶν ἐπαναστάντων πολεμίων ἀναίρεσιν καὶ τῶν παντοδαπῶν ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν. καὶ παραινεῖ, τῆς μὲν τῶν ἀλλοτρίων θεῶν ἀπαλλαγῆναι δουλείας, μόνῳ δὲ λατρεύειν τῷ πεποιηκότι καὶ σεσωκότι Θεῷ. προστέθεικε δὲ αὐτοῖς καὶ αἴρεσιν: " ἐκλέξασθε, γὰρ φησὶν, ὑμῖν ἀπὸ τοῖς σήμερον, τίνι λατρεύσητε, εἴτε τοῖς θεοῖς τῶν πατέρων ὑμῶν τοῖς ἐν τῷ πέραν τοῦ ποταμοῦ, εἴτε τοῖς θεοῖς τῶν ἀμορραίων, ἐν οἷς ὑμεῖς κατοικεῖτε ἐν τῇ γῇ αὐτῶν ". οὕτω τοῖς ἄλλοις προστεθεὶ 287 κὼς τὴν αἴρεσιν, αὐτὸς τὸ τῆς οἰκείας γνώμης ἐπέδειξεν εὐσεβές. ἔφη γάρ: " ἐγὼ δὲ καὶ ἡ οἰκία μου λατρεύσομεν Κυρίῳ, ὅτι ἅγιός ἐστιν ". εἶτα τοῦ λαοῦ τῶν μὲν ψευδωνύμων ἀπαγορεύσαντος τὴν λατρείαν ὑποσχομένου δὲ μόνῳ δουλεύειν τῷ σεσωκότι Θεῷ, ὑπολαβὼν ὁ θειότατος Ἰησοῦς ἔφη πρὸς αὐτούς: " οὐ μὴ δυνήσησθε λατρεύειν Κυρίῳ, ὅτι Θεὸς ἅγιός ἐστι: καὶ ζηλώσας ὑμᾶς οὐκ ἀνήσει ὑμῶν τὰ ἀνομήματα καὶ τὰ ἀμαρτήματα ὑμῶν, ἡνίκα ἂν ἐγκαταλίπητε Κύριον καὶ λατρεύσητε θεοῖς ἑτέροις: καὶ ἐπελθὼν κακώσῃ ὑμᾶς καὶ ἐξαναλώσῃ ὑμᾶς, ἀνθ' ὧν εὐέποιήσεν ὑμῖν ". μὴ προσδοκήσητε, φησὶν, καὶ παρανομοῦντες τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσεσθε. οἶδε γὰρ οὐ μόνον εὐεργετεῖν ἀλλὰ καὶ κολάζειν τοὺς παραβαίνοντας ὁ δεσπότης Θεός. ἐκείνων δὲ καὶ ταύτην δεξαμένων τὴν πρότασιν, καὶ ὑποσχομένων τῷ Κυρίῳ δουλεύειν, ἀναγκαίως ἐπήγαγε: " μάρτυρες ὑμεῖς καθ' ὑμῶν, ὅτι ὑμεῖς ἐξελέξασθε Κύριον λατρεύειν αὐτῷ ". ἐδίδαξε δὲ καὶ ταῦτα ἡ ἱστορία, ὡς παραινέσας αὐτοῖς τῆς τῶν ἀλλοτρίων θεῶν ἀπαλλαγῆναι λατρείας καὶ τὰ περὶ τῆς εὐσεβείας νομοθετήσας, οὐκ ἄγραφα ταῦτα κατέλιπεν, ἀλλ' ἀνάγραφτον αὐτῶν τὴν μνήμην ἐφύλαξεν. XX Τί δήποτε τὸν λίθον στήσας εἶρηκεν: " ὁ λίθος οὗτος ἔσται ὑμῖν εἰς μαρτύριον, ὅτι οὗτος ἀκήκοε πάντα τὰ λεχθέντα παρὰ Κυρίου ἃ ἐλάλησε πρὸς ὑμᾶς σήμερον "; Ἄψυχος μὲν ὁ λίθος: εἰς ἔλεγχον δὲ τῶν ἐμψύχων καὶ λογικῶν, διὰ τῶν ἀψύχων μαρτύρεται: ἐχρήσατο δὲ καὶ τῷ ἔθει τῷ παλαιῷ. καὶ γὰρ

ὁ 288 Ἰακώβ καὶ ὁ Λάβαν ποιησάμενοι τὰς συνθήκας, τὸν βουνὸν ἐκάλεσαν μάρτυρα τῶν συνθηκῶν. ὅσον μέντοι ὀνίνησιν ἄρχων εὐσεβῆς καὶ φιλόθεος, ἡ ἱστορία διδάσκει. " ἐλάτρευσε, γὰρ φησιν, Ἰσραὴλ τῷ Κυρίῳ πάσας τὰς ἡμέρας Ἰησοῦ καὶ πάσας τὰς ἡμέρας τῶν πρεσβυτέρων, ὅσοι ἐφείλκυσαν τὸν χρόνον καὶ ὅσοι εἶδον πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, ὅσα ἐποίησε μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ ". μετὰ δὲ τὴν τούτων τελευτήν, ἀπέκλιναν εἰς ἀσεβείαν· τοῦτο γὰρ καὶ τῆς ἱστορίας τὸ τέλος ἐδίδαξεν. ἀλλ' ἔδοσαν δίκας τῆς ἀσεβείας· τῆς γὰρ θείας γυμνωθέντες κηδεμονίας, ὑπεβλήθησαν τῷ τῆς δουλείας ζυγῷ, καὶ δεσπότην ἔσχον τὸν τῶν μωαβιτῶν βασιλέα. ἀλλ' ὁ φιλόανθρωπος Κύριος τῆς πρὸς τοὺς πατέρας μεμνημένος ἐπαγγελίας ὀκτωκαιδεκαετεί χρόνῳ περιώρισε τὴν δουλείαν.

289 QUAESTIONES IN JUDICES

I Διὰ τί Κριταὶ τὸ βιβλίον ὠνόμασται; Ὡσπερ τῶν Βασιλειῶν ἡ βίβλος πολλὰ μὲν ἔχει καὶ διάφορα διηγήματα, ὠνομάσθη δὲ Βασιλείαι ἐπειδὴ τὰ τῷ λαῷ συμβεβηκότα κατὰ τὸν τῶν βασιλέων καιρὸν ἱστορεῖ, οὕτω καὶ τὸ προκείμενον βιβλίον προσηγορεύθη Κριτῶν, ἐπειδὴ τὰ κατὰ τὸν τῆς δημαγωγίας καιρὸν γεγενημένα διδάσκει. τὴν μέντοι τῆσδε τῆς ἱστορίας ἀρχὴν ἀνακεφαλαίωσιν οἶμαι εἶναι τῶν ὑπὸ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ κατορθωμένων. μέμνηται γὰρ καὶ τοῦ Ἀδωνιβεζεκ καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν πολέμου, καὶ ἥττης αὐτοῦ καὶ τῆς ἀναιρέσεως. μέμνηται δὲ καὶ τῆς Χεβρών, ὡς ἀπονεμηθείσης τῷ Χαλέβ, καὶ τῆς τῶν τριῶν γιγάντων ἀναιρέσεως, τοῦ Ἑσὶ καὶ τοῦ Ἀχιμάν καὶ τοῦ Θολόμ, οὓς τοῦ Ἐνὰκ ἀπογόνους ὠνόμασεν. εἰκὸς δὲ τότε μὲν προρρηθῆναι τὴν τούτων ἀναίρεσιν, ὕστερον δὲ λαβεῖν τὴν πρόρρησιν τέλος. II Εἰ κάτ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ἀνάστατος Ἱερουσαλήμ ἐγεγόνει, πῶς ὕστερον αὐτὴν βασιλεύων ὁ Δαβὶδ εἶλε πολιορκία; Πολλὰς ἔσχε μεταβολὰς ὁ λαός, ὡς ἡ τῶν Κριτῶν ἱστορία διδάσκει. ποτὲ μὲν γὰρ ἐνίκων, ποτὲ δὲ ἠττῶντο· καὶ πότε μὲν ἦρχον τῶν ἀλλοφύλων, 290 ποτὲ δὲ ἐδούλευον. δῆλον τοίνυν, ὡς ἐμπρησθεῖσαν τὴν Ἱερουσαλήμ πάλιν ἀνωκοδόμησαν οἱ ἰεβουσαῖοι, τῆς τοῦ λαοῦ δυσκληρίας ἐπιλαβόμενοι. καὶ ταύτην δὲ ὕστερον οἶμαι συγγραφῆναι τὴν βίβλον, τεκμηρίῳ χρώμενος τῷ τήνδε τὴν πόλιν Ἱερουσαλήμ ὀνομάζειν τὴν ἱστορίαν· ὕστερον γὰρ ταύτην ἔσχε τὴν προσηγορίαν Ἰεβοῦς ὠνομασμένη. III Τί ἐστι, " δός μοι λύτρωσιν ὕδατος, καὶ λύτρωσιν μετεώρων καὶ λύτρωσιν ταπεινῶν "; Οἱ περὶ τὸν Σύμμαχον " ἀρδεῖαν ὕδατος "· καὶ ἀντὶ τοῦ " ταπεινῶν ", " πεδινῶν " ἠρμήνευσαν. ὑπεβλήθη δὲ παρὰ τοῦ Γοθονιῆλ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς Ἀσχάν αἰτῆσαι ἀγρόν· ἤτησε τοίνυν ἀρδεῖαν ὕδατος· καὶ ἔλαβεν ὡσπερ ἤτησεν οὐ μόνον πεδιάδα γῆν, ἀλλὰ καὶ ὄρειον. τὸ μὲν γὰρ " κατὰ τὴν καρδίαν αὐτῆς ", τὸ καταθύμιον σημαίνει. μετέωρα δὲ τὰ ὄρεια κέκληκε, ταπεινὰ δὲ τὰ ὕπτια. IV Πῶς ἐνταῦθα τοῦ νομοθέτου τὸν κηδεστὴν Ἰωβὰβ ὠνόμασεν, Ἰοθὼρ καὶ Ραγουὴλ ἐν ἐκείναις ταῖς ἱστορίαις ὠνομασμένον; Καὶ ἤδη ἔφην, ὡς ὁ Ἰωβὰβ ἐκείνου ἦν υἱός· πενθερὸν δὲ αὐτὸν κέκληκεν, ὡς τῆς γαμετῆς ἀδελφόν. καὶ γὰρ νῦν πολλοὶ τοὺς τοιοῦτους πενθερίδας καλοῦσι. τοῦ Ἰωβὰβ τοίνυν οἱ παῖδες ἔγγονοι τοῦ Ἰοθὼρ εἰσιν. V " Πόλιν φοινίκων " ποῖαν καλεῖ; Τὴν Ἱεριχώ. νομίζω δὲ οὕτως αὐτὴν προσαγορεύεσθαι διὰ τὸν τῶν φοινίκων καρπὸν. καὶ γὰρ ἐν τῇ πρὸ ταύτης βίβλῳ, εὐθύς τοῦ λαοῦ διαβάντος τὸν Ἰορδάνην, ὁ συγγραφεὺς ἔφη ὅτι " ἔφαγον ἀπὸ τοῦ 291 καρποῦ τῆς γῆς ἄζυμα, καὶ ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ἐξέλιπε τὸ μάννα, μετὰ τὸ βεβρωκέναι αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ σίτου τῆς γῆς, καὶ οὐκ ἔτι ὑπῆρχε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ μάννα· ἐκαρπώσαντο γὰρ τὴν γῆν τῶν φοινίκων ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἐκείνῳ ". καὶ ἡ δευτέρα δὲ τῶν Παραλειπομένων περὶ ὧν ἠχημαλώτευσαν ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς αἱ δέκα φυλαὶ διηγουμένη οὕτως ἔφη· " καὶ κατέστησαν αὐτοὺς εἰς Ἱεριχώ τὴν πόλιν τῶν φοινίκων πρὸς τοὺς ἀδελφούς αὐτῶν ". VI Πῶς νοητέον, " καὶ ἦν Κύριος μετὰ

Ἰούδα, καὶ ἐκληρονόμησε τὸ ὄρος, ὅτι οὐκ ἐδύνατο κληρονομήσαι τοὺς κατοικοῦντας τὴν κοιλάδα, ὅτι Ῥηγάβ διεστειλάτο αὐτοῖς "; Τοῦ Ῥηγάβ, ὡς εὐσεβοῦς ἄγαν πολλαχοῦ ἢ θεία μνημονεύει γραφή· καὶ ὅτι μέχρι τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ διέδραμεν ἡ εὐσέβεια· τοῦτο εἰσηγήσασθαι λέγει τῇ Ἰούδα φυλῇ, τὴν κοιλάδα καταλιπεῖν καὶ τὸ ὄρος οἰκῆσαι. ἦν δὲ καὶ αὐτὸς τῆς Ἰούδα φυλῆς, ὡς ἡ τῶν Παραλιπομένων διδάσκει βίβλος. οἶμαι δὲ αὐτὸν συμβεβουλευκέναι τὴν κοιλάδα φυγεῖν διὰ τὴν τῶν περιοίκων ἀσέβειαν· καὶ μέντοι καὶ διὰ τὸ τῆς θαλάττης γειτόνημα. οἱ γὰρ θαλάττη πελάζοντες, καὶ τοὺς πόρρωθεν καταπλέοντας δέχονται, καὶ αὐτοὶ ναυτιλίας ὀρέγονται. ἡ δὲ τῶν ἀλλογενῶν ἐπιμιξία, τὴν νομὴν κλῆν ἐλυμαίνετο πολιτείαν. VII Τί δήποτε μὴ πάσας εἶλον τὰς πόλεις, ἀλλὰ πλῆθος αὐτοῖς συνώκει τῶν ἀλλοφύλων ἔθνων; Πρῶτον διὰ νωθείαν πάσης τῆς γῆς οὐκ ἐκράτησαν· ἔπειτα καὶ διὰ πλεο 292 νεξίαν· " ἔθεντο, γὰρ φησι, τὸν χαναναῖον εἰς φόρον καὶ ἐξαίρων οὐκ ἐξῆρεν αὐτόν ". καὶ τοῦτο περὶ ἐκάστης ὁ συγγραφεὺς εἶπε φυλῆς. πρὸς δὲ τούτοις τὸν θεῖον παραβάντες νόμον, καὶ τοῖς τῶν ἀλλοφύλων δεδουλευκότες θεοῖς, τῆς θείας ἐγυμνώθησαν προμηθείας. οὗ δὲ χάριν ὁ πάνσοφος Κύριος οὐκ ἄρδην τὸ τῶν χαναναίων ἔθνων διέφθειρε γένος, ἀλλ' εἴασε πολλοὺς γειτονεύειν αὐτοῖς· ἵνα πολεμούμενοι καὶ δουλεύειν ἀναγκαζόμενοι, αἰσθάνωνται μὲν τῆς ἀπὸ τῆς πλάνης γεγενημένης βλάβης, προστεθῶσι δὲ τῷ σεσωκότι Θεῷ καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ ῥοπῆς ἀπολαύσι. καὶ ὅτι ταῦτα οὐ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους κεκρημένος λέγω, ἀλλὰ παρ' αὐτῆς διδαχθεὶς τῆς ἱστορίας, αὐτίκα δηλώσω. " ἀνέβη, γὰρ φησιν, ἄγγελος Κυρίου ἀπὸ Γαλ γὰλ ἐπὶ τὸν κλαυθμῶνα καὶ ἐπὶ Βαιθήλ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ ἀπὸ Γαλγάλων ". Γάλγαλα δὲ ὁ τῶν ἀκροβυσιτῶν ὠνομάσθη τόπος. δηλοῖ δὲ τὸ ὄνομα κατὰ τὴν ἐβραίων φωνήν, τὴν ἐλευθερίαν. ἐκεῖθεν πέμπει τὸν ἄγγελον, ἀναμιμνήσκων αὐτοὺς τῆς τε τοῦ ποταμοῦ διαβάσεως, καὶ τῆς γεγενημένης περιτομῆς. εἶτα λέγει καὶ τίνα τὰ ῥηθέντα ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου· " Κύριος ἀνήγαγεν ὑμᾶς ἐξ Αἰγύπτου καὶ εἰσήγαγεν ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν, ἣν ὤμοσε τοῖς πατράσιν ὑμῶν δοῦναι ὑμῖν καὶ εἶπεν ὑμῖν, οὐ μὴ διασκεδάσω τὴν διαθήκην μου τὴν μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα. καὶ ὑμεῖς οὐ διαθήσεσθε διαθήκην τοῖς ἐγκαθημένοις ἐν τῇ γῇ ταύτῃ, οὐδὲ τοῖς θεοῖς αὐτῶν οὐ μὴ προσκυνήσετε, ἀλλὰ τὰ γλυπτὰ αὐτῶν συντρίψετε, καὶ τὰ θυσιαστήρια αὐτῶν κατασκάψετε· καὶ οὐκ εἰσακούσατε τῆς φωνῆς αὐτοῦ, ὅτε ταῦτα ἐποίησατε ". καὶ " ἐγώ, φησίν, οὐ προσθήσω τοῦ μετοικίσει τὸν λαόν, ὃν εἶπον τοῦ ἐξῶσαι αὐτὸν ἀπὸ προσώπου ὑμῶν· καὶ ἔσονται ὑμῖν εἰς συνοχὰς καὶ οἱ θεοὶ 293 αὐτῶν ἔσονται ὑμῖν εἰς σκάνδαλον ". παρέβητέ μου φησί, τὸν νόμον, οὐκ ἐφυλάξατε τὰς ἐντολάς μου· εἰρήνην ἐσπεύσασθε πρὸς τοὺς τῆς ἀσεβείας διδασκάλους, καὶ τοῖς τούτων θεοῖς ἐδουλεύσατε. ἀπολαύετε τοὶ γαροῦν ὧν ἐποθήσατε καὶ ἀμήσατε τῶν σπερμάτων ὑμῶν τὰ δράγματα. οἱ τε γὰρ διαφυγόντες τὸν ἐκ πολέμου θάνατον, πολεμοῦντες ὑμῖν διατελέσουσι· καὶ οἱ τούτων θεοὶ τὰς ὑμετέρας ἐξανδραποδιοῦσι ψυχὰς. τούτων ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου ῥηθέντων, ἐθρήνησεν ὁ λαός· ὅθεν καὶ ὁ τόπος ὠνομάσθη " Κλαυθμῶν ". ἐντεῦθεν ὑπέλαβον τὰ πλείονα τῶν εἰρημένων ἀνακεφαλαίωσιν εἶναι τῶν ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ πεπραγμένων. ἔφη γὰρ ὁ συγγραφεὺς· " καὶ ἐξαπέστειλεν Ἰησοῦς τὸν λαόν καὶ ἀπῆλθον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἕκαστος εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος εἰς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ κατακληρονομήσας τὴν γῆν· καὶ ἐδούλευσεν ὁ λαὸς τῷ Κυρίῳ πάσας τὰς ἡμέρας Ἰησοῦ καὶ πάσας τὰς ἡμέρας τῶν πρεσβυτέρων, ὅσοι ἐμακροήμερευσαν μετὰ Ἰησοῦν, ὅσοι ἔγνωσαν πᾶν τὸ ἔργον Κυρίου τὸ μέγα, ὃ ἐποίησε τῷ Ἰσραὴλ ". λέγει δὲ καὶ ὅσων ἐτῶν ἐτελεύτησε, καὶ ἔνθα ἐτάφη· καὶ προστέθεικεν, ὅτι ἀνέστη γενεὰ ἕτερα μετ' αὐτοὺς καὶ οὐκ ἔγνωσαν Κύριον καὶ τὸ ἔργον ὃ ἐποίησε τῷ Ἰσραὴλ. καὶ ὅτι τοῖς χαναναίοις καὶ τοῖς φερεζαίοις καὶ τοῖς ἄλλοις συνοικοῦντες ἀλλοφύλοις, τὰς τε πρὸς αὐτοὺς ἐπιγαμίας ἐποίησαντο καὶ διὰ τῆς ἐπιγαμίας τῆς

ἀσεβείας μετέλαχον. ἐλάτρευσαν γὰρ τοῖς Βααλεῖμ καὶ τοῖς Ἀσταρώθ. διδασκόμεθα δὲ διὰ τούτων, ὅσον τοὺς ὑπηκόους ὀνίνησιν ἢ τῶν ἀρχόντων εὐσέβεια, καὶ ὅσον ἢ ἀναρχία λυμαίνεται, καὶ αὖ πάλιν ἢ τῶν πονηρῶν ἡγεμονία. τοῦτο γὰρ καὶ ἦδε ἢ ἱστορία διδάσκει. " ἤγειρε γὰρ αὐτοῖς φησί, Κύριος κριτὰς 294 καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς ἐκ χειρὸς τῶν προνομευσάντων αὐτοῦς ". καὶ ὅτε " ἤγειρεν αὐτοῖς τοὺς κριτὰς καὶ ἦν Κύριος μετὰ τοῦ κριτοῦ καὶ ἔσωζεν αὐτοὺς ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ κριτοῦ ". καὶ μετ' ὀλίγα " καὶ ἐγένετο ὡς ἀπέθνησκεν ὁ κριτὴς καὶ ἀπέστρεφον καὶ διέφθειρον πᾶν τὸ ὑπὲρ τοὺς πατέρας αὐτῶν τοῦ πορευθῆναι ὀπίσω θεῶν ἐτέρων, τοῦ λατρεύειν αὐτοῖς καὶ προσκυνεῖν αὐτοῖς ". οἴμαι δὲ καὶ ἐτέραν αἰτίαν εἶναι, δι' ἣν οὐ πᾶσαν τὴν ἐπηγγελμένην ἐκομίσαντο γῆν· ἔστι δὲ αὕτη. στενωπάτης ἐδεῖτο γῆς τῆς νομικῆς πολιτείας ἢ φυλακῆ· τρεῖς γὰρ τοῦ ἔτους ἐορτάζειν ὁ νόμος ἐκέλευσεν εἰς ἓν ἅπαντας χωρίον συντρέχοντας, ἐν ᾧ τὸν θεῖον νεῶν ἐδομήσαντο. ἐκεῖ καὶ τὰς ἀπαρχὰς καὶ τὰς δεκάτας καὶ τὰ τῶν θρεμμάτων πρωτότοκα καὶ μέντοι καὶ τὰς ἄλλας θυσίας κομίζειν ἐκέλευσεν. εἰκότως τοίνυν αὐτοὺς σμικρῶ περιώρισε τόπω, ὥστε ῥαδίως καὶ τοὺς νωθεῖς εἰς τὸν ἀφιερωμένον νεῶν συναγείρεσθαι. VIII Πῶς νοητέον τόδε τὸ χωρίον, " ταῦτα τὰ ἔθνη ἀφήκεν Ἰησοῦς, ὥστε πειρᾶσαι ἐν αὐτοῖς τὸν Ἰσραὴλ, πάντας τοὺς μὴ ἐγνωκότας τοὺς πολέμους Χαναάν· πλὴν διὰ τὰς γενεὰς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ τοῦ διδάξαι αὐτοὺς πόλεμον· πλὴν οἱ ἔμπροσθεν αὐτῶν οὐκ ἔγνωσαν αὐτά "; Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ στρατηγοῦντος οὐ κατὰ πολεμικὴν τέχνην ὁ λαὸς ἐνίκα παραταττόμενος, ἀλλὰ τῆς ἄνωθεν ἀπολαύων ἐπικουρίας " ἀποστέλω, γὰρ ἔφη, τὰς σφηκίας ἔμπροσθεν ὑμῶν· καὶ ἐξολοθρεύσει τὸν χανααναῖον καὶ τὸν χετταῖον ", καὶ τὰ ἐξῆς. καὶ μέντοι καὶ σκηπτοὺς ἄνωθεν ἀφίεις καὶ χάλαζαν λίθων ἔχου 295 ὡς μέτρον, τοὺς πολεμίους ἀνήλισκε. λέγει τοίνυν, ὅτι τούτου χάριν οὐ πάντας ἄρδην διώλεσε τοὺς τὴν γῆν ἐκείνην οἰκοῦντας Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ στρατηγοῦντος, ἵνα καὶ οἱ μετ' ἐκείνων τῆς πείρας τὴν τοῦ Θεοῦ διδαχῶσι κηδεμονίαν, καὶ διὰ τὴν πολεμικὴν ἀνάγκην τὸν δεσπότην καλῶσιν εἰς συμμαχίαν· τὸ μέντοι " πειρᾶσαι " ὁ Σύμμαχος " ἀσκήσασθαι " φησὶν αὐτοὺς ἡβουλήθη, καὶ διδάξαι τοῦ πολέμου τὴν τέχνην. καὶ τὸ " πειρᾶσαι " δὲ κατὰ τοὺς ἐβδομήκοντα κείμενον, οὐ τὴν ἄγνοίαν τοῦ Θεοῦ δηλοῖ. οὐδὲ γὰρ τὸν Ἀβραάμ τούτου χάριν ἐπείραζεν, ἵνα μάθη τοῦ Ἀβραάμ τὴν γνώσιν. κάκεῖ γὰρ ἐδίδαξεν, ὅτι ἤδει ὁ Θεός, ὅτι συντάξει Ἀβραάμ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, καὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ μετ' αὐτόν, φυλάσσειν πάντα τὰ κρίματα Κυρίου τοῦ Θεοῦ. οὐχ ἵνα τοίνυν αὐτὸς μάθη πειράζει ἀλλ' ἵνα τοὺς ἀγνοοῦντας διδάξῃ. ὡσπερ τοίνυν εἰς γυμνασίαν τοῦ λογικοῦ τῷ Ἀδὰμ ἐδεδώκει τὴν ἐντολήν, οὕτω κἀνταῦθα ἔνια τῶν ἐθνῶν καταλέλοιπεν· ὥστε τῶν μὲν δεῖξαι τὸ εὐσεβές, τῶν δὲ διελέγξαι τὸ δυσσεβές. τοῦτο γὰρ λέγει " ὥστε πειρᾶσαι ἐν αὐτοῖς τὸν Ἰσραὴλ τοῦ γινώσκειν εἰ ἀκούσονται τὰς ἐντολάς Κυρίου, ἃς ἐνετείλατο τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν χειρὶ Μωϋσῆ ". καὶ αὐτὰ δὲ διδάσκει τὰ πράγματα, ὡς αὐτοὶ αἴτιοι γεγέννηται τοῦ μὴ παντάπασιν ἀπαλλαγῆναι τῶν δυσσεβῶν ἐκείνων ἐθνῶν. ἐννέα γὰρ καὶ εἴκοσι βασιλεῖς, δῖχα τῶν τῆς Ἰεριχῶ καὶ τῆς Γαῖ στρατηγῶν, ὁ Ἰησοῦς σὺν ταῖς στρατίαις αὐτῶν κατηκόντισε, μὴ πόλιν ἔχων, μὴ ὀρμητήριον, μὴ στρατιώτας ἐμπειρίαν ἠσκημένους πολεμικῆν. οἱ δὲ γε μετ' ἐκείνων καὶ πόλεις ὀχυρὰς ἐσχηκότες, καὶ πλοῦτον ὅτι μάλιστα πλεῖστον ἐκ τῶν λαφύρων κτησάμενοι καὶ πανοπλίαις ἔχοντες καὶ τεῖχη καὶ περιβόλους περιγενέσθαι τῶν ὑπολειφθέντων οὐκ ἴσχυσαν διὰ τὴν οἰκείαν ἀσεβείαν. 296 IX Πῶς ὁ Γοθονιὴλ καὶ τοῦ Χαλεβ ἀδελφὸς καὶ Κενεζ υἱός; ὁ γὰρ Χαλεβ Ἰεφονῆ υἱός. Εἰκὸς καὶ διώνυμον εἶναι τὸν Ἰεφονῆ καὶ καλεῖσθαι καὶ Κενεζ. εἰκὸς καὶ ἐκ διαφόρων αὐτοὺς εἶναι πατέρων, μιᾶς δὲ μητρὸς· καὶ τὸν μὲν Χαλεβ τὸν Ἰεφονῆ ἐσχηκέναι πατέρα· μετὰ δὲ τὴν τούτου τελευταίαν γήμασθαι τὴν αὐτοῦ μητέρα τῷ Κενεζ καὶ τεκεῖν τὸν Γοθονιήλ. ὅτι μέντοι τὴν Ἰεριχῶ πόλιν φοινίκων ὠνόμασε, τὰ κατὰ τὸν Ἐγλώμ διδάσκει. "

έπορευθη, γάρ φησιν, Ἐγλώμ, καὶ ἐπάταξε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ καὶ ἐκληρονόμησε τὴν πόλιν τῶν φοινίκων ". καὶ μετ' ὀλίγα " καὶ Ἐγλώμ ἀνέστρεψεν ἀπὸ τῶν εἰδώλων τῶν ἐν Γαλγάλοις. καὶ εἶπεν Ἀὼδ τῷ Ἐγλώμ· λόγος μοι κρύφιος πρὸς σέ, βασιλεῦ ". ἡ δὲ Γάλαλα τῇ Ἱεριχῶ πελάζει. φλόγα δὲ τὸ σιδήριον τῆς μαχαίρας ὠνόμασε, παραξιφίδα δὲ τὴν λαβὴν. τοῦτο γὰρ λέγει " καὶ ἔλαβε τὴν μάχαιραν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ μηροῦ αὐτοῦ τοῦ δεξιοῦ καὶ ἐνέπηξεν αὐτὴν εἰς τὴν κοιλίαν Ἐγλώμ καὶ ἐπεισὴνεγκεν καὶ τὴν λαβὴν ὀπίσω τῆς φλογὸς καὶ ἀπέκλεισε τὸ στέαρ τὴν παραξιφίδα ". X Τὰ κατὰ τὸν Ἰαβὴν τὸν βασιλέα Ἀσὼρ ἱστορεῖ καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Ἰησοῦ εἰ τοίνυν ἐπ' ἐκείνου ἀνηρέθη, πῶς μετὰ πολὺν χρόνον ἐπανεστὴ τῷ Ἰσραήλ; Ἄλλος ἦν ἐκεῖνος καὶ ἄλλος οὗτος· ὁμώνυμοι δὲ ἦσαν, τὴν αὐτὴν ἐσχηκότες βασιλείαν. εἰκὸς δὲ τοῦτον καὶ υἱὸν ἐκείνου γενέσθαι. ἔστι γὰρ πολλοὺς 297 εὐρεῖν τὰς τῶν πατέρων ἐσχηκότας προσηγορίας· αὐτίκα γοῦν Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως ὁ πρῶτος υἱὸς Κωνσταντίνος ὠνόμασται. XI Ἄλλ' ἡ τοῦ Ἰησοῦ ἱστορία οὐ μόνον τὸν Ἰαβὴν εἶπεν ἀνηρησθαι ἀλλὰ καὶ τὴν Ἀσὼρ ἐμπρησθῆναι. Οὐδὲν ἀπεικὸς καὶ τότε κατασκαφῆναι καὶ αὐθις οἰκοδομηθῆναι. πλὴν ἐνταῦθα μέμνηται μὲν τῆς Ἀσὼρ, οὐ μὴν ἐν αὐτῇ κατοικεῖν αὐτὸν ἔφησεν, ἀλλὰ τὴν Ἀσηρώθ. ἐπισημαντέον δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι κιναίους τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἰοθὼρ καλεῖ. XII Τί δήποτε γυνὴ προφητεῖ; Ἐπειδὴ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν μία ἡ φύσις, ἐκ γὰρ τοῦ Ἀδάμ ἡ γύνῃ διεπλάσθη καὶ λόγου μετείληχεν ὡς ἐκεῖνος. διὸ καὶ ὁ ἀπόστολος φησιν, " ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ ". οὕτω καὶ Μωϋσῆς προφήτης καὶ Μαριάμ προφήτις. οἶμαι δὲ τὴν Δεββώραν εἰς ἔλεγχον τῶν τότε ἀνδρῶν τῆς προφητείας ἀξιοθῆναι. οὐδενὸς γὰρ ἐξ ἐκείνων εὐρεθέντος ἀξίου τῆς χάριτος, αὕτη τῆς τοῦ παναγίου πνεύματος τετύχηκε δωρεᾶς· καὶ οὕτω δήλη ἦν, ὅτι τῆς ἄνωθεν ἡξίωτο χάριτος, ὡς τὸν Βαράκ μὴ τολμῆσαι δίχα ταύτης εἰς τὴν παράταξιν ἐξελθεῖν· τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῇ ὥδῃ αὐτῆς ἔφη· " ἐξέλιπον οἱ κρατοῦντες ἐν τῷ Ἰσραήλ, ἕως οὗ ἐξανέστη Δεββώρα μήτηρ ἐν Ἰσραήλ ". λέγει δὲ καὶ τὴν τῶν ὁμοφύλων ἀσέβειαν· " ἤρέτισαν θεοὺς κενοὺς ὡς ἄρτον κρίθινον ". τὴν πολλὴν 298 αὐτῶν ἀφροσύνην διὰ τῆς εἰκόνης ἤλεγξεν. ὡς περ γὰρ ἀνόητος ὁ τῶν πυρίνων ἄρτων προτιμῶν τοὺς κριθίνους, οὕτως ἄγαν ἐμβρόντητος, ὁ τοὺς ψευδωνύμους θεοὺς τοῦ ἀληθινοῦ προτιθεῖς. δηλοῖ δὲ αὐτῆς καὶ τὸ πιστὸν τῆς γνώμης· " ἔὰν γὰρ ἴδω, φησί, σειρομαστῶν τεσσαράκοντα χιλιάδας, ἡ καρδία μου ἐπὶ τὰ διατεταγμένα τῷ Ἰσραήλ ". ταῦτα δὲ ὁ θεὸς διηγόρευσε νόμος. " ἔὰν γὰρ ἴδῃς, φησίν, πλῆθος πολεμίων καὶ ἄρματα καὶ ἵππον μὴ φοβηθῆς, ὅτι Κύριος ὁ Θεός σου πολεμήσει ὑπὲρ σου ". κελεύει δὲ οὐ μόνον τοῖς πένησιν ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐπὶ πλούτῳ μέγα φρονοῦσιν, ὑμνεῖν τὸν Θεόν. " οἱ δυάσται, γάρ φησι, τοῦ λαοῦ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, ἐπιβεβηκότες ἐπὶ ὑποζυγίων φθέγγασθε φωνὴν ἀνακρουομένων ἀνὰ μέσον εὐφραينوμένων. ἐκεῖ δώσουσι δικαιοσύνην τῷ Θεῷ ". "μοσφαθὲ " δὲ " ἄγρ οἱ " ἐρμηνεύονται, " ἀμαδάρωθ " δὲ " ἀβλεψία ". τὸ δὲ καὶ " ἀρᾶσθαι ἐν τῷ κραταίῳ ". διδασκόμεθα δὲ διὰ τῆς ἱστορίας, ὡς πατρικὴ φιλοστοργία κεχρημένος ὁ δεσπότης Θεὸς καὶ παρανομοῦντα τὸν λαὸν παρεδίδου τοῖς ἄλλοφύλοις· οἷόν τι νιν ῥάβδῳ κεχρημένος καὶ μάστιγι καὶ πάλιν μεταμελόμενος ἐλέει, καὶ παντοδαπῆς ἡξίου κηδεμονίας αὐτίκα γοῦν μετὰ τὴν διὰ τῆς Δεββώρας εὐεργεσίαν, εἰς ἀσέβειαν ἐξοκέι λαντα μαδιηναίοις παρέδωκεν. εἶτα μετὰ τὴν παιδείαν, τῆς ἐπικουρίας ἡξίωσε. διὰ τινος δὲ τοῦ προφήτου πρῶτον ἐξήλεγξεν αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν. ἀνέμνησε δὲ καὶ τῶν εὐεργεσιῶν ὧν ἀπήλασαν· εἶτα διὰ τινος ἀγγέλου 299 τὸν Γεδεὼν παραθαρρύνας παρατάξασθαι τοῖς πολεμίοις ἐκέλευσεν. XIII Τί ἔστι " πορευοῦ ἐν τῇ ἰσχύϊ σου ταύτῃ καὶ σώσεις τὸν Ἰσραὴλ ἐκ χειρὸς Μαδιάμ "; Προτραπεῖς ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου στρατηγῆσαι, καὶ τοῦ πολέμου καταθαρρῆσαι, ἔφη πρὸς αὐτόν· " καὶ εἰ ἔστι Κύριος ἐν ἡμῖν, ἵνα τί εὔρεν ἡμᾶς πάντα τὰ κακὰ ταῦτα; καὶ ποῦ ἔστι τὰ θαυμάσια αὐτοῦ, ὅσα διηγῆσαντο ἡμῖν οἱ πατέρες ἡμῶν, λέγοντες ὅτι ἐξ Αἰγύπτου ἀνήγαγεν ἡμᾶς

Κύριος. καὶ νῦν ἀπόσωτο ἡμᾶς Κύριος καὶ παρέδωκεν ἡμᾶς εἰς χεῖρας Μαδιάμ ". ἐπειδὴ τοίνυν ἔσχε τὴν μνήμην τῆς τοῦ Θεοῦ θαυματουργίας καὶ βεβαίαν ἐκέκτητο τὴν περὶ Θεοῦ δόξαν, ὅτι ῥάδιον αὐτῷ βουληθέντι τῶν κατεχούσων αὐ τοὺς συμφορῶν ἀπαλλάξαι, ἔφη ὁ ἄγγελος. " πορεύου ἐν τῇ ἰσχύϊ σου ταύτῃ, καὶ σώσεις τὸν Ἰσραὴλ ἐκ χειρὸς Μαδιάμ ". ἀντὶ τοῦ, μετὰ ταύτης παράταξαι τῆς πίστεως, καὶ νικήσεις. μηδεὶς δὲ τοῖς ἐξῆς ἐπιμεμφέσθω. οὐ γὰρ ὡς τῷ Θεῷ ἀπιστῶν ἔφη. " ἡ χιλιάς μου ταπεινότερα ἐν Μανασσῇ· καὶ ἐγὼ σμικρὸς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρός μου ". ἀλλὰ μετρίῳ κεχηρμένος φρονήματι. ὅθεν ὑπολαβὼν ὁ ἄγγελος ἔφη. " ὅτι ἔσται Κύριος μετὰ σοῦ, καὶ ἀποκτενεῖς τὴν Μαδιάμ ὡσεὶ ἄνδρα ἓνα ". εὐθύς γοῦν πιστεύσας θυσίαν προσήνεγκεν. ὁ δὲ ἄγγελος οὐχ ἤρπασε τὴν θεϊαν τιμὴν· ἀλλ' ἱερέως χρεῖαν ἐπλήρωσε, καὶ ῥάβδῳ πατάξας τὴν πέτραν, ὠλοκαύτωσε τὴν θυσίαν παραδόξῳ πυρί. XIV Τί δήποτε τὸν τῷ Βαάλ τρεφόμενον μόσχον τῷ Θεῷ προσενηχθῆναι προσέταξε; 300 Μετατιθεῖς αὐτοὺς ἐκ τῆς πλάνης πρὸς τὴν ἀλήθειαν. διὰ τοι τοῦτο καὶ τὸν ἐκείνου βωμὸν κατασκαφῆναι παρηγγύησε, καὶ τὸ ἄλλος ἐκκοπῆναι. ἔδει γὰρ τὸν τῆς τοιαύτης χάριτος ἀξιωθέντα, μὴ μόνον εὐσεβεῖν, ἀλλὰ καὶ ἄλλων γενέσθαι διδάσκαλον. XV Τίνος σύμβολον ὁ πόκος ὁ τὴν δρόσον δεξάμενος; Πρῶτον ἤτησεν ὁ Γεδεὼν ἐν τῷ πόκῳ γενέσθαι τὴν δρόσον, πᾶσαν δὲ τὴν γῆν διαμεῖναι ξηράν· μετὰ δὲ ταῦτα, τὴν μὲν γῆν ὑγρανθῆναι, μόνον δὲ τὸν πόκον ἄμοιρον διαμεῖναι τῆς δρόσου. δηλοῖ δὲ ὁ λόγος, ὡς πάλαι μὲν ὁ Ἰσραὴλ τῆς θείας ἀπήλαυσε χάριτος, ὡς ὁ πόκος τῆς δρόσου· ὅστερον δὲ πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἢ φύσις τῶν πνευματικῶν τετύχηκε δωρεῶν. ἔρημος δὲ τούτων ὁ Ἰσραὴλ γέγονε, καθάπερ ὁ πόκος ἐστερήθη τῆς δρόσου. XVI Τί δήποτε τοὺς κυνὶ παραπλησίως πεπωκότας μόνους ἐκέλευσε παρατάξασθαι; Δεδήλωκε τὴν αἰτίαν αὐτὸς ὁ δεσπότης Θεός. " πολὺς, γὰρ φησιν, ὁ ὄχλος ὁ μετὰ σοῦ, ὥστε παραδοῦναί με τὴν Μαδιάμ ἐν χειρὶ αὐτῶν, μήποτε καυχῆσθαι Ἰσραὴλ ἐπ' ἐμὲ λέγων· ἡ χεὶρ μου ἔσωσέ με ". τῶν πλείστων τοίνυν ἀπολυθέντων, τοὺς ὑπολειφθέντας τῷ ποταμῷ προσαχθῆναι προσέταξεν, εἶτα τῶν πλειόνων εἰς γόνυ κλιθέντων καὶ πεπωκότων συντόμως· τῶν δὲ τριακοσίων τοῦτο μὲν δι' ὄκνον οὐ πεποικόντων, τῇ δὲ χειρὶ τὸ νᾶμα προσενηκόντων τῷ στόματι, τούτους μόνους ἐκέλευσε, ὡς ἀργοὺς καὶ νωθεῖς, κατὰ τῶν ἀντιπάλων ὀρμῆσαι· ἵνα γένηται δῆλη 301 πᾶσιν ἡ θεία ῥοπή. οὕτω καὶ διὰ δώδεκα ἀλιέων καὶ τελωνῶν καὶ σκυτοτόμου ἑνός, τὴν τῶν δαιμόνων κατέλυσε φάλαγγα, καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν διέσωσε. τούτου χάριν ὁ προφήτης Ἡσαΐας τούτοις ἐκεῖνα παρέβαλλεν καὶ ἔφη. " τὴν γὰρ ῥάβδον τῶν ἀπειθούντων διεσκέδασε Κύριος, ὡς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐπὶ Μαδιάμ ". ὡσπερ γὰρ ἐνταῦθα γυμνοῖς ἐχρήσατο στρατιώταις, τῇ μὲν λαιᾷ φέρουσι κεκρυμμένας ἐν ἀμφορεῦσι λαμπάδας, τῇ δεξιᾷ δὲ τὰς σάλπιγγας· οὕτω τοὺς ἱερούς ἀποστόλους γυμνοῦς εἰς τὴν οἰκουμένην ἀπέστειλε, φέροντας τὴν λαμπάδα τῶν θαυμάτων καὶ τὴν σάλπιγγα τῶν κηρυγμάτων. XVII Τί ἐστίν, " ἐποίησεν αὐτὰ Γεδεὼν εἰς ἐφοῦδ καὶ ἔστησεν αὐτὸ ἐν τῇ πόλει αὐτοῦ ἐν Ἐφραθᾷ "; Παράνομον μὲν τὸ γεγονός. τῷ γὰρ ἐφοῦδ μόνους ἐξῆν κεχρηθῆναι τοῖς ἱερεῦσι· δι' ἐκείνου γὰρ τὸ πρακτέον ἀπεκαλύπτετο. ὁ μέντοι τοῦ Γεδεὼν σκοπὸς οὐκ εἰς ἀσέβειαν ἀπέκλινεν, ἀλλ' ὡς ἄρχων καὶ στρατηγὸς ἐβούλετο διὰ τοῦ ἐφοῦδ τὸ πρακτέον μανθάνειν· τῷ δὲ λαῷ πρόξενον παρανομίας ἐγένετο. " ἐξεπόρνευσε, γὰρ φησὶ, πᾶς Ἰσραὴλ ὅπῃ σω αὐτοῦ ἐκεῖ· καὶ ἐγένετο τῷ Γεδεὼν καὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ εἰς σκάνδαλον ". τὸ δὲ ἐφοῦδ, " ἐπωμίδα " ἐν τῇ Ἐξόδῳ ἠρμήνευσα, ἥ τὸ λόγιον συνήπτετο· δι' ἐκείνου δὲ ἡ ἐν πολέμοις ἐδηλοῦτο νίκη. ἡ δὲ τῶν Βασιλειῶν ἱστορία σαφέστερον τοῦτο διδάσκει. τῶν γὰρ ἀλλοφύλων συνηθροισμένων, ἐκέλευσε ὁ Σαοὺλ ἄραι τὸ ἐφοῦδ τὸν ἱερέα· εἶτα τεταραγμένους τοὺς πολεμίους ἰδὼν, καὶ τὴν νίκην δεδηλωμένην, " συνάγαγε, φησὶ, τὸ ἐφοῦδ ". δῆλον τοίνυν ὡς ὕφασμα ἦν τοῖς ἱερεῦσι περιτιθέμενον, καὶ προμηνῦον τὸ πρακτέον, καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ

" ἐπέन्दυμα " αὐτὸ κέκληκεν. τὰ δὲ κατὰ τὸν Ἀβιμέλεχ καὶ τοὺς σικημίταις διδάσκει ἡμᾶς, ὡς ἡ πονηρὰ συμφωνία τοῖς 302 χρωμένοις ἐπάγει πανωλεθρίαν εἰς διχόνοιαν τελευτώσα. κοινῇ γὰρ τοῦ Γεδεὼν ἀνελόντες τοὺς παῖδας ὑπ' ἀλλήλων διώλοντο. XVIII Τί ἐστίν· " ἔσπειρεν αὐτὴν ἄλας "; Τὴν ἀκαρπίαν τοῦτο δηλοῖ· οὐδὲν γὰρ ἐξ ἄλων φύεται. ἐπισημῆνασθαι δὲ δεῖ, ὅτι μικρᾶς ἀνακωχῆς ἀπολαύοντες εὐθύς τοῖς εἰδώλοις ἐλάτρευον· " προσέθεντο, γὰρ φησιν, οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ποιῆσαι τὸ πονηρὸν ἔναντι Κυρίου, καὶ ἐλάτρευαν τοῖς Βααλεῖμ καὶ τοῖς Ἀσταρῶθ καὶ τοῖς θεοῖς Σιδῶνος καὶ τοῖς θεοῖς Μωᾶβ καὶ τοῖς θεοῖς Ἀμμὼν καὶ τοῖς θεοῖς τῶν ἄλλοφύλων ". ἐπειδὴ δὲ ὀργισθεὶς ὁ Θεὸς ἐπέστησεν αὐτοῖς τὸν τῶν ἀμμανιτῶν βασιλέα, ἐβόησαν μὲν πρὸς τὸν σωτήρα Θεὸν καὶ σφῶν αὐτῶν κατηγορήσαν, ὅτι τὸν εὐεργέτην κα ταλιπόντες, καὶ ἀληθινὸν Θεὸν τε καὶ Κύριον, τοῖς ψευδωνύμοις ἐλάτρευον· εἶτα διελέγξας αὐτῶν ὁ φιλόθεος Κύριος τὴν ἀχάριστον γνώμην, πολλῆς γὰρ πολλάκις ἀπολάυσαντες κηδεμονίας, τὴν τῶν εἰδώλων προ ἐτίμησαν θεραπείαν· καὶ ἀπειλήσας ὡς οὐδεμιᾶς αὐτοὺς ἀξιώσει κηδεμονίας. " οὐ προσθήσω, γὰρ φησιν, ἔτι σῶσαι ὑμᾶς, βαδίζετε καὶ βοᾶτε πρὸς τοὺς θεοὺς οὓς ἐξελέξασθε ἑαυτοῖς, καὶ αὐτοὶ σωσάτωσαν ὑμᾶς ἐν καιρῷ θλίψεως ὑμῶν ". ἐπειδὴ τοίνυν καὶ τὰς οἰκείας ὠμολόγησαν παρανομίας καὶ μετέστησαν τοὺς θεοὺς τοὺς ἄλλοτρίους ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἐλάτρευαν Κυρίῳ, τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας ἀπήλασαν. XIX Τί ἐστίν· " εἶπατε δὴ σύνθημα "; 303 Οἱ τῆς Ἐφραΐμ φυλῆς ἐπεστράτευσαν τῷ Ἰεφθάε χαλεπαίνοντες ὅτι δὴ τῆς κατὰ τῶν ἀμμανιτῶν οὐκ ἐκοινώνησαν νίκης· εἶτα δυσπραγήσαντες ἔφυγον. ἀλλὰ λόχον τινὰ τῶν συστρατευομένων ἀποστείλας ὁ Ἰεφθάε διαβῆναι τὸν ποταμὸν αὐτοὺς διεκώλυσεν. ἔπειτα πειρωμένους ἐξαπατήσαι, καὶ λέγοντας ἐκ τῶν ἄλλων εἶναι φυλῶν, ἐκέλευσεν ἐπερωτᾶσθαι τινὰ λόγον, ὃς ἐπέφερε διὰ τῆς γλώττης τὸν ἔλεγχον. ὡσπερ γὰρ ὄσροη νοὶ καὶ σύροι καὶ εὐφρατήσιοι καὶ παλαιστῖνοι καὶ φοίνικες τῇ σύρων χρωῖνται φωνῇ, πολλὴν δὲ ὅμως ἡ διάλεξις ἔχει διαφοράν, οὕτως ἔβραιοι μὲν ἦσαν αἱ δυοκαίδεκα φυλαί, εἶχον δὲ τινὰ ὡς εἰκὸς ἰδιώματα, ὡσπερ ἀμέλει καὶ αὕτη. ὡς γὰρ ὁ σύρος φησί, τῶν ἄλλων τὸν ἄσταχυν σεμβλὰ καλούντων, οἱ τοῦ Ἐφραΐμ ἐκ τινος συνηθείας σεμβελῶ ἔλεγον, τοῦτο γινώσκων ὁ Ἰεφθάε λέγειν ἐκέλευσε, καὶ διελεγομένους ἀνήρει· XX Τί δήποτε συνεχώρησεν ὁ δεσπότης Θεὸς τοῦ Ἰεφθάε σφαγῆναι τὴν θυγατέρα; Ἀνόητος ἄγαν ἡ τοῦ Ἰεφθάε ὑπόσχεσις. ἔδει γὰρ αὐτὸν συνιδεῖν, ὡς εἰκὸς, κῦνα πρῶτον ἢ ὄνον συναντήσαι, τὰ κατὰ τὸν νόμον ἀκάθαρτα. παιδεύων τοίνυν δι' ἐκείνου τοὺς ἄλλους ὁ δεσπότης Θεός, ὥστε μετὰ συνέσεώς τε καὶ γνώσεως ποιεῖσθαι τὰς ὑποσχέσεις, οὐκ ἐκώλυσε τὴν σφαγὴν. ὅτι γὰρ τῶν τοιούτων θυμάτων κατηγορεῖ, μάρτυς ὁ μακάριος Δαβὶδ βοῶν· " καὶ ἔθυσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις· καὶ ἐξέχεαν αἷμα ἀθῶον, αἷμα υἱῶν αὐτῶν καὶ θυγατέρων, ὧν ἔθυσαν τοῖς γλυπτοῖς Χαναάν, καὶ ἐφονοκτονήθη ἡ γῆ ἐν τοῖς αἵμασι ", καὶ τὰ ἐξῆς. καὶ αὐτὸς δὲ ὁ δεσπότης Θεὸς δι' Ἰεζεκιήλ τοῦ προφήτου φησί· " καὶ ἔλαβες τοὺς υἱοὺς σου καὶ τὰς θυγατέρας σου, οὓς ἐγέννησάς μοι, καὶ προσήνεγκας αὐτοὺς τοῖς ἔρασταῖς σου· 304 τοῦτο παρὰ πᾶσαν τὴν πορνείαν σου ". καὶ δεικνὺς τὴν τῆς ἀσεβείας ὑπερβολὴν προσέθηκεν· " ὃ οὐκ ἐνεθυμήθην, οὐδὲ ἀνέβη εἰς τὴν καρδίαν μου ". καὶ τοῦ Ἀβραάμ δὲ γυμᾶσαι τὸ φιλόθεον βουλευθεὶς προσέταξε μὲν τὸν υἱὸν ἱερεῦσαι· δείξας δὲ τοῦ δικαίου τὴν γνώμην, ἐκώλυσε τὴν σφαγὴν. δηλοῖ δὲ καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ Ἰεφθάε τὸ ἀτελές. ὑποσχόμενος γὰρ πᾶν πρῶτον ὑπαντῶν εἰς θυσίαν προσοίσειν, εἶτα τὴν παῖδα τοῦτο δρᾶσαν θεασάμενος, καὶ τὴν ἐσθῆτα διέρρηξε καὶ πικρῶς ὠλοφύρατο καὶ θρηνῆσαι αὐτῇ συνεχώρησε πρότερον, εἶθ' οὕτω κατέθευσεν. ἀμείνων δὲ αὐτοῦ ἡ θυγάτηρ πολλῶ· " εἰ ἐν ἐμοί, γὰρ φησιν, ἤνοιξας τὸ στόμα σου πρὸς Κύριον, ποίει μοι ὃν τρόπον ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ στόματός σου, ἀνθ' ὧν ἐποίησέ σοι Κύριος ἐκδίκησιν ἐκ τῶν ἐχθρῶν σου, ἐκ τῶν υἱῶν Ἀμμὼν ". διδάσκων τοίνυν ὁ

δεσπότης Θεός, πῶς δεῖ ποιεῖσθαι τὰς πρὸς αὐτὸν ὑποσχέσεις, οὐκ ἐκώλυσε τὴν σφαγὴν. μετὰ ταῦτα διδάσκει ἡμᾶς ἡ ἴστο ρία τῶν ἀγγέλων τὴν περὶ τὸν Θεὸν εὐνοίαν. τοῦ Μανωὲ γὰρ ἔριφον αὐ τῷ προσενεγκεῖν ἐθελήσαντος, ἔφη ὁ θεῖος ἄγγελος· " ἔὰν παρα βιάση με, οὐ φάγομαι τῶν ἄρτων σου. καὶ ἔὰν ποιήσης ὀλοκαύτωμα τῷ Κυρίῳ ἀνοίσεις αὐτό ". τροφῆς φησίν, οὐ δέομαι· θυσίαν οὐ δέχομαι. τοῦτο μὲν γὰρ Θεοῦ, ἐκεῖνο δὲ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἴδιον. ἐγὼ δὲ οὔτε ὡς ἄνθρωπος χρήζω τροφῆς, οὔτε τὴν θείαν ἀρπάζω τιμὴν. καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς οἱ ὑπὸ τοῦ Ἀβραὰμ δεξιωθέντες, ἐτέρῳ τινι τρόπῳ τὴν παρατεθεῖσαν τροφήν κατηνάλωσαν. XXI Πῶς ὁ Σαμψὼν ἐκδεδητημένως καὶ παρανόμως ζῶν πνευματικῆς ἀπὴ λαυσε χάριτος; 305 Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς καὶ ἀναξίους ὁ δεσπότης ἐτέρας χάριν οἰκονομίας τῆς θείας μεταδίδωσι δωρεᾶς. τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις δείκ νυσιν ὁ σωτήρ· " πολλοί, γάρ φησιν, ἐλεύσονται ἐν ἐκεί νη τῇ ἡμέρᾳ, καὶ ἐροῦσί μοι, Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῶ ὀνόματι προεφητεῦσαμεν καὶ τῷ σῶ ὀνό ματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; καὶ ἐρῶ αὐ τοῖς· ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν· οὐκ οἶδα τίνας ἐστέ ". τοῦτο καὶ ἐνταῦθα πε ποίηκεν ὁ δεσπότης Θεός. τῶν γὰρ ἄλλοφύλων ἐθελήσας καταλῦσαι τὸ κράτος, διὰ τῆς πνευματικῆς χάριτος ῥώμην αὐτῷ καὶ δύναμιν ἐδωρή σατο. διὰ τοι τοῦτο καὶ συνεχώρησεν αὐτὸν ἄλλοφυλον γῆμαι γυναῖκα. τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἱστορία διδάσκει· " καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ οὐκ ἔγνωσαν, ὅτι παρὰ Κυρίου ἐστίν, ὅτι ἀνταπόδομα αὐτὸς ζητεῖ ἀπὸ τῶν ἀλ λοφύλων ". τὸ δὲ " παρὰ Κυρίου ἐστίν " οὐ τὴν ἐνέρ γειαν τὴν θείαν ἀλλὰ τὴν συγχώρησιν τὴν θείαν δηλοῖ. XXII Τί δήποτε καὶ ναζηραῖος ὢν, καὶ ὑπὸ τὸν νόμον τελῶν, ἔφαγε τὰ ἐν τῷ στόματι τοῦ λέοντος, καὶ νεκροῦ ὄντος, κατασκευασθέντα κηρία; Δηλοῖ καὶ τοῦτο τῶν τοιούτων νόμων οὐ πᾶσιν ἀναγκαίαν τὴν χρείαν. οὐδεὶς γὰρ τῶν τοῦς τοιούτους παραβεβηκότων νόμους εἰσεπράχθη δίκας· εἰ δὲ τις ὑπέιληφε τοῦτο πεπραχέναι τὸν Σαμψὼν, ὡς οὐκ ἀκριβῆ φύλακα τοῦ νόμου γεγεννημένον, σκοπησάτω πάλιν, ὡς διψήσαντι νᾶμα δέδωκεν ὁ Θεός τὸ κοῖλον τῆς τοῦ ὄνου σιαγῶνος ἀναβλῦσαι κελεύσας. αὕτη δὲ 306 κατὰ τὸν νόμον τριπλῆς μετεῖχεν ἀκαθαρσίας. καὶ γὰρ ζῶν ὁ ὄνος ἀκά θαρτος, καὶ νεκρὸς πάλιν ἀκάθαρτος καὶ τὸ φονικὸν γενόμενον ὄργανον καὶ χιλίους κατακοντίσαν τῶν ἄλλοφύλων, ἄλλην εἶχεν ἀκαθαρσίαν. ἀλλ' ὅμως ὁ τοῦ νόμου νομοθέτης ἐντεῦθεν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἄλλοθεν, παρέσ χε τὴν τοῦ ὕδατος χρείαν. ἀλλὰ τοῦτον τὸν ἀχείρωτον, τὸν ἀήττητον, ὃν πολλὰι τῶν ἄλλοφύλων ἔφριξαν μυριάδες, ἐταιρικὸν ἐξηνδραπόδισε γύναιον. τοσοῦτον χαλεπώτερος τῆς ἐν πολέμοις παρατάξεως τῆς ἐπι θυμίας ὁ πόλεμος, τὸν γὰρ οὕτω γενναίως ἠριστευκότα καὶ διὰ τὰς ὑπερ φυεῖς ἀνδραγαθίας πολυθρύλλητον γεγεννημένον, δορυάλωτον ἀπέφηνεν ἡ ἡδονή, αὕτη καὶ τῆς θείας αὐτὸν ἐγύμνωσε χάριτος. " ἐξηγέρθη, γάρ φησι, Σαμψὼν ἐκ τοῦ ὕπνου αὐτοῦ καὶ εἶπεν· ἐξελεύσομαι, καὶ ποιήσω καθὼς αἰεὶ καὶ ἀποτι νάξομαι ". καὶ αὐτὸς οὐκ ἔγνω ὅτι ἀπέστη Κύριος ἀπ' αὐτοῦ· οὐ παντελῶς δὲ αὐτὸν καταλέλοιπεν ὁ φιλοικτίρμων Θεός, ἀλλ' ἰδὼν ἐπικερ τομούμενον, ᾧκτιρε καὶ εὐξαμένῳ ἐπήκουσε καὶ τοσαύτην ἰσχὺν ἐχορή γησεν, ὡς μὲν κλονῆσαι τοὺς φέροντος κίονας τὸν τῶν εἰδώλων σηκὸν συγκατενεγκεῖν δὲ τούτοις τὸν ὄροφον καὶ τρισχιλίους ἄνδρας συγχῶσαι καὶ γυναικῶν πολλαπλασίονα ἀριθμόν. XXIII Πόθεν ὁ Σαμψὼν τοσαύτας ἀλώπεκας ἤγρευσεν; Ὅρος ἐστὶ παρ' αὐτοῖς πολλὰς ἀλώπεκας τρέφον· καὶ τοῦτο ἡ ἱστορία διδάσκει· " ἤρξατο, γάρ φησιν, ὁ ἀμορραῖος τοῦ κατοι κείν ἐν τῷ ὄρει τοῦ μυρσινῶνος, οὗ οἱ ἄρκοι καὶ αἱ ἀλώπεκες ". 307 XXIV Τί ἐστίν· " ἐποίησεν αὐτῷ Μιχὰ ἐφοῦδ καὶ θεραφίν "; Περὶ τοῦ ἐφοῦδ πολλὰκις εἰρήκαμεν, ὅτι ὕφασμα ἦν ἱερατικὸν καὶ δι' αὐ τοῦ ὁ Θεός τὸ πρακτέον ἐδήλου. τὸ δὲ θεραφίμ τοιοῦτο τρόπον τι ἦν εἰδώ λοις, ἀλλ' οὐ τῷ Θεῷ ἀνακείμενον. τοῦτο γὰρ καὶ ἐνταῦθα ἡ ἱστορία δι δάσκει. " ἐποίησε, γάρ φησι, γλυπτὸν καὶ χωνευτόν ". εἶτα ἐπάγει· " καὶ ἐποίησε Μιχὰ ἐφοῦδ

καὶ θεράφιμ καὶ ἔπλησε τὴν χεῖρα ἐνὸς τῶν υἰῶν αὐτοῦ καὶ ἐγένετο αὐτῷ εἰς ἱερέα ". τῆς δὲ λευϊτικῆς οὐκ ἦν οὗτος φυλῆς, ἀλλὰ τῆς τοῦ Ἐφραΐμ. ἐδίδαξε δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τῆς παρανομίας. " ἐν ταῖς ἡμέραις, γὰρ φησιν, ἐκείναις οὐκ ἦν βασιλεὺς ἐν Ἰσραήλ· ἀνὴρ ἕκαστος τὸ ἀρεστὸν ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ἐποίει ". τοσαύτης πρόξενος βλάβης ἢ ἀναρχία. XXV Τὰ ἐξῆς πολλὴν ἔχει ἀμφιβολίαν· " ἦν, γὰρ φησι, παιδάριον ἐκ Βηθλεὲμ δήμου Ἰούδα, ἐκ συγγενείας Ἰούδα, καὶ αὐτὸς λευΐτης καὶ αὐτὸς παρῶκει ἐκεῖ ". εἰ γὰρ λευΐτης, πῶς ἐκ συγγενείας Ἰούδα; Δῆμον Ἰούδα τὴν Βηθλεὲμ ὠνόμασεν· ὡς δὲ νομίζω, καὶ συγγένειαν Ἰουδατὴν αὐτὴν προσηγόρευσε κώμην. εἰρήκαμεν δέ, ὡς τοῖς ἱερεῦσι καὶ λευΐταις ἴδιον κλῆρον οὐκ ἀφώρισεν ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν ἀπάσαις αὐτοὺς διέσπειρε ταῖς φυλαῖς, ἵν' ἔχωσιν ἅπαντες τῆς εὐσεβείας τοὺς διδασκάλους. τοιγάρ τοι καὶ οὗτος λευΐτης ὢν ᾧκει τὴν Βηθλεὲμ οὖσαν τοῦ δήμου καὶ τῆς συγγενείας Ἰούδα. εἰ δὲ τις βεβιασμένην ταύτην ὑπέιληφε τὴν ἐρμηνείαν, ἀναμνησθῆτω τῶν ἡδὴ παρ' ἡμῶν εἰρημένων, ὡς ἐπεμίγησαν ἀλλήλαις 308 αἱ δύο φυλαί, ἢ τε βασιλικὴ καὶ ἡ ἱερατικὴ. εἰκὸς δὲ τοῦτον λευΐτην μὲν εἶναι πατρόθεν, μητέρα δὲ ἐκ τῆς Ἰούδα ἐσχηκέναι φυλῆς. πολλὴ μέντοι τοῦ ἀνδρὸς ἡ παρανομία. πρῶτον γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν σκῆνην ἐν τῇ Σιλῶμ πήξαντος, ἐν ἐτέρῳ παρὰ τὸν θεῖον νόμον ἐλειτούργει χωρίῳ. ἔπειτα χειροποιήτοις εἰδώλοις—τοῦτο γὰρ δηλοῖ " τὸ γλυπτὸν καὶ τὸ χωνευτὸν "—, τὰς θυσίας προσέφερε. πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἄλλην ἐτόλμα παράβασιν. ἱεραῖσθαι γὰρ τοὺς λευΐτας ὁ νόμος ἐκώλυε· τοῖς δὲ ἱερεῦσιν ἐκέλευσε λειτουργεῖν. τοιγαροῦν καὶ τοῦτον παρέβη τὸν νόμον ἱερατεύσαι τολμήσας. ἀχάριστος δὲ καὶ περὶ τὸν τεθεραπευκότα γεγένηται· λαβὼν γὰρ τῆς ἀπάτης τὰ ὄργανα, τοῖς ἐκ τῆς Δάν φυλῆς ἠκολούθησε, καὶ τῆς περὶ τὰ εἰδῶλα πλάνης ἐγένετο πρόξενος. XXVI Τί ἐστίν· " ἐν κοιλάδι ἦν τοῦ οἴκου Ῥηχάβ "; Παρ' ἐκείνην, ὡς εἰκὸς, τὴν πόλιν ᾧκησεν ὁ Ῥηχάβ. αὕτη δὲ πάλαι μὲν Λαῖσά προσηγόρευται· πολιορκηθεῖσα δὲ ὑπὸ τούτων μετεκλήθη Δάν· νῦν δὲ Πανεὰς ὀνομάζεται. ἐνταῦθα μέντοι τοῦδε τοῦ λευΐτου τὸ γένος σαφῶς μεμαθήκαμεν. " Ἴωναθάν, γὰρ φησιν, υἱὸς Μανασσῆ υἱοῦ Γηρσώμ, υἱοῦ Μωϋσῆ, αὐτὸς καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἦσαν ἱερεῖς τῇ φυλῇ Δάν, ἕως τῆς μετοικεσίας τῆς γῆς. καὶ ἔταξεν αὐτοῖς τὸ γλυπτὸν Μιχὰ ὃ ἐποίησε, πάσας τὰς ἡμέρας ὅσας ἦν ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐν Σιλῶμ ". παρανόμως τοιγαροῦν ἱεράτευον, οὐ μόνον εἰδώλοις λατρεύοντες, ἀλλὰ καὶ ἱερατικὸν ἔργον τολμῶντες πληροῦν. λευΐται γὰρ ἦσαν, οὐχ ἱερεῖς· μόνον γὰρ τοῦ Ἁαρῶν τὸ γένος 309 ἱερατεύειν ὁ δεσπότης Θεὸς διηγόρευσε. καὶ νομίζω διὰ τὸ ἀλλόφυλον ἀγαγέσθαι γυναῖκα τὸν νομοθέτην, τοὺς ἐκ τούτου φύντας τοῖς λευΐταις συνταχθῆναι, καὶ οὐ τοῖς ἱερεῦσι προσέταξεν· ἵνα μὴ τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα καθυβρίζηται ὀνειδιζόμενον τὴν δυσγένειαν. εἰ γὰρ ἀδελφὸς καὶ ἀδελφὴ ταύτην τῷ νομοθέτῃ τὴν λοιδορίαν ἐπήνεγκαν, τί οὐκ ἂν ἐτόλμησαν οἱ περὶ τὸ στασιάζειν καὶ τυραννεῖν προχειρότεροι; οἱ γὰρ κατὰ τοῦ Ἁαρῶν θρασυόμενοι, ὃς κόρην ἔγημεν ἐκ τῆς βασιλικῆς βεβλαστηκυῖαν φυλῆς, τί οὐκ ἂν ἔδρασαν κατὰ τῶν Μωϋσέως παίδων, ὃς μαδιηναίου καὶ εἰδώλων ἱερέως ἠγάγετο θυγατέρα; XXVII Τί δήποτε ζήλω κινήθεις ὁ Ἰσραὴλ καὶ τῆς συγγενείας τὴν εὐσεβείαν προτιμήσας ἠττήθη; Ὅτι ταῖς ὁμοίαις παρανομίαις ἐκέχρητο, καὶ τὰς μὲν τῶν ἄλλων ἀκόλασίας ἐώρων, παρεώρων δὲ τὰς οἰκείας. τοῦτο καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος ἔφη· " ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις· τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις ὁ κρίνων ". καὶ πάλιν· " λογιζῆ δὲ τοῦτο, ᾧ ἄνθρωπε, ὁ κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας, καὶ ποιῶν αὐτά, ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει; κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησουργίζεις σεαυτῷ ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργης καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ ". τοῦτο καὶ οὗτοι 310 πεπόνθησι. δικαίῳ γὰρ

χρησάμενοι κατὰ τῶν ἐν τῇ Γαβαὼν παρανενο μηκότων θυμῷ, τὰς τετρακοσίας ἐξώπλισαν χιλιάδας· παιδεῦσαι δὲ αὐ τοὺς βουλευθεῖς ὁ Θεός, ὡς τὰ ὅμοια δρῶντας, καὶ ἐν ἄλλοις μὲν τὸ κακὸν θεωροῦντας, ἐν ἑαυτοῖς δὲ τοῦτο ποιεῖν οὐκ ἐθέλοντας, καὶ ἅπαξ καὶ δις συνεχώρησεν ἡττηθῆναι, καὶ πολλὰς αὐτῶν χιλιάδας ἀναιρεθῆναι. ἔπειδὴ δὲ εἶδε καὶ τὴν παιδείαν δεξαμένους καὶ τῷ δικαίῳ θυμῷ κεχρημένους καὶ ὀλοφυρομένους καὶ ποτνωμένους, καὶ πολλὰ προχέοντας δάκρυα, συνῆρ γησε τῇ προθυμίᾳ καὶ τὴν παράνομον φυλὴν ἄρδην ἀπώλεσε, πλὴν ὀλίγων ἄγαν εὐαριθμῆτων. καὶ γὰρ τῶν ἀκολάστων χεῖρους οἱ ἐκείνων προ κινδυνεύσαντες. ἐξαιτούντων γὰρ τῶν ὁμοφύλων τοὺς τὴν παρανομίαν τετολμηκότας, οὐ μόνον οὐκ ἐξέδοσαν, ἀλλὰ καὶ προθύμως αὐτῶν ὑπε ρήσπισαν. οὗ δὲ χάριν κοινὸν ὑπέμειναν ὄλεθρον. οἶμαι δὲ τοῦτον τὸν πόλεμον πρὸ τῶν ἄλλων γεγενῆσθαι πολέμων, οὐ μετὰ πολὺν χρόνον τῆς Ἰησοῦ τελευτῆς. " Φινεές, γὰρ φησιν, υἱὸς Ἐλεαζάρ υἱοῦ Ἁαρὼν τοῦ ἱερέως, παρειστήκει ἐνώπιον τῆς κιβωτοῦ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ". ὁ δὲ Ἐλεαζάρ εὐθύς μετὰ τὸν Ἰησοῦν τοῦ βίου τὸ τέλος ἐδέξατο. διεδέξατο δὲ τὴν ἱερὴ σύννην ὁ Φινεές. καὶ τοῦτο ἡμᾶς ἐδίδαξε τὸ τέλος τῆς Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ συγγραφῆς. οἶμαι τοίνυν τὸν τήνδε τὴν ἱστορίαν συγγεγραφεκότα οὐχ ὡς ἔτυχε τάξει τελευταῖα τὰ πρῶτα γεγενημένα. ἡβουλήθη γὰρ τὰς τῶν κριτῶν ἡμῖν πρότερον ἐπιδειξαι διαδοχάς, καὶ τίς πρῶτος, τίς δευτέρος, τίς τρίτος ἡγήσατο· εἶθ' οὕτω τὰ δύο ταῦτα διηγήματα θεῖναι· τό τε κατὰ τὸν Μιχὰν καὶ τὴν Λαῖσάν καὶ τὸ κατὰ τὸ γύναιον ὅπερ ἡ μανικὴ τῶν ἀκολάστων ἀνεῖλε λαγνεῖα. 311 XXVIII Τί δήποτε προσέταξαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τοῖς διακοσίοις τοῖς ἐκ τοῦ Βενιαμὴν ἐκ τῶν ἐν Σιλὼμ χορευουσῶν παρθένων ἀρπάσαι τε καὶ γῆμαι; Αἱ τῆς φυλῆς αὐτῶν γυναῖκες ἅπασαι κατεσφάγησαν. αὐτοὶ δὲ ὁμωμό κεισαν μὴ κατεγγυῆσαι αὐτοῖς τὰς ἑαυτῶν θυγατέρας. ἵνα τοίνυν μὴ βιασθέντες ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἀλλοφύλους γυναῖκας ἀγάγωνται, πόρον εὔρον ἐν ἀπόροις καὶ τὴν ἀρπαγὴν ἐπενόησαν.

312 QUAESTIONES IN RUTH I

Τί δήποτε τὸ κατὰ τὴν Ῥούθ συνεγράφη διήγημα; Πρῶτον διὰ τὸν δεσπότην Χριστόν· ἐξ αὐτῆς γὰρ κατὰ σάρκα βεβλάστη κε. διὸ δὴ καὶ ὁ θειότατος Ματθαῖος τὴν γενεαλογίαν συγγράψων, τὰς μὲν ἐπ' ἀρετῇ πολυθρυλλήτους γυναῖκας κατέλιπε, τὴν Σάρραν καὶ τὴν Ῥεβέκκαν καὶ τὰς ἄλλας· τῆς δὲ γε Θάμαρ ἐμνημόνευσε καὶ τῆς Ῥαάβ καὶ τῆς Ῥούθ· καὶ μέντοι καὶ τῆς τοῦ Οὐρίου, διδάσκων ὡς πάντων ἀνθρώπων χάριν ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς ἐνηνθρώπησε καὶ ἰουδαίων καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν καὶ δικαίων. ἡ μὲν γὰρ Ῥούθ μωαβίτις, ἡ δὲ γε Βερσαβεὲ παρανόμως συνήφθη τῷ βασιλεῖ. πόρνη δὲ καὶ ἡ Ῥαάβ, ἀλλὰ διὰ πίστεως τῆς σωτηρίας τετύχηκε· καὶ ἡ Θάμαρ δὲ αὐτῇ λαμ πρύνεται. οὐ γὰρ ἀκολασίας ἔνεκα τῷ κηδεστῇ κεκοινωνήκεν· ἀλλ' ὁρῶσα μὴ βουλόμενον αὐτῇ συνάψαι τὸν παῖδα, ἔκλειψε τὴν γεωργίαν, ἵνα βλασ τήσῃ τὴν εὐλογίαν. αὐτίκα γοῦν μετὰ τοῦτον τὸν σπόρον ἄλλον οὐκ ἐδέξατο σπόρον, ἀλλὰ τὴν ἀγαμίαν ἠγάπησεν. ἴδοι δ' ἂν τις καὶ τὴν Ῥούθ διὰ τὴν εὐσέβειαν, τοὺς μὲν γεγεννηκότας καταλιποῦσαν, ἀκολου θήσασαν δὲ τῇ πενθερᾷ. " εἶπε, γὰρ φησιν, ἡ Ῥούθ· μή μοι 313 γένοιτο τοῦ καταλιπεῖν σε, ἢ τοῦ ἀποστρέψαι ὀπισθέν σου, ὅτι οὗ ἔαν πορευθῆς σὺ πορεύσομαι· καὶ οὗ ἔαν ἀυλισθῆς ἀυλισθήσομαι ἐκεῖ ὅτι ὁ λαός σου λαός μου· καὶ ὁ Θεός σου Θεός μου· καὶ οὗ ἔαν ἀποθάνῃς, ἀποθανοῦμαι καὶ ἐκεῖ ταφῆσομαι. τάδε ποιήσαι μοι Κύριος, καὶ τάδε προσθεῖη, ὅτι θάνατος διαστελεῖ ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ ". καὶ ταῦτα εἶρηκε πολλάκις ὑπὸ τῆς κηδεστρίας παρακληθεῖσα πρὸς τοὺς γεγεννηκότας ἐπανελθεῖν· " ἀποστράφητε, γὰρ ἔφη, θυγατέρες μου· καὶ ἵνα τί πορεύεσθε μετ' ἐμοῦ; μὴ ἔτι μοι

υιοὶ ἐν τῇ κοιλίᾳ μου καὶ ἔσονται ὑμῖν εἰς ἄνδρας; ἀποστράφητε δὴ θυγατέρες μου, ὅτι γεγήρακα, τοῦ μὴ εἶναι ἀνδρὶ καὶ εἶπον· οὐκ ἔστι μοι ὑπόστασις τοῦ γενέσθαι με ἀνδρὶ. καὶ τέξομαι υἱοὺς, μὴ αὐτοὺς προσδέξεσθε ἕως οὗ ἀνδρῶν θῶσιν; ἢ αὐτοῖς κατασχεθήσεσθε τοῦ μὴ γενέσθαι ἀνδρὶ; μὴ δὴ θυγατέρες μου, ὅτι ἐπικράνθη μοι ὑπὲρ ὑμᾶς, ὅτι ἐξῆλθεν ἐν ἐμοὶ χεὶρ Κυρίου ". οὕτε, φησὶν, ἐγκύμων εἰμί ἵνα τοῖς ὑπ' ἐμοῦ τεχθησομένοις ἀναμείνητε συναφθῆναι, οὕτε ἀνδρὶ με γήμασθαι δυνατόν διὰ τὸ γῆρας· ἵνα προσ μένητέ μου τὸν γάμον, καὶ τὴν παιδοποιΐαν καὶ τὴν ἐκείνων ἀναστροφὴν. ἐγὼ γὰρ θεήλατον ἐδεξάμην πληγὴν. ἔδει μὲν οὖν καὶ διὰ τὸν δεσπότην ἀνάγραφτον γενέσθαι τῆς Ῥοῦθ τὸ διήγημα· ἱκανὴ δὲ ὅμως καὶ αὐτὴ καθ' αὐτὴν ἢ ἱστορία πᾶσαν προσενεγκεῖν ὠφέλειαν τοῖς τὰ τοιαῦτα κερδαίνειν ἐπισταμένοις. διδάσκει γὰρ ἡμᾶς καὶ τῆς Νοεμὶν τὰς χαλεπὰς 314 συμφορὰς καὶ τὴν ἐπαινετὴν καρτερίαν καὶ τῶν νυμφῶν τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν περὶ τὴν πενθερὰν φιλοστοργίαν· καὶ διαφερόντως τῆς Ῥοῦθ ἢ γεγηρακυῖαν γυναῖκα καὶ πενομένην τῶν γεγεννηκότων προὔτιμησε διὰ τὴν τῆς γνώμης εὐσέβειαν καὶ τὴν τοῦ ὁμοζύγου μνήμην. ἐδίδαξε δὲ ἡμᾶς καὶ τοῦ Βοοζ τὴν ἀρετὴν. οὐ γὰρ μόνον φιλοτίμως τῇ Ῥοῦθ τοῦ καρποῦ μεταδέδωκεν, ἀλλὰ καὶ λόγοις ἐψυχαγώγησε. " μὴ πορευθῆς, γὰρ ἔφη, θύγατερ, ἐν ἀγρῷ ἐτέρῳ συλλέξαι· ἀλλ' ὧδε κολλήθητι μετὰ τῶν κορασίων μου ". κελεύσας δὲ αὐτῇ καὶ συνεσθίειν καὶ συμπίνειν τοῖς θερίζουσιν, ἐπήγαγεν· " ἀπαγγεῖλιά ἀπηγγέλη μοι, ὅσα πεποίηκας μετὰ τῆς πενθερᾶς σου, μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν ἄνδρα σου καὶ πῶς κατέλιπες τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου καὶ τὴν γῆν τῆς γενέσεώς σου, καὶ ἐπορεύθης πρὸς λαόν, ὃν οὐκ ἤδεις ἐχθὲς καὶ τρίτης. ἀποτίσαι σοι Κύριος τὴν ἐργασίαν σου, καὶ γένοιτο ὁ μισθός σου πλήρης παρὰ Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ, πρὸς ὃν ἦλθες πεποιθὲναι ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ". καὶ τετύχηκεν ἢ εὐλογία τέλους. ἔλαβε γὰρ τὸν μισθὸν πλῆρη παρὰ Κυρίου, πρόγονος γενομένη τῆς τῶν ἐθνῶν εὐλογίας. οὐ μόνον δὲ αὐτῇ τροφῆς μεταδέδωκεν, ἀλλὰ καὶ αὐτουργὸς τῆς θεραπείας ἐγένετο· οὐκ ἄλλω διακονῆσαι προστάξας, ἀλλ' αὐτὸς κατασκευάσας τὰ ἄλφιστα καὶ τοὺς ἄρτους μάλα φιλοτίμως προσενεγκῶν, κορεσθεῖσα γὰρ ἀπήνεγκε τὸ περιττεῦσαν τῇ πενθερᾷ. εὐγνωμόνως δὲ καὶ ἡ κηδέστρια τὸν ἀπόντα εὐεργέτην ταῖς εὐλογίαις ἡμεῖψατο. ἔφη γάρ, " εἴη ὁ ἐπιγνούς σε εὐλογημένος ", ὅτι ἐχώρτασε ψυχὴν κενὴν, καθὼς ἐποίησε μεθ' οὗ ἐποίησεν. οὐ γὰρ εἰς τὴν σὴν, φησὶ, πενίαν ἀπέβλεψεν, ἀλλ' εἰς τὸν νομοθέτην ὃς διηγόρευσε πᾶσαν ποιεῖσθαι τῶν χερῶν ἐπιμέλειαν. 315 Π Ἐπιμέμφονται τινες καὶ τῇ Νοεμὶν καὶ τῇ Ῥοῦθ τῇ μὲν ὡς ὑποθεμένη, τῇ δὲ ὡς ὑπακουσάση τε καὶ πραξάση, καὶ παρὰ τοὺς πόδας καθευδησάση τοῦ Βοοζ. Ἀκούσασα ἢ Ῥοῦθ εἰρηκυῖας τῆς πενθερᾶς, ὅτι " ἐγγίζει ἡμῖν ὁ ἀνὴρ, ἐκ τῶν ἀγχιστευόντων ἡμῖν ἐστὶ ", τῆς πολλῆς ἀνεμνήσθη θεραπείας, καὶ ὤηθη τὸν Βοοζ ὡς τοῦ ἀνδρὸς συγγενῆ συναφθῆναι αὐτῇ κατὰ τὸν νόμον ἐθέλειν, ὥστε τοῦ τετελευτηκότος φυλάξαι τὴν μνήμην. τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὰ ἐξῆς. " εἶπε, γὰρ φησι, Ῥοῦθ πρὸς τὴν πενθερὰν αὐτῆς· καὶ ὅτι εἶπε, μετὰ τῶν κορασίων μου κολλήθητι, ἕως ἂν τελέσωσιν ὅλον τὸν ὑπάρχοντά μοι ". τούτων ἀκούσασα τῶν λόγων ἢ Νοεμὶν, ὑποτίθεται αὐτῇ παρὰ τοὺς πόδας καθευδῆσαι τοῦ Βοοζ, οὐχ ἵνα τὴν ὥραν ἀποδῶται· τούναντίον γὰρ δηλοῖ τὰ τῆς εἰσηγήσεως ῥήματα. " ἐλεύσῃ, γὰρ φησι, καὶ ἀποκαλύψεις τὰ πρὸς ποδῶν αὐτοῦ, καὶ κοιμηθήσῃ καὶ αὐτὸς ἀπαγγελεῖ σοι ἃ ποιήσεις ". οὕτως ἐθάρρει τῇ τοῦ ἀνδρὸς καὶ σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη. ἐβεβαίωσαν δὲ τοὺς λόγους αἱ πράξεις, κατὰ γὰρ τὰς ὑποθημοσύνας τῆς πενθερᾶς, πάντων ὑπνω κατεχομένων, προσεκλίθη παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Βοοζ ἢ Ῥοῦθ· ὁ δὲ ἤρετο τίς εἴη· ἢ δὲ τῆς τοῦ τετελευτηκότος συγγενείας ἀνέμνησεν. ὁ δὲ τὸ μὲν πραχθὲν ἐπήνεσε, τὴν δὲ σωφροσύνην οὐ προὔδωκεν, 316 ἀλλὰ τῷ νόμῳ τὴν γαμικὴν διετήρησεν ὁμιλίαν. " εὐλογημένη, γὰρ ἔφη, σὺ τῷ Κυρίῳ, θύγατερ, ὅτι ἠγάθυνας τὸν ἕλεόν σου τὸν ἔσχατον ὑπὲρ τὸν πρῶτον, τοῦ μὴ πορευθῆναί σε ὀπίσω

νεανιῶν, ἤτοι πτωχὸς ἤτοι πλούσιος ". δεδήλωκας, φησί, δι' ὧν ἔπραξας, ὡς οὐκ ἐπιθυμία δουλεύσασα τοῦτο δέδρακας. ἢ γὰρ ἂν πρὸς τοὺς νέαν ἄγοντας ἡλικίαν ἐφοίτησας, οὐ πλοῦτον, οὐ πενίαν, ἀλλὰ μόνην λογιζομένη τῆς ἡδονῆς τὴν ἀπόλαυσιν. ἀλλ' ἐλήλυθας πρὸς ἄνδρα πατρός σου τάξιν πληροῦντα. τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ " θύγατερ ". καὶ δις δὲ αὐτὴν οὕτω κέκληκε. " καὶ νῦν, θύγατερ, μὴ φοβοῦ· πάντα ὅσα ἂν εἴπῃς ποιήσω σοι. οἶδε γὰρ πᾶσα φυλὴ λαοῦ μου, ὅτι γυνὴ δυνάμεως εἶ σύ, καὶ ὅτι ἀληθῶς ἀγχιστεὺς ἐγὼ εἶμι ". οὐδεὶς μοι, φησίν, ἐπιμέμψεται· σύ τε γὰρ ἐπαινῆ παρὰ πάντων· κάγῳ διὰ τὴν συγγένειαν, οὐ δι' ἀκολασίαν, τὸν γάμον ποιήσομαι. ἐπειδὴ δὲ ἐστὶν ἕτερος πλησιαίτερος συγγενῆς, ἐκείνῳ με δεῖ πρότερον διαλεχθῆναι, ἵνα εἰ μὲν ἔλοιτο, γήμη κατὰ τὸν νόμον· εἰ δὲ μὴ πείθοιτο κατὰ τὸν νόμον, ἐγὼ δὴ σοι τότε τὸν γαμικὸν ἐπιθήσω ζυγόν. τοσαύτη ἡ τοῦ ἀνδρὸς ἀρετὴ, ὅτι κόρης νέας εὐπρεποῦς νύκτωρ πρὸς αὐτὸν φοιτησάσης, τὴν σωφροσύνην ἐφύλαξε, καὶ τῷ νόμῳ τὸ πρᾶγμα τετήρηκε, καὶ οὐδὲ τῷ γάμῳ παρὰ τὸν νόμον προσέδραμεν, ἀλλὰ τῷ πλησιαιτέρῳ τοὺς περὶ τοῦ γάμου προσενήνοχε λόγους· εἶτα ἐκείνου παραιτησαμένου τὸν γάμον, τότε λοιπὸν τῇ ἀξιεπαίνῳ γυναικὶ συνηρμόσθη. ἀξιάγαστα δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ πρὸς ἐκείνους ῥήματα. οὐ γὰρ πρῶτους αὐτῷ τοὺς περὶ τοῦ γάμου προσενήνοχε λόγους, ἀλλὰ περὶ τῆς τῶν ἀγρῶν κτήσεως διελέχθη. ἔπειτα ἐκείνου τὸ συμβόλαιον ἀσπαστῶς 317 δεξαμένου, τὸν περὶ τοῦ γάμου προστέθεικεν λόγον, εἰρηκῶς δίκαιον εἶναι τὸν τοῦ τετελευτηκότος κτώμενον τοὺς ἀγρούς, γῆμαι καὶ τὴν γυναῖκα καὶ φυλάξαι τῇ παιδοποιίᾳ τοῦ κατοικομένου τὴν μνήμην. ἐπειδὴ δὲ διὰ τὸν γάμον καὶ τὸ τῶν ἀγρῶν ἐκεῖνος ἠρνήθη συμβόλαιον, ὑπελύσατο μὲν κατὰ τὸν νόμον καὶ τὸ ὑπόδημα δέδωκεν· ἠγάγετο δὲ ὁ Βοὸζ τὴν Ῥούθ. ὅτι δὲ οὐχ ἡδονῇ δουλεύων ἠνέσχετο γῆμαι, δηλοῖ αὐτοῦ καὶ τὰ ἀξιεπαίνα ῥήματα. " εἶπε, γὰρ φησι, Βοὸζ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ παντὶ τῷ λαῷ· μάρτυρες ὑμεῖς σήμερον, ὅτι κέκτημαι πάντα τὰ τοῦ Ἀβιμέλεχ καὶ πάντα ὅσα ὑπάρχει τῷ Μααλὼν καὶ τῷ Χελεὼν ἐκ χειρὸς Νοεμίν· καίγε Ῥούθ τὴν μωαβίτιν τὴν γυναῖκα Μααλὼν κέκτημαι ἐμαυτῷ εἰς γυναῖκα, τοῦ ἀναστῆσαι τὸ ὄνομα τοῦ τεθνηκότος ἐπὶ τῆς κληρονομίας αὐτοῦ καὶ οὐκ ἐξολοθρευθήσεται τὸ ὄνομα τοῦ τεθνηκότος ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ ". ἄξιον θαυμάσαι τῶν εἰρημένων καὶ τὸ εὐσεβὲς καὶ τὸ ἀκριβές. οὐ παραβαίνω γάρ, φησί, τὸν νόμον, μωαβίτιν γυναῖκα λαμβάνων, ἀλλὰ τὸν θεῖον νόμον πληρῶ, τοῦ τετελευτηκότος ἄσβεστον φυλαχθῆναι τὴν μνήμην σπουδάζων. ἐκράτυναν δὲ καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῇ εὐλογίᾳ τὸν γάμον. εἶπον δὲ οὕτως· " δῶη Κύριος τὴν γυναῖκα σου τὴν εἰσπορευομένην εἰς τὸν οἶκόν σου, ὡς Ῥαχήλ καὶ Λεῖαν, αἱ ὠκοδόμησαν ἀμφοτέραι τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ ποιήσαι δύναμιν ἐν Ἐφράθα· καὶ ἔσται ὄνομα ἐν Βηθλεέμ. καὶ γένοιτο ὁ οἶκός σου ὡς οἶκος Φάρες, ὃν ἔτεκε Θαμάρ τῷ Ἰούδα, καὶ ἐκ τοῦ σπέρματός σου δῶη σοι Κύριος ἐκ τῆς παιδίσκης ταύτης ". αἰνίττονται τῆς εὐλογίας οἱ λόγοι καὶ ἕτερον αὐτὸν ἐσχηκέναι γυναῖκα. διὸ καὶ τῆς Ῥα 318 χήλ καὶ τῆς Λείας, κατὰ ταῦτον ἐμνημόνευσαν, καὶ ἐπήγαγον, " αἱ ὠκοδόμησαν ἀμφοτέραι τὸν οἶκον Ἰσραὴλ ". τὸ δὲ " ποιήσαι δύναμιν ἐν Ἐφράθα καὶ ἔσται ὄνομα ἐν Βηθλεέμ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις αἰοίδιμον ", τῆς δὲ Θαμάρ ἐμνημόνευσαν, ἐπειδὴ κάκείνη ἀλλόφυλος οὔσα τὸν Φάρες γεγέννηκεν, ἐξ οὗ Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς κατάγει τὸ γένος, καὶ ὁ τοῦ Δαβὶδ ἀπόγονος, καὶ δεσπότης καὶ υἱὸς καὶ Κύριος. ἐκ ταύτης ὁ Ὠβὴδ ἐγεννήθη τοῦ Ἰεσσαὶ ὁ πατήρ, ὃς ἔφυσε τὸν Δαβὶδ. τοῦτο τὸ βρέφος αἱ γυναῖκες προσενεγκοῦσαι τῇ Νοεμὶν ἔφασαν, " εὐλογητὸς Κύριος, ὃς οὐ κατέλυσέ σοι σήμερον τὸν ἀγχιστεύοντα καλέσαι τὸ ὄνομά σου ἐν Ἰσραὴλ. καὶ ἔσται εἰς ἐπιστρέφοντα ψυχὴν ". τοῦτο δὲ κατὰ μὲν τὸ πρόχειρον νόημα, τὴν ἐκείνης ψυχαγωγίαν δηλοῖ· κατὰ δὲ τὴν ἀλήθειαν τῆς οἰκουμένης ἐπιστροφὴν. ἐκεῖθεν γὰρ ἦνθησε τῆς οἰκουμένης ἡ σωτηρία.

